

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

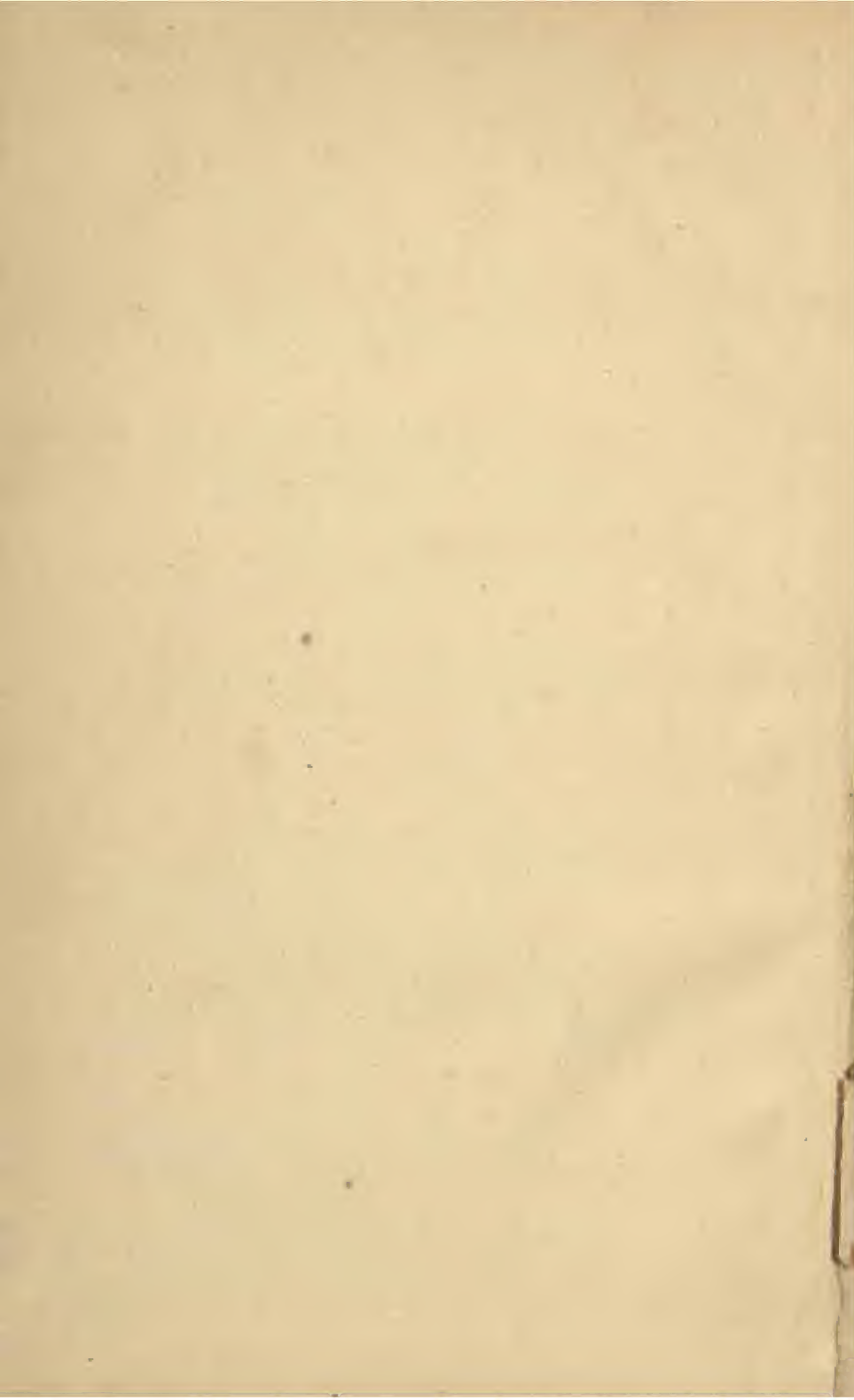
CENTRAL
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. B Pa 5 / Mil / Tre

CALL No. 9261

THE
MILINDAPAÑHO:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

9261

THE PALI TEXT EDITED

BY

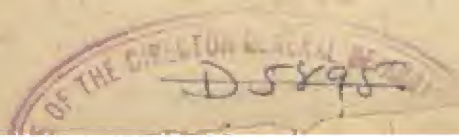
V. TRENCKNER.

BPa5
Mil/Tre

WILLIAMS AND NORGATE,
14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON;
AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 9261

Date..... 3-8-57

Call No. BPas

Mil/Tre

~~2. 5895~~
80

Price 2/3

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old: the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

or confound with pakkanta. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab, etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the *Bāhirakathā* (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah—I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking—is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write *bhīṅgāra*, *paṭīkacc'eva*, *pidhīyati*, *samīṇ'*, etc., for Singh. *bhīṅkāra*, *paṭigacc'eva*, *pīdhīyati*, *sammīṇ'*, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from *naccharona* p. 401¹⁰ to *tiya ca* p. 416¹¹. A more recent hand, beginning at *paṭikiri*, p. 401⁶ and marked B² in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the *Majjhimanikāyo*. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secondly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptions, several lacunas here and there: interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

notice, "Siyāṁdesato (Sāmindadesato Ab) ānūtapotthakato is-saṭṭhassa pañhato paṭṭhāya pariyoṣānavacanāni gahetvā likhitaṁ - ti jānitabbaṁ." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapañhaṁ." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapañho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapañhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer pañhā to pañho or pañham, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For vy I have written by throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in m, ñ, ḍ, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. tañ ñeva, as if ñeva were an independent form of yeva. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the Milindapañho was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "tāmyathā 'ansūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bha-vatīha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A.D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

The Burmese MS. adds a title to each question, e.g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañham pucchanto āha: Bhante N. . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands.

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	—	Anguttaranikāyo.	Pd.	—	Paramatthadīpanī.
As.	—	Atthasālinī.	Pj.	—	Paramatthajotikā.
Bv.	—	Buddhavaṃso.	Ps.	—	Papañcasūdanī.
Cp.	—	Cariyāpiṭakam.	SN.	—	Saṃyuttanikāyo.
Dh.	—	Dhammapadam.	Sn.	—	Suttanipāto.
DN.	—	Dīghanikāyo.	Ss.	—	Sārasaṅgaho.
It.	—	Itivuttakam.	Th.	—	Theragāthā.
Jāt.	—	Jātakam.	Therīg.	—	Therīgāthā.
MN.	—	Majjhimanikāyo.	Ud.	—	Udānaṃ.
Mp.	—	Manorathapūraṇī.	Vin.	—	Vinayapiṭakam.

SAMO

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenam, Gangā va yatha sāgaram.

Asajja rājā citrakathin, ukkādhārām tamonudam
apucchi nipuṇe paṇhe (hānāṭhānagate puthū.

Pucchāvissajjanā e' eva gambhīratthūpanissitā
hadayangamā kaṇhasukhā abbhutā lomaharisanā.

Abhidhammavinayogaḷhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha nānam paṇidhāya hūsayitvāna mānasam
suṇoṭha nipuṇe paṇhe kankhāṭhācavidālāne ti.

Tam'yathā 'nusūyate. — Atthi Yonakānam nānāpuṭa-
bhedanam Sāgalan - nāma nagaram nadī-pabbata-sobhitam
ramaṇīya-bhūmippadesabhāgam āram-nyyānōpavana-ta-
lāka-pokkharāṇi-sampannam nadī-pabbata-vana-rāma-
neyyakam sutavantanimmitam nihata-paccatthika-paccā-
mittam anupapīṭitam vividha-vicitra-dalham'attāla-kotṭa-
kam varapavara-gopurātoranam gambhīraparikhā-panḍara-
pākāra-parikkhittantepuram suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhātakam suppasāritānekavidha-varabhaṇḍa-

paripûritantarāpanaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhi-
taṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasabassa-pati-
maṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpa-
naranāri-gaṇānucaritaṃ ākinṇa-janamanussaṃ puttha-khat-
tiya-brāhmaṇa-vessa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-
sabhājana-saṅghaṭitaṃ bahuviddhavijjāvanta-naravīra-nise-
vitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādī²-nānāvidha-vatthāpana-sam-
pannaṃ suppasārita-rucira-bahuviddha-pupphagandhāpana-
gandhagandhitaṃ āsīnisaniya-bahuratana-paripûritaṃ di-
sā mukha-suppasārītāpana-singāravāṇijaganānucaritaṃ ka-
hāpana-rajata-suvanna-kaṇṇasa-patthara-paripûraṃ paj-
jotamāna-nidhi-niketaṃ pahūta-dhana³dhañña-vittūpaka-
raṇaṃ paripunṇa-kosakotthāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahu-
vidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakuru-
sankāsaṃ sampannasassaṃ Alakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbaṃ, ka-
thentena ca chaddhā vibhajtvā kathetabbaṃ, seyyathūdaṃ:
Pubbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhaṇapaṇhaṃ, Mendaka-
paṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhaṃ ti. Tat-
tha Milindapaṇho: Lakkhaṇapaṇho Vimatechedanapaṇho
ti duvidho; Mendakapaṇho pi: Mahāvaggo Yogikathāpaṇho
ti duvidho.

Pubbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atite kira
Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe
ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusangho paṭivasati. Tattha
vattasīlasampannā bhikkhū pāto va nūthāya yattḥsam-
muñjaniyo ādāya buddhagūṇe āvajjenta angaṇaṃ sammaj-
jivvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekaṃ
sāmaṇeraṃ: ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaddhehi
āha; so asuṇanto viya gacchatī. So dutiyam⁴ pi tatiyam⁵ pi
āmantiyamāno asuṇanto viya gacchat' eva. Tato so
bhikkhu: dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammun-

¹ saṅghāṭitaṃ AoC. ² Kodu- M. ³ -singāri- BC. ⁴ bahva- D;
bahuuna- M. ⁵ chaddhā AM. ⁶ chaddh- A throughout.

janidandena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento: Iminā 'haṃ kacavarachaḍḍana-puññakammena yāvahaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyaṃ - ti paṭhamapaṭṭhanaṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvahaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya thānuppattikapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayapaṭibhāno ti dutiyam - pi paṭṭhanaṃ paṭṭhapesi. So pi bhikkho sammūñjanisālāya sammūñjanaṃ thapetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gacchanto sāmaṇerassa paṭṭhanaṃ sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ paṭṭheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvahaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayapaṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapatiṭṭhānaṃ vijātetuṃ nibbēthetuṃ samattho bhaveyyaṃ - ti paṭṭhanaṃ paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manusseṣu ca saṃsaraṇtā ekaṃ buddhantaraṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evaṃ - ete pi dissantī: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjātaṃ niggumbaṃ katvā vibhajjissantīti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milindo nāma rājā ahoṣi, paḍḍito byatto medhāvī paṭibalo, atītānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathidaṃ: sutī sammuti saṅkhyā-yogā nīti viśesikā gaṇikā gandhabbā-tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsa jotisā māyā hetu mantanā yuddhā chandasā muddā,

⁹ bhaveyyaṃ akkhayap. bhaveyyanti AC. ¹⁰ saṅkhā A. ¹¹ gaṇitā AC.

¹² jotiyā D, jotisana B, joti M. ¹³ chandāsā AC, chandasā B.

vācanena ekūnavīsati; vādi durāsado duppasaho, puthutitthakarānaṃ aggaṃ akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena raññā samo koci nāhosi, yad idañ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Ath' ekadivasanā Milindo rājā unantabalavāhananā caturanginā balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇanaṃ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-vitaṇḍa-janasallāpa-ppavattakotūhala suriyāṃ oloketvā amacce āmaotesi: Bahu tāva divasāvaseso, kiṃ karissāma idān' eva nagaraṃ pavisitvā; atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇi gaṇācariyo, api arahantaṃ sammāsambuddhaṃ paṭijānamāno, yo mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetum ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad'avocuṃ: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇṭho Nātaputto, Saṅgayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambali, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇino gaṇācariyakā ūtā yasaasino titthakarā, sādhusammatā bahujanassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te paṇhaṃ pucchassu kankhaṃ paṭivinayassūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanaṃ rathavaram'āruyha yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankamī, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhiṃ sammodi, sammodaniyaṃ kathaṃ sārāṇiyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nīdī. Ekamantaṃ nīsinno kho Milindo rājā Pūraṇaṃ Kassapaṃ etad'avoca: Ko bhante Kassapa lokaṃ pāletīti. — Paṭhavi mahārāja lokaṃ pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavi lokaṃ pāleti atha kasmā Avicinirayaṃ gacchantā sattā paṭhaviṃ

⁴ suriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturanginī B. ¹¹ Pūraṇo all throughout. ¹² Nātha- A, Nāta- M ¹³ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁴ Kakkudho BC.

atikkamītvā gacchantīti. — Evañ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi oggilituṃ n'eva sakkhi uggilituṃ, pattak-khandho tuṃhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad-avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Na tthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na tthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhante Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā va bhavissanti, na tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissanti. — Evañ vutte Gosālo tuṃhī ahoṣi.

Atha kho Milindassa rañño etad-ahoṣi: Tucco vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ salla-pituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṇ-ṇu khv-ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma paṇhaṃ pucchituṃ, ko mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Evañ vutte amaccā tuṃhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā atṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahoṣi samaṇa-brāhmaṇa-gaḥapati-paṇḍitehi; yattā samaṇa-brāhmaṇa-gaḥapati-paṇḍitā paṭi-vasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te paṇhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājanān ārādhetuṃ asak-
kontā yena vā tena vā pakkamanti, ye aññān disaṃ na
pakkamanti te sabbe tughābhūta acchanti. Bhikkhū pana
yebbhuyyena Himavantān - eva gacchanti.

Tena kho pana samayena koṭṭisatā arahanto Hima-
vante paḷibate Rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā
Assagutto dībbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-
nān sutvā Yugandharamatthake bhikkhusanghaṃ sannī-
pādetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-
balo Milindena rañño saddhiṃ sallapituṃ kankhaṃ paṭi-
vinetuṃ - ti. Evaṃ vutte koṭṭisatā arahanto tunhi abhesuṃ.
Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tunhi abhesuṃ.
Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusanghaṃ etad - avoca:
Atth' āvuso Tāvatiṃsabbhavane Vejyantassa pācīnato
Ketumati nāma vimānān, tattha Mahāseno nāma deva-
putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañño sad-
dhiṃ sallapituṃ kankhaṃ paṭivinetuṃ - ti. Atha kho
koṭṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatiṃ-
sabbhavane pāturaḥesuṃ.

Addasā kho Sakko devānam - indo te bhikkhū dūrato
va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-
sankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhi-
vādetvā ekamantaṃ atthāsi. Ekamantaṃ chīto kho
Sakko devānam - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
avoca: Mahā kho bhante bhikkhusangho anuppatto, ahaṃ
sanghassa ārāmiko, ken' attho, kiṃ mayā karaṇīyaṃ - ti.
Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ devānam - indaṃ
etad - avoca: Ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-
gare Milindo nāma rājā, vādi durāsado duppasaho, pu-
thutthakaraṇān aggam - akkhāyati, so bhikkhusanghaṃ
upasankamitvā dīṭṭhivādena pañbhaṃ pucchitvā bhikkhu-
sanghaṃ vihettheti. Atha kho Sakko devānam - indo
āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho bhante
Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno; eso kho bhante
Ketumativimāne Mahāseno nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhiṃ paṭibalo sallapitum kan-
kham paṭivinetum, taṃ devaputtaṃ yācissāma manussa-
lokūpapattiyaṃ ti.

Atha kho Sakko devānam - inde bhikkhusanghaṃ
purakkhatvā Ketumativimānaṃ pavisitvā Mahāsenaṃ deva-
puttaṃ ālingitvā etad - avoca: Yācati taṃ mārisa bhik-
khusangho manussalokūpapattiyaṃ ti. — Na me bhante
manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko,
idh' evāhaṃ bhante devaloke uparūparoppattiko hotvā
parinibbāyissāmīti. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho
Sakke devānam - inde yācante Mahāseno devaputto evaṃ -
āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahu-
lena, tibbo manussaloko, idh' evāhaṃ bhante devaloke
uparūparoppattiko hotvā parinibbāyissāmīti. Atha kho
āyasmā Assagutto Mahāsenaṃ devaputtaṃ etad - avoca:
Idha mayaṃ mārisa sadevakaṃ lokaṃ anuvilokayamānā
aññatra tayā Milindassa rañño vādaṃ bhinditvā sāsanaṃ
paggahetuṃ samatthaṃ aññaṃ kañci na passāma, yācati
taṃ mārisa bhikkhusangho: sādhū sappurisa, manussaloke
nibbattitvā Dasabalassa sāsanaṃ pagganhitvā dehīti.
Evaṃ vutte Mahāseno devaputto: uhaṃ kira Milindassa
rañño vādaṃ bhinditvā sāsanaṃ paggahetuṃ samattho
bhavissāmīti haṭṭhatuttho udaggudaggo hotvā: Sādhū
bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭiññaṃ adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke taṃ karaṇiyaṃ tire-
tvā devesu Tāvātimsesu antarahitā Himavante pabbate
Rakkhitatale pāturaheṣuṃ. Atha kho āyasmā Assagutto
bhikkhusanghaṃ etad - avoca: Atth' āvuso imasmiṃ bhik-
khusanghe koci bhikkhu sannipātaṃ anāgato ti. Evaṃ
vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

* uparūparūpapattiko D, uparūparūpappattiko M, either time. ¹¹ Sakko
devānam - inde all. ¹² kiñci all. ¹³ pagganhīti M.

Himavantañ pabbatañ pavisitvā nirodhañ samāpanno, tassa santike dūtañ pābethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tañ khaṇaṃ - ñeva nirodhā voṭṭhāya: sangho mañ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭi-satānañ arahantānañ purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantañ Rohaṇaṃ etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇiyānīti. — Amanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammañ karohīti. — Kiñ bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Hima-vantapabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Soṇuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvañ āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni tañ kulañ piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenañ dārakañ nī-harītvā pabbājehi, pabbajite ca tasmīñ daṇḍakammato muccissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṃ sam-paṭiechi.

Mahāseno pi kho devaputto deva-loka cavitvā Soṇu-tarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchismiñ paṭisandhiñ ag-gahesi. Saha paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturahesuñ: āvudhabbaṇḍāni pajjaliṃsu, agga-sassañ abhinipphannañ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasa-māsādhikāni satta vassāni tañ kulañ piṇḍāya pavisanto ekadivasaṃ - pi kaṭacchumattañ bhattañ vā uḷḅkamattañ yāguñ vā abhivādanañ vā añjalikammañ vā sāmicikamañ vā nālattha, atha kho akkosañ - ñeva paribhāsañ - ñeva paṭilabbati, aticchatha bhante ti vacanamattaṃ - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānañ pana sattannañ vassānañ accayena ekadivasañ aticchatha bhante ti va-canamattañ alatta. Tañ divasaṃ - eva ca brāhmaṇo pi

²⁹ akkosañeva paribhāsañeva H.

bahikammanā āgacchanto paṭipathe therāṃ disvā: Kiṃ bho' pabbajita amhākaṃ gehaṃ - agamatthāti āha. — Ama brāhmaṇa, agamamhāti. — Api kiñci labhittthāti. — Ama brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano gehaṃ gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiya-divase gharadvāre yeva nisīdi: aṭṭha pabbajitaṃ musāvādena niggahessāmiti. Thero dutiya-divase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto; brāhmaṇo therāṃ disvā va evaṃ - āha: Tumhe hiyyo amhākaṃ gehe kiñci alabhivā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayaṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni atiechathāti vacanamattam - pi alabhivā hiyyo atiechathāti vacanamattaṃ alabhimha, ath' etaṃ vaciṇiṇaṃ upādāya evaṃ - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ime vaciṇiṇaṃ upaṇiṇaṃ upaṇiṇaṃ - pi labhivā janamajjhe labhimhāti paśāṃsanti, aṭṭha kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā labhivā kasmā na - ppaśāṃsanti? pasīdittvā attano atthāya paṭiyāditabhaddato kaṭṭhacchubbhikkhaṃ tadūpiyaṃ - ca byañjanaṃ dāpetvā: Imā bhikkhā sabbakālaṃ tumhe labhissathāti āha. So punadivasato - ppabbuti upasankamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyosomattāya pasīdittvā therāṃ niccakālaṃ attano ghare bhaddavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tumhābhāvena adbhūtaṃ divase divase bhaddakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ buddhavacanāṃ kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttāṃ vijāyī, Nāgaseno ti 'ssa nāmaṃ abosī. So anukkamena vadḍhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenaṃ dāraṃ etad - avoca: Imasmiṃ

¹ agamatthāti DM. ² āgam- CDM. ³ sampatto AD (perhaps to be read there . . . sampatto). ⁴ va om. D. ⁵ vaciṇiṇaṃ upaṇiṇaṃ upaṇiṇaṃ AD.

⁶ thokathokaṃ B.

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmīm brāhmaṇakule sikkhāni nāmaṁti. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippāni nāmaṁti. — Tena hi tāta sikkhis-sūmīti. — Atha kho Soguttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṁ sahasaṁ datvā antopāsāde ekasmīm gabbhe ekato mañcakaṁ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṁ etad-avoca: Sajjhāyāpeli kho tvaṁ brāhmaṇa imaṁ dārakaṁ mantānīti. Tena hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dārakassa eken' eva oddesena tayo vedā hadayangatā vācuggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā abhesuṁ, sakim' eva cakkhuṁ udapādi tisu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sakkharappabbhesu itihāsapañcamesu, padako veyyākaraṇo lokāyata-mahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahoṣi. Atha kho Nāgaseno dārako pītarāṁ etad-avoca: Atthi nu kho tāta imasmīm brāhmaṇakule ito uttarim' pi sikkhitabbāni, udāha ettakān' evāti. — Na tthi tāta Nāgasena imasmīm brāhmaṇakule ito uttarim' sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogam datvā pāsādā oruyha pubbavāsanaṁ coditahadayo rahogato patisallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānaṁ olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam' pi sārāṁ adisvā; tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vipparisāri anattamano ahoṣi.

Tena kho pana samayeṇa āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinnō Nāgasenassa dārakassa cetasā cetoparivitakkam' aññāya nivāsetvā pattacivaram' ādāya Vattaniye senāsane antarāhito Kajangala-brāhmaṇagāmaṁ purato pāturahoṣi. Addasā kho Nāgaseno dārako attano dvāra-koṭṭhake thito āyasmantaṁ Rohaṇaṁ dūrato va āgacchantaṁ, disvāna attamaṇo udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app' eva nāmaṁ pabbajito kadāci sārāṁ jāneyyāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankamī, upasankamitvā

āyasmantañ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko na kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dārakāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malācaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāraka pabbajito nāmāti. — Kinkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesaṃ - ti. — Soḷasa¹ ime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alaṅ-kārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhanapalibodho vāsa-napalibodho harīṭakapalibodho āmalakapalibodho rangapa-libodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapali-bodho vijāṭanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti nrattālīṃ kandanti sammoham - āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasa-palibodhesu paliguṇṭhitā manuṣṣā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. — Kin-kāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesaṃ - ti. — Kōmaṇissitāni kho dāraka vatthāni kamanīyāni gihībyaṇ-jaṇāni, yāni kāmīni kho bhayāni vatthato appajjanti tāni kāsāvavasanaṃ na honti, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesaṃ - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Ama dāraka, jānāmi² ahaṃ sippāni, yaṃ loke utta-maṃ mantaṃ tam - pi jānāmi³. — Maḃham - pi taṃ mā-risa dātūṃ sakkā ti. — Ama dāraka, sakkā ti. — Tena hi me dehīti. — Akālo kho dāraka, antaragbaram piṇ-ḍāya pavitt⁴ ambāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattaṃ gahetvā gbaram pavesetvā paṇitena khādaniyena bho-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantaṃ - ti. — Yadā kho tvaṃ dāraka nip-palibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gahissasi tadā dassāmi⁵ āha. Atha kho

¹ nāma sīti G. ² gandhapali- M. ³ soḷasasu M. ⁴ dātūṃ sakkā all.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamivā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantarṃ taṃ jānāmi ti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, nham etassa santike pabbajivā taṃ mantarṃ uggaṇhis-sāmi ti. Ath' assa mātāpitaro: pabbajivā pi no putto mantarṃ gaṇhātu, gahevā pun' āgacchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti amujānimsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthosmiṃ senāsane ekarattim vasi tvā yena Rakkhitatalaṃ ten' upasankami, upasankamivā kotisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbā-jesi. Pabbajito ca paṇ' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad-avoca: Gaṇito me bhante tava veso, detha me dāni mantar- ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kīṃhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamaṃ vineyyaṃ, Suttaṃ vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukheṇ' eva Abhidhammaṃ pari-yāpūṇitun- ti paṭhamaṃ Abhidhamme vasesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākata dhammā ti tika-duka-patimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgahīṃ, khandhavibhaṅgādi-aṭṭhārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vi-bhaṅgappakaraṇaṃ, saṅgaho asaṅgaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāpakaraṇaṃ, khandha-paṇṇatti-āyatana-paṇṇatti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggala-paṇṇattiṃ, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatāni suttasahassaṃ samodhānetvā vibhat-taṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakaṃ khandhayama-kan- ti-ādinā dśavidhena vibhattaṃ Yamakaṃ, hetu-paccayo ārammaṇapaccayo ti-ādinā catuvisatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇaṃ ti sabbaṃ- taṃ Abhi-dhammapitakaṃ ekeṇ' eva sajjhāyena paṇaṃ katvā:

Tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettaken¹⁴ evāhaṃ sajjhāyissāmīti āha.

Ath¹⁵ āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten¹⁶ upasankamī, upasankamitvā koṭisatānaṃ arahantānaṃ etad¹⁷ - avoca: Ahaṃ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu paḍesu pakkhipitvā sabban¹⁸ - taṃ Abhidhammapiṭakaṃ vitthārena osāressāmīti. — Sādhū Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta¹⁹ - ppakaraṇe vitthārena osāresi; paṭhavi unṇadi, devatā sādhu²⁰ kārāma²¹ - adaṃsu, brahmāno apphotesuṃ, dībbāni candanacuggāni dībbāni ca mandāravapupphāni abhippavassīṃsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasantaṃ Nāgasenaṃ paripanna²² vāṭeativassāṃ Rakkhitatale upasampādesuṃ. Upasampanno ca pan²³ āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubba²⁴hasamayāṃ nivāsetvā pattacīvarāma²⁵ - ādāya upajjhāyena saddhīṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivittakkaṃ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, tha²⁶ - petvā avasesaṃ buddhavacanaṃ paṭhamāṃ maṃ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivittakkaṃ²⁷ - aṇṇāya āyasantaṃ Nāgasenaṃ etad²⁸ - avoca: Ananucchaviyaṃ kho Nāgasena parivittakkaṃ vitakkesi, na kho paṇ²⁹ - etāṃ Nāgasena ta³⁰ - vānucchaviyaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad³¹ - ahosi: acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivittakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṇ³² - nūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasantaṃ Rohaṇaṃ etad³³ - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasantaṃ Nāgasenaṃ

¹⁴ apphotesuṃ D, appothesuṃ ABC. ¹⁵ pubba²⁴ha- all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvata khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Milindo nāma rājā rajjaṃ kareti, so ditṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti, sāce tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā pasādessasi evāhaṃ taṃ khamissāmīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sāce bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyuhū sabbaṃ taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmīti vutte: Tena hi bhante imaṃ temāsaṃ kassa santike vasissāmīti āha. — Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena, yen' āyasmā Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evaṃ - ca naṃ vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum maṃ pahiṇīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte: Rohaṇatthero nāma bhante ti vadeyyāsi; abhaṃ konāmo ti ca vutte evaṃ vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacivaram - ādāya anupubbena cārikaṃ caramāno yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ atṭhāsi. Ekamantaṃ tṭhito kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, evaṃ - ca vadeti: appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo maṃ bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum pahiṇīti. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Tvaṃ kinnāmo 'siti. — Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohanapathero nāmāti. — Ahaṃ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumbhākaṃ nāmaṃ jānātīti. — Sādhū Nāgasena, pattacīvaraṃ paṭisāmehīti. — Sādhū bhante ti pattacīvaraṃ paṭisāmetvā punadivase parivenaṃ sammajjitvā mokhodakaṃ dantaponaṃ upatthāpesi. Thero sammajjattthānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ ābari, taṃ ca dantakatthāṃ apanetvā aññaṃ dantakatthāṃ gaṇhi, na allāpasallāpaṃ akāsi. Evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsaṃ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ tiṃsamattāni vassāni upatthāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankamī, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad avoca: Atthi nu kho tāta tumbhākaṃ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike anubhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adhivāselī Nāgasenena saddhiṃ svātanaṃ bhattaṃ ti. — Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tumbhākena. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiyā accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanaṃ ten' upasankamī, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ ca Nāgasenaṃ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhottāvi onītapattapāṇi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad avoca: Tvaṃ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanaṃ karohīti. Idaṃ vatvā utthāy' āsanā pakkāmi.

¹ sammaddha(jhānaṃ B, sammajjha(jhānaṃ Ca, sammajjattthānaṃ DM, sammajjanattthānaṃ ACb. ² āyasmantaṃ Nāgasenaṃ BC, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ A.

Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-
avoca: Mahallikā kho 'haṃ tāta Nāgasena, gambhīrāya
dhammakathāya mayhaṃ anumodanaṃ karohīti. Atha
kho āyasmā Nāgaseno tassā mahāupāsikāya gambhīrāya
Abhidhammakathāya lokuttarāya sūñātāpaṭisaṃyuttāya
anumodanaṃ akāsi. Atha kho tassā mahāupāsikāya tas-
miṃ yeva āsane virajāṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ
udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbhaṃ - taṃ ni-
rodhadhammaṃ - ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno tassā mahā-
upāsikāya anumodanaṃ katvā attanā desitaṃ dhammaṃ
paccavekkhanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā tasmiṃ yeva
āsane nisinno sotāpattiṃhale paṭiṭṭhāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno va
dvinnam - pi dhammacakkhupaṭilābhaṃ ūtvā sādhu-kāraṃ
'pavattesi: Sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena
dve mahākāyā padālitaṃ ti. Anekāni ca devatāsahassāni
sādhu-kāraṃ pavattesuṃ. Atha kho āyasmā Nāgaseno
uṭṭhāy' āsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami,
upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā
ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinnaṃ kho āyas-
mantaṃ Nāgasenaṃ āyasmā Assagutto etad-avoca: Gac-
cha tvaṃ Nāgasena Pāṭaliputtaṃ, Pāṭaliputtanagara Aso-
kāraṃ āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike
buddhavacanaṃ pariyāpuṇāhīti. — Kiṃ dūre bhaṇte ito
Pāṭaliputtanagaran - ti. — Yojanasatāni kho Nāgasenāti.
— Dūre kho bhaṇte maggo, antarāmagge bhikkhā dulla-
bhā, kathāhaṃ gamissāmīti. — Gaccha tvaṃ Nāgasena,
antarāmagge piṇḍapātaṃ labhissasi, sālinaṃ odanaṃ vi-
citakālakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ - ti. — Evaṃ
bhaṇte ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ
abhivādetvā padakkhipaṃ katvā pattacivaram - ādāya yena
Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

¹ āva B. ² dūre ABCD. ³ Tiyojanasatāni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañ-
 cahi sakaṭasatehi Pāṭaliputtagāminimaggaṃ paṭipanno hoti.
 Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ
 dūrato va āgacchantaṃ, disvāna pañca sakaṭasatāni paṭi-
 papāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasānkamī, upa-
 sankamivā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kūhiṃ
 gacchasi tātāti āha. — Pāṭaliputtaṃ gahapati. — Sādhu
 tāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, ambhehi saddhīṃ
 sukhaṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi
 āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ
 Nāgasenaṃ pañitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā
 santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhut-
 tāvīṃ onṭapattapāpiṃ aṇṇatarāṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā
 ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Pāṭali-
 puttako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:
 Kinnāmo si tvaṃ tātāti. — Ahaṃ gahapati Nāgaseno
 nāmāti. — Jānāsi kho tvaṃ tāta buddhavacanaṃ nāmāti.
 — Jānāmi kho 'haṃ gahapati Abhidhammapadāṇṭi. —
 Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta
 ābhidhammiko tvaṃ - pi ābhidhammiko, bhaṇa tāta Abhi-
 dhammapadāṇṭi. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pā-
 ṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente
 desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajāṃ vītamalaṃ
 dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ
 sabbaṃ - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Atha kho Pāṭaliputtako
 seṭṭhi pañcamattāni sakaṭasatāni purato uyyojetvā sayam
 pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe
 ṭhatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayam kho
 tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta may-
 haṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena atṭhahat-
 thaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalāra-

¹² onṭapattapāpiṃ disvā M. ¹³ ābhidhammiko ACM the first time,
 CM the second. ¹⁴ bhaṇatha ACbM. ¹⁵ desente once CD. ¹⁶ idam AC.

tanañ anukampañ upādāyāti. Paṭiggahesi kho āyasmā Nāgaseno tañ kambalaratanañ anukampañ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamudditahadayo pītisomanassajāto āyasmantañ Nāgasenañ abhivādetvā padakkhiṇañ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankamī, upasankamivā āyasmantañ Dhammarakkhitañ abhivādetvā attano āgata-kāraṇañ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepitakañ buddhavacanañ eken' eva nddesena tīhi māsehi byañjanato pariyāpunitvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantañ Nāgasenañ etad'avoca: Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasañ paribhūñjanti, evaṃ - eva kho tvañ Nāgasena tepitakañ buddhavacanañ dhārento pi na bhāgi sūmaññassāti. — Hotu bhante, alaṃ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattañ pāpuṃ. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāram' adāssu, paṭhavī ummadi, brahmāno apphotesuṃ, dibbāni candau-cunnāni c' eva dibbāni ca mandārapupphāni abhippavassimṃsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhītatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtañ pāhesuṃ: āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayaṃ Nāgasenañ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanañ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhītatale koṭisatānañ arahantañāṃ purato pāturahosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantañ Nāgasenañ etad'avocuṃ: Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusanghañ vihettheti vādapaṭivādena pañhapucchāya; sādhu Nāgasena, gaccha tvañ Milindaṃ

¹⁰ apphotesuṃ ABCD. ¹¹ mandārapupphāni C

rājānaṃ daṃeḥitī. — Tiṭṭhato bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ - taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhūtā Sāgalanagaran - ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaram kāsāvapajjotam isivā-taparivātaṃ akāṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyapariveṇe paṭivasatī. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramanīyā vata bhō dosinā ratti, kaṃ - nu khv - ajja samanāṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhīm salla-pitūṃ ussahatī kankhaṃ paṭivinetuṃ - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocun: Atthi mahārāja Āyupālo nāma therō tepītako bahussuto āga-tāgamo, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasatī, gaccha tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchā-sūti. — Tena hi bhāge bhaddantassa ārocethāti. — Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pā-hesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana-kāmo ti. Āyasmā pi kho Āyupālo evaṃ - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yona-kasatehi parivato rathavaram - uyyha yena Sankheyya-pariveṇaṃ yeu' āyasmā Āyupālo ten' upasankami, upa-sankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhīm sammodi, sam-modapīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vitisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinna kho Milindo rājā āyasma-ntaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimattbiyā bhante Āyupālo tumbhākaṃ pabbajjā, ko ca tumbhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahā-rāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Āma mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa-

* klunū ODM. ** nemittako DM. *** bhagavatā ABCD.

siyañ Isipatane migadāye dhammacakkañ pavattente atthārasannañ brahmacotṭhañ dhammābhisamayo ahoṣi, devatānañ pana dhammābhisamayo gāṇanapathañ vīti-vatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca parañ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmangalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gāṇanapathañ atitānañ devatānañ dhammābhisamayo ahoṣi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niraṭṭhikā tumhākañ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammassa nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutangāni ca pariharanti. Ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsānikā nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kammassa nissandena etarahi ekāsānikā bhavanti, na labhanti kālena kālañ paribhuñjitum, na tthi tesāñ sīlañ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyañ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gūmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kammassa nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanañi paribhuñjitum, na tthi tesāñ sīlañ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyañ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsakā corā, te panthike jane gaṇetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammassa nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetum, na tthi tesāñ sīlañ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyañ ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tūphī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānañ Milindaṃ etad avocum: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatiti. Atha kho Milindo rāja āyasmantañ Ayupālañ tūphibhūtañ disvā apphoṭetvā

²¹ pana om. ABU. ²² apphoṭetvā C, appoṭetvā AB.

ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etad'avoca: Tuecho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na'tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankham paṭivinetum'ti. Atha kho Milindassa raṇṇo sabbam tam paṇisaṃ anuvīloketassa abhīte aman-kubhūte Yonake disvā etad'ahosi: nissamsayaṃ atthi maṇṇe aṇṇo koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati, yeṇ' ime Yonakā na mankubbhūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad'avoca: Atthi bhane aṇṇo koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankham paṭivinetum'ti.

Tena kho panā samayena āyasmā Nāgaseno samaṇa-ganaparivuto sanghī gaṇi gaṇācariyo nāto yasassī sādhu-sammato bahujaṇassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado bahussuto tepīṭako vedagū pabhinna-buddhiṃ āgatāgamo pabhinna-paṭisambhido na-vangasaṭṭhusāsana-pariyattidharo pāramippatto jinava-cane dhammattha-desanā-paṭivedha-kusalo akkhaya-vicitra-paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkarano durāsado duppasaho duruttaro durāvarano dunnivārayo, sāgaro viya akkhobbho, girirājā viya niccalo, ranaṇḍaho tamonudo pabhankaro, mahākathī paragaṇigga-mathano paratī-thiya-maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahārattīnaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhi cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānappaccayabhesajja-parikkhārānaṃ lābhagga-yasagga-patto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhānena samannāga-tānaṃ sandassento navangaṃ jinasāsana-ratanaṃ, upadi-santo dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā-pento dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ-hāpento dhammadhajaṃ, ussāpento dhammaketuṃ, uppa-lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhammaheriṃ, nadanto

¹ nissamsayaṃ kho atthi A. ²¹ ranaṇḍaho viya Bb. ²² paratīthiya-ppomaddano AC. ²³ uddāsanto D, upadassento M. ²⁴ dhammakaggam AaBCD. ²⁵ uppalāpento ACD, upadassento M.

sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitaṃ, madhura-gira-gajjītena
 nāgavaravijjūjāla-pariveṭṭhitena karuṇājāla-bhāritena ma-
 batā dhammāmata-meghena sakalalokam abhitaṇṇapayanto,
 gāma-nigama-rājadhānīsu cārikaṃ caramāno anupubbena
 Sāgalanagaraṃ anuppatto hoti. Tatra sudam āyasmā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahasseehi saddhīm Sankheyya-
 parivene paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāno ca kovido.

Te ca tepitakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī maggānaggassa kovido
 uttamattaṃ anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamaṃ Sāgalaṃ upasankamī.

Sankheyyaparivemasmiṃ Nāgaseno tadā vasi,
 katheri so manossehi pabbate kesari yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etad'avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vanto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno,
 attha-dhamma-ūrutti-paṭibhāna-paṭisambhidāsu pāramip-
 patto, so etarahi Sankheyyaparivene paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ pu-
 cchassu, ussahati so tayā saddhīm sallapitum kankhaṃ
 paṭivinetum - ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā Nā-
 gaseno ti saddam sutvā va ahud-eva bhayaṃ, ahud-
 eva chambhitattaṃ, ahud-eva lomahaṃso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad'avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhīm sallapitum - ti. — Ussu-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

² -vijjulatāpari- A. ³ sakalam AC. ⁴ -dhānīsu ABC.

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrah-
munā pi saddhiṃ sallapitum, kimanga pana manussa-
bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-
avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike
dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato
Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo
āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno
evam-āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo
rājā pañcamattehi Youakasatehi parivuto rathavaram-
āruya mahatā balakāyena saddhiṃ yena Sankheyyapari-
veṇaṃ yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā
bhikkhusahashehi saddhiṃ maṇḍalamāle nisīno hoti.
Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ
dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad-avoca: Kass' esā
Devamantiya mahatī parisā ti. — Āyasmato kho mahā-
rājā Nāgasenassa parisā ti. — Atha kho Milindassa
rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va disvā
ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattam, ahud-eva
lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khaggaparivārīto
viya gajo, garuḷaparivārīto viya nāgo, ajagaraparivārīto
viya kotthuko, mahisaparivārīto viya accho, nāgānubaddho
viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahigunṭhika-
samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro,
bhūtavajjasamāgato viya piṣāco, Rāhumukhagato viya
cando, pannago viya pelantaragato, sakupo viya pañja-
rantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam-anup-
pavitṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho,
parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhīto ubbiggo utraṣṭo
saṃviggo lomahatṭhajāto vimāno dummano bhantacitto
vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhiṭiṃ
upatṭhapetvā Devamantiyaṃ etad-avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹¹ -sahasena all. ¹² maṇḍuko CM. ¹³ -mukhogato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkheyyāsi, anakkhātāṃ ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. — Sādhū mahārāja, tvaṃ ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā bhikkhuparisāya purato cattālisāya bhikkhusahassānaṃ navakataro hoti, pacchato cattālisāya bhikkhusahassānaṃ buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabbaṃ-taṃ bhikkhusanghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va bhikkhusanghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-rajjaṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nāgaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. — Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, suttbu kho tvaṃ mahārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuttho ahosi: anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Milindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattaṃ, ahud-eva loma-haṃso. 'Ten' āhu:

Carapena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanam-abravī:

Kathikā mayā bahū dīṭṭhā, sākacchā osaṭā bahū,
na tūdisaṃ bhayaṃ āsi ajja tāso yathā mama.

Nissamsayaṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṅghitan-ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

¹¹ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ¹² abruvī AC. ¹³ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāpiyaṃ vītisaṇṇetvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Kathaṃ - bha-danto ñāyati, kiṃsāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sa-brahmacāri saṃudācaranti, api ca mātāpitaro nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Vīraseno ti vā Sīhaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña pañ-ñatti vohāro nāmaṃ yad' idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evaṃ - āha: Suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asīti-sabassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evaṃ - āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṃ - nu kho tad' abhinan-dituṃ ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgase-naṃ etad' avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpa-labbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ deti, ko taṃ pari-bhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanāṃ - anuyojjati, ko magga-phala-nibbānāni sacchikaroti, ko pāpāni hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na - tthi kusalaṃ, na - tthi akusalaṃ, na - tthi kusalākusalānaṃ kammānaṃ kattā vā kareta vā, na - tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko,

¹ ten' eva AC. ¹⁰ Sūraseno ABC. ²¹ bhāvanāṃ - ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi
 pāṇātipāto, tumhākam - pi bhante Nāgasena na - tthi āca-
 riyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti
 mañ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yañ vadesi,
 katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nā-
 gaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti.
 — Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā tato
 mañsañ nahāru atthi atthimiñjā vakkam hadayañ yaka-
 nañ kilomakañ pihakañ papphāsañ antañ antagūṇaṃ
 udariyañ karisañ pittañ semhañ pubbo lohitañ sedo miedo
 assu vasā kheḷo singhānikā lasikā muttañ matthake mat-
 thalungañ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kin - nu
 kho bhante rūpañ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. —
 Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Saññā
 Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno
 ti. — Na hi mahārājāti. — Viññāṇaṃ Nāgaseno ti. —
 Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā -
 saññā - sankhāra - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahā-
 rājāti. — Kim - pana bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā -
 sankhāra - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. —
 Tam - ahañ bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nā-
 gasenañ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko pan'
 ettha Nāgaseno, alikañ tvañ bhante bhāsasi musāvādañ,
 na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindañ rājānañ etad -
 avoca: Tvañ kho si mahārāja khattiyasukhumālo accan-
 tasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayañ tat-
 tāya bhūmiyā unbhāya vālikāya kharā sakkhara - kaṭhala-
 vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo
 kilamati, cittañ upahaññati, dukkhasahagatañ kāyaviññā-
 ñaṃ uppajjati, kin - nu tvañ pāden' āgato si udāhu vā-
 hanevāti. — Nāhañ bhante pāden' āgacchāmi, rathenā -

* mahārū B. * atthi A. 12 - utgantīti. N. ABC. 22 - vālu - A. either time.

23 pāden' ag - AC.

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja isā ratho ti. — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante ti. — Cakkāni ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathapaṇjaraṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. — Patodalatṭhi ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja isā-akkha-cakka-rathapaṇjara-rathadaṇḍa-yuga-rasmi-patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja aññatra isā-akkha-cakka-rathapaṇjara-rathadaṇḍa-yuga-rasmi-patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Tam - ahaṃ mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho, ko paṇ'ettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musā-vādaṃ, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala-Jambodīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musā bhāsasi, su - nantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evaṃ - āha: rathenāhaṃ āgato 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṃ - nu kho tad - abhinanditun - ti.

Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa sādhu-kāraṃ datvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avocum: Idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāhaṃ bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, isā - ca paṭicca akkhaṇ - ca paṭicca cakkāni - ca paṭicca rathapaṇjaraṇ - ca paṭicca rathadaṇḍakaṇ - ca paṭicca ratho ti sankhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. — Sādhu kho tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evaṃ - eva kho mahārāja mayham - pi kesse ca paṭicca lome - ca paṭicca — pe —

matthalungañ - ca paṭicca rūpañ - ca paṭicca vedanañ - ca paṭicca saññāñ - ca paṭicca saṅkhāre ca paṭicca viññānañ - ca paṭicca Nāgaseno ti saṅkhā samaññā paññatti vo-
hāro nāmaṃmattaṃ pavattati, paramatthato pañ'ettha pug-
galo nūpalabbhati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Vajirāya
bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā:

Yathā hi angasambhārā hoti saddo ratho itī,
evaṃ khandhesu santesu hoti satto ti sammutitī. —

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena,
aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni, yadī Buddho ti-
ttheyya sādhu-kāraṃ dadeyya, sādhu sādhu Nāgasena, ati-
citrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Kativasso si tvaṃ bhante Nāgasenāti. — Sattavasso
'haṃ mahārājāti. — Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta
gaṇanā vā sattāti. — Tena kho pana samayena Milin-
dassa rañño sabbābharanapapātimanditassa alaukatapaṭi-
yattassa paṭhaviyaṃ chāyā dissati, udakamanike chāyā
dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ
etaṃ avoca: Ayaṃ te mahārāja chāyā paṭhaviyaṃ uda-
kamanike ca dissati, kim - pana mahārāja tvaṃ vā rājā
chāyā vā rājā ti. — Ahaṃ bhante Nāgasena rājā, nāyaṃ
chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. —
Evaṃ - eva kho mahārāja vassānaṃ gaṇanā sattāti, na
panāhaṃ satta, maṃ pana nissāya satta pavattati chāyū-
pamaṃ mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, ab-
bhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni
vissajjitāni.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sallapissasi mayā sad-
dhiṇ - ti. — Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādā sallapissasi
sallapissāmi, sace pana rājavādā sallapissasi na salla-
pissāmi. — Kathaṃ bhante Nāgasena paṇḍitā salla-
pantīti. — Paṇḍitānaṃ kho mahārāja sallāpe āveṭhanam - pi
kayirati, nibbēṭhanam - pi kayirati, oḷgaho pi kayirati,

paṭikammam - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthuṃ paṭijānanti, yo taṃ vatthuṃ vilometi tassa dandam āpāpentī: imassa dandam paṇethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallapissāmi no rājavādā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhiṃ sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhu mahārājāti thero abbhanumodi. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmi. — Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitaṃ mahārājāti. — Kiṃ pana bhante tayā vissajjitaṃ ti. — Kiṃ pana mahārāja tayā pucchitaṃ ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahosi: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, bahukāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yaṃ - nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ - ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure raññā saddhiṃ sallāpe bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utthāy' āsanā theram Nāgasenaṃ apucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjibāyaṃ karonto pakāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ - āha: sve antepure sallāpe bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodi. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadimmo ca yena Milindo rājā ten' upasankamissa, upasankamivā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocaṃ: Āgacchati mahārāja bhadanto Nāgaseno

¹ paṇethāti B.

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. Dutiyam-pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. Dutiyam-pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. Tatiyam-pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. Tatiyam-pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. — Sabbo paṇḍitaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti, ayaṃ bhane Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin-nu mayaṃ na paṭibālā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātuṃ-ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahoṣi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamimsu, upasankamivā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad'avocum: Rājā bhante Milindo evaṃ-āha: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacivaram-ādāya astīyā bhikkhusahassehi saddhiṃ Sāgalaṃ pāvisi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad'avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brāmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko paṇ' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare-vāyo jīva pavisaṭi ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi paṇ' eso vāto nikkhamivā na paviseyya pavisivā na nikkhameyya jīveyya nu kho so paṇiso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout. C once; yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁴ ka-tham-ettha B ²⁵ -vāyaso M; -vāvo B. ²⁶ pavisivā vā na AC.

bhante ti. — Ye pan' ime saukhadhamakā saukhaṃ dhamenti tesam vāto puna pavisaṭṭi. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vaṃsadhamakā vaṃsaṃ dhamenti tesam vāto puna pavisaṭṭi. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singaṃ dhamenti tesam vāto puna pavisaṭṭi. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na maraṇṭi. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhīm salla-pitum, sādhu bhante, atthaṃ jappehīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nāma' ete kāyasankhārā ti thero Abhi-dhammakathaṃ akāsi. Atha Ananta-kāyo upāsakattaṃ paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ sapaṇisaṃ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṃ bhikkhuṃ ekame-kena dussayugena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ ticivarena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhīm idha nisīdatha, avasesā gacchanti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāviṃ anītapattapāgūṃ viditvā aṇṇataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthena mayaṃ mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Kin-ti mahārāja idaṃ dukkhaṃ nirujjheyya aṇṇaṃ ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā, anupādā' parinibbānaṃ kho pana amhākaṃ paramattho ti. — Kim-paṇa bhante Nāgasena sabbe

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinitā pabbajanti, keci corābhinitā pabbajanti, keci inattā pabbajanti, keci ājivikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nām-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samapā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nām' atthāya pabbajjā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgaseṇa, atthi koci mato na paṭisaṇḍahatīti. — Thero āha: Koci paṭisaṇḍahatī, koci na paṭisaṇḍahatīti. — Ko paṭisaṇḍahatī, ko na paṭisaṇḍahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisaṇḍahatī, nikkilesa na paṭisaṇḍahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisaṇḍahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisaṇḍahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisaṇḍahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgaseṇa, yo na paṭisaṇḍahatī na so yoniso manasikārena na paṭisaṇḍahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paṇḍāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. — Nāno bhante yoniso manasikāro yeva paṇḍā ti. — Na hi mahārāja, añño manasikāro aññā paṇḍā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-oṭṭha-gadrabhānam pi manasikāro atthi, paṇḍā pana tesam na tthīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kīmakkhaṇo bhante manasikāro, kīmakkhaṇā paṇḍā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paṇḍā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paṇḍā; opammaṃ karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavaḷāvake

ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhinena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhinena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindati, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānasam gahetvā paññāya kilēse chindati. Evaṃ kho mahārāja ūhanalakkaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aññehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ satī samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kiṃlakkaṇaṃ bhante sīlaṇ - ti. — Patitṭhānalakkaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusālānaṃ dhammānaṃ: indriya-bala-bojjhaṅga-magga-satipatṭhāna - sammappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-samādhi-samāpattīnaṃ sīlaṃ patitṭhā, sīle patitṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patitṭhāya evaṃ - ete bijagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ pañcindriyaṇ - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci balakaraṇiyā kammantā kariyanti sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patitṭhāya evaṃ - ete balakaraṇiyā kammantā kariyanti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattaṃ BM (only here)

paññindriyaṃ - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagaraṃ māpetukāmo paṭhamamā nagaraṭṭhānaṃ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakaṃ apakaḍḍhāpetvā samaṃ kārāpetvā tato aparabhāge viṭhi-eatukka-singhātakādi-paricchedena vibhajitvā nagaraṃ māpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja laṅghako sippaṃ dassetukāmo paṭhaviṃ khāṇāpetvā sakkhara-kathalakaṃ apakaḍḍhāpetvā bhūmiṃ samaṃ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Bhāsitaṃ - p' - etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sīle patitṭhāya naro sapañño

cittaṃ paññaṃ - ca bhāvayaṃ

ātāpī nipako bhikkhu

so imaṃ vijāṭaye jāṇaṃ - ti.

Ayaṃ patitṭhā dharapī va pāṇināṃ,

idaṃ - ca mūlaṃ kusalābhivuddhiyā,

mukhaṃ - c' idaṃ sabbajīnānusāsane

yo sīlakhandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja ūha: Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakkhandanalakkhaṇā cāti. — Kathaṃ - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvarane vikkhambhetti, vinīvaranaṃ cittaṃ hoti

² -vaḍḍhaki ACM. ⁴ kārētvā AC. ¹⁵ bhāsītametaṃ M throughout.

¹⁸ ātāpī all. ¹⁹ sīlakhandho AC.

acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakḥhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthiṃ ca assehi ca rathehi ca patthi ca khubbitaṃ bhaveyya āvilāṃ luḥitaṃ kalalibhūtaṃ, uttippo ca rājā cakkavattī manusse āgāpeyya: pāṇiṃ bhane āharatha, pivissāmi, raṇṇo udakappasādako maṇi bhaveyya, evaṃ devāti kho te manussā raṇṇo cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇiṃ udaye pakkhipēyyuṃ, tasmīṃ udaye pakkhittamatte sankha-sevāla-paṇakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisiḍeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, tato raṇṇo cakkavattissa pāṇiṃ upanāmeyyuṃ: pivatu devo pāṇiyan-ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā sankha-sevāla-paṇakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā daṭṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappa-sādako maṇimhi udaye pakkhittamatte sankha-sevāla-paṇakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisiḍeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ-eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā oḷvarane vikkhambhetī, viṇḍvaranaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakḥhaṇā saddhā ti. — Katham-bhante sampakkhandanalakḥhaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yōgāṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhi-gatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriya, evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakḥhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnam pavattamānaṃ pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kālāni samvissanti gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhito vitthato tīre tiṭṭheyya, ath' aññatāro puriso āgantvā attano thāmaṃ ca balaṃ ca sampassanto gālhaṃ kacchaṃ bandhivā pak-khandivā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passivā mahājanakāyo pi tareyya, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passivā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkaṇā saddhā. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare:

Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena appamaṃ,
viriyena dukkhaṃ acceti, paṇḍāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkaṇaṃ viriyaṇ-ti.
— Upatthambhanalakkaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyūpatthambhitaṃ sabbe kusalā dhammā na parihāyanti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ-taṃ gehaṃ na pāteyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitaṃ sabbe kusalā dhammā na parihāyanti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahati senā bhañjeyya, tato rāja aññamaññaṃ anūsāreyya anupeseyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitaṃ sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasūvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, soddham - attānaṃ pariharatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā satīti. — Apilāpanalakkhaṇā mahārāja satī upagaṇhanalakkhaṇā cāti. — Katham - bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajja-hīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satīpaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañce' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opaṃnaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgārīko rājānaṃ cakkavattīnaṃ sāyapātānaṃ yasaṃ sarāpeti: ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā puttī, ettakaṃ hiraṇṇaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratūti rañño sāpateyyaṃ apilāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja satī uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajja-hīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satīpaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañce' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham - bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samānnesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite apanudeti hite upagaṇhāti, anupakāre apanudeti upakāre upagaṇhāti, evam-eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitam² p' etam mahārāja Bhagavatā: Satiṃ² ca kvāham bhikkhave sabbattikaṃ vadāmīti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhi, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā hontī samādhininnā samādhipoṇa samādhipabbhārā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūṭangamā hontī kūṭaninnā kūṭasamosarapā, kūṭam tāsam aggam-akkhāyati, evam-eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā hontī samādhininnā samādhipoṇa samādhipabbhārā ti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci rājā catu-ranginiyā senāya saddhim saṅgāmaṃ otareyya, sabbā va senā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhavēyyum taṇṇinnā tappoṇā tappabbhārā, tam yeva anupariyāyeyyum, evam-eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā samādhininnā samā-

² anupadeṭi A. throughout, B. four times.

dhīpoṇā samādhīpabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Samādhim-bhikkhave bhāvētha, samāhito yathābhūtaṃ pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā paṇṇā ti.
 - Pubbe kho mahārāja mayā vuttaṃ: chedanalakkhaṇā paṇṇā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paṇṇā ti. — Kathaṃ bhante obhāsanalakkhaṇā paṇṇā ti. — Paṇṇā mahārāja uppajjamānā avijjaandhakāraṃ vidhameti, vijjōbhāsaṃ janeti, nāṇalokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā sammappaṇṇāya passatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavittṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evaṃ-eva kho mahārāja paṇṇā uppajjamānā avijjaandhakāraṃ vidhameti, vijjōbhāsaṃ janeti, nāṇalokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā sammappaṇṇāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paṇṇā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kathaṃ bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hananti, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: saṅgāme parasenaṃ abhivijinanti, evaṃ-eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Paṭhamo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammañ karohīti. — Tañ kin-maññasi mahārāja: yadā tvañ daharo taruno mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvañ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruno mando uttānaseyyako ahosi, añño ahañ etarahi mahanto ti. — Evañ sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññāvā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghaṇassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṇṇi sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammañ karoti, aññāssa batthapadā chiijantīti. — Na hi bhante, tvañ pana bhante evaṇ vutte kin vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiñ taruno mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyañ nissāya sabbe te ekasangahitā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-evā puriso padīpañ padīpeyya, kin so sabbarattin dīpeyyāti. — Ama bhante, sabbarattin dīpeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, tañ yeva nissāya sabbarattin padīpito ti. — Evañ eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbañ acarimañ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaññānazangahañ gacchātīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja

khīraṃ dūyhamānaṃ kālaantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghataṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghataṃ - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño oīrujjhati, apubbaṃ acarimaṃ vīya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisaandahati jānāti so: na paṭisaandahissāmīti. — Katham - bhante jānātīti. — Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisaandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena n' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhataṃ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā vissajjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kim - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²¹ paripuressati ABC; -rayissati M. ²² jānāti all.

²³ paripūressati ABC.

yaññeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja, yaññeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante taññeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppunnā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Aññātapubbesu vā mahārāja sippatthānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccan'ti vā dukkhan'ti vā anattā ti vā, taṃ na sammuyheyyāti. — Moho pan'assa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tatth'eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kociḍ'eva puriso andhakāre gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evam'eva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte moho tatth'eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakkeccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhatī, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan'ti vā dukkhan'ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan'etaṃ brūsi: paññā sakkeccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhatī, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan'ti vā dukkhan'ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattiṃ lekhaṃ pesetukāmo lekhaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhaṃ na vinasseyya, evam'eva kho mahārāja paññā sakkeccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhatī, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan'ti vā dukkhan'ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

¹⁴ sakkeccam M throughout. ¹⁵ vijjhap- ABC throughout.

napadesu manussā auugharam pañca pañca udakaghata-
kāni thapenti ālīnpanam vījñāpetum, ghare paditte tāni
pañca udakaghatakāni gharass' upari khipanti, tato aggi
vijjhāyati, kin - nu kho mahārāja tesaṃ manussānaṃ evaṃ
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccaṃ karissāmāti. — Na
hi bhante: alam tehi ghaṭehi, kiṃ tehi ghaṭehi. — Yathā
mahārāja pañca udakaghatakāni evaṃ pañc' indriyāni
datṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ
samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā te manussā evaṃ
yogāvacaro datṭhabbo, yathā aggi evaṃ kilesā datṭhabbā,
yathā pañcāhi udakaghatakehi aggi vījñāpīyati evaṃ
pañcendriyehi kilesā vījñāpīyanti, vījñāpitā pi kilesā na
puna sambhavanti, evam - eva kho mahārāja paññā sa-
kīccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yam - pana tāya
paññāya kataṃ: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti
vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakam upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni piṇsitvā
gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhamēyyuṃ, kin - nu
kho mahārāja tassa vejassa evaṃ hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccaṃ karissāmāti. — Na hi bhante:
alam - tehi mūlabhesajjehi, kin - tehi mūlabhesajjehi. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evaṃ pañc' indri-
yāni datṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ
samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā vejjo evaṃ yogāva-
caro datṭhabbo, yathā byādhi evaṃ kilesā datṭhabbā,
yathā byādhito puriso evaṃ putthujjano datṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhaṇṭā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evaṃ pañcendriyehi kilesā nid-
dhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na pana sambhavanti,
evam - eva kho mahārāja paññā sakīccayaṃ katvā tatth'
eva nirujjhati, yam - pana tāya paññāya kataṃ: aniccan - ti

¹ ghaṭehi kiccaṃ BM. ² arogo AC.

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangā-māvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya paraseṇaṃ vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca paraseṇā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alau - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehīti. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni dattḥab-bāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samā-dhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacaro yodho evaṃ yogāvacaro dattḥabbo, yathā paraseṇā evaṃ kilesā dattḥabbā, yathā pañcahi kaṇḍehi paraseṇā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhagā ca kilesā na puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya ka-taṃ: aniccaṃ - ti vā dukkhaṃ - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Kalla si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanaṃ - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Kathaṃ - bhante kāyikaṃ veda-naṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkha-vedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhave-danāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, na cetasikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhave-danaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyatīti. — Na - tthi mahārāja arahato anuṇayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pāṭenti, paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-senāpatinā:

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ,
kālaṃ - ca patikankhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ,
kālaṃ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenaṃti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā
vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā,
siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā
na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhaṃ - ti
na uppajjati. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha pu-
risassa hatthe tattaṃ ayogaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe
sītaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kiṃ - nu kho mahārāja
ubho pi te daheyyuṃ - ti. — Āma bhante, ubho pi te da-
heyyuṃ - ti. — Kiṃ - nu kho te mahārāja ubho pi uṇhā ti.
— Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi
sītālā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggahaṃ: yadi
tattaṃ dahati, na ca te ubho pi uṇhā, tena na uppajjati,
yadi sītalaṃ dahati, na ca te ubho pi sītālā, tena na
uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na
ca te ubho pi uṇhā, na ca te ubho pi sītālā, ekaṃ uṇ-
haṃ ekaṃ sītalaṃ, ubho pi te dahanti tena na uppajja-
titi. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ,
sādhū, atthaṃ jappēhīti. — Tato thero Abhidhamma-
saṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Cha
y' imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nekkhammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni doma-
nassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha gehanissitā upekkhā cha nekkhammanissitā upekkhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattiṃsavidhā vedanā, anāgatā pi chattiṃsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattiṃsavidhā vedanā, tad-ekajjhaṃ abhisaññūhitvā abhisankhipitvā atthasataṃ vedanā hontīti. — Kalle si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kiṃ imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṇa aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati naṃ so mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandahēyya mutto bhavēyya pāpakehi kammehi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, tam-enaṃ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahatā ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahatā, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kiṃ-nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhavēyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ apaccakkhāya pacchimena ambaṇa so puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. — Evaṃ eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṇa aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sāliṃ avahareyya — pe — ncehuṃ avahareyya —

⁴ atthasatavedanā AM. ⁵ kiṃ paṭi- M. ⁶ idam M throughout. ⁷ so-bhapaṃ M throughout. ⁸ yadi paṭi paṭi- H. ⁹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle aggin̄
 jaletvā vislvetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so
 aggi aññatarassa purisassa khettaṃ dahēyya, tam-enaṃ
 khettsāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva puri-
 sēna mayhaṃ khettaṃ daddhaṃ-ti, so evaṃ vadeyya:
 nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhūpemi, añño so aggi yo
 mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ dad-
 dhaṃ, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin-nu kho so mahārāja
 puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. — Āma bhante, daṇḍap-
 patto bhavēyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so
 evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggin̄ apaccakkhāya pac-
 chīmena agginā so puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. —
 Evaṃ eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ ka-
 roti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṃ aññaṃ
 nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi
 kammeḥīti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Yathā ma-
 hārāja kocid-eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirū-
 hitvā bhuñjēyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ
 jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gā-
 maṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ va-
 deyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ
 vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi
 yassāhaṃ ālokena bhuñjīm, añño so aggi yena gāmo jhā-
 pito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa
 tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa
 bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya,
 api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evaṃ eva kho
 mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ
 paṭisandhisim̄ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nib-
 battaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhīyyo
 opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso
 dahariṃ dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sū

² jāletvā AO. ²⁷ evaṃ ABC. ²⁸ mara- M throughout.

aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso sunkaṃ datvā vivāhaṃ kareyya, itaro āgantvā evaṃ vadeyya: kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyaṃ nesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava bhariyaṃ nemi, aññā sā dārikā daharī tarunī yā tayā vāritā ca dinnasunkā ca, aññā 'yaṃ dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinnasunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuṃ, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam-eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisaṇḍhisiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso gopālakassa hatthato khīraghataṃ kiṇṭvā tass' eva hatthe nikkhipitvā pakkameyya: sva gahetvā gamissāmīti, taṃ aparajja dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya: dehi me khīraghataṃ-ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghataṃ-ti, so evaṃ vadeyya: ajānato te khīraṃ dadhi bhūtaṃ-ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuṃ, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ-ti. — Evam-eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisaṇḍhisiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammeḥīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvaṃ pana paṭisaṇḍhissasīti. — Alaṃ mahārāja, kiṃ-tena pucchitena, panu mayā paṭigacc' eva akkhataṃ: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānato M, ajānato B, ajānataṃ AC. ²² paṭigaccava M, paṭigapdeva AC, and so all throughout.

bhavissāmi paṭisaṇḍahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisaṇḍahissāmiti. — Opammaṁ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṁ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikāraṁ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin-nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja kin-te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacce' eva akkhātāṁ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisaṇḍahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisaṇḍahissāmiti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṁ-pan' etaṁ brūsi: nāmarūpan-ti, tattha katamaṁ nāmaṁ katamaṁ rūpan-ti. — Yaṁ tattha mahārāja ulārikaṁ etaṁ rūpaṁ, ye tattha sukhumā cittacetasikā dhammā etaṁ nāmaṁ-ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmaṁ yeva na paṭisaṇḍahati rūpaṁ yeva vā ti. — Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajjaṇtīti. — Opammaṁ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṁ na bhaveyya, aṇḍam-pi na bhaveyya, yañ-ca tattha kalalaṁ yañ-ca aṇḍaṁ ubho p' ete aññamaññānissitā, ekato va nesaṁ uppatti hoti, evam-eva kho mahārāja yadi tattha nāmaṁ na bhaveyya rūpaṁ-pi na bhaveyya, yañ-c' eva tattha nāmaṁ yañ-c' eva rūpaṁ ubho p' ete aññamaññānissitā, ekato va nesaṁ uppatti hoti; evam-etaṁ dīgham-ad dhānaṁ sambhāvitaṁ-ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṁ-pan' etaṁ brūsi: dīgham-addhānaṁ-ti, kim-etaṁ addhānaṁ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paṇḍuppanno addhā ti. — Kim-pana bhante addhā atthīti. — Koci mahārāja addhā atthī, koci na-tthīti. — Katamo pana bhante atthī,

katamo na-tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā viparinatā so addhā na-tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhim denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na-tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na-tthi parinibbutattā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiya vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ-ti. — Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññānaṃ, viññānapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatana-paccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domaṇass-upāyāsā sambhavanti; evaṃ-etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan¹ etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso² parittaṃ bijaṃ paṭhaviyaṃ nik-khipeyya, tato ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūḍhiṃ vepullaṃ āpajjivā phalaṃ dadeyya, tato pi

¹ vipākadhammā dhammā O. ² te ca aññatra all.

bijam gahetvā puna ropeyya, tato pi ankuro uṭṭhahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullam āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭī, kukkuṭiyā aṇḍaṃ-ti evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Tthero paṭhaviyā cakkam ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad-avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuṃ-ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Setaṃ-ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ-ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo hi bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim-pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbam sabbathā sabbam avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahstvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ abutvā samohoti
hutvā paṭivigacchati nanu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ
gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ
gacchatī ubhato chinnaṃ sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi
sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi,
koṭito sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti.
— Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ
akāsi: khaudhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bījānīti.
— Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye
jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti.
— Katame te bhante ti. — Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja
sati rūpesu ca cakkhaviññāṇaṃ hoti, cakkhaviññāṇe sati
cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā
hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ
hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jā-
tiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-
upāyāsā sambhavanti, evaṃ - etassa kevalassa dukkhak-
khandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiṃ - ca kho ma-
hārāja asati rūpesu ca asati cakkhaviññāṇaṃ na hoti,
cakkhaviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhu-
samphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na
hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati
bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-
maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na
honti, evaṃ - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho
hotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye
abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā
ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja san-
khārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim -
maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavaṇtaṃ jātaṃ yattha

¹ chinnaṃ A. ² Āma sā pi sakkā vaḍḍhetuṇti om. C.

tvaṃ nisīno sīti. — Na - tthi kiñci bhante idha abha-
 vantaṃ jātaṃ, bhavantaṃ yeva jātaṃ, imāni kho bhante
 dārūni vane ahesuṃ, ayaṇ - ca mattikā paṭhaviyaṃ ahosi,
 itthīnaṇ - ca purisānaṇ - ca tājjena vāyāmena evaṃ - idaṃ
 gehaṃ nibbattaṇ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi
 keci saṅkhārā ye abhavantaṃ jāyanti, bhavantaṃ yeva saṅ-
 khārā jāyanti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā
 mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nik-
 khittā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjamānā
 pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavantaṃ
 jātā, bhavantaṃ yeva te rukkhā jātā, evaṃ - eva kho ma-
 hārāja na - tthi keci saṅkhārā ye abhavantaṃ jāyanti, bha-
 vantaṃ yeva [te] saṅkhārā jāyanti. — Bhiyyo opammaṃ
 karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mat-
 tikaṃ oddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni
 abhavantaṃ jātāni, bhavantaṃ yeva jātāni, evaṃ - eva
 kho mahārāja na - tthi keci saṅkhārā ye abhavantaṃ jā-
 yanti, bhavantaṃ yeva saṅkhārā jāyanti. — Bhiyyo opam-
 maṃ karohīti. — Yathā mahārāja vīṇāya pattaṃ na siyā,
 cammaṃ na siyā, dopi na siyā, daṇḍo na siyā, upaviṇo
 na siyā, tantiyo na siyā, koṇo na siyā, purisassa ca
 tājjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante
 ti. — Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattaṃ siyā, cammaṃ
 siyā, dopi siyā, daṇḍo siyā, upaviṇo siyā, tantiyo siyā,
 koṇo siyā, purisassa ca tājjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti.
 — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ - eva kho mahārāja
 na - tthi keci saṅkhārā ye abhavantaṃ jāyanti, bhavantaṃ
 yeva kho saṅkhārā jāyanti. — Bhiyyo opammaṃ karo-
 hīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā,
 araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakaṃ na siyā,
 purisassa ca tājjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi
 bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako
 siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, colakaṃ siyā, puri-
 sassa ca tājjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantitī. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja mañi na siyā, ātapo na siyā, gomayañ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja mañi siyā, ātapo siyā, gomayañ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantitī. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhañ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhañ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantitī. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko pan' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpañ passati, sotena saddañ suṇāti, ghāneva gandhañ ghāyati, jivhāya rasañ sāyati, kāyena phoṭṭhabbañ phusati, manasā dhammañ vijānāti. — yathā mayañ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam - eva kho bhante ayañ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchatī passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvārañ mahārāja bhaṇisāmi, tañ suṇhi, sādhukañ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpañ passati, yathā mayañ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpañ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpañ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evaṃ-etenā abbhantare jivena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gaudho yeva ghāyitabbo, sotena pi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gandho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gandho yeva ghāyitabbo, manasā pi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabban-ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimāṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesa jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukhā suttthutaraṃ rūpaṃ passāma, evaṃ-etenā abbhantare jivenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāseṇa suttthutaraṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāne ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāseṇa suttthutaraṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimanā pacchimena vā purimanā. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake tittheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake tthito ti. — Āma bhante, jānāmiti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tittheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato tthito ti. — Āma bhante, jānāmiti. — Evam-eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitthe jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimanā pacchimena vā purimanā. Yathā mahārāja kocid-eva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhunoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhunoṇiyā pakkhiṇeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavittthaṃ ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimanā pacchimena vā purimanā ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ; sādhu, atthaṃ jappēhi. — Thero Abhidhammasaṃyuttāya kaṭṭhāya rājānaṃ Milindaṃ saṇṇāpesi: Idha mahārāja cakkhuṃ-ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃsaṃsahajātaṃ phasso vedanā saṇṇā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ-ete dhammā paccayato jāyaoti, na h' ettha vedagū upalabbhati; soṭaṇ-ca paṭicca sadde ca — pe — manaṇ-ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃsaṃsahajātaṃ phasso vedanā saṇṇā cetanā

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamañ cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamañ uppajjati pacchā cakkhuvīññāṇaṃ - ti. — Paṭhamañ mahārāja cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesaṃ aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Ninnattā ca mahārāja dvārattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: deve vassante katamena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnāṃ tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, katamena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anā - lāpo tesaṃ aññamaññehī, ninnattā gacchantīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na cakkho-

¹⁴ anallāpo, so M throughout, ABC only here.

viññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi
 tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññāṇaṃ cakkhu-
 viññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha
 uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā up-
 pajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena dvārattā yattha
 cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi up-
 pajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi ma-
 hārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ daḥhapākāratoraṇaṃ
 ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, kata-
 mena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti.
 — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena
 so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nik-
 khanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho ma-
 hārāja purimo puriso paccimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yena-
 haṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, paccimo vā
 puriso purimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi
 aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo
 tesaṃ aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva
 kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati
 tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ
 manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi
 tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ
 āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppaj-
 jissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, dvārattā uppajjan-
 tīti. — Katham - bhante Nāgaseṇa cippattā yattha cak-
 khuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati,
 opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: pa-
 ṭṭhamaṃ ekaṃ sakataṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakataṃ
 katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakataṃ
 gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahā-
 rāja purimaṃ sakataṃ paccimaṃ sakataṃ āṇāpeti:
 yenaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, paccimaṃ

vā sakatāṃ purimaṃ sakatāṃ ānāpeti: yena tvaṃ gacchissasī aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇaṇā-sankhā-lekhā-sippaṭṭhānesu ādikamīkassa dandhāyanā bhavati, athāparena samāyena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānavīññāṇaṃ uppajjati, yattha jīvavīññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati. — Āma mahārāja, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati. — Kiṃ - nu kho bhante Nāgasena paṭhamaṃ kāyavīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamaṃ uppajjati pacchā kāyavīññāṇaṃ - ti. — Kāyavīññāṇaṃ mahārāja paṭhamaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kiṃ - nu kho bhante Nāgasena — pe

— anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yāttha maṇoviññāṇaṃ uppajjati vedanā pi tattha uppajjantīti. — Āma mahārāja, yāttha maṇoviññāṇaṃ uppajjati, phasso pi tattha uppajjati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo phasso ti. — Phu-sanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyuṃ, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇī vajjheyyuṃ, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjheyyuṃ, tesu yathā eko sammō evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo sammō evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā vedanā ti. — Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavaṇalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagoṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evaṃ assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tuṭṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tattonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vedīyāmīti; — yathā vā pana mahārāja

¹¹ anubhavalak- AC in both places.

kocid - eva puriso kusalañ kammañ katvā kāyassa bhedā param - maraṇā sugatiñ saggañ lokañ uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcāhi kāmāgūṇehi samappito samāngi-bhūto paricareyya, tassa evam - assa: ahañ kho pubbe kusalañ kammañ akāsiñ, so 'hañ tatonidānañ imañ evarūpañ vedanañ vediyāmiti; — evam - eva kho mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kiñ sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātaṃ - pi sañjānāti, mañjetṭham - pi sañjānāti; evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavisitvā nīla-pīta-lohita-odāta-mañjetṭhāni rāja-bhogāni rūpāni passitvā sañjānāti, evam - eva kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharagalakkhaṇā cāti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso viśaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhaveyya, pare pi dukkhitā bhaveyyuṃ, evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo akusalañ kammañ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedā param - maraṇā apāyañ duggatiñ vinipātāñ nīrayaṃ uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedā param - maraṇā apāyañ duggatiñ vinipātāñ nīrayaṃ uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitañ ekajjhañ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhaveyya, pare pi sukhitā bhaveyyuṃ,

² pañca BM. ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ param - maraṇā sugatīm saggaṃ lokaṃ uppajjati, ye pi tassa anusikkhaṇti te pi kāyassa bhedaṃ param - maraṇā sugatīm saggaṃ lokaṃ uppajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharanakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇaṃ - ti. — Vijāṇanakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagare singhātaka nisingo passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhinadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yaṇ - ca puriso cakkhunā rūpaṃ passati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca sotena saddaṃ sunāti taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca ghāṇena gandhaṃ ghāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca jivhāya rasaṃ sāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca kāyeṇa phoṭṭhabbaṃ phusati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca manasā dhammaṃ vijānāti taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijāṇanakkhaṇaṃ viññāṇaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vadḍhakī suparikammakataṃ dāruṃ sandhismim appeti, evam kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vicāro ti. — Anumajjaṇalakkhaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kaṃsathālaṃ ākoṭitaṃ pacchā

¹ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ²² vadḍhakī AC. ²³ kaṃsathālaṃ C.

anuravati anusaudahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko datṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricaṃ-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇussa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitaṃ: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

⁶ -bbhagat- C twice, M throughout. ⁷ nānākaraṇaṃ B once, M throughout. ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitum: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kaṣāyattaṃ vā madhurattaṃ vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatṭhahantīti. — Evam-eva kho mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākarapaṇaṃ paṇḍāpetum: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatṭhahantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Loṇaṃ mahārāja cakkhaviññeyyaṃ-ti. — Āma bhante, cakkhaviññeyyaṃ-ti. — Soṭṭhu kho mahārāja jānāhīti. — Kim-pana bhante jivhaviññeyyaṃ-ti. — Āma mahārāja, jivhaviññeyyaṃ-ti. — Kim-pana bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijāpātīti. — Āma mahārāja, sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi balivaddā āharantī, nanu loṇaṃ-eva āharitabbaṃ-ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ-eva āharitum, ekatobhāvan-gatā ete dhammā, gocaranānattan-gatā: loṇaṃ garubbhāvocāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum-ti. — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum, garubbhāvo tulāya tuliyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena-Milindarāja-paṇḍhā niṭṭhitā.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin' nu tāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammañ karohitī. — Tañ kim' maññasi mahārāja: ekasimiñ khette pañca bijāni vapeyyuñ, tesarñ nānābijānañ nānāphalāni nibbatteyyun' ti. — Āma bhante, nibbatteyyun' ti. — Evam' eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bahvābādā aññe appābādā, aññe dubbāṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. — Thero āha: Kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭukā aññe kaśāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bijānañ nānākaraṇenāti. — Evam' eva kho mahārāja kammaṇaṇi paññākaṇaṇa manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bahvābādā aññe appābādā, aññe dubbāṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitaṃ p' etañ mahārāja Bhagavatā: Kammassakā māṇava sattā, kammadāyādā kammayoni kammabandhū kammaṇaṇisaraṇā, kammañ satte vibhajati, yad' idaṇi hinappaṇitātāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: kin' ti imañ dukkhañ nirujjheyya aññāñ' ca dukkhañ na uppaj-

¹⁸ bahvā- M throughout, C once; bahvāb- B in both places. ¹⁹ paññāvanto M in both places, B once. ²⁰ -yoni -bandhu all. ²¹ idaṇi M.

jeyyāti. — Etadatthā mahārāja ambhakaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabban - ti. — Thero āha: Sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi taḷakaṃ khaṇāpeyyāsi: pāṇiyam pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sāliṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupatthito bhaveyya tadā tvaṃ parikkhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi attālakaṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhannasmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyāsi. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitaṃ - attano; na sākaṭikacintāya, mantā' dhiro parakkame.

Yathā sākaṭiko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ visamaṃ maggaṃ - āroya akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM. ² for paṭigacc'eva see p. 48. ³ attālaṃ A.

Evam dhammā apakkamma adhammam¹ anuvattiya
mano maccumukhaṃ patto akkhaecchinno va socatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: pākati-
kaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāno pākatike aggimhi pakkhitto divasam² - pi dhama-
māno na vilayaṃ gacchati, kūtāgāramatto pi pāsāno ne-
rayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gaccharīti; etaṃ
vacanaṃ na saddahāmi. Evañ³ - ca pana vadetha: ye ca
tattha uppannā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchantīti; taṃ⁴ - pi vacanaṃ na
saddahāmitī. — Thero āha: Taṃ kim⁵ - maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi suṃsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin⁶ - nu tā kakkhalāni pā-
sānāni sakkarāyo ca khādaṃtīti. — Āma bhante, khā-
daṃtīti. — Kim⁷ - pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭha-
bhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vi-
layaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho
so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilā-
yaṃ gacchatīti. — Evam⁸ - eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth⁹ eva jāyanti tatth¹⁰
eva vadāhanti tatth¹¹ eva maranti]. Bhāsitaṃ¹² - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na
taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Bhiyyo opammaṃ
karohīti. — Taṃ kim¹³ - maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin¹⁴ - nu tā kakkhalāni atṭhikāni maṃsāni khādaṃtīti. —
Āma bhante, khādaṃtīti. — Kim¹⁵ - pana tāni tāsāṃ kuc-

¹ mendo AC (māno SN. II, 22). ² (va jāyanti SN. I c.) ³ the
passage in brackets is wanting in BM in both places, at p. 68. l. 7
in all.

chiyañ koṭṭhabbhantaragatāni vilayañ gacchantīti. — Āma bhante, vilayañ gacchantīti. — Yo pana tāsāñ kucchiyañ gabbho so pi vilayañ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayañ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayañ gacchantīti. — Bhīyyo opammañ karohīti. — Tañ kim-maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya-sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati-sukhumāliniyo pi kin-nu tā kakkhaḷāni khajjakāni mañ-sāni khādanīti. — Āma bhante, khādanīti. — Kim-pana tāni tāsāñ kucchiyañ koṭṭhabbhantaragatāni vilayañ gacchantīti. — Āma bhante, vilayañ gacchantīti. — Yo pana tāsāñ kucchiyañ gabbho so pi vilayañ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayañ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayañ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth' eva vaddhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ-p' etañ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālañ karoti yāva na tañ pāpañ kammañ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhapaṭha: ayañ mahāpaṭhavi udake paṭiṭṭhitā, udakañ vāte paṭiṭṭhitaṃ, vāto ākāse paṭiṭṭhito ti; etaṃ-pi vacanañ na saddahā-mīti. — Thero dhammakarakena udakañ gahetvā rājānañ Milindañ saññāpesi: Yathā mahārāja imañ udakañ vātena ādhāritaṃ evaṃ taṃ-pi udakañ vātena ādhāritaṃ-ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbānaṃ-ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbānaṃ-ti. — Kathaṃ-

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkhasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvako ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato anajjhosāya tiṭṭhato taṃhā nirujjhati, ta-
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhanti, evaṃ
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeyye dhamme abhiñānāti, pariññeyye dhamme pariñānāti,
 pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Kathaṃ - bhante Nāgasena alabhanto jānāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na
 cchinnā hatthapādā jāneyyuhā te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanaṃ - ti. — Āma bhante, jāneyyuhā - ti.
 — Kathaṃ jāneyyuhā - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti: dukkhaṃ

* jarāya mar. BG. ²² yo.nāsacchiṇṇā ABbC, yesaṃ yesaṃ na cchinnā M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva, kho mahārāja
yesaṃ dīṭṭhaṃ nibbānaṃ tesam saddaṃ sotvā jānāti:
sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho tayā dīṭṭho ti.
— Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho dīṭṭho
ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena
na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati
Uḥānadī tayā dīṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te
pitarā Uḥānadī dīṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena
hi mahārāja na - tthi Uḥānadī ti. — Atthi bhante, kiñ -
cāpi me Uḥānadī na dīṭṭhā pitarā pi me Uḥānadī na
dīṭṭhā, api ca atthi Uḥānadī ti. — Evam - eva kho ma -
hārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na dīṭṭho ācariyehi pi me
Bhagavā na dīṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si
bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. —
Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante
Nāgasena adīṭṭhapubbaṃ jānāsi: Buddho anuttaro ti. —
Taṃ kim - maññasi mahārāja: yehi adīṭṭhapubbo mahā -
samuddo jāneyyuh te mahārāja: mahanto kho mahā -
samuddo gambhīro appameyyo doppariyogāho, yatth' ima
pañca mahānadiyo satataṃ samitāṃ appenti, seyyathidaṃ:
Gangā Yamunā Aciravati Sarabhū Mahī, n' eva tassa
anattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante,
jāneyyuh - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²² pūranattāṃ ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānitum: Buddhō anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānitum: Bhagavā anuttaro ti. — Katham'bhante Nāgasena sakkā jānitum: Buddhō anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahoṣi, bahūni vassāni abbatthitāni kālakatassa, katham'so ōāyatīti. — Lekhena bhante ti. — Evam'eva kho mahārāja yo dhammaṃ passatī so Bhagavantaṃ passatī, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desitō ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapadūṇattiyā yāvajīvaṃ sāvahehi vattitabbaṃ ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham'bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kecid'eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin'nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam'eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitaṃ ti. — Āma bhante ti. — Kin'nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam'eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹⁶ Nāgasena om. AC. ¹⁷ nanu AaBC, om. M.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imambhā kāyā aññeṃ kāyaṃ sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imambhā kāyā aññeṃ kāyaṃ sankamanto na tthi, nano mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kociḍ-eva puriso aññatārassa purisassa ambaṃ avahareyya, kiṃ so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni viissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā asobhanaṃ vā, tena kammena aññeṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṃ kataṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kociṃ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni 'chāyā va anapāyini' ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṃ karohīti. — Teṇi kiṃ-maññasi mahārāja: yāni imāni rukkhāni anibbattaphalāni sakkā tesāṃ phalāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abboccchināya santatīyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni paṭhaviyañ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññāñ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam-eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetuñ: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuñ: idha vā idha vā ti. — Opammañ karohīti. — Tañ kim-maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan-gatā sakkā sū acci dassetuñ: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sū acci, appaṇṇattinā gatā ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan-gato Bhagavā na sakkā nidassetuñ: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuñ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānañ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānañ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim-pana te mahārāja kadāci karahaci saṅgāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kin-nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṃsassa rūhanatthāya ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna paliveṭhīyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṃ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṃ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṃ pariharanti anajjhositā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Allacammaṭṭeṭṭhāno navadvārō mahāvago
santaṭṭo paggharati asuci pūṭigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṃ anupubbena sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Atthi pana te mahārāja koṭi vejjo yo imissaṃ paṭhaviyaṃ sabbabbesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṃ sampatte kāle bhesajjaṃ pāyeti adāhu asampatte kāle ti. — Sampatte kāle bhante gilānakaṃ bhesajjaṃ pāyeti, no asampatte kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na akāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamaṇīyaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ² na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Kim pan' assa bhante mātāpitaro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evaṃ sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pītusadiso vā putto hoti pītupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ sata-pattan ti. — Āma bhante, atthitī. — Tassa pana kuhiṃ sambhavo ti. — Kaddame jāyati, udaye āsiyati. — Kin nu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no e' assa mātāpitaro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkho ti. — Āma bhante,

¹ dvattiṃsa- B throughout, except once. ¹¹ na uppajjati A

atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so hatthī kadāci kara-
haei koñcānādaṃ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. —
Tena hi mahārāja so hatthī koñcānaṃ sisso ti. — Na hi
bhante ti. — Kim - pana mahārāja Brahmā sabuddhiko
abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā
ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi
pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu na - tthiti. —
Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle
saha sabbaññutaññapena, na - tthi Bhagavato upasampadā
aññehi diena yathā sāvakaṇaṃ mahārāja Bhagavā sikkhā-
padaṃ paññāpeti yāvajjīvaṃ anatikkamaṇīyaṃ - ti. — Kallo
si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya
rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesāṃ ro-
dantānaṃ kassa assu bhesajjaṃ, kassa na bhesajjan - ti.
— Ekassa kho mahārāja assu rāga - doṣa - mohēhi samālaṃ
uphaṃ, ekassa pīti - somanassena vimalaṃ sītalaṃ; yaṃ
kho mahārāja sītalaṃ taṃ bhesajjaṃ, yaṃ uphaṃ taṃ
na bhesajjan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ nānākaranaṃ sarā-
gassa ca vītārāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito,
eko anajjhosito ti. — Kiṃ etaṃ bhante: ajjhosito anaj-
jhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anat-
thiko ti. — Passāmi' ahaṃ bhante evarupaṃ: yo ca
sarāgo yo ca vītārāgo sabbo p' eso sobhanaṃ yeva icchatī
khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti.
— Avītārāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāga-
paṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhojati, vītārāgo pana rasa-

¹ hatthī all in both places. ²² M repeats sāvakaṇaṃ as an attempt to
make sense, but something more seems to have fallen out. ²³ kho om. AC.

paṭisaṃvedī bhojanaṃ bhuñjati, no ca kho rasarūgapaṭi-
saṃvedī ti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paṇṇā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na-tthi paṇṇā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na-tthi vāto ti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto
tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid' eva puriso pakkam' ambaṃ khā-
ditvā atṭhiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkam'
ambaṃ khāditvā atṭhiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evaṃ-etesam' ruk-
khānaṃ koṭi na paṇṇāyati; evaṃ-eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ
jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Kallō si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītaṃ cira-kataṃ
saratīti. — Satiyā mahārājāti. — Nānu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid' eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhaṇ- ti. —
Āma bhante ti. — Kīṇ- nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evaṃ-
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallō si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhiñānantā

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhiñānanti pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evañ hi kho bhante Nāgasena sabbam satim abhiñānanti, na - tthi kaṭumikā satīti. — Yodi na - tthi mahārāja kaṭumikā sati na - tthi kiñci sippikānam kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattānehi vā karaṇīyañ, nīratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyañ, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chattho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katilhi ākārehi sati uppajjati. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati, katamehi soḷasahi ākārehi: abhiñānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, oḷārikaviññānato pi sati uppajjati, hitaviññānato pi sati uppajjati, abhāvanato pi sati uppajjati, visabhāganimittato pi sati uppajjati, kathābhīññānato pi sati uppajjati, lakkaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gaṇanato pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanato pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatto pi sati uppajjati, anubhūto pi sati uppajjati. Katamā abhiñānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khuḍḍuttarā ca upāsikā ye vā pa-

¹ bh. N. hesa sabbam A, bh. N. na hesa sabbam C, bh. N. na ho sabbam Bb, bh. N. va sabbam Bb. ¹⁹ gaṇanato A ²¹ upanikkhepanato AbB. ²² uppajjati all.

añño pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpattiphalaṃ vā patto hoti, evaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yaṃhī sukhāpito: amukasmīṃ evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yaṃhī dukkhāpito: amukasmīṃ evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimittato sati uppajjati: sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pitaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginīṃ vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadraḥhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadraḥhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimittato sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ kathābhīññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpenti, tena so sarati, evaṃ kathābhīññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo balivaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātābbaṃ² ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇaṇato sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum³ pi gaṇenti, evaṃ gaṇaṇato sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum³ pi

² muṭṭhassatī AC. ³ gaṇanato ABC in both places. ⁴ gaṇanākā AB.

dhārenti, evaṃ bhāraṇato sati uppajjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppajjati: idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathidaṃ: ekaṃ - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekaṃ potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppajjati: upanikkhitaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati. Kathaṃ anubhūtato sati uppajjati: diṭṭhata rūpaṃ sarati, sutattaṃ saddaṃ sarati, ghāyitattaṃ gandhaṃ sarati, sāyitattaṃ rasaṃ sarati, phutṭhata phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātattaṃ dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtato sati uppajjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppajjati. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhapaṭha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekaṃ Buddhagataṃ satīṃ paṭilabheyya so devesu uppajjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evaṃ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmiti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāno vinā nāvāya udaye uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsānānaṃ nāvāya āropitaṃ udaye uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusalāni kammāni datṭhabbāniti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ tumhe atitassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgataṃ dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppannassa

¹ bhāvanato AC. ² saṃd. anekavihitaṃ pubb. Cb. ³ bhāvanato AC.

⁴ upanikkhepanato AC. ⁵ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti.
 — Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyama-
 tha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha,
 na paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha
 kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja
 idaṁ - ca dukkhaṁ nirujjheyya aññāṇ - ca dukkhaṁ na
 oppajjeyyāti etadatthāya vāyamānāti. — Atthi pana bhante
 Nāgasena anāgataṁ dukkhaṁ - ti. — Na - tthi mahārājāti.
 — Tumhe kho bhante Nāgasena atipanditā ye tumhe
 asaṅgānaṁ dukkhānaṁ pahānāya vāyamathāti. — Atthi
 pana te mahārāja keci paṭirājāno paccattlikā paccāmittā
 paccupatthitā hotīti. — Ama bhante, atthīti. — Kin - nu
 kho mahārāja tadā tumhe parikhaṁ khaṇāpeyyātha pā-
 kāraṁ cināpeyyātha gopuraṁ kārāpeyyātha attālakaṁ
 kārāpeyyātha dhaṇṇaṁ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante,
 paṭigace' eva taṁ paṭiyattaṁ hotīti. — Kiṁ tumhe ma-
 hārāja tadā hatthismiṁ sikkheyyātha assasmiṁ sikkheyyā-
 tha rathasmiṁ sikkheyyātha dhanusmiṁ sikkheyyātha
 tharusmiṁ sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigace' eva
 taṁ sikkhitaṁ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṁ
 bhante bhayānaṁ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho
 mahārāja atthi anāgataṁ bhayaṁ - ti. — Na - tthi bhante
 ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipanditā ye tumhe anā-
 gatānaṁ bhayānaṁ paṭibāhanatthāya paṭiyādetthāti. —
 Bhiyyo opammaṁ karohīti. — Taṁ kim - maññasi ma-
 hārāja: yadā tvaṁ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṁ uda-
 pānaṁ khaṇāpeyyāsi pokkharāṇiṁ khaṇāpeyyāsi talūkaṁ
 khaṇāpeyyāsi: pāniyaṁ pivissāmīti. — Na hi bhante, pa-
 ṭigace' eva taṁ paṭiyattaṁ hotīti. — Kiss' atthāyāti. —
 Anāgatānaṁ bhante pipāsānaṁ paṭibāhanatthāya paṭi-
 yattaṁ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti.
 — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atī-

¹⁴ attālakaṁ B. ¹⁵ bhiyyo wantūṅ in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādehātī. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālīṃ vapāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacce' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhā ti. — Na tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādehātī. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūtāgāramattā silā tamhā patitā aherattena atṭhacattālisa yojanasabassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: seyyathā pi balavā puriso sammūjjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammūjjeyya, evaṃ eva iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarahito brahmaloke pātubhaveyyāti: etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāva bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha: Kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhiññāsi nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid eva karaṇiyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahūṃ kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataraṃ ti. — Samakāṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. — Kuhiṃ pana mahārāja

tava jātanagaran - ti. — Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāhaṃ jāto ti. — Kiva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kiva dūraṃ mahārāja ito Kasmīraṃ hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cinteḥīti. — Cintito bhante ti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīraṃ cinteḥīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ sīghataran - ti. — Samakaṃ bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakaṃ yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: dve sakupā ākāseṇa gaccheyyuṃ, tesu eko ucece rukkhe nisīdeyya eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesāṃ samakaṃ patitṭhitānaṃ katamassa chāyā paṭhamatarāṃ paṭhaviyaṃ patitṭhaheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyāti. — Samakaṃ bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakaṃ yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjangā ti. — Satta kho mahārāja bojjangā ti. — Katihi pana bhante bojjangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjangā ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: aśi kosiyaṃ pakkhitto aggaḥito hatthena ussahati chejjaṃ chinditun - ti. — Na bi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicayasambojjhangena vinā chahi bojjangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaraṃ, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yattāhāṃ ABC. ³ kiva dūro ... Kasmīrako B. ⁴ ucecerukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññam thokaṃ - ti. — Kena kāraṇenāti. — Apuññam kho mahārāja karonto vippaṭṭisārī hoti; pāpakammaṃ mayā katan - ti; tena pāpaṃ na vadḍhati. Puññam kho mahārāja karonto avippaṭṭisārī hoti, avippaṭṭisārissa pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhaṃ cittaṃ samādhivati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññam vadḍhati; puriso kho mahārāja chinnabhatthapādo Bhagavato ekaṃ uppalabhatthaṃ datvā ekanavuti kappāni vinipātaṃ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi: puññam bahutaram, apuññam thokaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṃ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññam - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññam - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo aṇhakaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti taṃ mayam diguṇaṃ daṇḍemāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: tattaṃ ayogaṇaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko ajānanto gaṇheyya eko jānanto gaṇheyya, katamo balikataṃ dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya so balikataṃ dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññam - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sarīradehena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpaṃ - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpaṃ - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā

¹ pāpaṃ kammaṃ B. ² vediyati A. ³¹⁻³² bahavataṃ Bb, bahutaram M. 33-34 dayh- M.

pana dīpaṇ - ti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā pathaviyā vidatthiṃ vā rataniṃ vā langhītvā ti. — Āma bhante, abhiñānāmi; ahaṃ - bhante Nāgasena attha pi rataniyo langhāmīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja attha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī: ettha nīpatissāmīti; saha cītoppādena kāyo me lahuko hotīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto kāyaṃ citta samāropetvā cīttavasena vehāsaṃ gacchatīti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhāṣatha: atthikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na - tthi yojanasatiko, kuto pana atthikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutan - te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan - ti. — Nānu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa atthikāni dīghāni bhavissanti yojanasatikāni pīti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhāṣatha: sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Kathaṃ - bhante Nāgasena sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākaecchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin - nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvita-kāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacīttassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim - pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacīttassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpaṇṇassa assāso-passāsaṃ na nirūjjhissantīti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kārāṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

¹ ratanaṃ AbC. ² langhīti M. ³¹⁻³⁷ namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ lopam, yattakaṃ lopam tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kena kārapena samuddo ekaraso loparaso ti. — Cīrasaṇṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loparaso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbam sukhumaṃ chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbam sukhumaṃ chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbam sukhumaṃ - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumaṃ, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, sukhumaṃ - ti vā thūlan - ti vā mahārāja dhammānam - etam - adhivacanam, yaṃ kiñci chinditabbaṃ sabbam taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyaṃ paññāya chedanun - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, viññāṇan - ti vā paññā ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā ¹ e' eva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanam - eva nānan - ti. — Vijāṇanālakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ, pajāṇanālakkhaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhatī, atha ko carāhi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāśena bahimukho saṭṭhutaraṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāne uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahantena ākāśena saṭṭhutaraṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

¹ sabbasukhumaṃ M. ² sabbasukhumaṃ M. ³ nānatthā AB. ⁴ atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katan - ti. — Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ: ime - saṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Opannaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhitvā hatthapoṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaṃ Gangāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ - ti. — Dukkaraṃ bhante jānitun - ti. — Ato dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā kataṃ: ime - saṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Suṭṭhu bhante ti rājā abbhanumodī.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampatī kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampatī paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattāri paṭākāni ānattāni, gamissanti bhaṇdato rājadeyyā ti. — Yonakā evaṃ - āhaṃsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhante, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhaveyya mādiso

⁴ dhammānaṃ om. ABC. ¹⁰ ajjhogahetvā ABC, -gāhetvā M. ¹¹ tato Ab, ito M. ¹² sace ediso M.

ca antevāsī, nacirass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.
 — Tassa pañhaveyyākaraṇena tūṭṭho rājā therāṃ Nāgasenaṃ satasahasagghanaṇaṃ kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te atṭhasataṃ bhataṃ pañḍāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānaṃ ca rakkha mamaṃ ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādesi na ca kiñci alabbhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārājāti. — Seyyathā pi bhante siho migarājā suvaṇṇapaṇjare pakkhīto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasmā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paecattikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjetvā utṭhāy' āsanaṃ sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad-ahosi: Kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhaddantaṃ vissajjitaṃ-ti. Atha kho Milindassa rañño etad-ahosi: Sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbhaṃ bhaddantaṃ suvissajjitaṃ-ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gatassa etad-ahosi: Kiṃ Milindena rañña pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ-ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad-ahosi: Sabbhaṃ Milindena rañña supucchitaṃ, sabbhaṃ mayā suvissajjitaṃ-ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyaṃ accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattaeivarāmaṃ ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

¹ rakkhāhīti all. ¹⁰ mama BC. ¹¹ bahu all.

ekamantañ nisīdi, ekamantañ nisinno kho Milindo rājā āyasmantañ Nāgasenañ etad'avoca: Mā kho bhadaṇṭassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhañ pucchito ti ten' eva somanassena na taṃ rattāvasesaṃ supīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāvasesaṃ etad'ahosi: kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadaṇṭena vissajjitaṃ-ti; sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadaṇṭena suvissajjitaṃ-ti. Thero pi evaṃ-āha: Mā kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā pañho vissajjito ti ten' eva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etad'ahosi: kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ-ti; sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvissajjitaṃ-ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññaṃsa subhāsitaṃ samanumodimsūti.

Milindapañhānañ pucchāvissajjanā samattā.

Bhassappavedi vetapātibuddhi vicakkhano
Milindo nāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinna-buddhi hutvāna so pi āsi tipetako.

Navangaṃ anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake pañhe dunniveṭhe saniggāhe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabbāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsaṇe.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsita
anāgataṃhi addhāne viggāho tattha hessati.

Handa kathinṃ pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa nidditṭhamaggena niddissisanti - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyaṃ uggate
aruṇe sīsaṃ nahātvā sirasi añjalim - paggabevā atitānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussarivā attha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
attha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, so
'haṃ cippatapo samāno ācariyaṃ ārādhetvā meṇḍake
pañhe pucchissāmi. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugaṃ apanetvā ābharagāni ca omuñcitvā kāsāyaṃ ni-
vāsetvā meṇḍakapaṭiṣṭhakaṃ sīse paṭimuñcitvā munibhā-
vaṃ upagantvā attha guṇe samādiyi: Imaṃ sattāhaṃ
mayā na rājaṃttho anussāsitaṃ, na rāgūpasamhitaṃ cit-
taṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasamhitaṃ cittaṃ uppāde-
tabbaṃ, na mohūpasamhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsa-
kammakara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbaṃ,

¹¹ bhodāpessāmi M. ¹² niddissisanti' anāg. An. -ssanti' uṭṭg. B. ¹³ na-
hāyivā A. ¹⁴ samādiyivā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasāṃ pakkhīpitabbaṃ - ti ime aṭṭha guṇe samādiyitvā tesv - eva aṭṭhasu guṇesu mānasāṃ patitṭhapetvā bahi anikkhamitvā sattāhaṃ vitināmetvā aṭṭhame divase pabbātāya rattiyā pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāpi sussaṇṭhitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasannena therāṃ Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhiṃ mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhangupāgate samapa-sāruppe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me gūyaṃ na kātappaṃ na rahassakaṃ, arahāṃ⁴ ahaṃ rahassakaṃ supitum sumantaṇe upagate. Upamāya pi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavi nikkhepaṃ arabati nikkhepe upagate, evaṃ - eva kho bhante Nāgasena arahāṃ⁵ ahaṃ rahassakaṃ supitum sumantaṇe upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisitvā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho pari-paṭati na sambhavati; katamāni aṭṭha - ṭṭhānāni: visamatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchanṇatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjanīyānīti. — Thero āha: Ko doso visamatṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devatṭhāne panthe sankame udakatitthe ti. — Visame

⁴ patitṭhapetvā A. ⁵ etadavoca B. ¹⁶ sumantane ACM. ²⁰ sumantane ACMA.

²¹ pavivittupavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²³ patho, patho M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabbhaye mano santasati, santasito na sammā attham samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchaṇṇe upassutīm tiṭṭhanti; devatthāne mantito attho garukaṃ pariṇamati; paṇthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākato bhavati. Bhavatiha:

Visamaṃ sabbhayaṃ ativāto paṭicchannaṃ devanissitāṃ paṇtho ca sankamo tiṭṭhaṃ, atṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, atṭh' ime puggalā mantiyamānā mantitāṃ attham byāpādeti, katame atṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime atṭha puggalā mantitāṃ attham byāpādeti. — Thero āha: Tesāṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitāṃ attham byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitāṃ attham byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitāṃ attham byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitāṃ attham byāpādeti, luddho lobhavasena mantitāṃ attham byāpādeti, alaso alesatāya mantitāṃ attham byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitāṃ attham byāpādeti, bālo bālatāya mantitāṃ attham byāpādeti. Bhavatiha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

Bhante Nāgasena, nav' ime puggalā mantitāṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthi soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesāṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitāṃ guyhaṃ vivaranti na dhāreti, dutṭho dosavasena mantitāṃ guyhaṃ vivaranti na dhāreti, mūlho mohavasena mantitāṃ guyhaṃ vivaranti

na dhāreti, bhūroko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, itthi ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālelatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamsikatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatiha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca bhūro āmisacakkhuko
itthi soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako:

Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā;
etehi mantitaṃ guyhaṃ khippaṃ bhavati pākāṇ - ti.

Bhante Nāgasena, aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, katamehi aṭṭhahi: vayapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yasapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, paripucchāya buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, tittahasānvāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yoniso manasikkārena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, sākacchāya buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, snehūpasevānavasena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, patirūpa-desavāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati. Bhavatiha:

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsena yoniso
sākacchā' snehasamsevā' patirūpavasena ca:

Etāni aṭṭha ṭhānāni buddhivisadakārakā,
yesaṃ etāni sambhonti tesaṃ buddhi pabhijjātīti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhamibhāgo aṭṭha-mantadosa-vivajjito, abaṇ - ca loke paramo mantisahāyo, guyhaṃ - anurakkhī cāhaṃ, yāvāhaṃ jivissāmi tāva guyhaṃ - anurakkhissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā; dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyagunā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsīmhi satatam samitam ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakāso jānitabbo, gelaṇṇam jānitabbaṃ, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, viseso jānitabbo, pattaḡataṃ samivibhajitabbaṃ, assāsetabbo: mā bhāyī, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saba sallāpo kātabbo, chiddam disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, janem' imaṃ sippesūti janakacittam upaṭṭhapetabbaṃ, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vaḍḍhicittam upaṭṭhapetabbaṃ, balavaṃ imaṃ karomī sikkhābalenāti cittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, mettocittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, āpadāso na vijahitabbaṃ, karaṇīye nāppamajjitabbaṃ, khalite dhammena paggaheṭabbo ti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyagunā, tehi guṇehi mayī sammā paṭipajjassu. Samsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapaṇhā Jinabhāsītā, anāgate addhāne tattha viggahō uppaṭṭhissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me paṇhesu cakkhuṃ dehi paravādānaṃ niggaḡayāti.

Thero sādḡhūti sampaṭicchitvā dasa upāsakassa upāsakagune paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakagunā, katame dasa: idha mahārāja upāsako sanghena samānasukhadukkhō hoti, dhāmmādhipateyyo hoti, yathābalaṃ samivibhāgarato hoti, Jinasāsanaparihāṇiṃ disvā abhivaḍḍhiyā vāyamati, sammāditṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jīvitaḡetu pi na añḡhaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ - c' assa rakkhitaṃ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kūhanavasena sāsane carati, Buddhāṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammāṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakagunā, te sabbe guṇā tayaṃ saṃvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattaṃ anucehavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparibhāṇiṃ diṣvā abhivaddhiṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhaṃ - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakāso nīpacca gurūno pāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca : Bhante Nāgasena, ime tittiyā evaṃ bhananti : yadi Buddho pūjaṃ sādīyati na parinibbuto Buddho, saṃyutto lokena autobbhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ; yadi parinibbuto, viśaṃyutto lokena nissato sabbabhavehi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti. Ubhatokoṭiko 'eso paṇho, n' eso viśayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso viśayo, bhīd' etaṃ ditthijālāṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso paṇho anupatto, anūgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha : Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimāle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā :

Pūjiyantaṃ asamasamā saddevamānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati piṭā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāraṇaṃ paravādānaṃ niggahāya, pasādappakāsaṇaṃ nāṃ' etaṃ, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa patitthāpanāya dīṭṭhijālavinivethanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjāṃ sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanāṃ vatthunā karitvā Tathāgatassa ānāratanaṃrammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api na kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tiṇakattṭhupādānaṃ - ti. — Jalāmāno pi so bhante mahāaggikkhandho tiṇakattṭhupādānaṃ na sādīyati, kim - pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmiṃ pana mahārāja aggikkhandho uparate upasante loke aggi suñño hotīti. — Na hi bhante, katṭhaṃ aggissa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāma te attano thānabalaviriyena paccattapurisakārena katṭhaṃ manthayitvā agginā nibbattetvā tena agginā aggikaraṇiyanī kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja tiṭṭhiyānaṃ vacānaṃ micchā bhavati: asādīyantassa kato adbhikāro vañṇho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tiṇakattṭhupādānaṃ na sādīyati, evam - eva kho lokahitassa sādīyanā pahīṇā upasanta; yathā mahārāja manussā nibbuto aggikkhandho anupādāne attano thānabalaviriyena paccattapurisakārena katṭhaṃ manthayitvā agginā nibbattetvā tena agginā aggikaraṇiyanī kammāni karonti, evam - eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturatanāṃ vatthunā karitvā Tathāgatassa ānāra-

¹ nibbāpeyya AC. ² -katṭhū- B throughout. ³ katṭhaṃ bhante aggissa BC. ⁴ -purisakārena ABC throughout.

tanārammaṇena sammāpatipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbhanti. Imiṇā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ sunohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇaṃ: acetanā sā vāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samaññā upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uñhābhitattā pariḷāhaparipīḷitā te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmaḷavīriyena paccattaporisakārena vātaṃ nibbattetvā tena vātena uñhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja tittthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma mettāvātena upavāyi; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādīyati, evam - eva lokahitassa sādīyanaṃ pahinā opasanta; yathā mahārāja te manussā uñhābhitattā pariḷāhaparipīḷitā, *evam - eva devamanussā tividhaggi-santāpa-pariḷāha-paripīḷitā; yathā tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā hontī, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca āṇarātanaṃ - ca paccayo hotī tissanānaṃ sam-

²³ dhātūṇa aḷ.

paṭṭinaṃ paṭilābhāya; yathā manussā uṇhābhitattā parilāhapaṇipīṭā tālavantena vā vidhūpanena vā vātaṃ nibbattetvā uṇhaṃ nibbāpentī parilāhaṃ vūpasamenti, evam - eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ - ca āṇaratanāṃ - ca pūjetvā kusalaṃ nibbattetvā tena kusalena tividhaggi-santāpa-parilāhaṃ nibbāpentī vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-kāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi paravādānaṃ niggaḥāya: yathā mahārāja puriso bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so mahārāja saddo sādīyati puna nibbattāpanaṃ - ti. — Na hi bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppāḍāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisadde antarahite so bherisaddo samucchinno hoti, bheri pana bhante paccayo hoti saddassa nibbattiya, atha puriso paccaye satī attajena vāyāmena bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nibbattetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sila-samādhī - paḍāṇā - vimutti - vimuttiñāṇadassana - paribhāvitaṃ dhātoratanaṃ - ca dhammaṃ - ca vinayaṃ - ca anusatthiṃ - ca satthāraṃ ṭhapayitvā sayāṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampattilābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīṭā sattā dhātoratanaṃ - ca dhammavinayaṃ - ca anusatthiṃ - ca paccayaṃ karitvā sampattikāmaṃ sampattiyo paṭilabhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-kāro avañjho bhavati saphalo ti. Diṭṭhaṃ - e' etarā mahārāja Bhagavatā anāgatam - addhānaṃ kathitaṃ - ca bhaṇitaṃ - ca ācikkhitaṃ - ca; Siyā kho paṇ' Ānanda tumhākaṃ evam - assa: atīta-

²¹ ānusatthilūca B twice, C once. ²² dhammavinayaṃca B. ²³ ṭhapetvā B.

satthukam pāvacaṇaṃ, na - tthi no satthā ti; na kho paṇ' etaṃ Ānanda evaṃ datṭhabbaṃ, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto so vo maṃ' acca- yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgataassa asādiyaṇ- tassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti taṃ tesaṃ tittthiyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparittaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākāṃ apāyagamaṇiyaṇ - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgataassa parinibbutassa asādiyaṇtass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo: sādīyati no kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavi: sabbabījāni mayi saṃvirū- hantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyaṇtiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhivā daḷha- mūlajaṭṭa-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā-parivittthiṇṇā pup- phaphaladharā hontīti. — Asādiyaṇti pi bhante mahā- paṭhavi tesaṃ bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virū- hanāya, tāni bījāni taṃ vatthun nissāya tena paccayena saṃvirūhivā daḷhamūlajaṭṭa-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā- parivittthiṇṇā pupphaphaladharā hontīti. — Tena hi ma- hārāja tittthiyā sake vāde natthā honti batā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyaṇtassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavi na kiñci sādīyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādīyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhavim nissāya saṃvirūhivā daḷhamūlajaṭṭa-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā- parivittthiṇṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgataassa parinibbutassa asādiyaṇtass' eva dhātun - ca ōṇaparatanaṃ - ca nissāya daḷhakusalamūla-paṭiṭṭhitā sa- mādhiikkhandha-dhammasāra-sīlasākhā-parivittthiṇṇā vi- muttipuppha-sāmaṇṇaphaladharā hontī. Imiṇā pi ma-

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyaṇti AaB. ⁹ -hantīti B. ¹⁰ asā- diyaṇti all. ¹¹ vatthun AC. ¹² samādhiikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesaṃ asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammasa balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesaṃ sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca nāpārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbattantīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nīpatantīti. — Pubbe katena bhante duccaritenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ iha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kosalākusalaṃ kammaṃ avaṇḍhaṃ bhavati saphalan - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho therāṃ Sāriputtaṃ āsādayitvā paṭhavīṃ pavittḥo ti. — Āma bhante, sūyati, loke pākato eso ti. — Apī nu kho mahārāja therō Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

mahāpaṭhavīgīlanan¹ -ti. — Ubbattiyante pi bhante sadevake loke, patamāne pi chamāyaṃ candimasuriye, vikirante pi Sinerupabbatarāje, thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādīyeyya, taṃ kiṃsa hetu: yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātī-tattā bhante thero Sāriputto jīvitahārake pi kopaṃ na kareyyāti. — Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgīlanāṃ na sādīyī kiṃsa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittṭho ti. — Akusalassa bhante kammassa balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kammassa balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittṭho, asādiyantassāpi kato aparādho avaṇṇho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kammassa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Kaṭi nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavittṭhā, atthi te tattha savanan² -ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvehīti. — Cīṇcamānavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca māpavako ti, sotāṃ mētaṃ bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavittṭhā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādīyimsu imesaṃ mahāpaṭhaviṃ pavisanan³ -ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti. — Suvīṇāpito bhante Nāgasena paṇḥo gambhīro uttāṇīkato, guyhaṃ

¹ paṭhavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusalākusalassa A. ²² cīṇcā mān. Aa.

²³ bhagavā sāvakā all. ²⁵ -paṭhavi- AaM. ²⁷ uttāni- ACM.

vidamsitāṃ, gaṇṭhi bhinnā, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, natṭhā paravādā, bhaggā kuditṭhi, nippabhā jātā kutitṭhiyā, tvaṃ ganivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satatāṃ samitāṃ ṇāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitāṃ, āvajjanapaṭibaddhaṃ Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, āvajjivā yadiechakaṃ jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū, yadī tassa pariyesanāya sabbaññūtañānaṃ hotīti. — † Vāhasataṃ kho mahārāja vīlīnaṃ aḍḍhacūlaṃ - ca vāhā vīhi satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhi lakkhaṃ ṭhapiyamāne parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyūṃ. Tat' ime sattavidhā cittā pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesāṃ taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vamsanūlassa vitatassa visālassa vitthiṇṇassa saṃsibbita-visibbitassa sākkhajātājatitassa ākaddhīyantassa garukaṃ hoti āgamaṇaṃ dandhaṃ, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā sākkhānaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesāṃ taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā kilesehi. Idaṃ paṭhamaṃ cittaṃ.

Tat' idaṃ dutiyaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sotāpaṇṇā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññūtasatthasāsanaṃ tesāṃ taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ

¹ vidamsitāṃ AbM. ² -yesanā B. ³ hotīti B. ⁴ -cūlakaṃ ca B.

⁵ vāhā vīhi B. ⁶ ekaccharakkhaṇe AC. ⁷ sakkilesā M throughout

⁸ kinkāraṇā A once, Ab 5 times, B once, C 5 times, M 4 times. ⁹ cittassa C, vitatassa M, visattassa AacB.

upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tisu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Yathā mahārāja vamsanālassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭṭajāṭṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajāṭṭajāṭṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā dīṭṭhīppattā viññātasatthusaṇṇā tesam tam cittam tisu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tisu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Idam duttiyam cittam.

Tatr' idam tatiyam cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Yathā mahārāja vamsanālassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭṭajāṭṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajāṭṭajāṭṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Idam tatiyam cittam.

Tatr' idam catuttham cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahināni, tesam tam cittam dasasu ṭhānesu la-

lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibbhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu thānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa dasapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭṭajāṭṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbhaṃ tāva lahukam eri, tato upari thaddham, kinkāraṇaṃ: heṭṭhā parisuddhattā, upari sākhajāṭṭajāṭṭitattā, evaṃ - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesaṃ pañe' orambhāgiyāni sahiyojanāni pahīnāni, tesam taṃ cittaṃ dasasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibbhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu thānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Idam catuttham cittaṃ.

Tatr' idam pañcamaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabbhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabbhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa sabhapabbaganṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇaṃ: sabhapabbaganṭhiparisuddhattā, agahanattā vaṃsassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabbhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabbhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja pacceka-buddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesāṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabbhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja pariśo sakavisayāṃ parittaṃ nadiṃ rattiṃ¹ pi divā pi yadicchakaṃ asambhito otareyya, athā-parato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādhama-pāraṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na visaheyya otarituṃ, kinkāraṇaṃ: cippattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evaṃ² eva kho mahārāja ye te pacceka-buddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino-khagga-visāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesāṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabbhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ sattamaṃ cittaṃ vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññūno dasabaladharā caturvesāraja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi sammānāgatā, ananta-jinā anāvaraṇaṇāpā, tesāṃ taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhuma-dhārassa ajimhassa avankassa akuṭṭhassa dāḥacāpa-samārūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātitaṃ dandhāyitattaṃ vā lagganaṃ vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānaṃ, sudhotattā nārācassa, nipātitaṃ ca balavattā

¹ atha parato AaM. ² laganam AB. ³ bhante ti ABC.

ti. — Evam - eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesārāja-visārādā, atthā-rasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantajinā anāvarenaññā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha-parisuddhattā. Idaṃ sattamaṃ cittaṃ.

Tatra mahārāja yaṃ idaṃ sabbaññūbuddhānaṃ cittaṃ taṃ chaṇḍam - pi cittaṇaṃ gaṇanaṃ atikkamitvā asankheyyena guṇena parisuddhaṃ - ca lahukaṃ - ca. Yasmā ca Bhagavato cittaṃ parisuddhaṃ - ca lahukaṃ - ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nātappaṃ: buddhānaṃ bhagavantānaṃ cittaṃ evaṃ labhaparivattan - ti, na tattha sakkā uttariṃ kāranaṃ vattuṃ. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānaṃ cittaṃ upādāya gaṇanam - pi sankham - pi kalam - pi kalabbhagam - pi na upeti, āvajjanapaṭibaddham mahārāja Bhagavato sabbaññūtaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ gileyya, ummiletvā vā nimileyya nimiletvā vā ummileyya, sammiiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammiiñjeyya, cīratarāṃ etaṃ mahārāja, lahutarāṃ Bhagavato sabbaññūtaññaṃ, lahutarāṃ āvajjanaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti, āvajjanavikalamattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbaññuno oṃma [na] hontitī.

Āvajjanaṃ - pi bhante Nāgasena pariyesanāya kātubhaṃ, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa adḍhassa mahaddhanassa mahābhogaṃ pabhūta-jātarūpa-rajata-vittūpakaraṇassa pabhūta-dhana-dhaññaṃ sālī-vṭhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbaṇṇāparappa-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

²¹ samīdā. M throughout. ²² -kena utāvatā ABC

guḷa-phāṇitā ca khaḷopi-kumbhī-piṭhara-koṭṭha-bbājana-gatā bhaveyyuṃ, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikaṃkhi, tassa ca gehe yaṃ randhaṃ bhojanaṃ taṃ pariniṭṭhitaṃ bhaveyya, kumbhito taṇḍole oṭharitvā bhojanaṃ randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena adhaṃ nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattiraṇṇo ghare pi bhante akāle bhojanavekallaṃ hoti, kiṃ pana zahapatikassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṃ phalaṃ bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphalo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapati-baddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakaṃ labhatīti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapati-baddhaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakaṃ jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanaṃ sarati: upetu me cakkaratanaṃ - ti, sarite cakkaratanaṃ upeti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Duḥhaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ, Buddho sabbaññū, sampañicchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha - y - ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitaṃca ell. ² khalopi AbC, kalopi AaM. ³ -cchāmi A.

datto ca, Upāli kappako sattamo, abhisambuddhe Sathari Sakyakulānandajanane Bhagavantaṃ anupabbajantā sikkhamiṃsa; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sanghaṃ bhindati, na bhikkhuno na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sanghaṃ bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamivāsako samānasimāyaṃ tītho sanghaṃ bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kiṃ kammaṃ phusatīti. — Kappaṭṭhūtikaṃ mahārāja kammaṃ phusatīti. — Kim paṇa bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kāruṇiko anukampako hitesī, sabbasattānaṃ ahitaṃ apanetvā hitaṃ upadahaṭṭhīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi taṃ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam pi ubhatokoṭṭhiko pañho tavānupatto, vijātehi etaṃ mahājataṃ, bhinda parappavādaṃ, anāgate addhāne taya sadisā buddhimanto bhikkhū dallabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kāruṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kāruṇīyena mahārāja Bhagavā sabbaññūtaññāyena Devadattassa gatiṃ olokeno addasa Devadattaṃ aparāpariyakammaṃ āyūhitvā anekani kappakoṭṭhasatasahassāni nīrayena nīrayaṃ vinipātena vinipātaṃ gacchantāṃ. Taṃ Bhagavā sabbaññūtaññāyena jānitvā: imassa aparīyantaṭṭaṃ kammaṃ mama sāsaṇe pabbajitassa parīyantaṭṭaṃ bhavissati,

¹ Upāli ti. ² -jananena ABC. ³ asabbaññū ti all.

purimañ upādāya pariyantakatañ dukkhañ bhavissati, apabbajito pi ayañ moghapuriso kappatṭhiyañ - eva kammañ āyūhissatīti kārūṇṇena Devadattañ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho vadhitvā telena makkheti, papāte pātetvā hattham deti, māretvā jīvitam pariyesati, yañ so paṭhamam dukkham datvā paṇḍhā sukham upadahatīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānam hitavasena, pātetī pi sattānam hitavasena, māreti pi sattānam hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānam hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānam hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānam hitam - eva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitāro nāma vadhitvā pi pātayitvā pi puttānam hitam - eva upadahanti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānam hitavasena, pātetī pi sattānam hitavasena, māreti pi sattānam hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānam hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānam hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānam hitam - eva upadahati. Yena yena yogena sattānam guṇavaḍḍhi hoti tena tena yogena sabbasattānam hitam - eva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihibhūto samāno nirayasamvattanikañ bahum pāpakammañ katvā anekāni kappakoṭṭisatasahassāni nirayena nirayañ vinipātena vinipātum gacchanto bahum dukkham vedayissati. Tam Bhagavā jānamāno kārūṇṇena Devadattañ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkham pariyantakatañ bhavissatīti kārūṇṇena garukañ dukkham lahukañ akāsi. Yathā mahārāja dhana - yasa - siri - nātibalena balavā puriso attano nātim vā mittam vā raṇṇā garudaṇḍam dhārentam attano bahuvisatthabbhāvena samatthatāya garukañ daṇḍam lahukañ kāreti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā bahuni kappakoṭṭisatasahassāni dukkham vediyamānam Devadattañ

pabbājetvā sila-samādhi-paṇḍā-vimutti-bala-samattha-bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byādhiṃ balavesadhabalena lahukaṃ kareti, evaṃ - eva kho mahārāja bahūni kappakoṭṭisatnasahassāni dukkhaṃ vediyamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññutāya pabbājetvā kāruṇṇabalopatthaddha-dhammesadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya, antamaso gaddāhanamattam - pīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañcicca yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā raṇṇo dasseyyūṃ; ayaṃ te deva cora āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ daḍḍaṃ paṇehīti, tam - enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhane imaṃ coraṃ bahinagaraṃ niharitvā āghātane sīsaṃ chindathāti; evaṃ devāti kho te raṇṇo paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ niharitvā āghātanaṃ nayeyyūṃ, tam - enaṃ passeyya kocid - eva puriso raṇṇo santikā laddhavarā laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balaviechitakārī, so tassa kāruṇṇaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, aham - etassa kāraṇā raṇṇo santike paṭivacanāṃ karissāmiti; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhēyyūṃ; api nu kho so mahārāja puriso evaṃkāri tassa corassa kiccakārī assāti. — Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite diṇne kiṃ tassa akataṃ nāma atthāti. — Yā pana

⁸ yogaññutāya AB. ¹¹ idaṃ M. ¹² dassesuri AbB. ¹³ āghātathāne AB. ¹⁴ kāraṇaṃ A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tūya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante coro dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Evam eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi: mama sāsaṇe pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakataṃ ca mahārāja Devadattassa dukkhaṃ. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Ime hi atthīhi tam - aggapuggalaṃ
devātidevaṃ naradammaśārathīṃ
samantacakkhuṃ satapuññaśakkaṇaṃ
pāṇe hi Buddhaṃ saraṇaṃ upemīti

pāṇupetaṃ saraṇaṃ - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha-
kotṭhāse kate kappe, atikkante pathamakotṭhāse sanghaṃ
bhindī, pañcakoṭṭhāsaṃ nīraye paccitvā tato muccitvā
Atṭhissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Api nu kho
so mahārāja Bhagavā evaṃkāri Devadattassa kiccakāri
assāti. — Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Deva-
dattassa, yaṃ Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhiṃ
pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma
atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sanghaṃ bhin-
ditvā nīraye dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, api nu kho
Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na
hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappāṃ nī-
raye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci
apuññaṃ āpajjatīti. — Imam pi kho tvaṃ mahārāja kā-
raṇaṃ atthato sampañiccha yena kāraṇena Bhagavā De-
vadattaṃ pabbājesi.

Aparam pi mahārāja uttarīṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja

¹² bhinditvā A. ¹³ pañca kotṭhāse M. ¹⁴ muccitvā ACM. ¹⁵ mahārāja
bhagavā A. ¹⁶ idam M.

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utupariṇāma-visamaparibhāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kunapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunnaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkaḥa-tikhiṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubbhāvaṃ upagataṃ sat-
 thena vikantayitvā dahati salākāya, daddhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvaṃ anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, satthena vika-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ deti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkha-
 vedanā, tatonidānaṃ so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggagāmi so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā kārūṇeṇa
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aṇḍatara pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chinditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattasā
 vā dukkhaṃ ti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato
 kārūṇeṇa Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

¹ -mikopakkam C, -mikokantaṃ M, -mikokataṃ B. ² yā ca pan'
 assa A. ³ satthakena vā B.

kappakoṭṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthapaṭi-pannaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādiṣena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Aśesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tam - pi Bhagavā hetuṃ ka-theyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayañ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavi kampitā. Yadi bhante Nāgasena aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavi kampitā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavi kampitā, tena hi: aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañño sukhumo dun-niṇeṭṭhiyo andhakaraṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

¹ Devadattaṃ om. all. ²¹ kampitā ti all. ²² -cayā ti mah. ABC. ²³ -kāraṇo AbC.

n'eso aññena ittarapaññena sakkā vissajjetum aññatra tavādisena buddhimatī ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātu-bhāvayāti. Vessantarena pi raññā mahādāne diyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitā. Tañ-ca pana akālikam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, tasmā agañitam aṭṭhahi hetūhi. Yathā mahārāja loke tayo yeva meghā gaṇiyanti: vassiko hemantiko pāvusa-sako ti, yadi te muñcivā añño megho pavassati na so megho gaṇiyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne diyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikaṁ, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na taṁ gaṇiyati 'aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsatāni sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsatānam das' eva nadiyo nadīganānāya gaṇiyanti, seyyathidam: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahi Sindhu Sarassati Vetravatī Vitamsā Candabhagā, avasesā nadiyo nadīganānāya agañitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne diyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpathavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikaṁ, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na taṁ gaṇiyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi dvi-satam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇānāya gaṇiyanti, seyyathidam: senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍagāriko chattaḡāhako khaggagāhako, ete yeva amaccaganānāya gaṇiyanti, kinkāraṇam: yuttattā rājagūṇehi, avasesā agañitā, sabbe amaccā t' eva sankham

* parassiko A. 11.21 tveva all. 20 sarasvatī BC. 20 vetravatī AbC.
20 vitamsā M, vitamsā A, vitameyā C. 21 -kārāṇā AbM. 20 -kārāṇā AM.

gaecchanti; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācupattikaṃ, aṭṭhahi hetūhi vip̐pamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasāṭako ca brāhmaṇo Puppō ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puppā ca dāsī ti ime satta dīṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Apare pi sūyanti nu kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīri. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhīno ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram pi kataṃ sūyati sukata-dukkataṃ ti. — Sutaṃpubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vaṭṭamāne vā addhāne itthaṇṇāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi va' ssutaṃpubbaṃ: itthaṇṇāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rūjavasabbassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyanunino ti dvinnāṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹³ sādhiṇo AM. ¹⁴ sakiṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah. B.

gaganapatham vitivattā vassakotiyo atikkantā, tattha pi me savanān na - tthi: itthannāmassa dāne diyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaḡuṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhujjati, evam - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaḡuṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasañchāditanā ussannajalabhārabharitanā ativātena phuṭṭitattā nadati ravati galagalāyati, evam - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī raṇṇo Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja raṇṇo Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na ditṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na aratīvasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kipi - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyum āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhivā attamaṇā bhavēyyu - ti satataṃ samitaṃ dānam - pati mānasāṃ ṭhapitaṃ hoti. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānasāṃ ṭhapitaṃ hoti: dāme same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe avihimsāyaṃ sacce soceyye. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippasaddhā, brahmacariyesanā² eva ussukkaṃ āpanno. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu aroḡā sadhanā

² -bhāritā C throughout, AaB twice. ³ -hanti all neatly throughout.

¹² puti- B, puṭhi- C; wanting in M. ¹³ bhavesanā pahīnā paṭipp. A; the passage wanting in B. ¹⁴ -nāya yeva AaM. ¹⁵ āroḡā ACM.

dhghāyukā ti bahulam yeva mānasam pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā tam dānam na bhava-
sampattihetu deti, na dhanahetu deti, na patidānabhetu
deti, na upalāpanabhetu deti, na āyuhetu deti, na vanna-
hetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutaññānassa hetu sabbaññutaññāparatanassa kāraṇā
avarūpe atula-vipulānuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
tam patto ca imaṃ gātham abhāsi:

Jālīm Kaṇhājinaṃ dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jīnāti, asā-
dheṃ sādheṃ jīnāti, kadariyaṃ dānena jīnāti, alikavā-
dinaṃ saaccena jīnāti, sabbam akosalaṃ kusalena jīnāti.

Tassa evaṃ dadamānassa dhammānugataassa dhaṃ-
masāsakassa dānanissanda-balaviriya-vipulavīhārena heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, saṇikam saṇikam sakiṃ sakiṃ āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti uṇamanti vinamanti, sīnapattā
pādapā pāpatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, raḷosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam uppiḷi-
tam, vātā vāyanti sahasā dhammadhamāyanti, malatīmahā
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupītesu udakam
saṇikam saṇikam calati, uḍake calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbuḷā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvīdisam dhāvati udakam, ussota-
paṭisota-mukhā sandanti saṇiladhārā, tasanti asurā garuḷā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kin-¹⁶nu kho kathan-¹⁷nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham-¹⁸esanti bhūta-cittā,
khubbhite luḷite jaladhare pakampati mahāpaṭhavī sanagā

¹⁶ -kulam A. ¹⁷ sīnapattā AC. ¹⁸ patanti A ¹⁹ gumbagumbā A
²⁰ -vidisā B. ²¹ sanagā B, sanagā Aa, sanagā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikkharo vinamamāno hoti, vīmanā honti ahi-nakula-bīḷāra-kotthuka-sūkara-miga-pakkhino, rodanti yakkhā appesakkhā, hasanti yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpathaviyā. Yathā mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasampunne ākinṇatandule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam tava pariyogaṃ santāpeti, pariyogo santatto udakaṃ santāpeti, udakaṃ santattam taṇḍulam santāpeti, taṇḍulam santattam ummujjati nimujjati, bubbulakajātam hoti, pheṇamāli uttarati; — evam-eva kho mahārāja Vessantararāja yaṃ loke duccajam taṃ caji, tassa taṃ duccajam cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā dhāretum na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu parikupitesu udakaṃ kampi, udaye kampite mahāpathavi kampi, iti tadā mahāvātā ca udakaṃ ca paṭhavī cāti ime tayo ekamaṇā viya ahesum, mahādānaniissandena vipulabalaviriyena, na 'tth' ediso mahārāja aññassa dānānubbhāvo yathā Vessantarassa rañño mahādānānubbhāvo. Yathā mahārāja mahiyā bahuviddhā maṇayo vijjanti, seyyathidaṃ: indaṇilo mahāṇilo jotiraso veloriyo ummāpuppho sirīsapuppho manoharo suriyakanto candakanto vajiro kaṇṇopakkamakko phussarāgo lohitaṅko masāragallo, ete sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggam-akkhāyati, cakkavattimaṇi mahārāja samantā yojanaṃ obhāseti, — evam-eva kho mahārāja yaṃ kinci mahiyā dānaṃ vijjati api asadisadānaṃ paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamma Vessantarassa rañño mahādānaṃ aggam-akkhāyati. Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne diyamāne sat-takkhatum mahāpathavi kampitā ti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, yaṃ Tathāgato bodhisatto

⁸ heṭṭhā B. ¹⁰ -māliro A, -māli BC. ¹² -kuppiṃsu ABC. ¹³ pathavi ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhīnuttī evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jīṇānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyāṃ carato pi tāva Tatbhāgatassa sadevake loke seṭṭhabbhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitāṃ Jinasāsanāṃ, jotitā Jīnapāramī, chinnā tittiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, pañho gambhīro uttānikato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jīnaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇi-varapavara, tathā sampañcechāmāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: Sīvirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibba-cakkhūni uppaṇṇānīti. Etam-pi vacanaṃ sakasaṭaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na-tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sīvirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi: puna dibbacakkhūni uppaṇṇānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppaṇṇāni, tena hi: Sīvirājena yācakassa cakkhūni dinnānīti yaṃ vacanaṃ taṃ-pi micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko pañho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanaṃ pi gahanataro, so tavānoppatto, tattha chaṇḍam-abhi-janehi nibbāhanaṃ paravādānaṃ niggahāyāti. — Dinnāni mahārāja Sīvirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppaṇṇāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Apī nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Kim-paṇa bhante

¹ pañho om. all. ² uttānikato ACM. ³ sakasaṭaṃ Aaḥi, sakasaṭaṃ M.

¹³ avatthumhi A, avatthusaṃhi M ¹⁵ avatthumhihi B, avatthumhihi

M. ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim-pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Ama bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassūpentī, aggiṃ nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññam-pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūnī uppannānti, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam-anugāyanti: mahāmegho pavassatīti, tesaṃ saha saccam-anugātena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannaicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam-anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatīti, tesaṃ saha saccam-anugātena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmīṃ jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannaicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam-

anugāyanti: visam halāhalam agadam bhavatūti, tesam saha saccam-anugāteṇa visam halāhalam khaṇena agadam bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim halāhalavise hetu sanniceto yena hetunā visam halāhalam khaṇena agadam bhavatīti. — Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. — Evam-eva kho mahārāja vinā pakatibhetum saccam yev' ettha vatthu bhavati dībhacakkhussa uppādāyāti.

Catunnam-pi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya na-tth' aññaṃ vatthu, saccam vatthum karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjantīti.

Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde balim kātukāma catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā sīharathena antomahāsamudde yojanam pavasati, tassa ratbasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nik-khantassa pana ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun-ti. — Atiparittake pi bhante ta-lāke udakam na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetum, kim pana mahāsamudde udakan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalam ōātabbam, na-tthi tam thānam yam saccena na pattabban-ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jānapada-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangam nadim navasallilasaṃpuṇṇam samatittikam samabharitam pañcayojanasarāyāmaṃ yojanaputhalam sandamānam disvā amacce evam-āha: Atthi koci bhāṇe sammattho [yo] imam Mahāgangam paṭisotam sandāpetun-ti. Amaccā āhamso: Dukkaram devāti. Tasmim yeva Gangākūle thitā Bindumatī nāma ganikā assosi: raññā kira

¹⁸ aññaṃ vatthum M. ¹⁹ vatthu karitvā B. ²⁰ sambharitam CM. ²¹ bindumatī all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭi-
sotam sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare
Pāṭaliputte gaṇikā rūpapaṇḍitā antimaṇḍikā, mama tāva
rājā saccakiriyaṃ passatūti. Atha sā saccakiriyaṃ akāsi.
Saha tassā saccakiriyaṃ khaṇena sā Mahāgangā gala-
galantī paṭisotam sandittha, mahato janakāyassa passato.
Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaṃmivegajanitāṃ balābala-
saddam sutvā vimhito acchariyabbhutaṇṇaṃ amacce evam -
āha: Kissāyaṃ bhaye Mahāgangā paṭisotam sandatīti.
Bindumati mahārāja gaṇikā tava vacanam sutvā sacca-
kiriyaṃ akāsi, tassā saccakiriyaṃ Mahāgangā abbhama-
khā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito
sayam gantvā taṃ gaṇikaṃ pucchī: Saccam kira je tayā
saccakiriyaṃ ayaṃ Gangā paṭisotam sandāpitā ti. Āma
devāti. Rājā āha: Kin - te tattha balaṃ atthi, ko vā te
vacanam ādiyati anummatto, kena tvaṃ balena imam Ma-
hāgangam paṭisotam sandāpēsi. Sā āha: Saccabalaṇā-
ham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.
Rājā āha: Kin - te saccabalaṃ atthi coriyā dhuttiyā asa-
tiyā chinṇikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andha-
janavilopikāyāti. Saccam mahārāja tādīsikā aham, tādī-
sikāya pi me mahārāja saccakiriyaṃ atthi yāyāham iccha-
mānā sadevakam - pi lokam parivatteyyan - ti. Rājā āha:
Katamā pana sā hoti saccakiriyaṃ, ingha maṃ sāvehi.
Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā
vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakam yeva
upaṭṭhahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimaṇ-
ṇanā na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikam
paricarāmi, esā me deva saccakiriyaṃ yāyāham imam
Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce ṭhītā na kañci attham na
vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sīvarājena yācakassa

² -jivini all. ³ galalanti all. ²⁰ bhinnasīlāya M. ²¹ kiñci all.

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañ-ca sacca-kiriyāya. Yam pana Sutte vuttaṃ: Maṇisacakkhusmiṃ natthe abhetusmiṃ avatthumhi na-tthi dibbacakkhussa uppādo ti, taṃ bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttaṃ-ti evam-etam mahārāja dhārehīti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā parappavādā, evam-etam, tathā sampaññicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etam Bhagavatā: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhābbo ca paccupaṭṭhito hoti; imesaṃ kho bhikkhave tiṇṇam sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam-etam, nissesavacanam-etam, nīp-pariyāyavacanam-etam, arahassavacanam-etam, sadeva-manussāsāsaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ. Ayañ-ca dvīnam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasīyā utunīkāle dakkhiṇena hatthangutṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isiṇā brāhmaṇakaṇṇāya utunīkāle dakkhiṇena hatthangutṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yam vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sanni-

⁷ sampaññicchāmīti BC. ¹⁶ dukul- M throughout, AC three times ¹⁷ utunīkāle ABC, utukāle M. ¹⁸ -gena pī B ¹⁹ utunīkāle BC, utukāle M. ²⁰ yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ taṃ - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho sugambhīro suni - puno visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi āḡavaraṇapajjotaṃ - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tignaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti; idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gaṇ - dhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tignaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Bhanitaṃ - ca: Sāmo ca ku - māro Maḡdabyo ca māḡavako nābhīparāmasaṇena nib - battā ti. — Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena paṇho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saṇṇāpehūti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca ku - māro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā nāma te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhoggatā tesarū jāti: dve migadhenuyo tāva utunīkāle dvīnaṃ tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgautvā sasambhavaṃ passā - vaṃ pivīṃsu, tena passāvasambhavana Sankicco ca ku - māro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā angajātāṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucci; atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad - avoca: Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovis - sāmīti. Re 'yya, ahaṃ - eva dhovissāmīti. Tato sā bhik - khunī utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Ku - mārakassapo nibbatto ti evaṃ - etaṃ jano āhātī. — Api nu kho tvaṃ mahārāja saddaḡasi taṃ vacanaṃ - ti. — Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabbhāma yena mayaṃ kāraṇena saddaḡāma: iminā kāraṇena nib - battā ti. — Kim - pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ - ti. —

¹⁸ utunīkāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunīpassayaṃ AaCb. ²¹ -sāmīti āha AB. ²² utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²³ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakate bhante kalale bijaṃ nipatitvā khippaṃ samvirūhatīti. — Āma mahārājāti. — Evaṃ eva kho bhante sū bhikkhunī utunī samānā saṅghite kalale ruhire pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmim kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṅghāsī; evaṃ tattha kāraṇaṃ paccema tesaṃ nibbattiyaṃ ti. — Evaṃ etaṃ mahārāja, rathā sampaṭicchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaṭicchasi pana tvaṃ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanā¹⁾ ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visayaṃ. ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhaviṃsasi; atha yā pana tā dve migadheṇūyo passāvaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu tāsaṃ tvaṃ saddaḥasi gabbhassāvakkamanā¹⁾ ti. — Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma sabbā tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuddhim āpajjanti, evaṃ eva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim āpajjati. Tenāhaṃ kāraṇena saddaḥāmi: mukhagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahārāja, bālhutaraṃ upagato si mama visayaṃ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isisīngassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanaṃ sampaṭicchasi. — Āma bhante, sannipāto osaratīti.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi māpavako tīsu sannipātesu antogadhā ekarasā yeva purimena; tattha kāraṇaṃ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārīkā ca tāpasī ubbo pi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamattagavesakā, tapatejena yāva brahmalokaṃ

¹⁾ gabbhāvakkamananti C.

santāpesuṃ. Tesāṃ tadā Sakko devānam - indo sāya-pātaṃ upaṭṭhānaṃ āgacchati. So tesāṃ garugatametta-tāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvīnam - pi tesāṃ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karotha, sādhu, ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cāti. Alam Kosiya, mā evaṃ bhaṇāti te tassa taṃ vacanaṃ na sampaticchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karotha, sādhu, ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhaṃsu: Alam Kosiya, mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yaṃ kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyā pi dharaniyā, patante pi selasikhare, phalante pi ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayāṃ lokadhammeḥ missayissāma, mā tvaṃ ambhākaṃ sammukhabhāvaṃ upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anatthacaro tvaṃ maññe ti. Tuto Sakko devānam - indo tesāṃ manāṃ alambhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanaṃ na ussahatha kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavati tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena batthagatūthena nābhīm parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yev' esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' ahaṃ Kosiya taṃ vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena ambhākaṃ tapo bhijjati, hotuṃ sampaticchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyukkhayaṃ patto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ, api cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ devaputtaṃ upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārisa, supabbāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yam - ahaṃ te upaṭṭhānam - āgamiṃ, ramaṇiye te okāse viaso bhavissati,

¹⁸ nesaṃ A (and perhaps BC). ¹⁹ garugato AbM. ²⁰ agomim AB, upagamiṃ M.

patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi
vaḍḍhetabbo bhavissasi, ehi me vacanaṃ karohi ti yāci.
Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi paṇḍalikato. Tato so
devaputto evam - āha: Katamaṃ taṃ mārisa kulaṃ yaṃ
tvaṃ abhikkhaṇaṃ kittayasī punappunan - ti. Dukūlo ca
tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanaṃ sutvā
tuttho sampaticchi: Sādhū mārisa, yo tava chando so
hotu; ākankhamāno abhāṃ mārisa patthite kule uppajjey-
yaṃ, kimhi kule uppajjāmi, apdaje vā jalābujе vā saṃ-
sedaje vā opapāṭike vā ti. Jalābujāya mārisa yoniyā
uppajjāhiti. Atha Sakko devānam - indo uppattidivasāṃ
vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmim nāma
divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvaṃ bhanto
dakkhiṇena hatthangutṭhena nābhīm parāmasēyyāsīti. Tas-
mim mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahoṣi,
devaputto ca tatthūpago paccupattibho ahoṣi, tāpaso ca
dakkhiṇena hatthangutṭhena tāpasīyā nābhīm parāmasi.
Iti te tayo sannipātā ahesuṃ. Nābhiparāmasanena tā-
pasīyā rāgo udapādi; so pan' assā rāgo nābhiparāmasa-
naṃ paṭicca, mā tvaṃ sannipātaṃ ajjhācāram - eva maññi.
Uhasanaṃ - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upa-
nijjhāyanam - pi sannipāto, pubbhāgabhāvato rāgassa
uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okka-
manam hoti ti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gab-
bhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparā-
masanena pi upagatassa sitam byapahanti, evam - eva kho
mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvaka-
kanti hoti.

Catunnaṃ vasena mahārāja sattānaṃ gabbhāvakkanti
hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena;
api ca sabbe p' ete sattā kammāsambhavā kammāsamuṭ-

* hotūti ABC. ¹¹ utha kho AbC. ¹² -divasam viditvā B. ¹³ Ullapa-
nampl B. ¹⁴ 10 -masane AaBM. ¹⁵ -masane all.

thānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: ussannakusalamūlā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso addho mahaddhano mahābhogo pahūta-jātarūpa-rajato pahūta-vittūpakarano pahūta-dhana-dhañño pahūta-ñātipakkho dāsiṃ vā dāsaṃ vā khettaṃ vā vatthuaṃ vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tiguṇaṃ² pi dhanaṃ datvā kināti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā³ sattā yeva, tesāṃ nānāvannaṇena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussa nānāvannaṇena mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭho vākacīradharā hontī, keci sammavasaṇā hontī, keci rasmiyo nivāsenti, sabbe p' ete manussa nānāvannaṇena mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvannaṇena gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kulaṃ nāma mahārāja cattāri kulāni; aṇḍajaṃ jalābojaṃ

² -mahācāra- A throughout. ³ dāśidāsaṃ vā B. ^{21,22} bhaṇḍu all

sāmsedajaṃ opapātikaṃ; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābuje kule, sāmsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātiko hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbataṃ yo keci migapakkhino upenti sahbe te sakavaṇṇaṃ vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evaṃ - eva kho mahārāja yo keci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajaṃ yoniṃ upagantvā sabbhāvavaṇṇaṃ vijahitvā aṇḍajo hoti — pe — jalābujaṃ, sāmsedajaṃ, opapātikaṃ yoniṃ upagantvā sabbhāvavaṇṇaṃ vijahitvā opapātiko hoti. Evaṃ kulavaseṇa sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulāṃ hoti aputtakaṃ bahusāpateyyaṃ saddhaṃ pasannaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ taṇhaṇissitaṃ, devaputto ca ussannakusalamūlo cavana-dhammo hoti, aha Sakko devānaṃ - indo tassa kulassa anukampāya taṃ devaputtaṃ āyāceti: papīdhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchin - ti, so tassa āyācānāhetu taṃ kulāṃ papīdheti. Yathā mahārāja manussa puññakāmaṃ samaṇaṃ manobhāvanīyaṃ āyācivā gehaṃ upanenti: ayaṃ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evaṃ - eva kho mahārāja Sakko devānaṃ - indo taṃ devaputtaṃ āyācivā taṃ kulāṃ upaneti. Evaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena devānaṃ - indena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchin okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitaro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako samattho, tiṇṇaṃ cetopañidhiyā Sāmo kumāro nibbatto. Idha mahārāja nayakusalo puriso sukātthe anūpakhetto bijaṃ ropeyya, apī nu tassa bījassa antarāyaṃ vivajjentassa vuddhiyā keci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁸ amukassa M. ¹⁹ -dhammo ABbC. ²¹ arupa- ali.

yāti. — Na hi bhante, nirupaghātaṃ bhante bijaṃ khip-
paṃ saṃvirūheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Sāmo
kumāro mutto uppannantarāyehi tiṇṇaṃ cetopapīdhiyā
nibbatto. Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isinaṃ
manopadosena iddho phīto mahājanapado sajanō samuc-
chinno ti. — Āma bhante, sūyati mahiyā: Daṇḍakārāṇ-
ṇaṃ Mejjhārāṇṇaṃ Kālingārāṇṇaṃ Mātangārāṇṇaṃ sabbaṃ
taṃ araṇṇaṃ araṇṇabhūtaṃ, sabbe p' ete janapadā isinaṃ
manopadosena khayāṃ gatā ti. — Yadi mahārāja tesaṃ
manopadosena susamiddhā janapadā ucchiṇṇanti, api nu
kho tesaṃ manopasādena kiñci nibbatteyyāti. — Āma
bhante ti. — Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇaṃ
balavantānaṃ cetopasādena nibbatto: isinimmitto deva-
nimmitto puññanimmitto ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi.
Tayo 'me mahārāja devaputtā Sakkena devānaṃ - indena
āyācitaṃ kulaṃ uppannā, katame tayo: Sāmo kumāro,
Mahāpanādo, Kusarājā, tayo p' ete bodhisattā ti. — Su-
niddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitaṃ
kāraṇaṃ, andhakāro āloko kato, jaṭā vijaṭṭitā, nicchuddhā
parappavādā, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pañc'
eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Puna
ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena paṇhaṃ
putṭhena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhik-
khū sammā vibareyyuṃ, asuñño loko arahantehi as-
sāti; asesavacanam - etaṃ, nissesavacanam - etaṃ, nippa-
riyāyavacanam - etaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathā-
gatena bhaṇitaṃ: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni
saddhammo ṭhassatīti, tena hi: asuñño loko arahantehi

² uppatanta- A. ³ āyācītā ACM. ⁴ andhakāro AC. ⁵ nicchuddā A,
nicchedā M.

assāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ; asuñño loka arahantehi assāti, tena hi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti tam' pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānupatto, tattha te ūṇabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loka arahantehi assāti. Tañ - ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ - c' eva hoti nānābyañjanañ - ca. Ayam sāsana-paricchedo, ayam paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam - eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsaretvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi: vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya sace bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikko-satīti. — Na hi bhante ti. — Natthaṃ mahārāja parikīrtayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso natthāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya: ettakaṃ me bhaṇḍaṃ natthaṃ, idaṃ

¹² nānatth - B.

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā nattham paridipayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhanitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsana-pariechedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samane parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana taṃ pariechedaṃ - ca paridīpanaṃ - ca ekarasaṃ karosi. Yadi pana te chando ekarasaṃ katvā kathayissāmi, sādhukaṃ suñchi manasikarohi avimaṇamānaso.

Idha mahārāja talāko bhaveyya navasalilasampunṇo samukham - uttariyamāno pariechinno parivaṭumakato, apariyādiṇṇe yeva tasmiṃ talāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmiṃ talāke udakaṃ parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatīyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-vimalanavasalilasampunṇo uttariyamāno bhavaggam - abhūbhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-meghavassaṃ aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ciraṃ digham - addhānaṃ tiṭṭheyya, arahantehi ca loko asuñño bhaveyya. Imam - attham Bhagavatā sūdhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāaggikkhandhe, jalamāne aparāparam sukkha-tīpa-katṭha-gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samano ABC. ¹⁴ samukkam- ABC. ²⁰ -bandhattīyāti AC, -bandhatīyāti BM.

yeyyāti. — Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabbāseyyāti. — Evam - eva kho mahārāja dasasahassimhi lokadhātuyā Jinasāsanavaraṃ ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabbāsati. Yadi pana mahārāja taduttariṃ Buddhaputtā pañcahi padhāniyangehi samaonāgatā satatam - appamattā padaheyyuṃ, tisu sikkhāsu chaṇḍajātā sikkheyyuṃ, cārittaṃ - ca vārittaṃ - ca sīlaṃ samattaṃ paripūreyyuṃ, evam - idaṃ Jinasāsanavaraṃ bhiyyo bhiyyo ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam - atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha-sama-samajjita-sappa-bbāsa-vimalādāsaṃ saṃhasukhama-gerukacūṇṇena aparā-paramaṃ majjeyyūṃ, api nu kho mahārāja tasmīṃ ādāse mala-kaddama-rajojallaṃ jāyeyyāti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataṃ yeva bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavaraṃ pakatīnimmalāṃ byapagata-kilesamalarajojallaṃ; yadi taṃ Buddhaputtā ācārasīla-guṇa-vattapaṭipatti-sallekhadhutagūṇena Jinasāsanavaraṃ sallikheyyuṃ, evam - idaṃ Jinasāsanavaraṃ ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam - atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakaṃ mahārāja Satthusa-sanaṃ paṭipattisārakaṃ, paṭipattiyā anantarāhīṭāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ saddhammantaradhānaṃ - ti. — Tiṇ' imāni mahārāja sāsananantaradhānāni, katamāni tiṇi: adhi-gamantaradhānaṃ, paṭipattantaradhānaṃ, lingantaradhā-

¹ obhaseyyāti P. ² samattaṃ CM, sattaṃ Aa, satatam Ab; sīlasamattaṃ B.

¹² -garamulakīllessarajo- ull. ¹³ -āhūta- C. ¹⁴ paṭipattiantara- CM.

nañ. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiya antarahitāya sikkhāpadapaṇṇatti antarahāyati, lingaṃ yeva tiṭṭhati, linge antarahite pavenupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīpi antarahānāniti. — Suviññāpito bhante Nāgasena paṇho gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natthā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabhamāsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvaseso akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na tthi Bhagavato sakaṃ akusalan ti. — Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohita-pakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jivakena vireko kārīto, vātābādhe uppanne upatthākena therena uṇhoda-kaṃ pariyiṭṭhan ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti taṃ pi vacanaṃ micchā, na tthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammen'eva vediyati. Ayam pi abhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Atthahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi atthahi: vātasamutthānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamutthānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamutthānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ patibhānti, tesaṃ taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yaṇ' ca vātikaṃ yaṇ' ca pittikaṃ yaṇ' ca semhikaṃ yaṇ' ca sannipātikaṃ yaṇ' ca utupariṇāmajaṃ yaṇ' ca visamaparihārajaṃ yaṇ' ca opakkamikaṃ, sabbe te kammāsamutthānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammāsamutthānā va ābādha bhaveyyuṃ, na tesaṃ koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati: sītena uḥhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanenā opakkamena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhava uppajjanti, tasmā na vattabbā: kammāsambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uḥhena visamabbojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uḥhena annapānena. Ye ca mahārāja vāto yaṇ' ca pittaṃ yaṇ' ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missiḥutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utopariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

² vibādhati M, vikhādanti A. ¹³ te sabbe pi A. ¹⁴ jiga- AaBC.

sabbam kammavipākajam yevāti atidhāvanti, tañ kammañ na sakkā vinā Buddhañāpene vavatthānañ kātuñ.

Yañ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, tañ vedayitam n' eva vātasamutthānañ na pitta-samutthānañ na sēṃhasamutthānañ na sannipātikam na utuparipāmajañ na visamaparihārajañ na kammavipākajam, opakkamikañ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātañ bandhi. So tena āghātena mahatiñ garuñ silaṃ gahetvā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā tañ silaṃ Tathāgatañ asampattañ yeva sampaticehiṃsu, tāyañ pahārena papatīkā bhijjivā Bhagavato pāde pativā ruhirañ oppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddham na -tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khetṭhadutthātāya vā bījañ na sambhavati bijadutthātāya vā, evam-eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddham na -tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhadutthātāya vā bhojanañ visamañ pariṇamati āhāradutthātāya vā, evam-eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddham na -tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na -tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na -tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samutthānehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantañ jīvita voropetuñ. Nipatanti mahārāja imasmiñ catumahābhūtike kāye itthāniṭṭhā subbhāsuhhā vedanā. Ida mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭhaviyā nīpatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭhaviyā nīpatatīti. — Na hi bhante, na -tthi so bhante hetu mahāpaṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭhavī kusālākusalañ vipākam paṭisaṃvedeyya,

¹¹ tūsañ all. ¹² taduddham M throughout. ¹³ leḍḍu B throughout.

paccuppannena bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭhaviyaṃ nīpatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭhaviṃ evaṃ Tathāgato dattṭhabbo, yathā leḍḍo pubbe akatena mahāpaṭhaviyaṃ nīpatati evam-eva kho mahārāja Tathāgataṃ pubbe akatena sā sakalikā pāde nīpatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti cātī. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nīpatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nīpatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno so pi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātiken' eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādha uppannā na te kam-mābhiniḃbattā, channaṃ etesaṃ samutṭhānānaṃ aūḍa-rato niḃbattā. Bhāsitaṃ¹⁷ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyaśīvake veyyākaraṇe: Pittasamutṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam-¹⁸ pi kho etaṃ Sīvaka vedītabbaṃ yathā pittasamutṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammatāṃ yathā pittasamutṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā, evaṃvādiṃ evaṃdīṭṭhiṃ: yaṃ kiñcāyaṃ purisa-puggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ-taṃ pubbe katahetūti, yaṃ ca sāmaṃ-ūḍaṃ taṃ ca atidhāvanti, yaṃ ca loke sacca-sammatāṃ taṃ ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamutṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamutṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — viṣamaparihārajāni

¹⁷ saṃyuttake nik- AbCM; -laṅcamolīya- B. ¹⁸ uppajjanti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kammavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam pi kho etaṃ Sīvaka veditabbam yathā kammavipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samāṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃditthino: yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabban - taṃ pubbe katahetūti, yaṃ - ca sāmāṇ - ñātāṃ taṃ - ca atidhāvanti, yaṃ - ca loke saccasammataṃ taṃ - ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samāṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmiti. Iti pi mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbam mahārāja akusalam jhāpetvā Bhagavā sabbāññutani patto ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhv bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhagatā: yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle parinīṭṭhitam, na - tthi Tathāgatassa uttarim karaṇīyam katassa vā paticayo ti. Idaṃ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle parinīṭṭhitam, na - tthi Tathāgatassa uttarim karaṇīyam katassa vā paticayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle parinīṭṭhitam - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁹ dhārayāhīti B. ²⁰ paticayo M throughout; paricayo A three times, B once, C throughout. ²¹ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM throughout except once or twice; paṭisallānaṃ A twice. ²² paṭisallīno B twice.

sallāṇaṃ. Yathā nāma byādhitaṃ¹⁴ eva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitaṃ kiṃ bhesajjena, chātass¹⁵ eva bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena; evaṃ¹⁶ eva kho bhante Nāgasēna na¹⁷ tthi katakaraṇīyassa paṭisallāṇaṃ, sakaraṇīyass¹⁸ eva paṭisallāṇaṃ. Ayam¹⁹ pi ubhatekojiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yāṃ kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃtaṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na²⁰ tthi Tathāgatassa uttarim²¹ karaṇīyaṃ katassā²² vā paticayo. Bhagavā ca temāsāṃ paṭisallīno. Paṭisallāṇaṃ kho mahārāja bahugunaṃ, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ²³ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavaropatiladdhasābhogo taṃ sukatagunaṃ²⁴ anussaranto aparāparaṃ rañño upatthānaṃ eti, evaṃ²⁵ eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ²⁶ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bālbhagilāno bhisakkam²⁷ upasevītvā sotthim²⁸ anupatto taṃ sukatagunaṃ²⁹ anussaranto aparāparaṃ bhisakkam³⁰ upasevati, evaṃ³¹ eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ³² anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti.

Aṭṭhavisati kho pan³³ ime mahārāja paṭisallāṇagunā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katame aṭṭhavisati: idha mahārāja paṭisallāṇaṃ paṭisallīyamānaṃ rakkhati, āyuraṃ vaddheti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasam³⁴ apaneti, yasam³⁵ upaneti, aratim³⁶ vinodeti, ratim³⁷ upadahati, bhayaṃ³⁸ apaneti, vesārajjam³⁹ karoti, kosajjam⁴⁰ apaneti, viriyam⁴¹ abhijaneti, rāgam⁴² apaneti, dosaṃ⁴³ apaneti, moham⁴⁴ apaneti, mānaṃ⁴⁵ nīhanti, vitakkaṃ⁴⁶ bhañjati, cittaṃ⁴⁷ ekaggaṃ⁴⁸ karoti, mānaṃ⁴⁹ snehayati,

¹⁴ -dabbābhogo Aa. ¹⁵ patā- B. ²³ samanussarantā B, anussarantā M.

hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābham uppādayati, namassiyaṃ karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, sankhārānaṃ sabhāvaṃ dassayati, bhavapaṭisaṃdhiṃ ugghāṭeti, sabbaśāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhavisati paṭisallānagunā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santāṃ sukhaṃ samāpattiratiṃ anubhavitukāma paṭisallānaṃ sevanti pariyosītasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, katamehi catuhi: vihāraphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, anavajjagunabahulatāya pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, asesariyavīthito pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thuta-thomita-vaṇṇita-pasatthato pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallānaṃ sevanti, na sakaraṇiyatāya, na katassa [vā] paṭicayāya, atha kho guṇavisesadassavīṭāya tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcebhāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā aṇutṭhitā paricīṭā susamāradḍhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappamā vā tiṭṭheyya, kappāvasesaṃ vā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti tam-pi vacanaṃ micchā. Na uthi tathāgātānaṃ aṭṭhāne gajjitā, amoghavacanaṃ buddhā bhagavanto tathavacanaṃ advejjhavacanaṃ. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro sunipuno dunojjhāpayo, so tavānuppatto, bhind' etaṃ ditthijālaṃ, ekaṃse thapaya, bhinda parappavādan-ti.

Bhāsitaṃ⁷ p' etaṃ mahārāja Bhāgavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Temāsapariechedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evaṃ-āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evaṃ-āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Yathā mahārāja raṇṇo assājāniyyo bhavēyya sīghagatī anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama-jānapada-bhaṭa-balattha-brāhmaṇa-gahapati-ka-amaccajanamajjhe evaṃ vadeyya: Ākankhamāno me bho ayaṃ hayavaro sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvicaritvā khaṇena idh' āgaccheyyāti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇeṇā sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvicaritum; — evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evaṃ-āha, tam-pi tevijjānaṃ chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhipāsa-vānaṃ devamanussānaṃ⁸ ca majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikāṭā yānikāṭā vatthukāṭā anuṭṭhitaṃ paricitaṃ susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā ti; vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam vā thātum kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā

⁷ thapaya AaBC. ⁸ ti vuccati M. ¹³ -jāniyo AUM.

tañ iddhibalañ tassañ parisāyañ dasaeti. Anattiko mahārāja Bhagavā sabbabhavehi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitañ - p' etañ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evaṃ - eva kho ahañ bhikkhave appamattakam - pi bhavañ na vaṇṇemi, antamaso accharāsaṅghātamattam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamañ disvā iddhibalañ nissāya bhavesu chandaraḡaṃ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalañ parikittayamāno evarūpañ Buddhasīhanādam - abhinadāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etañ, tathā sampañcchāmīti.

Pathamo vaggo,

Bhante Nāgasena, bhāsitañ - p' etañ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammañ desemi, no ana-bhiññāyāti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitañ: Ākankhamāno Ānando sangho mām' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni udāhu avatthusemīti ajānitvā paññattāni, yañ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitañ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammañ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda sangho mām' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti yañ vacanañ tañ micchā. Yadi Tathāgatena

¹² puna ca parañ ABa. ¹³ samūhanatūti Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyaṃ evaṃ bhaṇitaṃ: Ākaṅkhamāno Ānanda saṅho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham -bhikkhave dhammam' desemi, no anabhiññāyāti tam -pi vacanaṃ micchā. Ayam -pi ubhatokoṭiko paṇho saṅho sukhumo sunipuno gambhīro sugambhīro donnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te āṇavalavipphāraṃ dassehīti.

Bhāsitaṃ -p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham -bhikkhave dhammam' desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyaṃ pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākaṅkhamāno Ānanda saṅho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Tam pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissāntīti. Yathā mahārāja cakkavattirāja putte evaṃ vadeyya: ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgura-pariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretum, etha tomhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun -ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttariṃ diguṇa-tigunaṃ janapadaṃ parikaḍḍheyyun, kim -pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyun -ti. — Evam -eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam -āha: Ākaṅkhamāno Ānanda saṅho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkharapimuttiyaṃ mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññam -pi uttariṃ diyaḍḍham sikkhāpadasataṃ gopeyyun, kim -pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyun -ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹² bhikkhu all. ¹³ ukkalissanti AaC. ¹⁴ hatthagataṃ janapadaṃ ABC.

khuddakāni sikkhāpadānāni, etthāyaṃ jaṇo sammūlho vimatijāto adbhūto saṃsayapakkhanno: katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānāni. — Dukkaṭṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pobbakehi pi mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppādita, tehi pi ekajjhaṃ na kato Dhammasaṅgītipariyāyo Bhagavatā eso pañho upadīṭṭho ti. — Ciraṇikkhittaṃ bhante Nāgasena Jivarahassaṃ ajj' etarahi loke vivataṃ pakataṃ kaṭaṇ' ti,

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamūṭṭhīti. Puna ca therena Mālunkyāputtena pañhaṃ paṭṭho na byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanena vā gūyhaḥkaraṇena vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamūṭṭhīti, tena hi therassa Mālunkyāputtassa ajānantena na byākataṃ. Yadi jānantena na byākataṃ, tena hi attthi Tathāgatassa dhammesu ācariyamūṭṭhi. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitaḥko ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamūṭṭhīti. Abyākato ca therena Mālunkyāputtena pucchito pañho, tañ' ca pana na ajānanena na gūyhaḥkaraṇena. Cattār' imāni mahārāja pañhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsa-byākaraṇiyo pañho, vibhajja byākaraṇiyo pañho, paṭipucchābyākaraṇiyo pañho, ṭhapaniyo pañho. Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇiyo pañho: rūpaṃ aniecaṇ' ti

² -pakkhanto all. ³³ ajānantena all. ³⁴ ṭhap. pañho ti all.

ekamsabyākaraṇīyo paṇho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññāṇaṃ aniccaṃ - ti ekamsabyākaraṇīyo paṇho; ayaṃ ekamsabyākaraṇīyo paṇho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo paṇho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo paṇho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññāṇaṃ - ti vibhajja byākaraṇīyo paṇho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo paṇho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo paṇho: kin - nu kho cakkhunā sabbaṃ vijānāti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo paṇho. Katamo ṭhapanīyo paṇho: sassato loko ti ṭhapanīyo paṇho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo paṇho; ayaṃ ṭhapanīyo paṇho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkhyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ paṇhaṃ na byākāsi. So pana paṇho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dipanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so paṇho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇaṃ - ahetukaṃ gīraṃ - udīraṇaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññeṇaṃ.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabbhayaṃ - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabbhayaṃ

¹⁴ hoti ca na ca hoti ca C, hoti ca na hoti ca ALM

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kaṭṭhitā tattā san-
tattā tamhā jalitaggiḷlakā mahānirayā cavamānā maccuno
bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena
hi: Arahā sabbabbhayaṃ - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ
micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabha-
yaṃ - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe
bhāyanti maccuno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi
ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante
upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhā-
yanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, sa-
mūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sa-
kilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudittḥi ye ca sukhaduk-
khesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.
Arahato mahārāja sabbagati opacchinā, yosi viddham-
sitā, paṭisandhi upabatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabba-
bhavālayā, samucchinnā sabbasankhārā, hataṃ kusala-
kusalaṃ, vihatā avijjā, abijaṃ viññāṇaṃ kataṃ, daḍḍhā
sabbakilesā, atīvattā lokadhammā, tasmā arahā na san-
tasati sabbabbhayeḥi. Idha mahārāja rañño cattāro ma-
hāmattā bhāveyyuṃ, anurattā laddhayaṃ viśāsikā, ṭha-
pitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇiye
samuppanno yāvatā sakavijite sabbajanassa āṇapeyya:
sabbe va me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro ma-
hāmattā taṃ karaṇiyan - ti; api nu kho mahārāja tesāṃ
catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayaṃ santāso uppajjeyyāti.
— Na hi bhante ti. — Kena karaṇena mahārājāti. —
Ṭhapitā te bhante raññā uttame ṭhāne, na - tthi tesāṃ
bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā

² bhāyanti ABO. ¹¹ sakilesā AC. ¹² phāsū B, pathāsū AC, pathā
M. ²¹ samatikkantabalino all except Aa.

āṇāpitaṃ: sabbe va me baḷiṃ karontūti. — Evam'eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmīṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaṃhetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasari sabbabhayehitī.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanam - etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kārāṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ patitṭhāpetun - ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāmiko āṇāpakaṃ āṇāpeyya: ehi bho āṇāpaka, yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehitī; so: sādhu sāmiti sampaññehitvā gāmamajjhe ṭhatvā tikkhattun saddam - anussāveyya: yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāmikā āṇāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāmikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṃ - te karaṇiyaṃ taṃ karohitī. Iti so mahārāja gāmasāmiko kuṭipurise sannipāteṇto sabbe gāmike āṇāpeti, te ca āṇattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāmikā ti gāmasāmiko ca tathā sampaññechati; aṇṇe bahutarā anāgatā, itthi-purisā dāsi-dāsā bhatakā kammakārā gāmikā gilānā go-mahisā aj-elakā supānā, ye anāgatā sabbe te agagitā, kuṭipurise yeva upādāya āṇāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam'eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmīṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaṃhetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

⁴ sakilesā AC. ¹⁸ sīghaṃ sīghaṃ C (sīghaṃ sīghaṃ M throughout).

¹⁹ suvūnā M. ²⁰ sakilesā Ab.

maccuno ti. Tasmā arabhā na tasati sabbabbhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampatiṇchitabbo. Pañcavidhena mahārāja attho sampatiṇchitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti sūtaṃ adhippetāṃ, raso ti suttānulomaṃ, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano mati, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhi samentaṃ kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampatiṇchitabbo. Evam - eso pañho suvinichito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampatiṇchāmi, thapito hotu arabhā tasmīṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā kaṭukā vedanā vediyamānā, jalītapajjalita-sabbangapaccangā roṇṇa-kāruṇā-kandīta-parīdevita-lālapita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībhūtā attāṇā asaraṇā asaraṇībhūtā anappasokāturā antima-pacchima-gatikā ekantasokaparāyaṇā, oṇṇha-tikhīṇa-canda-khara-tapana-tejavantā bhīmahhaya-janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbīta-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharapaccivegā kadariyā tapana mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. — Āna mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramanti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesaṃ santāso uppajjati. — Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

¹⁸ āhaccapād- AB. ¹⁹ -vaṃsatā al. ²⁰ -ābhībhūtā B. ²¹ -nināda- M.

²² saṃsibbīta- BC, saṃsibbīta- M. ²³ -mālāsamākulā A. ²⁴ -pācā- ABC.

²⁵ kadariya B, -yaṃ CM. ²⁶⁻²⁷ -vedaniy- C. ²⁸ ca te AM. ²⁹ na om. ABC.

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyaṃ bhante Nāgasena taṃ thānaṃ yaṃ te patthitaṃ labhanti. Kāraṇena maṃ saṃnāpehīti.

Marapaṇ - ti kho mahārāja etaṃ aditṭhasaccānaṃ tāsaniyaṃ thānaṃ, eutthāyaṃ jaṇo tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so marapaṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — siḥassa byagghassa dīpiassa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṭṭakassa bhāyati, yo ca sattiyā bhāyati so marapaṇassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Marapaṇ¹ eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā marapaṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāma² pi mahārāja nerayikā³ sattā marapaṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhiṭo upadavā⁴ parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantāpeyya, tassa so bhisakko sallakatto sampaticchitvā tassa rogassa uddharanāya upakaraṇaṃ upatṭhāpeyya: satthakaṃ tikhiṇaṃ kareyya, dahanasalākā⁵ aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇaṃ⁶ nisaḍāya piṃsāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturassa tikhiṇasatthakacchedanena yamakasalākādahanena khāralaṇappavesanena tāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa āturassa rogā muccitukāma⁷ssāpi vedanābhaya⁸ santāso uppajjati, evaṃ⁹ eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānaṃ¹⁰ pi nerayikānaṃ¹¹ sattānaṃ marapaṇabhaya¹² santāso uppajjati. Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho sankhaḷika-bandhanena gabbhe pakkhiṭto parimuccitukāmo assa, taṃ¹³ enaṃ so issaro mocetukāmo pakkosāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata-

¹ uppajjati ABC. ² hāsaniyaṃ A. ³ tāsaniyaṃ AC; -niyaṭṭhānaṃ BM.

⁴-¹⁰ ca om. ABC. ⁸ gavassa AB. ⁹ khāṇussa B; khāṇukaṇṭakassa AC.

¹¹ marapaṇassa so ABC; so marapaṇassa kho M. ¹² sāgaralavaṇaṃ B. ¹³

uppajjati ABM. ¹⁴ tamena ABC.

doso ahan - ti jñantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kārāṇam brūhi yenāham kārāṇena okappeyyan - ti. — Idha mahārāja puriso dātthavisena āsīvisena dāttho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya upapateyya, vattheyya pavattheyya, ath' aññatara puriso balavantena mantapadena tam dātthavisam āsīvisam ānetvā tam dātthavisam paccācamāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim dātthavise sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetu pi upagacchante tassa santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. Anīttam mahārāja sabbasattānam maraṇam, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā pi maccuno bhāyantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaraṃ pavissa,
na vijjati so jagatippadeso
yatta - tthito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca uddiṭṭhā, seyyathidaṃ:
Ratanasuttaṃ Khandhaparittaṃ Moraparittaṃ Dhajagga-

⁹ parimuccitu - AC. ¹⁰ upapateyya B. ¹¹ paccāramāpeyya A (paccācak-
(khāpeyya M). ¹² upavajante B. ¹³ muñceyya pāpakammā maccupāsā B
comp. Dh. v. 127).

parittam Ājānātiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāśagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuṭi-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara-pabbatantaragato pi na muccati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇeṇa Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhato-koṭiko pañho gaṇḥito pi gaṇḥitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, na tthi mahārāja khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnebhassa uparuddhajivitassa gatāyusankhārassa kumbhasāhassena pi oḍake ākirante allattaṃ vā pallavita-haritaṭṭhāvo vā na bhaveyya, evam eva kho mahārāja bhesajjaparittakammena na tthi khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccekārāni bhavanti, sāvasesāyukaṃ mahārāja vayasampannaṃ apetakammāvaraṇaṃ parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhaññe mate sassanāle udakappavesaṃ vāreyya, yaṃ pana sassaṃ taruṇaṃ meghasannibhaṃ vayasampannaṃ taṃ udakavaddhiyā vaddhati, evam eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhapitā

¹ Ājānātiyasuttaṃ AaM. ² tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vadḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhānīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvattati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavattena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itiyō apagacchanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visaṃ pāṭiyamāno visaṃ cikkhasanto uddham-adho ācamayamāno ti. — Āma bhante, ajj' etarabi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ dāsītukāmo ahi na dāsati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ okkhittalaguḷaṃ pi na sambhāvati, te laguḷaṃ muñcītvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthūnāgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upagantvā nībbāyati, visaṃ halāhalam pi khāyitaṃ agadaṃ sampajjanti ābharatthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na saṃvarati. Sūtapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsāṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsāṃ upa-

¹⁰ upakkama AB.C. ¹¹ āturati AaM. ¹² vūpasamanti all. ¹³ apagacchantīti ABC. ¹⁴ pāṭiyamāno M, pāvly- B. ¹⁵ cikkhasanto C, jik- AaB, cchik- Ma, jjhik- Mb. ¹⁶ saṃvarati AaM.

nesīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriyaṃ niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutaṃpubbaṃ pana tayā mahārāja: dānayo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilītvā kucchīnā pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiraṃati, yadā so dānavo aññāsi atha samuggaṃ vāmitvā vivari, saha samugge vivate vijjādharo yena kāmāṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nānu so mahārāja vijjādharo parittabalaṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṇa. Sutaṃpubbaṃ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārāṇasīrañño antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduttho, gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalaṇatī. — Āma bhante, sūyatīti. — Nānu so mahārāja vijjādharo parittabalaṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṇa ti.

Bhante Nāgasena, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhātīti. — Ekacce mahārāja rakkhātī, ekacce na rakkhātīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikaṇa ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitāṃ rakkhātīti. — Ekacce bhante rakkhātī, ekacce na rakkhātīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikāya maraṇtīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvitāṃ rakkhātīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvitāṃ harati: atibhuttena vā uṣmāduḥkhalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvitāṃ harātīti. — Evam-eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhātī, ekacce na rakkhātī. Tihi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

⁹ bhavātīti ABC. ⁹ pakkāmīti M. ¹² parittabalaṇatī all. ¹² pana tayā C.

¹⁴ antepure BCp. ¹⁵ kiṃ om. AB. ²³ abhibhuñjitvā B.

rakkhati: kammāvaranena, kilesāvaranena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhamaṃ mahārāja parittaṃ attanā katenā ārakkhaṃ jahati. Yathā mahārāja mātā puttaṃ kucchigataṃ poseti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikam - apanetvā uttamavarasugandhaṃ upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-badayā ākaḍḍhitvā sāmīno upaneti, yadi pana tassa putto aparaddho hoti velātivatto atha naṃ sā daṇḍa-muggara-jānu-muṭṭhihi hanati potheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanaṃ gāhaṃ sāmīno upanayanaṃ kātuṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenāti. — Evam - eva kho mahārāja sattānaṃ ārakkhaṃ parittaṃ attano aparādheṇa vaṇṇhaṃ karotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, soviniechito paṇho, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, viniveṭhitaṃ diṭṭhijālaṃ, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayaṭṭhesajja - parikkhārānaṃ - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhivā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayaṭṭhesajja-parikkhārānaṃ, tena hi: Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhivā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhivā yathā-dhotena pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gi-

¹ ākampita- AbB. ² hanti Aa. ³ potheti B. ⁴ vaṇṇhaṃ alī except Aa. ⁵ andhakāro Ab. ⁶ puna ca paraṃ A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sumahanto dunnibbedho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhi mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānaṃ. Pañcasālaṃ - ca brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabbhivā yathādhotena pattena nikkhanto. Taṃ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapathaṃ vītivattakappe abhisankhataṃ kusalaṃ kin - ti niṭṭhitaṃ, adhunutiṭṭhitena Mārena pāpimatā taṃ kusalaṃ balavegavibhāraṃ kin - ti pihitaṃ. Tena hi bhante Nāgasena tasmiṃ vatthusmiṃ dvisu thānesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalaṃ balavataṃ hoti, Buddhabalato pi Mārabalāṃ balavataṃ hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggaṃ bhārataṃ hoti, guṇasamparikippato pi pāpiyaṃ balavataṃ hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalaṃ balavataṃ nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalāṃ balavataṃ nāma hoti. Api c' ettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuraṃ vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhihareyya, tam - enaṃ rañño dvārapālo evaṃ vadeyya: akālo bho ayaṃ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gabetvā siṅhasiṅhaṃ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍaṃ dhāressatīti, tato so puriso daṇḍabhayaṃ tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya siṅhasiṅhaṃ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavatti tāvatakena upāyanavikalamattakena dvārapālato dubbalataro nāma hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanaṃ na labheyyāti. — Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanaṃ nivāresi, aññena pana dvārena satasahassaguṇaṃ - pi rañño upāyanaṃ

¹⁹ -niṭṭhitaṃ AaBcB, adhunā niṭṭhi- M. ²⁰ kusala All. ²¹ hi bho A. ²² siṅhaṃ siṅhaṃ C. ²³ cakkavatti all.

ūpetīti. — Evam eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantam namassamānā pañjalikā tñitānti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabbhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccāye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyam akāsi. Ettha me bhante kaṅkhā na chijjati, vimatijāto 'haṃ tattha saṃsayapak-khanno, na me tattha mānasaṃ pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sādēvake loke agga-puggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakaṃ lāmakaṃ parit-taṃ pāpam anariyaṃ Māro lābhantarāyam akāseti. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: adittāntarāyo uddissa-kaṭāntarāyo upakkhaṭāntarāyo paribhogāntarāyo ti. Tattha adittāntarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭaṃ koci antarāyaṃ karoti: kiṃ parassa dinnenāti, ayaṃ adittāntarāyo nāma. Katamo uddissakaṭāntarāyo: idh' ekaccaṃ puggalaṃ upadisitvā uddissa bhojanaṃ paṭi-yattaṃ hoti, taṃ koci antarāyaṃ karoti, ayaṃ uddissa-kaṭāntarāyo nāma. Katamo upakkhaṭāntarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭaṃ hoti appaṭiggahitaṃ tattha koci antarā-yaṃ karoti, ayaṃ upakkhaṭāntarāyo nāma. Katamo paribhogāntarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogaṃ tattha koci antarāyaṃ karoti, ayaṃ paribhogāntarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yaṃ pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, taṃ n' eva Bhagavato paribhogaṃ na upakkhaṭaṃ na uddissakaṭaṃ,

¹² -pakkhanto ACM. ¹³ parittakaṃ AC. ¹⁴ cattāro 'me mah. BC (catt-to ubab. M). ¹⁵ anabhisankhaṭaṃ BCM. ¹⁶ apaṭiggahitaṃ BCM.

anāgatañ asampattañ adassanena antarāyañ katañ; tañ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te tañ divasañ bhojanañ na labhiṃsu. Nāhañ tañ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamañabrāhmaṇiṇiṃ pajāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakatañ upakkhatañ paribhogañ antarāyañ kareyya; sace koci issāya uddissakatañ upakkhatañ paribhogañ antarāyañ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahasadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṃ gūṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakato upakkhato na sakkā kenaci antarāyañ kātuṃ, sarirānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabbhā na sakkā kenaci antarāyañ kātuṃ, sabbaññutañ mahārāja Bhagavato ñāparatanañ na sakkā kenaci antarāyañ kātuṃ, jīvitāñ mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyañ kātuṃ. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṃ gūṇā. Sabbe p' ete mahārāja gūṇā ekarasaṃ arogā akuppā aparūpakkamaṃ, aphaṇṇi kiriyāni. Adassanena mahārāja Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja raṇṇo paccante dese visame adassanena niliyitvā corā pantharū dūsentī, yadi pana rājā te core passeyya api no kho te corā sotthiṃ labheyyuṃ - ti. — Na hi bhante, pharasuṇā phālāpeyya satadhā vā sahasadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthi sapatikā adassanena niliyitvā parapurisañ sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anāvisi; yadi

¹ sattadhā A. ²⁰ arogā A. ²¹ phālāpeyya BC. ²² sattadhā A throughout.

mahārāja itthi sāmikassa sammukkhā parapurisaṃ sevati, api nu kho sā itthi sotthim labheyyāti. — Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsitaṃ vā upaneyyāti. — Evam-eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇa-gaḥapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vā ti. — Evam-etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyitvā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagaḥapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamutṭhi viya vikireyya. Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampatīchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Yo ajānanto pāpātīpataṃ karoti so balavataṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaṇṇattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāpātīpataṃ karonto balavataṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi ✓ anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pāpātīpataṃ karonto balavataṃ apuññaṃ pasavatīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ulbatokotiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pāpātīpataṃ karoti so balavataṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaṃ atthi, katamaṃ

⁹ -eyya pi B throughout, Ab twice. ¹⁰⁻¹² phaleyya AbCM. ¹³ kireyya AsBM. ¹⁴ so ca AC. ¹⁵ tattha antaraṃ A, tatth' antaraṃ B.

atthantaraṃ: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattiṃ ārabba Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvagunaṃ paridīpayamāna evaṃ bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Yadi bhaṇte Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvagunaṃ paridīpayamāna Bhagavatā bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Etasmiṃ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na - tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhavi bhummatthānaṃ sattānaṃ patitthā hoti upassayaṃ hoti, paṭhaviṭṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ patitthā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahāmegho abhivassanto tiṇa - rukkha - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatiṃ - anu - pāleti, vutthūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahā - megghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusalaḍḍhamme janeti anupāleti, Sattūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathā - gatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbethito paṇho bahovidhehi kāraṇehi, gambhiro uttānī - kato, gaṇṭhi bhinno, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andha - kāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkaṃ uppāditaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato abhej - japaṇiso ti. Puna ca bhaṇatha: Devadattena ekappa - hāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapaṇiso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vaca - naṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

¹ paṭhaviṭṭhānaṃ M, paṭhaviyā ABC. ² na ca mahārāja paṭhaviyā AbCM. ³ tathāgataṭṭhā AbBC (tathāgataṃ cete M). ⁴ ca om. all.

¹² vutthūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāre AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānupatto gambhīro dunnivethiyo, gaṇḥito pi gaṇḥitaro, etthāyaṃ jano āvaṇo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava nānabalaṃ dassahi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ - ca paṇa bhedakassa balena, bhedake vijjamaṇe na - tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake satī mātā pi puttena bhijjati, putto pi mātara bhijjati, pitā pi puttena bhijjati, putto pi pitara bhijjati, bhātā pi bhaginīyā bhijjati, bha-ginī pi bhātara bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghatitā ūmivegasampahārena bhijjati, ruk-kho pi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhijhato bhijjati, suvaṇṇam - pi jātivantaraṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññūnaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato abhejja-pariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ attli yena kāraṇena Tathā-gato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādānena vā appiyavacchena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyam carantassa pi parisā bhinnā ti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja nāttabbaṃ: attli kiñci navange Bud-dhavaçane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisat-tassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na - tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaññeçchāmiti.

Dutiyo vaggo.

² -veçhito AC. ⁴ ovuto om. BM. ¹⁵ -ghatitā AaCb, -ghatitā B, [-ghatitā M). ¹³ -regappahārena A. ²⁰ adānena AaM, apadānena B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ¹ p' etaṃ Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ² -cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ² -cāti, tena hi: upāsako³ gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭhetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ² -cāti taṃ -pi vacanaṃ micchā. Ayam -pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so taya nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ¹ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ² -cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇaṃ atthi, katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: vīsati kho pan' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādana-paccuṭṭhāna-sammānana-pojanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: setṭho yāmo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattaacariyā ekattābhīrati paṭisallāṇaṃ hiriottappaṃ viriyaṃ appamādo sikkhāsamādānaṃ uddeso paripucchā silādiabhirati nīralayatā sikkhāpadapāripurītā, kāsāvadhāraṇaṃ bhaṇḍu-

¹⁻² paccuṭṭhetīti all. ³ taṃ om. C. ²⁴ -karaṇa- A throughout; -kāraṇā CM throughout ²⁵ -sallāṇaṃ ACM. ²⁶ sikkhāpadānaṃ AbCM. ²⁷ -paripūrītā AaB, -paripūrātā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīṣati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete guṇe bhikkhu samādaya vattati, so tesāṃ dhammānaṃ anūnattā paripuṇṇattā sampunnattā samannāgatattā asekhabhūmiṃ arahanta-bhūmiṃ okkamati, setṭhaṃ bhummantaraṃ okkamati, arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Khīṇāsavehi so sāmāññaṃ upagato, na tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Aggaparisaṃ so upagato, nāhaṃ - taṃ ṭhānaṃ upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Labhati so Pātimokkhuḍdesaṃ sotuṃ, nāhaṃ - taṃ labhāmi sotuṃ - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. So aññe pabbajeti upasampādeti, Jinasāsanaṃ vadḍheti, ahaṃ - etaṃ na labhāmi kātuṃ - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Appamānesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāhaṃ tesu vattāmi ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Upagato so samaṇalingaṃ, Buddhādhippāye ṭhito, tenāhaṃ lingena dūraṃ - apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. 'Pa-rūḷhakaecchalomo so anañña-amaṇḍito,' anulittasīlagandho, ahaṃ paṇa maṇḍana-vibhūsanābhīrato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Api ca mahārāja; ye te vīṣati samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p' ete dhammā bhikkhussa saṃvījjanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ - ca na - tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ

² arahattabhūmiṃ CM. ³ -sannāgato CM. ⁴ sannaṃ - Aa (Ab?) C, samattā - B; -kāri all.

paccutthātum. Api ca yathā mahārāja rājakumāro puro-
hitassa santike vijjāṃ adhīyati khattadhammaṃ sikkhati,
so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti pac-
cuttheti: sikkhāpako me ayan-ti; evam-eva kho ma-
hārāja: sikkhāpako vamsadharo ti arahati upāsako sotā-
panno bhikkhūṃ puthujjanaṃ abhivādetum paccutthātum.
Api ca mahārāja iminā p' etaṃ pariyāyena jānāhi bhik-
khubhūmiyā mahantataṃ asamavipulabhāvaṃ: yadi ma-
hārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchīkaroti, dve va
tassa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmiṃ yeva divase pari-
nibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā
hi sā mahārāja pabbajjā mahati accenggatā, yad-idaṃ
bhikkhubhūmiti. — Nāgagato bhante Nāgasena pañho
sunibbeshito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imāṃ paḥ-
haṃ samattho añño evaṃ vinivethetum aññatra tavā-
disena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sab-
basattānaṃ ahitaṃ-apanetvā hitaṃ-upadahatīti. Puna
ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañ-
ṇamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ unhalohitaṃ mukhato
uggatan-ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapari-
yāyaṃ desentena Tathāgatena saṭṭhimattānaṃ bhikkhū-
naṃ hitaṃ-apanetvā ahitaṃ-upadahitaṃ. Yadi bhante
Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitaṃ-apanetvā
hitaṃ-upadahati, tena hi: Aggikkhandhūpame dhamma-
pariyāye bhañṇamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ un-
halohitaṃ mukhato uggatan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā.
Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañṇamāne
saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ unhalohitaṃ mukhato uggataṃ,

¹ api ca om. AsM. ² upadashatitā BC, -dahati M. ³ uggatāṃ hoti A.

tena hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭi tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānoppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭi. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāse satthūmattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggacehēyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariāho kāye uppajji, tena tesam pariāhena uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, ath' aññataro paṃsukāmo puriso vammikaṃ bhūditvā paṃsuṃ hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, ntha tatth' eva so assāsam alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anuṇaya-paṭighaṃ na karoti, anuṇaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni tiṭṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtiyaṇṭamulāni dubbalabandhanāni

¹ na om. ABC. ¹² mahārāja tesam AB. ¹⁷ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assāsam M.

tāni patanti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tīṇāni maranti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tīṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante occhuṃ pīlayanti, tesaṃ occhuṃ pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīliyanti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam-ābhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantīti. — Nana bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja taccako rukkhaṃ rakkhanto ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. — Na hi bhante, vajjanīyaṃ bhante apanetvā evam-idaṃ taccako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato parisarṃ rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetuṃ, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam-ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadali veḷu assatarī attajena haññati, evam-eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṇaṃ sūlāropanaṃ sisacchedanaṃ pāpuṇanti, evam-eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jināsānaṃ pa-

¹³ yantena A. ¹⁴ pīlayanti ABC. ¹⁵ kimayo A. ¹⁶ evameva te M, evameva kho te BbC. ¹⁷ haññanti A. ¹⁸ patanti om. M.

tanti. Yesaṃ mahārāja satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ un-
 halohitaṃ mukhato uggataṃ tesaṃ taṃ n' eva Bhagavato
 katena na paresaṃ katena, atha kho attano yeva katena.
 Yathā mahārāja puriso sabbañānaṃ amataṃ dadeyya,
 te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbhito pari-
 mucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā
 maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadā-
 yako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. —
 Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ
 dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammā-
 matena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammā-
 matena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabba-
 sattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūci-
 kāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako
 puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi
 bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasa-
 sassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhamma-
 dānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena buj-
 jhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena hañ-
 ñanti patantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ,
 tathā sampañcchamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe ni-
 sīditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa
 kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

¹ ārogā C. ² durūpa- all. ³ patanti om. M.

Bhagavatā bhanitaṃ: Kāyena saṃvaro sādḥūti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi: Kāyena saṃvaro sādḥūti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitaḥho ti.

Bhāsitaṃ -p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṃvaro sādḥūti. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pātibhāriyaṃ passatīti. — Ko paṇ' etaṃ bhante Nāgasena saddahissati yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passatī, avasesā tatth' eva santā na passanti. Ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saṃnāpehīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādhiṭo puriso parikiṇṇo nātimittehīti. — Āma bhante ti. — Apī nu kho mahārāja parisā passat' etaṃ vedanaṃ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam-eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pātibhāriyaṃ passatī. Yathā vā pana mahārāja kaṇcid-eva purisaṃ bhūto āviseyya, apī nu kho sā mahārāja parisā passatī taṃ bhūtagāhaṃ ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṃ passatīti. — Evam-eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṃ pātibhāriyaṃ passatīti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ yaṃ ekassa pi adassaniyaṃ taṃ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ

¹¹ dassesi AaM. ¹² passantiṭi all. ¹³ kho sā mah. AC. ¹⁴ bhante om. AaB. ¹⁵ kiṇṇideva ACM, kociḍeva B. ¹⁶ sā om. B. ¹⁷ ekassāpi B.

dassesī, iddhiyā pana chāyaṃ dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭhaṃ yeva hoti gūyaṃ yaṃ disvā niṭṭhaṃ gato ti. — Dukkaraṇā cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetuṃ. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṃ kiriyaṃ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na bujḥeyyūṃ; yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturaṃ upasankamati: vamaṇiyaṃ vameṭi, virecaniyaṃ vireceti, anulepaniyaṃ anulūpeti, anuvāsaniyaṃ anuvāseti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthi mūlhagabbhā bhisakkassa adassaniyaṃ gūyaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ adassaniyaṃ gūyaṃ iddhiyā chāyaṃ dassesī. Na - tthi mahārāja adassaniyo nāma okāso puggalaṃ upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā bujḥeyya, tassa pi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya. Yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nāna mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttiṃ jānītvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesī: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti, tena ca so kulaputto bujḥi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena sobhanimittaṃ hīrento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesī. Evaṃ - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkaddhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhumaṃ colakhaṇḍaṃ adāsi: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti,

² niṭṭhagato B, niṭṭhagato M. ³ kiriyaṃ once AaM. ¹⁰ Irogo C. ¹¹ anulūpeti A, anulepeti B. ²⁰ tassāpi B. ²⁷ kakuṭapād - M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasibhāvaṃ
pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo.
Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mo-
gharājassa yāvatatiyaṃ pañhaṃ puttḥo na byākāsi:
evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mānū-
pasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaput-
tassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chaso
abhiññāso vasibhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yo-
gaññū desanākusalo ti. — Sādhū bhante Nāgasena, su-
nibbēḥito pañho bahuvīdhehi kāraṇehi, gahanaṃ aga-
hanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno,
bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppā-
ditam, nippaṭibhāṇā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ
āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sā-
riputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavaśisaṃcāro
āyuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vaciduccaritaṃ
yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti.
Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa
aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusāhi vācāhi mogha-
purisavādena samudācari, tena ca so thero moghapurisa-
vādena garuttāsena tāsito vipaṭṭisaṃ nāsakkhi ariyamag-
gaṃ paṭivijjhitum. Yadi bhante Nāgasena parisuddha-
vaśisaṃcāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vaci-
duccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa
Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudā-
cippaṇ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā
therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāro AbC. ¹² bhinnā M. ¹³ cakkhu B. ¹⁴ roddhātāsena M,
garuddhātāsena Ab, garadhinātāsena C; the passage wanting in B. ¹⁵
tathāgato M, na (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavacīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritan - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavacīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āyasmato ca Sudinnassa Kalandaṇḍaputtassa aparādhō pārājikaṃ paññāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ. Tañ - ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñ - ca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catuṣaccābhīsamayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayiramāṇaṃ aḍḍhena sambhavati, tena vuccati moghapuriso ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Kalandaṇḍaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhūtavādenāti. — Sabhāvaṃ - pi bhante Nāgasena yo akkoṣanto bhaṇati, tassa mayaṃ kaḍḍhaṇaṃ daṇḍaṃ dhāreṃa, aparādhō yeva so, vatthum nissāya viṣum vohāraṃ ācaranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sakkāraṃ vā opāyanānuppadānaṃ vā ti. — Na hi bhante, yato kutoeṃ yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamangam - pi 'ssa chindanti, hananti pi bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi mahārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. — Kiriyam - pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kātabbaṃ anuechavikena, savanena pi bhante Nāgasena Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo dasaṇena, tat' uttariṃ upasankamanena payirupāsanenāti. —

¹² yathāva- ABC the first time, O also the second. ¹³ kiñci tattha ABCM.

¹⁴ purisattah M. ¹⁵ kiriyamāṇaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detīti. — Na hi bhante, tīp-
bāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detīti. — Evam -
eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpa-
sa-manāya anussatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathā-
gatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā
mahārāja upham - pi udakam yam kiñci sinehaniyam sine-
hayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā
pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā.
Yathā mahārāja pīta vacanam puttānam atthavantaṃ hoti
karuṇāsahagatam, evam - eva kho mahārāja pharusā pi
Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pha-
rusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappa-
hānā hoti. Yathā mahārāja duggandham - pi gomuttam
pītam, virasam - pi agadam khāyitam sattānam byādhim
hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa
vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja
mahanto pi tūlapuñño parassa kāye nipatitvā rojam na
karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa
vācā na kassaci dukkham uppādetīti. — Suvinicchīto
bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Tathāgatena :

Acetanam brāhmaṇa assupantam
jānam ajānantam - imam palāsam
āraddhaviriyo dhuvaṃ appamatto
sukhaseyyam pucchasi kissa hetūti.

² snehā- C. ³ āroga- AC. ⁴ -vūpasamāya CbM. ⁵ -ppahānam AB.
⁶ hanati M. ⁷ hoti om. ACM. ⁸ assupantam all. ⁹ (jāna Jāt. 307
v. 1). ¹⁰ ajānantam all. ¹¹ kassa B.

Puna ca bhaṇitaṃ:

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjhabhāsatha:
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, suṇohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkheṇa Bhāradvājaṇa saha sallapitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkheṇa Bhāradvājaṇa saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkheṇa Bhāradvājaṇa saddhiṃ sallapitaṃ. Taṃ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkheṇa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmiṃ rukkhe adhivatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakaṭaṃ dhañṇassa paripūritaṃ dhañṇasakaṭaṃ - ti jano voharati, na ca taṃ dhañṇamayam sakaṭaṃ, rukkhamayaṃ sakaṭaṃ, tasmiṃ sakaṭe dhañṇassa pana ākiritattā dhañṇasakaṭaṃ - ti jano voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

¹ tāvadeva ACM. ¹¹ ca om. AC. ¹² sakaṭaṃ om. BC in the first place.

¹⁴ manthamāno BC. ¹⁵ dadhi BM. ¹⁶ na om. BC.

harati, asiddham siddham - ti voharati, evam - esā lokasamaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamaññāya sattānaṃ dhammaṃ desetīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ dhammasaṅgītikārahehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjīvā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusā Buddho pabālhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Pona ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabālha vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca, tena hi: Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabālha vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Kiṃ - nu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādakatāya ma-

¹ yā ABM. yathā C. ¹² ca om. BM. ¹³ piṇḍapātā samasamaphalā B in the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haranatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, parappavādānaṃ niggaḥāya. Etthāyaṃ jaṇo sammūlho: lobhavasena, atibahuṃ khāyitena lohītapakkhandikā uppannā ti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañño tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasaṅgītikārakehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjītvā kammārassāti me sotaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabājhaṃ mārāpantikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhāṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yaṇ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjītvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yaṇ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjītvā anupādisesāya nibbānadbhūtuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahuguno anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkaramaddave ākirimṃsu. Taṇ - ca pana sammāpākaṃ lahu-pākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejasse hitaṃ, na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, apī ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggī aññasmiṃ upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

¹⁶ bhuñjītvā A. ¹⁷ bahupākaṃ M.

soto pakatiyā sandamāno abhivatte mahāmeglie bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarire khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā bhisanno dhātukucchi aññasmiṃ ajjohāre bhiyyo āyameyya, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarire khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Na tthi mahārāja tasmīṃ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso āropetun-ti.

Bhante Nāgasena, keṇa kārāṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivasena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattiṇaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjana-vasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvīṇo yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjīti. — Āma mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisa-parama-dānaṃ tam-pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agañitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all. ¹ abhivatte M. ² udavāhako B. ³ āyameyya B. ⁴ -paṭilomaṃ AB. ⁵ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivasena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti
mahānisaṃsataṃ - ca. Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ -
etaṃ, tathā sampaṭicchāmiti.

Bhante Nāgaseṇa, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:
Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā-
yāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyā-
vaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti,
tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa
sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubba-
tokoṭṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvaṭā
tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna
ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti.

Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva
ārabbha bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Ta-
thāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā; sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasā-
 sāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ
 Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ
 pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājanaputtānaṃ
 hatthi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khat-
 tamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriya karaṇīyā,
 avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā
 karaṇīyā, evaṃ - eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ
 Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsanaṃ sankhārānaṃ,
 yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasā-
 raggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jina-
 puttānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā
 karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamaṇavakā-
 naṃ Irobbedaṃ Yajubbedhaṃ Sāmavedaṃ Athabbanavedaṃ
 lakkhaṇaṃ itihāsaṃ purāṇaṃ nighaṇḍu keṭubhaṃ akkha-
 rappabhedhaṃ padaṃ veyyākaraṇaṃ bhāsamaggaṃ uppā-
 daṃ supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgaṃ candaggāhaṃ suriyag-
 gāhaṃ Sukka-Rāho-caritaṃ uluggahayuddhaṃ deva-
 dundubhissaraṃ okkanti ukkāpātaṃ bhūmikampaṃ disā-
 dāhaṃ bhummantaḷikkhaṃ jotisaṃ lokāyatikam sācakkam
 miḡacakkam antaracakkam missakuppādaṃ sakuṇaruta-
 ravitaṃ sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ
 kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ - eva kho mahārāja
 akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sam-
 masanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhā-
 nānupassanā, ārammaṇasāsaraggāho, kilesayuddhaṃ, sa-
 datthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, ava-
 sesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā ma-
 hārāja Tathāgato: mā ime akamme yūjantu, kamme

⁸ -muddā- ABM. ¹¹ sāmavedaṃ om. AB. ¹² uppādanāṃ B. ¹³ can-
 daggāhaṃ suriyaggāhaṃ B. ¹⁴ uluggāha- M, uluggāha- C; uluggayud-
 dhaṃ B. ¹⁵ ukkantaṃ (for okkanti) B. ¹⁶ miḡacakkam M, om. B. ¹⁷
 -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantōti āha: Abyāvaṭā tumhe Ānanda ho-
tha Tathāgataṣṣa sarirapūjāyāti. Yad' etaṃ mahārāja
Tathāgato na bhaneyya, pattacīvaram pi attano pariyā-
dāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun-ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampatic-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Bhagavato gae-
chantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati
unnataṃ oṇamati. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo
sakalikāya khato ti. Yā sā sakalikā Bhagavato pāde
patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na ni-
vattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gaechantassa
ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unnataṃ
oṇamati, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo saka-
likāya khato, tena hi: Bhagavato gaechantassa ayaṃ
acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unnataṃ oṇama-
titi tam-pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ-pi ubhatokofiko
pañho tavānupatto, so taya nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja atth' etaṃ: Bhagavato gaechan-
tassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unna-
taṃ oṇamati. Bhagavato ca pādo sakalikāya khato. Na
ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Deva-
dattassa upakkamena patitā, Devadatto mahārāja bahūni
jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena
āghātena mahantaṃ kūtāgārappamaṇaṃ pāsānaṃ: Bha-
gavato upari pātesāmiṃ muñci. Atha dve selā paṭha-
vito utthahitvā taṃ pāsānaṃ sampaticchinnu, atha nesaṃ
sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena

¹⁰ sakkhal- M throughout.

vā patanti Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsānaṃ sampatīcechimsu, tath' eva papaṭikā pi sampatīcehitabbā ti. — Sampatīcehitam - pi mahārāja idh' ekaccaṃ paggharati passavati natthānam - upagacchati. Yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam - upagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telaṃ maccharasaṃ maṃsarasaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampatīcechanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patanti Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja saṅha-sukhuma-āṇu-raja-samaṃ puṇṇaṃ muṭṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampatīcechanatthaṃ samāgacchantānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patanti Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukheṇa gahito idh' ekaccassa mukhato mucchivā paggharati passavati natthānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampatīcechanatthaṃ samāgacchantānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patanti Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāno sampatīcechito hotu, atha papaṭikāya pi apacitī kātabbā yath' eva mahāpathaviyā ti. — Dvādas' ime mahārāja apacitīm na karonti, katame dvādasā: ratto rāgavasena apacitīm na karoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena, uddhato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ² yathā ca BM. ³ madhu C. ^{11, 12} patanti att. ¹³ puṇṇam ACM. ¹⁴ kabaḷo ACM. ¹⁵ muṭṭhivā all. ¹⁶ -pathavi all. ¹⁷ atisedha- A. atinisedh- C.

dho lobhābhīḥhātātāya, āyūhito attasādhaneṇa apacitiṃ na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitiṃ na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja saṅgha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evam - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visuṃ na bhaveyya, tam - pi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppativā gaṇheyyuṃ. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhummatthā na ākāsattthā, pāsāṇasampahāravegena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātaṇḍalikāya ukkhittaṃ purāpapaṇṇaṃ animittakatadisam yena vā tena vā patati, evam - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcechāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Catubbi dhammehi samangibhūtaṃ,
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appahārātā rati-vippahānaṃ ākiñcaṇṇaṃ. Sabbāni paṇ' etāni aparikkhi-

¹ ayūhito B, āyūhito ACM. ² -sādhanaṭāya M. ³ yathā pana C, yathā vā pana A, yadi (?) pana B; the passage wanting in M. ²⁰ -bhāvanāya CM. ²¹ appahārātā ABC, abyāhārātā M.

nāsavassa sakilesassa' eva honti. Yadi bhānte Nāgasena
 āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samapaṇāṃ āhu loke ti

yāṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi
 samangibhūto' samaṇo hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubha-
 tokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ
 khayā samaṇo hotīti. Bhaṇitaṃ-ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samapaṇāṃ āhu loke ti.

Tad-idaṃ mahārāja vacanaṃ tesaṃ tesaṃ pugga-
 lānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samapaṇāṃ āhu loke ti.

Idaṃ pana nīravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya
 paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khināsavo
 aggam-akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kāñci jalaja-
 thalajapupphāni vassikaṃ tesaṃ aggam-akkhāyati, avase-
 sāni yāni kāñci vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pup-
 phāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ
 janassa patthitaṃ piḥayitaṃ, evam-eva kho mahārāja
 ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upā-
 dāya samaṇo khināsavo aggam-akkhāyati. Yathā vā
 pana mahārāja subbadhaññānaṃ sāli aggam-akkhāyati,
 yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā sabbā upādāy'

²¹ Jalathalaja- AC.

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sālī yeva tesāṃ aggam-akkhāyati, evaṃ eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samano khīṇāsavo aggam-akkhāyatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ etañ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p' etañ Bhagavatā: Mamañ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīlāvitattaṃ karaṇīyaṃ-ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhañṇamāṇe ānandito sumano ubbīlāvīto bhīyyo uttarīṃ sakagunaṃ pakittesi:

Rājā 'ham-asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ-ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Mamañ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīlāvitattaṃ karaṇīyaṃ-ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhañṇamāṇe ānandito sumano ubbīlāvīto bhīyyo uttarīṃ sakagunaṃ pakittesi, tena hi: Mamañ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīlāvitattaṃ karaṇīyaṃ-ti tam-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā : Mamañ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — saṅghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbhallāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhīyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ :

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Pathamaṃ mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ parīdipayamānena bhaṇitaṃ : Mamañ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — saṅghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbhallāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhīyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkhahetu na antevāsikamya-tāya, atha kho anekampāya kāruṇṇheṇa hitavasena : evaṃ imassa dhammābhisamayo bhavissati tiṇṇaṃ - ca māpava-kasatānaṃ - ti, evaṃ bhīyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etam, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā :

Abhisaṃyaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggaḥārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahaṃ - ti.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pā-dacchedo vadho bandhanam kāraṇā māraṇam santati-vikopanam. Na etaṃ vacanam Bhagavato yuttam, na ea Bhagavā arahati etaṃ vacanam vuttam. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam:

Ahiṃsayaṃ paraṃ loka piyo hohisi māmako ti,
tena hi:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti
yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
tena hi:

Ahiṃsayaṃ paraṃ loka piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Ahiṃsayaṃ paraṃ loka piyo hohisi māmako ti.
Bhaṇitā - ca:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti.

Ahiṃsayaṃ paraṃ loka piyo hohisi māmako ti,
sabbesaṃ mahārāja tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā
anusatthi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahiṃsālakkhaṇo, sabhāvavacanaṃ etaṃ. Yaṃ paṇa ma-
hārāja Tathāgato āha:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
bhāsā esā. Uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ,
līnaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; akusalaṃ cittaṃ nigga-
hetabbaṃ, kusalaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; ayoniso ma-
nasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggaḥetabbo;

micchā paṭipanno niggaḥetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggaḥetabbo, ariyo paggaḥetabbo; coro
niggaḥetabbo, acoro paggaḥetabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yaṃ-aham pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggaḥantena kathaṃ
niggaḥetabbo ti. — Coro mahārāja niggaḥantena evaṃ
niggaḥetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇ-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yaṃ pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ ti. — Yo so mahārāja
ghāṭiyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghāṭiyati, sa-
yaṃkatena so ghāṭiyati, apī ca dhammānusatthiṃ anu-
sāsiyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā matimataṃ ghāṭa-
yitun ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evaṃ-eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayam-
katena so haññati, kim-paṃ ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjatīti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatthi samā anusatthi hotīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ-etam, tathā sampatīcehamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ^p etam Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo^h am-asmīti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathā-

^p -aniyo A throughout. ^h -iyati AC twice, M throughout. ¹ kiñci
CM. ² -khilo M.

gato kupīto parisāṃ paṇāmesi udāhu tuṭṭho paṇāmesi: etaṃ tāva jānāhi imaṃ nāmaṃti. Yadi bhante Nāgasena kupīto parisāṃ paṇāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthussimh ajānantena paṇāmitā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsītam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham - asmiti.

Paṇāmitā ca therā Sāriputta-Moggallānā sapaṇisā, taṃ - ca paṇa na kopena. Idha mahārāja kociḍ - eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāṇe vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā taṃ pāteṭṭhi. — Na hi bhante, na - tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam - eva so alaṣo khalitvā patito ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Idha paṇa mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapeṇa saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva nicchubhatī, thaṃaṃ ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupīto taṃ kuṇapaṃ nicchubhatiti. — Na hi bhante, na - tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patiyati, evaṃ Jinasāsana-vare khalito paṇāmiyati; yathā mahāsamudde mataṃ

² paṇāmitā ti añ. * -khīlo AsCtM. ³ ussāreti M.

kuṇapaṃ nicchobhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khaḥito paṇāmiyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesañ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evañ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissanti paṇāmesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampatīcebhāmiti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad-idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so lagulehi paripothito bhinnasto sañcuppiṭatṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmoggallāno iddhiyā koṭiṃ gato, tena hi: lagulehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi lagulehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭiṃ gato ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Kiṃ-na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayituṃ, sadevakassa pi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavituṃ araho ti. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad-idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno lagulahato parinibbuto, taṃ-ca pana kammādhiggaḥitenāti. — Nānu bhante Nāgasena iddhimanto

¹¹ parigatto M, parikanto C ¹² parinibbuto ti ABC. ¹³ koṭigato C M. ¹⁴ araho hoti M.

iddhivisayo pi kammavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam apanayitabham. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapittham pothenti, umbena ambam pothenti, evam-eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam pothayitvā apanetabham¹ -ti. — Acintiyānam pi mahārāja ekam adhimattam balavataram. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam² pi tesam eko sabbe abhibhavitvā ānam pavatteti, evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsam na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid-eva pakarane aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini-bhātaro vā sakhi-sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam³: aparādhikatā; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsam na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samuttbhe ghaṭasahassam⁴ pi udakam na sakkoti nibbāpetum, atha kho aggī yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam⁵: balavatā tejassa; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriya okāsam na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggallānassa kammādhiggahitassa laḷeḷhi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhoṣi. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampatichhāmiti.

¹ kapitthena kapittham M. ² kho om. M. ³ kammavipāko yeva adhimatto balavatāro kammavipāko M throughout ⁴ davadāhe M.

Bhante Nāgasena¹, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ vā labhetha, Vinayapannatti vivaṭa sobheyya, kena kāraṇena: kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīlaguṇa-ācāra-pannatti attharaso dhammaraso vinuttirāso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti, tena hi: Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so taya nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayapīṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitaṃ. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Kaṭṭhaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyeso yeva carati, evaṃ etaṃ khattiyānaṃ lokassa paveni avasesānaṃ pihitā;

¹ puna ca paraṃ AbCM. ² paṭicchannanti AbC. ³ garukattā M in both places. ⁴ pihito AM.

evam - eva kho mahārāja vaṁso eso sabbesaṁ pubbakānaṁ tathāgatānaṁ, yad - idaṁ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṁ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathidaṁ: mallā atonā pabbatā dhammagiriya brahmagiriya natakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā puṇṇabaddhā candima-suriyā siridevatā kalidevatā sivā vasodevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesāṁ tesāṁ rahassaṁ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṁ pihitaṁ; evam - eva kho mahārāja vaṁso eso sabbesaṁ pubbakānaṁ tathāgatānaṁ, yad - idaṁ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṁ pihito. Evam pubbakānaṁ tathāgatānaṁ vaṁsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā pihito. Kathaṁ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā pihito: dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tatta sammattakāri aññaṁ āradheti, taṁ tatta paramparāsamattakāritāya pāpuṇāti, na taṁ tatta paramparāsamattakāritāya pāpuṇāti; mā cāyaṁ sāraddhammo varadhammo samattakārīnaṁ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṁ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṁ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-vaṇa-pavara-abhijāta-jātimanta-rattalohitacandanāṁ nāma Savarapuram - anugataṁ oṇātaṁ avaṇātaṁ hīlitaṁ khīlitaṁ garahitaṁ bhavati, evam - eva kho mahārāja: mā 'yaṁ sāraddhammo varadhammo paramparāsamattakārīnaṁ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṁ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṁ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā

¹ agonā C. ² vattakā (for pabbatā) M. ³ -hriyā C twice. ⁴ kalidevatā CM. ⁵ Vasudeva C, Vasudevavasudevā M, Vasudevāvasuvā A. ⁶ ghanikā C, ghanigā B. ⁷ asipāsa M. ⁸ bhaddhiputtā AB. ⁹ garuko M. ¹⁰ sabara- Ab. ¹¹ mā cāyaṁ AbM.

pibito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-
deso sīmaṃ katvā pibito: bhikkhubhāvo kho mahārāja atu-
liyo appamāṇo anagghaniyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ
tuletuṃ parimetuṃ, mā yaṃ evarūpe bhikkhubhāve tūhito
lōkena samasamo bhavatūti bhikkhūnadi yeva antare Pā-
timokkhu-deso carati. Yathā mahārāja loka varapavara-
bhaṇḍaṃ, vattham vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-ratha-
suvagga-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nījjitakam-
masārā vā, sabbe te rājānaṃ upagacchanti, evaṃ-eva
kho mahārāja yāvatā loka sikkhā-sugatāgama-pariyatti-
ācārasaṃyama-sīlasaṃvaragaṇā sabbe te bhikkhusanghaṃ
upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pā-
timokkhu-deso sīmaṃ katvā pibito ti. — Sādhū bhante
Nāgasena, evaṃ-etam, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ² p' etam Bhagavatā:
Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:
Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa san-
tike desanāvattthukan³-ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ-
ettha viseso, kiṃ kārāṇaṃ yaṃ⁴-c' ekena musāvādena
uechijjati, yaṃ⁴-c' ekena musāvādena satekiceho hoti.
Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti, tena hi: Sampajānamusāvāde
lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattthu-
kan³-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena
bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati
ekassa santike desanāvattthukan³-ti, tena hi: Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti taṃ⁵ pi vacanaṃ micchā.
Ayaṃ⁵ pi obbatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so yaṃ
ābbaṇitabbo ti.

² loka atulīyo A. ³ -turaga- AB. ⁴ yamekena C.

Bhāsitam 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Bhaṇitaṃ 'ca: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvatthukan 'ti. Taṃ 'ca pana vatthuvaseṇa garuka-lahu-kaṃ hoti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: na-
kkhamāmiti, tassa mayāṃ akkhamamāne kaḥāpaṇaṃ ha-
rāpemaṃti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍo ti. —
Hattham 'pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam 'pi che-
dāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷiracchejjaṃ chedāpeyyāma,
sabham 'pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse
yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmaṃti. — Ko pan'
ettha mahārāja viśeso, kiṃ kāraṇaṃ yaṃ ekassa pāṇip-
pahāre sukhume kaḥāpaṇo daṇḍo, yaṃ tava pāṇippahāre
hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷiracchejjaṃ sabba-
gehādānaṃ ubhatopasse yāva sattaṃakulā samugghāto ti.
— Maṇussantareṇa bhante ti. — Evaṃ 'eva kho mahārāja
sampajānamusāvādo vatthuvaseṇa garuka-lahuko hotīti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ 'etaṃ, tathā sampatiṇchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam 'p' etaṃ Bhagavatā
Dhammatādharmapariyāye: Pubbe va bodhisattānaṃ
mātāpitaro niyatā hontī, bodhi niyatā hoti, ageśāvakā
niyatā hontī, putto niyato hoti, upatthāko niyato hotīti.
Puna ca tumhe bhaṇatha: Tusite kāye tthito Bodhisatto
atthā mahāvilekanāni viloketi: kālāni viloketi, dīpaṃ vi-
loketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janettim viloketi,
āyuni viloketi, māsāni viloketi, nekkhammaṃ viloketi.

¹² naṃ A, na B; pi 'ssa gehaṃ M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujḥhanam na -tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram -pi āgametuṃ, anatikkaṃanīyaṃ paripakkamānaṃ; kasmā Bodhisatto kalam viloketi: kamhi kāle uppajjāmīti. Aparipakke ñāṇe bujḥhanam na -tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram -pi āgametuṃ; kasmā Bodhisatto kulam viloketi: kamhi kule uppajjāmīti. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitaraṃ niyatā, tena hi: kulam viloketīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā; yadi kulam viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitaraṃ niyatā ti taṃ -pi vacanaṃ micchā. Ayam -pi ubhatokoṭiko paṇho tavaṇuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitaraṃ kulam -ca Bodhisatto viloketi. Kīṇ -ti pana kulam viloketi: ye me mātāpitara te khattiyā udāhu brāhmaṇā ti, evaṃ kulam viloketi. Aṭṭhannaṃ mahārāja pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hoti, katamesaṃ aṭṭhannaṃ: vāṇijassa mahārāja pubbe va vikkayaḥhaṇḍaṃ oloketabbaṃ hoti, hatthiṇāgassa pubbe va soṇḍāya asāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭikassa pubbe va anāgataṃ titthaṃ oloketabbaṃ hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṃ tīraṃ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyuraṃ oloketvā āturo upasankamitabbo hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvaṃ jānitvā abhirūhitabbaṃ hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṃ kalam paccavekkhitvā bhogaṇaṃ bhoḍḍijitabbaṃ hoti, bodhisattānaṃ pubbe va kulam oloketabbaṃ hoti: khattiyakulam vā brāhmanakulam vā ti. Imesaṃ kho mahārāja aṭṭhannaṃ pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evamevaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ 'p' etaṃ Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pādetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya pasamsāya pasamsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pādetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ desetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pādetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti taṃ 'pi vacanaṃ micchā. Ayam 'pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitaṃ ti.

Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pādetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tatiha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim 'paṇ' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Silavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavīnāsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivōpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturōghapāragamane, satthavāhasamo sattānaṃ jātikantāratarāṇe, vātasamo sattānaṃ tividhaggisantāpanūbbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemapatham 'ācikkhane. Evārūpo mahārāja bahuguno anēkaguno appamāṇaguno gu-

parāsi- gaṇapuñño sattānaṃ vaḍḍhikaro sīlavā mā
vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sik-
khāpadaṃ paṇḍāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetab-
baṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā paṭik-
khipi. Bhāsitaṃ¹⁷ p' etaṃ mahārāja thereṇa Kumāra-
kassapena vicitrakathikena Pāyāsirājajñāssa paralokaṃ
dīpayamānena: Yathā yathā kho rājāñña samaṇabrāh-
maṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīghaṃ addhānaṃ
tiṭṭhanti, tathā tathā bahujanahitāya paṭipajjanti bahu-
janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya
devamanussānaṃ¹⁸ ti. Kena pana kāraṇena Bhagavā sa-
mādapesi: jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā,
byādhi pi dukkhā, maraṇaṃ¹⁹ pi dukkhaṃ, soka pi duk-
kha, parideva pi dukkha, dukkhaṃ²⁰ pi dukkhaṃ, doma-
nassam²¹ pi dukkhaṃ, upāyāso pi dukkha, appiyehi sam-
payogo pi dukkha, piyehi vippayogo pi dukkha, māta-
maraṇaṃ²² pi dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ²³ pi dukkhaṃ, bhāta-
maraṇaṃ²⁴ pi dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ²⁵ pi dukkhaṃ,
puttamaraṇaṃ²⁶ pi dukkhaṃ, dāramaraṇaṃ²⁷ pi dukkhaṃ,
ñātīmaraṇaṃ²⁸ pi dukkhaṃ, ñātībyasaṇaṃ²⁹ pi dukkhaṃ,
rogabyasaṇaṃ³⁰ pi dukkhaṃ, bhogabyasaṇaṃ³¹ pi dukkhaṃ,
sīlabyaṇaṃ³² pi dukkhaṃ, diṭṭhībyasaṇaṃ³³ pi dukkhaṃ,
rājabhayaṃ³⁴ pi dukkhaṃ, corabhayaṃ³⁵ pi dukkhaṃ, veri-
bhayaṃ³⁶ pi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayaṃ³⁷ pi dukkhaṃ, ag-
gibhayaṃ³⁸ pi dukkhaṃ, odakabhayaṃ³⁹ pi dukkhaṃ, ūmi-
bhayaṃ⁴⁰ pi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayaṃ⁴¹ pi dukkhaṃ, kam-
bbhūlabhayaṃ⁴² pi dukkhaṃ, susukābhayaṃ⁴³ pi dukkhaṃ,
attānouvāḍabhayaṃ⁴⁴ pi dukkhaṃ, parānouvāḍabhayaṃ⁴⁵ pi
dukkhaṃ, dandabhayaṃ⁴⁶ pi dukkhaṃ, duggatībhayaṃ⁴⁷ pi
dukkhaṃ, parisasārajjabhayaṃ⁴⁸ pi dukkhaṃ, ājīvīkabha-
yaṃ⁴⁹ pi dukkhaṃ, maraṇabhayaṃ⁵⁰ pi dukkhaṃ, vettehi

¹⁷ lokānukampakāya ABC. ¹⁸ byādhi AB. ¹⁹ -sārajjampī B. ²⁰ ājīvika-
M, ājīvīkā- C.

tālanam - pi dukkham, kasāhi tālanam - pi dukkham, addhadāṇḍakehi tālanam - pi dukkham, hatthacchedanam - pi dukkham, pāṇocchedanam - pi dukkham, hatthapāḍacchedanam - pi dukkham, kaṇṇacchedanam - pi dukkham, nāsacchedanam - pi dukkham, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkham, bāṇagathālikam - pi dukkham, saṅkhamuṇḍikam - pi dukkham, Rāhumukham - pi dukkham, jotimālakam - pi dukkham, hatthapajjotikam - pi dukkham, erakavattikam - pi dukkham, cīrakavāsikam - pi dukkham, eṇeyyakam - pi dukkham, baḷisumatāsikam - pi dukkham, kaḥāpaṇakam - pi dukkham, khārāputacchikam - pi dukkham, palighapari-vattikam - pi dukkham, palālapīṭhakam - pi dukkham, tattena [pi] telena osiñcanam - pi dukkham, sunakhehi khādāpanam - pi dukkham, jīvasūlāropanam - pi dukkham, asinā sīsacchedanam - pi dukkham, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivattaṃ udakaṃ Gangāya nadiyā pāsāpa-sakkhara-kharamarumba-āvaṭṭa-gaḅḅalaka - ūmikavankacadika - āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam - eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattaṃ mahārāja dukkham, appavattaṃ sukham, appavattassa guṇaṃ pavatte ca bhayaṃ dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maraṇasamatikamāya samādapesi. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēhito pañho, sekathitaṃ kāraṇaṃ, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

² -chedampi BCM throughout. ¹² evarūpāni once CM. ¹³ abhivutthaṃ M. ¹⁴ -vadika- C, -madika- Aa. ¹⁵ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamā-raddhāya ekādas' ānisaṃsā paṭikankhā, katame ekādasā: sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggī vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tuvaṇaṃ cittaṃ samādhīyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūḷho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tumbhe bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito, tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggī vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho sunipunaṃ parisagho sukhumo gambhīro, api sunipunānaṃ manujānaṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijātehi taṃ mahājatājatitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggī vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito. Tattha

⁴ paṭikankhā AaB. ¹² piliyakkhena M throughout, pīli- or pīli- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāra-
 ñaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy'
 ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto
 tasmim̐ khane mettābhāvanāya pamatto ahosi. Yasmiṃ
 mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa
 puggalassa tasmim̐ khane aggī vā visaṃ vā satthaṃ vā
 kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na pas-
 santi, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā
 puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja
 puriso saṅgāmasūro abhejjakavacajālikāṃ sannayhitvā
 saṅgāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti
 vikiranti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja
 guṇo saṅgāmasūrassa, abhejjakavacajālikāy' eso guṇo,
 yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam-
 eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāva-
 nāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ
 samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̐ khane aggī
 vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā
 upagantvā taṃ na passanti, tasmim̐ okāsaṃ na labhaṃti;
 n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete
 guṇā. Idha pana mahārāja puriso dībbaṃ antaradhānaṃ
 mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hattha-
 gataṃ hoti tāva na añño keci pakatimanusso taṃ puri-
 saṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlassa' eso
 guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhu-
 pathe na dissati. Evam eva kho mahārāja n' ete guṇā
 puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja
 khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa pugga-
 lassa tasmim̐ khane aggī vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati,
 tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na
 tasmim̐ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā pugga-
 lassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

²² mūlassa' eva so AbC.

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayituṃ, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evaṃ eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā, yasmīṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmīṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagaṇtvā taṃ na passantī, na tassa sakkonti ahitaṃ kātuṃ, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānaṃ - pi ahitānaṃ - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisamsā mettābhāvanā samvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakāriṣṣa pi akusalakāriṣṣa pi vipāko samasamo udāhu koṇi viseso atthīti. — Atthi mahārāja kuśalassa ca akusalassa ca viseso, kuśalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasamvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhagatā: Devadatto ekantakaṇho ekantakaṇhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhava bhava yasena ca pakkhena ca Bodhisatthena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasīyaṃ Brahmaḍattassa rañño purohitaputto ahoṣi, tadā Bodhisatto chavakacandālo ahoṣi vijjādharo, vijjāṃ parijāpītvā akāle ambaphalāni nibbatteṣi; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nibbāno

yasasā ca nihīno. Puna ca param yadā Devadatto rājā
 ahosi mahāmāhīpati sabbakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogo ahosi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno,
 tassa cāruḡativilāsaṃ asahamāno rājā vadham-icchanto
 hatthācariyaṃ evam-avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanāṃ nāma kāraṇaṃ karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lānako
 tiracchānagato. Puna ca param yadā Devadatto manusso
 ahosi pavane naṭṭhāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭṭhavi
 nāma makkato ahosi; ettha pi tāva dissati viṣeso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi, Sōṇuttaro nāma nesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahosi, tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesi;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca param
 yadā Devadatto manusso ahosi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakuno ahosi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo taṃ sakunaṃ ghātesi; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsīrājā ahosi, tadā Bodhisatto
 tāpaso ahosi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakaḷire viya chedāpesī; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca param yadā Devadatto manusso ahosi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadā pi
 so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesi saddhiṃ mātarā
 kaṇiṭṭhabbhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto ma-
 nusso ahosi acelako Kāraṃbhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahosi; tattha pi tāva Deva-

¹³ sōṇuttaro ACM. ¹⁷⁻¹⁸ vanavārano BC, vanacaro, -carako M. ¹⁹
 -jjhāyī sil.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi pavane jaṭṭako, tadā Bodhi-
 satto Taechako nāma mahāsūkaro ahosi; tattha pi tāva
 Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Cetiso Suraparicaro nāma rājā ahosi upari-
 purisamatte gagane vebāsangamo, tadā Bodhisatto Kapilo
 nāma brāhmaṇo ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto
 Ruru nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva Devadatto
 yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto
 manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hat-
 thināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattak-
 khattum dante chinditvā hari; tattha pi tāva Devadatto
 yeva yoniyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto
 sigālo ahosi khattiyadhammo, so yāvatā Jambudīpe pade-
 sarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro
 nāma paṇḍito ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva ya-
 sena adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto hat-
 thināgo hutvā laṭṭukikāya sakunīkāya puttake ghātesi,
 tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahosi yūthapati; tattha
 tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca param
 yadā Devadatto yakkho ahosi Adhammo nāma, tadā
 Bodhisatto pi yakkho ahosi Dhammo nāma; tattha pi
 tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā
 Devadatto nāviko ahosi pañcannam kulasaṭānam issaro,
 tadā Bodhisatto pi nāviko ahosi pañcannam kulasaṭānam
 issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum.
 Puna ca param yadā Devadatto satthavāho ahosi pañ-
 cannam sakatasatānam issaro, tadā Bodhisatto pi sat-
 thavāho ahosi pañcannam sakatasatānam issaro; tat-
 tha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahosi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahosi; tatttha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahosi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahosi; tatttha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahosi; tadā ayaṃ Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahma-datto nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtam corappapāte khipāpesi; yato kutoci pitā va puttānam adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tatttha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhammapālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṃ-ca chedāpesi; tatttha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahosi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhālayam akāsi. Kin-nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitam taṃ sabbam tatham udāhu vitathan-ti. — Yan-tvaṃ mahārāja bahuvīdham kāraṇam osāresi, sabban-tam tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kusalam-pi akusalam-pi samasamavipākam hotīti. — Na hi mahārāja kusalam-pi akusalam-pi samasamavipākam hoti, na hi mahārāja, Devadatto sabba-janehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmim tasmim yeva bhavṇe paccati phalaṃ deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹⁴ kutoci pi pitā BC. ¹⁵ on AB. ¹⁶ atidevassa A, devātidevassa M

¹⁷ tathā C. ¹⁸ hi om. BC.

riye tñito janapadesu ārakkhān deti, setuñ sabhañ puñ-
 ñāsālān kāreti, samāṇa-brāhmaṇānañ kapaṇiddhika-va-
 ṇṇibbakānañ nāthānāthānañ yathāpaṇṇihitañ dānañ deti;
 tassa so vipākena bhavē bhavē sampattiyo paṭilabhati.
 Kassa' etañ mahārāja sakkā vattuñ: vinā dāneṇa daṇeṇa
 saṇṇyameṇa uposathakammeṇa sampattiñ anubhavissatīti.
 Yañ pana tvañ mahārāja evaṃ vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattanatīti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahoṣi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 nañ ahorattānañ accayena samāgamo ahoṣi. Yañ pañ
 etañ mahārāja Bhagavatā kāṇakacchapopamañ upadas-
 sitañ manussattapaṭilābhāya, tathūpamañ mahārāja ime-
 sañ samāgamañ dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhiñ samāgamo ahoṣi, therō pi ma-
 hārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesse Bodhisattassa
 pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi, bhātā ahoṣi,
 putto ahoṣi, bhāgiṇeyyo ahoṣi, mitto ahoṣi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesse therassa Sāri-
 puttassa pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi,
 bhātā ahoṣi, putto ahoṣi, bhāgiṇeyyo ahoṣi, mitto ahoṣi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpannā saṃsārasota-
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyeḥi pi piyeḥi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakañ sotena vuyhamā-
 nañ suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchatī, evaṃ
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakāyapariyāpannā saṃ-
 sārasotam' anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyeḥi pi
 piyeḥi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñāsa vassakoṭṭiyo saṭṭhiñ' ca vassasatasahassāni mahāniraye

¹ kapaṇiddhika- M. ² saṇṇyameṇa B. ³ manussattañ paṭ. BCM. ⁴
 jātisahassesse AB. ⁵ jātisahassesse A. ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakoṭiyo satṭhiñ-ca vassasatasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmim bhava Buddhān anāsādanīyam-āsādayitvā samaggañ-ca sanghañ bhinditvā pathaviñ pavīsi; Tathāgato bujjhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisankhaye ti. — Sādhubhante Nāgasena, evaṃ-etañ, tathā sampaññeṭṭhāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ¹⁷ p' etañ Bhagavatā:

Sace labbetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā piṭṭhasappinā saddhin-¹⁸ti.

Pupā ca kathīyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantīyamānā pāpaṃ nākāsi. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhāṇitaṃ:

Sace labbetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā piṭṭhasappinā saddhin-¹⁹ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantīyamānā pāpaṃ nākāsi yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹⁷ pi om. AB. ¹⁸ kareyyuṃ all throughout. ¹⁹ pi om. M.

Amarā nāma itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho
nisinnā vivittā rājapaṭṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā saḥassena
nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labbetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā piṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sace labbetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā piṭhasappinā saddhin - ti.

Kathiyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma
itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā
rājapaṭṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā saḥassena nimantiyamānā
pāpaṃ nākāsi. Kareyya sā mahārāja itthi saḥassaṃ
labhamānā tādisena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na
sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi
tādisaṃ labheyya. Vicinanti sā mahārāja Amarā itthi
na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādi-
saṃ. Idhaloke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke
nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākāṃ pāpaṃ - ti
khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitakāmā khaṇaṃ na
passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ
apacāyanti khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahanti khaṇaṃ
na passi, kiriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi.
Evarūpehi bahukehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho
pi sā loka vicinivā na passanti pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹¹ pi om. AaM. ¹² pāddasa A. ¹³ 25.37.00 - 4401 aM.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnihi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnihi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho na labhivā pāpaṃ nākāsi. Nimantakam² pi sā loke vicinivā tādisaṃ alabhanā pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavisatiyā angehi samaunāgato, katamehi aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkhō, mittasampanno, khamo, silavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, saṃ-vibhāgī, sakhiḷo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhi-sampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbaJanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nimantakam alabhivā pāpaṃ nākāsi. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ² etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ² p' etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekam² tṭhapetvā theram² Ānandaṃ. Kin² nu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pādetukāmaṃ pak-

² bahukehi A.

kantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulam-asamaṃ pā-
 tihāriyaṃ dattukāmaṃ pakkantā. Yadi bhante Nāgasena
 Bhagavatā bhaṇitāḥ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti,
 tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bha-
 gavati opatantaṃ disvā pañca khināsavasatāni paricca-
 jivvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̥hapetvā
 therāṃ Ānandaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-
 tantaṃ disvā pañca khināsavasatāni pariccajivvā Jina-
 varaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̥hapetvā therāṃ
 Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti taṃ -
 pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavā-
 nuppatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabha-
 yasantāsā arahanto ti. Nagāre ca Rājagahe Dhanapāla-
 kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khinā-
 savasatāni pariccajivvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ
 ekaṃ t̥hapetvā therāṃ Ānandaṃ. Tañ-ca pana na
 bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pādetukāmatāya. Yena pana
 mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā
 so hetu arahantānaṃ samucchinno, tasmā vigatabhaya-
 santāsā arahanto. Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavi
 khaṇte pi bhindante pi dhārente pi samudda-pabbata-
 girisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
 mahārājāti. — Na - tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu
 yena hetunā mahāpaṭhavi bhāyeyya vā taseyya vā ti. —
 Evam - eva kho mahārāja na - tthi arahantānaṃ so hetu
 yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-
 yati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante
 vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti.
 — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na - tthi bhante giri-

¹ vipulam CM. ^{2,3} ānandaṃ AbCM. ^{4,5,6} pana AC. ^{7,8} vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharaṃ bhāyeyya
vā taseyya vā ti. — Evam-eva kho mahārāja na tthi
arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ
vā taseyyūṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasā-
hassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te satti-
hatthā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā taseyyūṃ, na bha-
veyya arahato cīttassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ:
atthāna-m-anavakāsatāya. Api ca mahārāja tesaṃ khīṇā-
savānaṃ evaṃ cetoparivitaṃ ahoṣi: ajja naravarapa-
vare jīnavaravasabbe nagaravaram-anupavīttho vīthiyā
Dhanapālako hatthi āpatissati, asaṃsayam-atidevadevaṃ
upatthāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bha-
gavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākato na
bhavissati, na h' eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hat-
thināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam-idaṃ mahato
janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassu
ca guṇo pākato bhavissatīti. Evaṃ te arahanto ānisaṃ-
saṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvibhatto bhante
Nāgasena pañho, evam-etarū, na tthi arahantānaṃ bha-
yaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pak-
kantā disāvidisaṃ ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sab-
baññū ti. Puna ca bhaṇatha: Tathāgatena Sāriputta-
Moggallānapamokhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumey-
yakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampatī bijūpamaṃ-ca vac-
chatarupūpamaṃ-ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesuṃ
khamāpesuṃ nijjhantaṃ akaṃsūti. Kin-nu kho bhante
Nāgasena aññatā tā upamā Tathāgatassa yūhi Tathāgato

¹² hatthi all. ¹³ anābhayaṃ mātī- AbBC. ¹⁴ ca om. AC. ¹⁵ -kāyasesu
ca A. ¹⁶ -bandhanā mokkho A. ¹⁷ upadāmetvā M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattim gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññatā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vimaiṇṣāpekho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayam pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattim gato. Dhammasāmi mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh' eva te opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṃ abbhanumodi. Yathā mahārāja itthi sāmikassa santaken' eva dhanena sāmikam ārādheti toseti pasādeti, taṃ ca sāmiko sādhuṃ abbhanumodati, evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṃ abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken' eva suvaṇṇapanakena rañño uttamangaṃ pasādhamāno rājānaṃ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādhuṃ abbhanumodati yathiechitam anuppadeti; evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṃ abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṃ piṇḍapātaṃ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ ca upajjhāye pasanno sādhuṃ abbhanumodati; evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ,

tesañ - ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhannumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṃ desesāti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṃ jātāṃ, nīketā jāyati rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Santhavāto bhayaṃ jātāṃ, nīketā jāyati rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti,

tena hi :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,
tena hi : Santhavāto bhayaṃ jātāṃ — pe — dassanaṃ - ti
taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānuppatto, so taya nibbāhitabbo ti.

* sabbadukkhā par. C. * jāyati CM throughout (jāyate Sn. xii, v. 1).

¹⁷ bhayaṃ jātāṃ om. BC

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātāṃ, niketā jāyati rajo,
aniketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidaassanan - ti.

Bhaṇitaṃ - ca:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yam mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissesavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samapānucchavaṃ
samapasāruppaṃ samapapatirūpaṃ samapārahaṃ samapa-
gocaraṃ samapapaṭipadā samapapaṭipatti. Yathā ma-
hārāja āraṇṇako miga āraṇṇe pavane caramāno nirālayo
aniketo yathicchakaṃ sayati, evam - eva kho mahārāja
bhikkhunā:

Santhavāto bhayaṃ jātāṃ, niketā jāyati rajo,
aniketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbāṃ. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve: Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
akumataṃ thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ: vihāre
vijjamāne bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anikete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti;
na tattha Buddhaputtēna ālayo karaṇiyo nikete ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatī-
cchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā;

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi
app - ekadā iminā pattēna samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
pi bhuñjāmiti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattēna
samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmiti yaṃ
vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattēna sama-
tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmiti, tena hi:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho
tavānoppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā;

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā
pattēna samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmiti.
Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

tañ sabbhāvavacanañ asesavacanañ nissesavacanañ nipariyāyavacanañ bhūtavacanañ tacchavacanañ yāthāvavacanañ aviparītavacanañ isivacanañ munivacanañ bhagavantavacanañ arahantavacanañ paccakabuddhavacanañ jīnavacanañ sabbaññūvacanañ, Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa vacanañ. Udare asaṃyato mahārāja pāṇam - pi hanti, adiṇṇam - pi ādiyati, paradāram - pi gacchati, musā pi bhaṇati, majjām - pi pivati, mātaram - pi jīvita voropeti, pītaram - pi jīvita voropeti, arahantam - pi jīvita voropeti, saṅgham - pi bhindati, duṭṭhena cittaṇa Tathāgatassa lohitam - pi uppādeti. Nanu mahārāja Devadatto udare asaṃyato saṅghaṃ bhinditvā kappatṭhiyaṃ kammaṃ āyūhi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayā abhisameti, cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusa paṭisambhiddāsu atṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasi - bhāvaṃ pāpuṇāti, kevalaṇ - ca samāpādhammaṇi pūreti. Nanu mahārāja sukaṇṭhako udare saṃyato hutvā yāva Tāvātimsabhavanaṃ kappetvā Sakkaṃ devānaṃ - indaṃ upatṭhānaṃ - upanesi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Yañ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā imiṇā pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmiṇi, taṃ katakiecena nittikitakiriyeṇa siddhatthena vusitavosaṇeṇa nirāvaraṇeṇa sabbaññunā sayambhuna Tathāgatena attānaṃ upādāya bhaṇitaṃ. Yathā mahārāja vāntassa virittassa aṇuvāsītassa

² yāthāvavacanañ B, yathāvavacanañ AC. ³ bhaṇati M. ⁴ ādiyati AC. ⁵ atṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriya icchitabbā hoti, evam-eva kho mahārāja sakilesassa aditthasaccassa udare samyamo karaniyo hoti. Yathā mahārāja maniratanassa sappabhāssa jātimantassa abhijātīparisuddhassa majjana-nighamsana-parisodhanena karaṇīyaṃ na hoti, evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramīni gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampatīcehāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ 'p' etaṃ Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhanāṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattuṃ ābādho uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhanāṃ yad-idaṃ Bakkulo ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi therō Bakkulo appābādhanāṃ aggo, tena hi: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Bhaṇitaṃ-ca: Etad-aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhanāṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Taṃ-ca pana bāhirānaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani

* pāramīgatassa B. ¹¹ -dhāro AaB, and so B throughout. ¹² bakkulo M throughout.

vijjamāpataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā thānacankamikā, te thānena cākamena divārattin vitināmeti, Bhagavā pana mahārāja thānena cākamena nisajjāya sayanena divārattin vitināmeti; ye te mahārāja bhikkhū thānacankamikā te tena āgena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvītaheṭu pi dutiyāṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyāṃ pi yāva tatiyāṃ pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena āgena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesāṃ tesāṃ taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlāna samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāgaḍassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñānehī. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Ahaṃ-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimaḍeḍhadhāro anuttaro bhissakko sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p' ete abhiḍḍhaviya rājā yeva tesāṃ uttamo hoti; evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jeṭṭho seṭṭho. Yaṃ paṇ' āyasmā Bakkulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīhārayasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayāṃ tāpaso samāno nānābhesajjehi taṃ byādhiṃ apānetvā appābādhaṃ patto, bhaṇito ca: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhiṃhi uppajjante pi anuppajjante pi, dhutangaṃ ādiyante pi anādiyante pi,

² te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ sūro ABM. ²² Vipassissa bhag. ABCa. ²⁵ dhūtangaṃ C

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-laṅcake: Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dīpadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesaṃ aggam - akkhāyati araham sammāsambuddho ti. — Sādhubhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Bhaṇitaṃ - ca: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Taṃ dvayam - pi sabhāvacanam - eva. Pubbakānaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, so taṃ Tathāgato maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ patīcchannaṃ asaṇ-

carapaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbakhehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ, tankāraṇā āha: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakhehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ - ti. Pubbakānaṃ mahārāja tathāgataṇaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato sañcarapaṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Idha mahārāja raṭṭho cakkavattissa antaradhānena mañirataṇaṃ girisikharantare niliyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyaṃ upagacchati; api nu kho taṃ mahārāja mañirataṇaṃ tassa pakataṃ - ti. — Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante mañirataṇaṃ, tena pana nibbattaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja pākatiṃ pubbakhehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ aṭṭhangikaṃ sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcarapaṇaṃ Bhagavā paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi sañcarapaṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttāṃ yoniyā janayitvā mātā janikā ti voccati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcarapaṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi sañcarapaṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koṇi puriso yaṃ kiñci natthaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbatitā - ti jano voharati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcarapaṇaṃ sammāsamaṇo uppādesi

¹ tankāraṇaṃ CM twice, -raṇaṃ M three times. * dāni nam AbC.

¹² pākatikanti M.

sañcaraṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave
 arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppā-
 detā ti. Yathā vā pana mahārāja keci puriso vanaṃ
 sodehivā bhūmim niharati, tassa sā bhūmiti jano voha-
 rati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmim kāra-
 ṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evaṃ - eva kho ma-
 hārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ
 rūḷhaṃ pibitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya samma-
 samāno uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Ta-
 thāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppan-
 nassa maggassa uppādetā ti. — Sādhū bhante Nāgasena,
 evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
 Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ avihe-
 ṭhakajātiko ahoṣin - ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Lomasakassapo
 nāma isi samāno anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ
 mahāyaṇṇaṃ yajiti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā
 bhaṇitaṃ: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattā-
 naṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti, tena hi: Lomasakas-
 sapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ ma-
 hāyaṇṇaṃ yajitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vā-
 japeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajitaṃ, tena hi: Pubbe va 'haṃ
 manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti
 taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho
 tavānupatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pubbe va
 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko
 ahoṣin - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate pāṇe

* sā om. Al. * paññācakkhuna M. ¹¹ vāhaṃ M throughout.

ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajitaṃ; tañ-ca pana rāgavasena visaṇṇinā, no sacetanenāti. — Atth' ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame attha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena pāṇaṃ hanati, mūḷho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassa-vasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati. Ime kho bhante Nāgasena attha puggalā pāṇaṃ hananti. Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti. — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyaṇṇaṃ yajitum, na 'y-imam gātham bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahim sāgarakuṇḍalaṃ
na iecche saha mindāya, evaṃ Sayha vijānāhiti.

Evamvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaṇṇāya visaṇṇī ahosi khittacitto ratto, visaṇṇibhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-lujita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṅcayam vājapeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yaji. Yathā mahārāja ummat-tako khittacitto jalitam-pi jātavedaṃ akkamati, kupi-tam-pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattam-pi hatthim upeti, sa-muddam-pi atīradassī pakkhandati, candanikam-pi oḷi-gallam-pi omaddati, kaṇṭakādhānam-pi abhirūhati, pa-pāte pi patati, asucim-pi bhakkheti, naggo pi ratiyā carati, aṇṇam-pi bahuvidham akiriyaṃ karoti; evam-eva kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candava-tiyā rājakaṇṇāya visaṇṇī ahosi khittacitto, visaṇṇibhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-lujita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṅcayam vājapeyyaṃ

⁶ banti An throughout. ⁷ vinayanavasena AbhC, vinayavasena M.

¹¹ ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaṇi. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjham - āpajjeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayaṃ pothāpetvā niharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doso bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahosi khittacitto ratto, visaññibhūto visaṭapayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḍita-cittena mahatimahā - pasugbhāta-galaruhira-sañcayāṃ vājapeyyāṃ mahāyaññaṃ yaṇi. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhinnāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcebhāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' - etaṃ Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etaṃ - ti parāmasanto
kāsāvaṃ - addakkhi dhajāṃ isīnaṃ;
dukkhena phuṭṭhass' ndapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāpavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samānakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkoṣi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvaṃ abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

* kutena doso M. ** visaṭapayāto A. visaṭapayāno M.

mānavaena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Jotipālena mānavaena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena nāgarājena kāsāvaṁ pūjitaṁ - ti tam - pi vacanaṁ micchā. Yadi tiracchācagatena Bodhisattena kakkaḷa-khara-kaṭuka-vedanaṁ vediyamānena luddakena cīvutthaṁ kāsāvaṁ pūjitaṁ, kiṁ manussabbhūto samāno paripakkānāno paripakkāya bodhiyā Kassapaṁ bhagavantaṁ arahantaṁ sammāsambuddhaṁ dasabalaṁ lokasāyakaṁ uditodhaṁ jalitabyāmbhāsaṁ pavarottamaṁ pavara-rucira-Kāsikakāsāvaṁ - abhipārutaṁ tisvā na pūjayi. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissaṁ - etaṁ - ti parāmasanto
kāsāvaṁ - addakkhi dhajam isīvaṁ;
dukkhena phutṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca mānavaena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Taṁ - ca pana jātivaseṇa kulavasena. Jotipālo mahārāja mānavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitāro bhagini-bhātāro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: - brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam taṁ vacanaṁ sutvā Jotipālo mānavo Ghaṭṭikārena kumbhakārena satthāraṁ dassanāya pakkosito evam - āha: Kiṁ pana te muṇḍakena samanakena ditthenāti. Yathā

mahārāja amataṃ visam' āsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sītūdakaṃ aggim' āsajja uphaṃ hoti, evam' eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe appasaṇṇe kule paccājāto, so kulavasena tathāgataṃ akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabhāso udakam' āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kāḷako bhavati paripakka-nigguṇḍiphala-sadiso, evam' eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo puñṇavā saddho āṇa-vipulasappabhāso assaddhe appasaṇṇe kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhagūṇam' aññāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, jīnasāsaṇe pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam' etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā: Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsāṃ ākāsaacchadanaṃ aṭṭhāsi na cābhivassīti. Puna ca bhāṇitaṃ: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam' ussannakusalamūlassa kuṭi ovassatī; tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchītabbo. 'Yadi bhante Nāgasena Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassaṃ ākāsaacchadanaṃ ahoṣi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassatī, tena hi: Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahoṣi ākāsaacchadanaṃ-ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi abbatokotiṇo paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhītabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsāṃ ākāsaaccha-

* kulavasena andho hutvā tath. M. ? -niggūṇū- AC. ?? anovassaṃ B.

danam atthāsi na cābhiyassēti. Bhaṇitaṃ - ca: Kassa-
passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭṭikāro mahārāja
kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo
andhe jinne mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpocchā
yev' assa ghare tinam haritvā bhagavato kuṭim chādesum,
so tena tinaharaṇena akampitam asaṇcalitam susaṇṭhitam
vipulam-asamam pītim paṭilabhi, bhiyyo somanassaṃ - ca
atulam uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-
sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na
hī mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā
mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena
pi na kāmpti na calati, mahodadhi varapavarasāgaro
anekasatamhuta-mahāgangā-satasahasseehi pi na pūrati
na vikāram - āpajjati; evam - eva kho mahārāja tathāgato
na tāvatakena vikārena calati. Yam pana mahārāja
tathāgatassa kuṭi ovassati, tam mahato janakūyassa anu-
kampāya. Dve ime mahārāja atthavase sampassamānā
tathāgatā sayanimmittam paccayam na paṭisevanti: ayaṃ
aggadakkhineyyo satthā ti bhagavato paccayam datvā
devamaṇussa sabbaduggatito parimuccissantīti; paṭihīram
dassetvā vuttim pariyesantīti mā añño upavadeyyon - ti.
Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayanim-
mittam paccayam na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko
vā tam kuṭim anovassam kareyya Brahmā vā sayam vā,
sāvajjam bhaveyya tam yeva kāraṇam sudosaṃ sanig-
gaham: ime vibhūsam katvā lokam sammohenti adhi-
karam karontīti, tasmā tam kāraṇam vajjanīyam. Na
mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya
aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhū bhante Nāgasena,
evam - etam, tathā sampañcchāmiti.

⁷⁰ pātiberam B. -hāram A. ⁷¹ bhaveyya sāvajjam ABC, kareyya sāv.
yeva sudosaṃ M. ⁷² yeva tam Aab.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ 'p' etaṃ Tathāgatena: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'ham - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti taṃ pi vacanaṃ micchā. Khattiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vanna nāma. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavaṇupatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinā khīnā khayāṃ pattā nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayaṃ - anekamaṃsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayaṃ - anekamaṃsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihāra - bahulo, Bhagavā pi mahārāja agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahana - dama - saṃyama - niyama - pubbamānusatthi - paveni - vamsa - dhaṇaṇo, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahana - dama - saṃyama - niyama - pubba-

jiñācīnnamānusatthi-paveṇi-vaṁsa-dharaṇo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma brahāsukhavihāra-jjhānabhāyī, Bhagavā pi mahārāja brahāsukhavihāra-jjhānabhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabbhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi mahārāja sabbabbhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato o' etaṃ nāmaṃ mātaraṃ kataṃ, na pitaraṃ kataṃ, na bhātaraṃ kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na nittāmaccehi kataṃ, na ñātisaṃlohithehi kataṃ, na samānabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhaṇtikam - etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ, bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atītānāgata-paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saba sabbaññūtaññāssa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-samuppannamatte saccikā paññatti, yad - idaṃ brāhmaṇo ti. Tena kāraṇena Tathāgato vuccati brāhmaṇo ti. — Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rājjaṃ kārēti lokam - anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahas-simbi lokadhātuyā dhammena rājjaṃ kārēti, sadevakaṃ lokam samārakaṃ sabrahmakam sassamanabrāhmaṇiṃ pajam anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā nandayanto ñātisaṅghaṃ socayanto amittasaṅghaṃ mahatimahāyasaṃsīriharatṃ thirasāradandaṃ anūnasatasalākālan-kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattaṃ, Bhagavā pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

⁶⁻⁷ -jānātivatti- Ab (C once). ⁸⁻⁷ anucaritaṃ B. ¹⁴ -assa ca pat- AB.
¹⁷ anucikkā ABC. ³⁷ thirasāradandaṃ om. AaCM; khaṇṭhithirasāradandaṃ
 āṇavara AbD. ³⁷ anūna om. B.

siṃhi lokadhātuyā mahatimahāyasaśiriharam khanti-thira-
sāradandaṃ āṇavara-satasalākāṇkataṃ ussāpeti agga-
varavimutti-paṇḍaravimalasetacchataṃ, tenāpi kāraṇena
Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma upagata-sampatta-
janānaṃ bahunnam-abhivandanīyo bhavati, Bhagavā pi
mahārāja upagata-sampatta-devamanussānaṃ bahunnam-
abhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti.
Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitaṃ
varaṃ datvā kāmena tappayati, Bhagavā pi mahārāja
yassa kassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa pasī-
ditvā varitaṃ varaṃ anuttaraṃ sabbadukkhaparimuttiṃ
datvā asesakāma-varena [ca] tappayati, tenāpi kāraṇena
Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma āṇaṃ vitikkaman-
taṃ vigarahati jāpeti dhamṇeti, Bhagavato pi mahārāja
sāsanavare āṇaṃ atikkamanto alajjī mankubbhāvena oṇāto
hiṇṇito garahito bhavitvā vajjati Jinasāsanavarambhā, tenāpi
kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma pubba-
kānaṃ dhammikānaṃ rājūnaṃ paveṇimanusattihiyā dham-
mādhammam-anudīpayitvā dhammena rajjaṃ kārayamāno
pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṃ, ciraṃ
rājakulavaṃsaṃ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavā
pi mahārāja pubbakānaṃ sayambbhūnaṃ paveṇimanusat-
thiyā dhammādhammam-anudīpayitvā dhammena lokam-
anusāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānaṃ ci-
raṃ sāsaṇaṃ pavatteti dhammaguṇabalena; tenāpi kāra-
ṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Evam-anekavidham
mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo
pi bhaveyya rājā pi bhaveyya, sunipuno bhikkhu kap-
paṃ pi no naṃ sampādeyya, kiṃ atibahuṃ bhaṇitena,
sankhittaṃ sampaticchitabbā ti. — Sādhū bhaṇte Nā-
gasena, evaṃ-etaraṃ, tathā sampaticchāmīti.

¹³ varita- ACM. ¹⁴ alajjī all except Aa or Ab. ¹⁵ no om. AC; no na
M; tath C; the passage wanting in B. ¹⁶ atibahu M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - paṇudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ēa Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamaṃ tava dānakathaṃ katheti, pacchā silakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakā paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamaṃ kathetūti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamaṃ katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho nīpuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - paṇudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ēa Bhagavā paṭhamaṃ dānakathaṃ. Taṃ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamaṃ dānakathāya tattha cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle nīyojenti. Yathā mahārāja manussa tarupadārakānaṃ paṭhamaṃ

¹ ānupubbi- ACM. ² hi bhante bhag. BC.

tāva kilābhappakāni denti, seyyathidam: vammakam ghatikam cingulakam pattālhakam rathakam dhanukam, pacchā te sake sake kamme niyojenti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ abhīramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamam tāva catulapañcāhaṃ telaṃ pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā vireceti, evam-eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam dānakathāya cittaṃ abhīramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Dāyakanāṃ mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti maddavaṃ siniddhaṃ, tena te dānusetusankamena dānānāvāya saṃsārasāgarapārmaṇi anugacchanti, tasmā tesam paṭhamam kammabhūmim anusāsati, na ca tena viññattim āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin-ti yaṃ vadesi, kati pana tā viññattiyo ti. — Dve 'mā mahārāja viññattiyo: kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse thito thānaṃ bhajati, ayaṃ kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hiṭito khīṭito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse thito galaṃ paṇāmetvā morapekkhitam pekkhati: evaṃ ime passanti, tena ca te passanti, ayaṃ-pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hiṭito khīṭito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vammakam AaB. ² cingulakam Bb (or Ba). ³ niyojenti ABC. ¹⁴ 'mā om. AM. ²⁰ bhajati CM. ²¹ treva all throughout.

vā bhamukāya vā anguttarena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā' kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno thāne pi atthāne pi yathānussatthiṃ gantvā thāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayaṃ kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devatīdevena:

Na ve yācanti sappanā, ariyā garahanti yācanaṃ, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācanaṃ ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vacāya bahuvidhaṃ viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ, ayaṃ vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vacāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evaṃ - ca evaṃ - ca bhikkhūnaṃ dātabban - ti, tañ - ca te vacanaṃ sutvā parikittitaṃ abhiharanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito

khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto atthaṃ gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmoggaḷānena bhesajjaṃ pucchiyamāno vācāṃ bhindī, tassa tena vacibhedena bhesajjaṃ uppajji; atha thero Sāriputto: vacibhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājivo bhijjīti ājivabhedabbayā taṃ bhesajjaṃ pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacivīṇṇatti sāvajjā, tāya ca viṇṇāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oṇāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā vacivīṇṇatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu satī paccaye bhesajjaṃ viṇṇāpeti ṇātipavārītesu kulesu, ayaṃ vacivīṇṇatti anavajjā, tāya ca viṇṇāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanaṃ pajahi, taṃ āveṭhana-viniveṭhanakaḍḍhana-niggaḥa-paṭikammena nibbattaṃ, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatitṭhitvā uddhaṭṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja raṇṇo sūdo raṇṇo bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatitṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatitṭhitvā uddhaṭṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyam - pi

* upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammepa C, -paṭikkamena M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulaḥ bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamhārināsu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. — Lābhā vata bhante Nāgasena tāsaṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapaṭijaggane satatāṃ samitāṃ ussukkam - āpannā. Sādhū bhante Nāgasena, evam - etāṃ, tathā sampañjehāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuḥ ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṇaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ pat-tassa appossukkatāya cittaṃ nāmi, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahūke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuḥ ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṇaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahūke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuḥ ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṇaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭatāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappā om. M throughout, B three times. ¹⁰ puna ca bhaṇitaṃ M. ¹¹ nibbuddhaṃ AaCa. ¹² ca om. AaBM. ¹³ apākaṭatāya AbB, apākaṭā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, iṅha me tvaṃ
kāraṇaṃ brūhi kaṅkhāvitaraṇāya. Yadi bhante Nāgasena
Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasaḥassena ca etth' antare sabbaññūtaññaṇaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññūtaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ naṃī, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññūtaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ naṃī, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasaḥassena ca etth' antare sabbaññūtaññaṇaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitaṃ ca mahārāja Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasaḥassena ca etth' antare sabbaññūtaññaṇaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññūtassa ca appossukkatāya cittaṃ naṃī, no dhammadesanāya. Tañ ca pana dhammassa gambhīra-nipuna-duddasa-duraṇubodhasukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānaṃ ca ālayārāmataṃ sakkāyaditṭhiyā dāhasuggahitatan ca disvā: kin nu kho kathan nu kho ti appossukkatāya cittaṃ naṃī, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ uṇaṃ upasankamivā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena iṇassa byādhi vūpasameyyāti; evaṃ eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ jaṇaṃ dhammassa ca gambhīra-nipuna-duddasa-duraṇubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin nu kho kathan nu kho ti appossukkatāya cittaṃ naṃī, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kin om. AB. ² ālayārāmataṃ AB twice, C once. ³ -cintānā- M.

nañ paṭivedhacintanamānasam yev' etañ. Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkattha-pārisajja-negama-bhaṭa-balattha - amacca-rājañña-rājūpajivine jane disvā evaṃ cittaṃ-uppajjeyya: kin - nu kho kathaṃ - nu kho ime saṅgaṇhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipona-duddasa-duraṇubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānañ - ca ālayārūmataṃ sakkāyaditṭhiyā dāhasuggahitatan - ca disvā: kin - nu kho kathaṃ - nu kho ti appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānañ paṭivedhacintanamānasam yev' etañ. Api ca mahārāja sabbesaṃ tathāgatānaṃ dhammatā esā yaṃ Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Tattha paṇa kiṃ kārāṇaṃ. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahmaparāyanā; tasmā tassa balavato yasavato nātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kārāṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa oṇamati apacitīṃ karoti, balavatarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitīṃ karoti; evaṃ - eva kho mahārāja Brahme oṇamīte tathāgatānaṃ sadevako loko oṇamissati. Pūjitaṇṇako mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesaṃ tathāgatānaṃ āyācati dhammadesanāya, tena ca kārāṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭṭhito pañho, atibhadrakaṃ veyyākaraṇaṃ, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Pañcama vaggo.

¹ muddhābbisittassa AbC. ² -jivino BC. ³ -suggahī- B. ¹¹ desentīti all. ¹² -garukā M. ¹³ ca ACM; om. B. ¹⁴ suniveṭṭhito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Iṭi kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatenā bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati

tena hi: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatenā bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Taṃ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusitṭho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vitināmesi, katame pañca: Ye te mahārāja attha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathidaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantī, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamam ācariyā. Puna ca param mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātam udiccaṃ jātivantaṃ padakaṃ veyyākaraṇam chaḷangavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇam upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakaṃ oṇejetvā: imaṃ kumāraṃ sikkhāpehīti adāsi, ayaṃ dutiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā Bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmīṃ yeva khane nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbajī, ayaṃ tatiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Ālāro Kālāmo, ayaṃ catuttho ācariyo. Puna ca param mahārāja: Uddako Rāmaputto, ayaṃ pañcama ācariyo. Ime kho mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmīṃ ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbaññantaññāpapaṭivedhāya na tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmīṃ lokasmīṃ na tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhu bhante Nāgasena, evam etaṃ, tathā sampaticchamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ¹ p' etaṃ Bhagavatā: Atthānam etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acari-

¹ saṇṇo A. ² sabhojo B. ³ udicca- AaM. ⁴ udako M. ⁵ anuttaro om. AaM.

mañ uppajjeyyuh, n' etañ ñānañ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatiṃsa bodha-pakkhiye dhamme desentī, kathayamānā ca cattāri ariya-saccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādapatiṭṭhiyā anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānañ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthī, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva buddhuppadāna ayañ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhaveyya dvinnam pabbhāya ayañ loko bhīyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhāni ovadeyyuh, anusāsamānā ca sukhāni anusāseyyuh. Tattha me kāraṇaṃ brūhī, yathā 'hañ nissamsayo bhaveyyan - ti.

Ayañ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhaveyya, ekasmiñ purise abhirūḷhe samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so tañ nāyañ abhirūheyya, api nu eā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyātī. — Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya, osīdeyya udake ti. — Evam - eva kho mahārāja ayañ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desentī ABM. ² anusāsenti ABC. ³ ekā anusatthī AM.

puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭham-abhipūrayitvā, so dhāto piṇito paripuṇṇo nīrantaro tandikato anomaṇḍaṇḍajāto puna-d-eva tatta-kaṇṭhaṃ bhojanam bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakiṃ bhutto va mareyyāti. — Evam-eva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass'eva tathāgatassa gupam dhāreti; yadī dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikīreyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam-upagaccheyyāti. — Kin-nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakatā ratanaparipūrītā bhaveyyum yāva mukhasmā, ekasmiṃ sakatato ratanam gahetvā ekasmiṃ sakate ākireyyum, api nu tam mahārāja sakatam dvīnam-pi sakatānam ratanam dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja atiratanabhārena sakatam bhijjatīti. — Ama bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imam kārāṇam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññam-pi tattha abhirūpaṃ kārāṇam suṇohi yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā mahārāja dvīnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam-eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kaṇḍi- M. ⁴ anokaṇḍi- M, anonami- A, anonami- BC. ⁵ mukhasmā ABC.

topakkhajātā bhaveyyuṃ. Idam tāva mahārāja ekam kārāṇaṃ yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jettho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, settho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, viṣiṭṭho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asamasamo Buddho ti — appatimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam - pi kho tvaṃ mahārāja kārāṇaṃ atthato sampatiṇṇaṃ yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kārāṇā: mahantatāya sabbaññūbuddhaguṇānaṃ. Aññam - pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekam yeva hoti: paṭhavi mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tattha aññassa okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato araham sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena paṇho opammehi kārāṇehi, api-puno p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim - pana mādiso mahāpaṇño; sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā mā-
tuccāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasātikāya diya-
mānāya: Sanghe Gotamī dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva
pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante
Nāgasena Tathāgato saṅgharatanato na bhāriko na ga-
ruko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātuccāya
sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayanpothitaṃ sayanuka-
titaṃ sayanvāyitaṃ vassikasātikaṃ attano diyamānaṃ
saṅghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato saṅ-
gharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi
dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātuccāya
sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayanpothitaṃ taṃ vassi-
kasātikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena
Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā
Tathāgato mātuccāya taṃ vassikasātikaṃ saṅghassa dā-
pesīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātuccāya
Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasātikāya diyamānāya:
Sanghe Gotamī dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito
bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimāna-
nassa avipakatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitat-
thāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam'
accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pari-
kittayanto evam - āha: Sanghe Gotamī dehi, sanghe dinne
ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā ma-
hārāja piṭṭa dharamāno yeva amacca-bhaṭṭa-balattha-do-
vārīka-anīkaṭṭha-pārisajja-jānamajjhe rañño sautike put-
tassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha tṭhapito
anāgatam - addhānaṃ jānamajjhe pūjito bhavissatīti; evam -
eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya:
anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato
bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evam - āha:

¹ te om. M. ² -plechitā M. ³ sayampiñj- . -pothitaṃ om. As-M.

¹² taṃ om. Aslt. ¹³ parikitt- M.

Sanghe Gotāmi dehi, sanghe dinne ahañ-c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānaṃ ucchādenti parimaddanti nahāponti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādāna-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visittṭho vā ti. — Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitunnaṃ, tasmā mātāpitaro puttānaṃ ucchādāna-parimaddana-nahāpana-sambāhanam karontīti. — Evam-eva, kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyaṃ karonto mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid-eva puriso rañño upāyanaṃ āhareyya, taṃ rājā upāyanaṃ aññatarassa bhaṭṭassa vā baḷatṭhassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena rañño adhiko nāma hoti visittṭho vā ti. — Na hi bhante, rājā-bhattiko bhante so puriso rājūpajīvī, taṃthāne ṭhapento rājā upāyanaṃ detīti. — Evam-eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā, atha kho Tathāgatabhattiko Tathāgatopajīvī, taṃthāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evaṃ ahosi: sabhāvapatipūjanīyo sangho, mama santakena sanghaṃ patipūjessāmiti sanghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanaṃ vaṇṇeti, atha kho ye loke patipūjanārāhā tesam-pi Tathāgato patipūjanaṃ vaṇṇeti. Bhāsitaṃ-pi etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño all. ^{21,22} taṃthāne M. ²⁰ patipūjanaṃ all.

varalañcake Dhammadāyādadharmapariyāye appiecha-
paṭipattim pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjataro ca pāsāmsataro cāti. Na tīhi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
viṣiṭṭho. Bhāsitaṃ⁹ p' etaṃ mahārāja Saṃyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtana Bhagavato purato
thavā devamanussamajjhe:

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ,
Samuddo udadhiṇaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ¹⁰ ca caṇḍimā;
sadevakassa lokassa Buddhō aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho paṇ' etā mahārāja Mānavagāmikena devaputtana
gāthā sugītā na doggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nann mahārāja therena pi Sāri-
puttana dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ:

Eko manopasādo saraṇāgamanāṃ añjalippaṇāmo vā
ussahate tāravitum Mārabalānisūdane Buddhē ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇasahitāya bahu-
jaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato araham
sammāsambuddho — pe — devamanussānaṃ¹¹ ti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ¹² p' etaṃ Bhagavatā:
Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

⁹ pāsāmsataro B. ¹⁰ vā om. AC. ¹¹ udadhiṇaṃ AbM. ¹² aggo M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹³ pi om. AC. ¹⁴ añjalippaṇāmo C; añ-
jalippaṇāmo BM. ¹⁵ ca om. AM. ¹⁶ -kampakāya all.

pattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhāsayaṇaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto malā-gandha-vilepasaṃ dhārento jātarūpa-rajataṃ sādhiyanto maṇi-kanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavatthavasano parapiṇḍam - ajjhupagato catasu si-lakkhandhesu sammā paripūrakārī diyaḍḍhesu sikkhā-padasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaguṇesu anavasesaṃ vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ; tattha bhante ko viseso gihino vā pabbajitassa vā, aṭṭhalaṃ hoti tapokammaṃ, nīrat-thikā pabbajjā, vaṇṇhā sikkhāpadagopanā, moghaṃ dhu-taṇṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkham - anuciñṇena, naṇu nāma sukhen' eva sukhaṃ adhigantabban - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ - ti. Evaṃ - etaṃ mahārāja, sammā paṭipanno va seṭṭho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito 'mbhīti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakā va sāmaññā, ārakā va brahmaññā; pag - eva gihī odātava-sano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ, pabbajito pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ. Api ca mahārāja pabbajito va sāmaññassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimāṇaṃ kātuṃ. Yathā mahārāja kāmadaḍḍassa maṇiratanaḍḍassa, na sakkā dhanena

⁹ ajjhū - ABC. ¹¹ terasa AB. ¹²⁻¹⁶ dhūta - C, dhutaṇṇagūṇ - M. ²⁰ anekagūṇā om. BM.

aggho parimāṇaṃ kātuṃ: ettakaṃ maṇiratanassa mūlan-
ti; evaṃ-eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā ane-
ka-
gunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā parimā-
ṇaṃ kātuṃ. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
ūmiyo na sakkā parimāṇaṃ kātuṃ: ettakā mahāsamudde
ūmiyo ti; evaṃ-eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā
anekagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā
parimāṇaṃ kātuṃ. Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci
karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ khippam-eva samijjhati no cira-
rattāya; kinkāraṇaṃ: pabbajito mahārāja appiccho hoti
santuttho pavivitto asaṃsattho āradhaviṇṇo nīrālayo ani-
keto paripuṇṇasīlo sallekhitācāro dhutapatipattikusalo hoti;
tanakāraṇā pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ
khippam-eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
niggaṇṭhi-sama-sudhota-uju-vimāla-nārāco susajjito sam-
mā vāhati, evaṃ-eva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ
kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ khippam-eva samijjhati no
cirarattāyāti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ,
tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikaṃ
akāsi, n' etādiso aññatra ārambho ahoṣi nikkame kilesa-
yuddhaṃ Maccusenavidhamanaṃ āhārapariggaho dukkara-
kārikā, evarūpe parakkame kañci assādaṃ alabbhivā
taṃ-eva cittaṃ parihāpetvā evaṃ avoca: Na kho pa-
nāhaṃ ipāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
uttariṃ manussadhammā alamariyaññāpadassanavisesaṃ,
siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
aññena maggena sabbaññutaṃ patto puna tāya patipadāya
sāvake anusāsati samādapeti:

¹³ dhūta- C. ¹⁴ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁵ nārāco C, nā-
rāco B, nīrādo M. ¹⁶ no tādiso AB. ¹⁷ uttari aḷ. ¹⁸ -dhammaṃ M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senaṃ, naḷāgāraṃ va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato yāya
paṭipadāya attanā nibbiṇṇo virattarūpo tattha sāvake
anusāsati samādapetīti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, taṃ
yeva paṭipadaṃ paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutaṃ patto.
Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto nirava-
sesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-
dubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sab-
baññutaṃ pāpuṇitum; so mattamattaṃ kabaḷinkārā-
hāraṃ sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sab-
baññutaṃ pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sab-
besaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañānapaṭilābhāya. Yathā
mahārāja sabbasattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpa-
nissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti; evaṃ eva kho
mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sab-
baññutañānapaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso āram-
bhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathā-
gato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha
kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva
sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena
gaccheyya, tena so pakkhabato vā bhaveyya pīṭhasappi
vā asaṇcāro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahā-
paṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhabato ahoṣīti.
— Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi,
kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso
pakkhabato ahoṣīti. — Evaṃ eva kho mahārāja n' eso
doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa,
yena Tathāgato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutañā-
naṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhunātha Aa. ³ sabbe C, sabbesaṃ M. ⁴
-sappi all. ⁵ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sātakaṃ nivāseyya, na so taṃ (hova)peyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattaṃ udakaṃ, purisass' ev' eso doso; evaṃ - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmīṃ samaye na pāpuṃi sabbaññutaññaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evaṃ kho mahārāja sadā paṭiyattā anavaṃjā sā paṭipadā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññicchāmiti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsanaṃ sārāṃ varaṃ seṭṭhaṃ pavaraṃ anupamaṃ parisuddhaṃ vimalaṃ paṇḍaraṃ anavaṃjaṃ, na yuttaṃ gihīṃ tāvatakaṃ pabbājetuṃ, gihīṃ yeva ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvatti hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇaṃ; ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesāṃ paccāgamanena ayaṃ mahājano evaṃ vicinteti: tucchakaṃ vata bho etaṃ samagassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇaṃ - ti.

Yathā mahārāja talākaṃ bhaveyya sampunṇa-suci-vimala-sītala-salilaṃ, atha yo koci kiliṭṭho mala-kaddama-gato taṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jaṇo garaheyya, kiliṭṭhaṃ vā talākaṃ vā ti. — Kiliṭṭhaṃ bhante jaṇo garaheyya: ayaṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kiṃ imaṃ anahāyitukāmaṃ talāko sayam nahāpessati, ko doso talākassāti. — Evaṃ - eva kho

¹² anūpanam B (Ikewise at p. 156¹⁵). ¹³ -vatti all. ¹⁴ hīnāya vatt-
As almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunṇaṃ sad-
dhammavara-talākaṃ māpesi: ye keci kilesamalakiṭṭhā
sacetanā budhā te idha nahāyitvā sabbakilese pavāha-
yissantīti; yadi koci taṃ saddhammavara-talākaṃ gantvā
anahāyitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ
yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha
paṭiṭṭhaṃ alabbhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipaj-
jantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessaṭi, ko doso Jinasā-
sanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito
roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ
sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭini-
vatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā
bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya:
ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ
bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko
va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ
tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam-eva kho
mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakala-
kilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pak-
khipi: ye keci kilesabyādhipīṭhā sacetanā budhā te imaṃ
amatosadhaṃ pīvitvā sabbakilesabyādhim vūpasamessa-
ntīti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apīvitvā sakileso va
paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati:
ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabbhitvā
hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ
sayāṃ sodhessaṭi, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahā-
pūñṇabhattachaparivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhūñjitvā
chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya,
chātaṃ vā puñṇabhattaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

* buddhā M throughout. BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ¹¹ -byādhī ACM;
-byādhimupassam- B. ¹² mahati om. AbC.

garaheyya: ayaṃ khudāpīlito puññabhattaṃ paṭilabbhivā abhuñjivā chāto va paṭinivatto, kiṃ imaṣṣa abhuñjantaṣṣa bhojanaṃ sayāṃ mokhaṃ pavisissati, ko doso bhojanas-sāti. — Evam eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇitaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ tṭhapesi: ye keci kilesakilantajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjivā kāma-rūpārūpabhavesu sabbaṃ taṇham apanessantīti; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jivā taṇhāsilo va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati; taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tatta pa-tiṭṭhaṃ alabbhivā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na tthi pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammena talākaṃ khaṇā-petvā parisāya evaṃ anusāveyya: mā me bhonto keci sankilittā imaṃ talākaṃ otaratha, pavāhitarajojaḷlā parisuddhā vimalamattā imaṃ talākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojaḷlānaṃ parisuddhānaṃ vimalamattānaṃ tena talākena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhonte, yass' atthāya te taṃ talākaṃ upagaccheyyuṃ taṃ aūṇatr' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam teṇa talākenāti. — Evam eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko suta-mantapadadhara atakkiko rogupattikusalo ameghadhava-siddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jam sannipādetvā parisāya evaṃ anusāveyya: mā kho

¹⁹ anusāveyya M throughout. ²⁰ sankilittā sll. ²¹⁻²² -matth- M ²³ ne A+CM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesaṃ abyādhikānaṃ arogānaṃ paripunnānaṃ udaggānaṃ tena bhisakkena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ bhisakkaṃ salla-kattaṃ upagaccheyyuṃ taṃ aññatr' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ tena bhisakkenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinitaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākasataṃ bhojanaṃ paṭiyādāpetvā parisāya evaṃ - anusāveyya: mā me bhonto keci chātā imaṃ parivesanaṃ upagacchatha, subhottā tittā subhītā dhātā pīpitā paripunnā imaṃ parivesanaṃ upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesaṃ bhuttāvīnaṃ tittānaṃ subhītānaṃ dhātānaṃ pīpitānaṃ paripunnānaṃ tena bhojanaṇa karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ parivesanaṃ upagaccheyyuṃ taṃ aññatr' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ tāya parivesanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinitaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hināy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmima-hantabbhāvaṃ dassenti, parisuddhaviṃśatābhāvaṃ dassenti, pāpehi asaṃvāsīyabbhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabbhāvaṃ dassenti, bahusaṃvārarakkhiyabbhāvaṃ dassenti. Kathaṃ bhūmimāhantabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja, puriso adhano hīnājacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimahā-rajjaṃ paṭilabbhītvā nacirass' eva paripaṭati paridhamasati parihāyati yasato, na sakkoti issariyaṃ sandhāretuṃ,

² arogā Aa. ³ arog- AaC. ⁴ paripunnānaṃ om. M.

kinkāraṇaṃ: mahāpattā issariyassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññā buddhiparihiṇā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjāṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanaṃ paripaṭi-tvā paridhamāsitvā parihāyitvā hīnāy' āvattanti, na sak-kontī Jinasāsanaṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahāpattā Jinasāsanabbūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddham-sati, natthānaṃ upagacchati, nūpalippati, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā padumassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci saṭhā kūṭā vankā kuṭilā visamadiṭṭhino Jinasāsane pabbajanti te parisuddha-vimala-nikkāṇṭaka-paṇḍara-vara-pavara-sāsanaṃ nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā vid-dhamāsitvā na saṇṭhahitvā nūpalippitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā Jinasāsanassa. Evaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā assādeti, kinkāraṇaṃ: ma-hābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci pāpā akiriyaṃ osannaviriyaṃ kuthitā kilīṭṭhā dujjapā manussā Jinasāsane pabbajanti te na-cirass' eva Jinasāsanato arahantavimala-khīṇāsavama-hābhūta-bhavanato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsa-nassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti: yathā ma-hārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahīnā issatthā vālaggavedham na visahantā vigajanti pakka-manti, kinkāraṇaṃ: saṃha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM. ¹¹ nup- AM. ¹² assādeti M. ¹³ osanana- ABC, usa- M.
¹⁴ dujjapamanussā A. ¹⁵ asanvāsiyattā all.

laggassa; evam - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā eḷamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti te tañ parama-saṇha-sukhuma-catusacca-paṭivedhañ paṭivijjhitañ na visahantā Jinasāsanaṁ vigalītvā pakkamītvā nacīrass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: parama-saṇha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṁ. Evañ duppaṭivedhabbhāvaṁ dassenti.

Kathañ bahusañvararakkhiyabhāvaṁ dassenti: yathā mahārāja kocid - eva puriso mahatimakāyuddhabbūmim - upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārito sattibhatthañ janam - upentañ disvā bhūto osakkati paṭinivattati palāyati, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhayuddhamukharakkhāna - bhayā; evam - eva kho mahārāja ye keci pākatā asaṁvutā abhirikā akiriyaṁ akkhanti eapalā calitā ittarā bālajanā Jinasāsane pabbajanti te bahuvīdhañ sikkhāpadañ parirakkhitañ na visahantā okkamītvā paṭinivattitvā palāyītvā nacīrass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhasaṁvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evañ bahuvīdhasaṁvararakkhiyabhāvaṁ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭṭitāni antarā yeva paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā gandhena disāvidisañ abhiyāpentī; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viyā vaṇṇagandharahitāni nibbannākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca tesam hīnāy' āvattaneha Jinasāsaṇaṁ hīlitañ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṁ lokaṁ sīlavara - gandhena abhiyāpentī. Sālinam - pi mahārāja nīrātau -

² eḷamūgā ACM. ³ -sukhuma- om. BC. ¹² pāpakatā C, pāpakā AbM.

¹⁴ opakkamītvā C, osakkītvā A. ¹⁶ vassika- M throughout. ²¹ -kuṭṭitāni A. ²⁴ abhiyāpentī AC. ²⁶ abhiyāpentī AbC.

kānaṃ lohita-kānaṃ antare karumbhakāṃ nāma sālījāti
 uppajjivā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhataṃ
 lohita-kasālī hīṭā nāma honti, ye tāttha ṭhitā sālī te rājūpa-
 bhogā honti; evaṃ - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane
 pabbajivā hīṇāy' āvattanti te lohita-kasālinam - antare
 karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhivā vepullataṃ
 pāpmitvā antarā yeva hīṇāy' āvattanti, na ca tesaṃ
 hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭaṃ nāma hoti, ye
 tāttha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti.
 Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kak-
 kasāṃ uppajjati, na ca tāttha kakkasuppannattā maṇira-
 tanāṃ hīṭaṃ nāma hoti, yaṃ tāttha parisuddhaṃ maṇi-
 ratanassa taṃ janassa hāsakaraṃ hoti; evaṃ - eva kho
 mahārāja ye te Jinasāsane pabbajivā hīṇāy' āvattanti
 kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesaṃ hīṇāy' āva-
 tanēna Jinasāsanaṃ hīṭaṃ nāma hoti, ye tāttha ṭhitā
 bhikkhū te devamanussānaṃ bāsajanakā honti. Jāṭisaṃ-
 pannaṃ pi mahārāja lohita-candanassa ekadesaṃ pūti-
 kaṃ hoti appagandhaṃ, na tena lohita-candanāṃ hīṭaṃ
 nāma hoti, yaṃ tāttha apūtikaṃ sugandhaṃ taṃ samantā
 vidhūpeti abhiyāpeti; evaṃ - eva kho mahārāja ye te
 Jinasāsane pabbajivā hīṇāy' āvattanti te lohita-candana-
 sārantaṃ pūtikadesaṃ - iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca
 tesaṃ hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭaṃ nāma hoti,
 ye tāttha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṃ lokaṃ silavara-
 candanagandhena anulimpayantīti. — Sādhū bhante Nā-
 gasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kā-
 rapena niravajjam - anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena
 paridīpitaṃ, hīṇāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaṃ seṭ-
 ṭhabhavaṃ yeva paridīpentīti.

¹ karumpa- M. ² -sāsane vaḍḍhivā na vep. ABC; M repeats na in
 both places ³ vepullattaṃ AbBC. ⁴ -dese M. ⁵ abhiyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhagatha: arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmi avasavattī ti. — Āma mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttametaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmi avasavattī, sakuṇo pi tāva bhante yasmiṃ kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmi vasavattī ti.

Das' ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighaccā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmi avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āpā na ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vottim kappenti, api nu mahārāja tesaṃ paṭhaviyā āpā pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca paṇa arahato kāye āpā pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena pathujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvitattā mahārāja cittassa pathujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala - dubbala - parittaka - tiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti tadā sahā upanibandhanena pakkamati; evam - eva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

² assāmi all. ¹⁷ paṭhavi - M. ¹⁸ nu kho AM. ¹⁹ vediyatīti ABC.

²⁰ ābhujati nibbhujati all, and so ACM throughout.

takaṃ karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bhera-
varāvaṃ abhiravati. Idam-ettha mahārāja kārāṇaṃ
yena kārāṇena puthujjano kāyikaṃ-pi cetasikaṃ-pi ve-
danaṃ vediyatīti. — Kiṃ pana taṃ kārāṇaṃ yena kārā-
ṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyatī, kāyikaṃ na cetasika-
na-ti. — Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitāṃ hoti su-
bhāvitāṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakaraṃ, so
dukkhāya vedanāya phuttho samāno aniccaṃ-ti dāḷhaṃ
gaṇhāti, samādhittambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ
cittaṃ samādhittambhe upanibaddhaṃ na vedhati na
calati, tṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvikāravip-
phārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati.
Idam-ettha mahārāja kārāṇaṃ yena kārāṇena arahā ekaṃ
vedanaṃ vediyatī, kāyikaṃ na cetasikaṃ-ti.

Bhante Nāgasena, taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ
kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kārāṇaṃ brū-
hīti. — Yathā mahārāja mahatimahārakkhe khandha-
sākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati,
api na tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti.
— Evam-eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya
phuttho samāno aniccaṃ-ti dāḷhaṃ gaṇhāti, samādhit-
thambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samā-
dhittambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, tṭhitaṃ
hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo
ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na
vedhati na calati, khandho viya mahārakkhassāti. —
Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena,
na me evarūpo.sabbakāḷiko dhammappadīpo diṭṭhapubbo ti.

² vediyatī yadī (meaning perhaps yadidaṃ) kāyikaṃ AbBC. ¹² -vittā-
rena Ab. ¹³ mahatī om. C. ¹⁴ -samāgate AC. ¹⁵ nu kho AM. ¹⁶
-vittārena C. ¹⁷ dhammapadīpo AM. ¹⁸ diṭṭhapubbo, evameva, tattha
sampaṭicchamīti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayāya so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: jānan-tassa kukkucāṃ hoti, kukkuce sati āvaraṇaṃ hoti, āvate cītte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkucajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visamena pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhati mahārāja sukatthe sukalale maṇḍakhette sāradaṃ sukkhasayitaṃ bījaṃ ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bījaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bījaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na rūhatīti. — Evam eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam-upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam-upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kim pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam-upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na tthi bhante tesaṃ daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ paṭiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹² visamena visamena so AM. ¹³ sukhasayitaṃ AC. ¹⁴ kissa pana A.

¹⁵ hotīti all. ¹⁶ -leḍḍu- Aa throughout. ¹⁷ nu kho M.

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalatī, api nu kho mahārāja so yeva aggi udae jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena so yeva aggi thale jalatī, kena kāraṇena udae na jalatīti. — Na - tthi bhante aggissa jalanāya udae hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, puna p' etaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkucce āvaruṇaṃ hotīti; kāraṇeṇa maṃ saññāpehīti. — Api nu mahārāja viṣaṃ halāhalaṃ ajānantena pi khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ dhaṭṭīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja ajānantaṃ āsiviso dasitvā jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Nannu mahārāja Kālingarāja Samana-kolañño sattaratanaparikippo hatthiratanam - abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhimandaṃ uparito gantuṃ. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na - sakkā paṭikkosituṃ, eso v' etassa attho, tathā sampaticchāmīti.

1-13-21-23 hotīti añ. 15, 16 nu kho AM. 21 nu kho M. 20 c' etassa M, metassa AC.

Bhante Nāgasena, gīhidussīlassa ca samānadussīlassa ca ko viseso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasama-gatikā, ubhinnaṃ pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā samānadussīlassa gīhidussīlato visesena atirekā, dasaḥi ca kāraṇehi uttarinā dakkhiṇaṃ visodhethi. Katame dasa guṇā samānadussīlassa gīhidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samānadussīlo Buddhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, saṅghe sagāravo hoti, sabrahmacārisu sagāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savaṇababūlo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upatthapeti, garahabhaya kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhīmukhaṃ assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaṇṇaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samānadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthi sapatikā uḷiyitvā rahassen' eva pāpaṃ ācarati, evaṃ eva kho mahārāja karonto pi samānadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samānadussīlassa gīhidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasaḥi kāraṇehi uttarinā dakkhiṇaṃ visodhethi: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodhethi, isisāmaṇṇa-bhaṇḍulīga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodhethi, saṅghasamayam-anupavītthatāya pi dakkhiṇaṃ visodhethi, Buddha-dhamma-saṅgha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodhethi, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodhethi, Jināsāsanadhanapariyesanato pi dakkhiṇaṃ visodhethi, pavaraḍhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodhethi, dhammadīpagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodhethi, aggo Buddho ti kantaūjudiṭṭhitāya pi dakkhiṇaṃ visodhethi, upasathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodhethi. Imehi kho mahārāja dasaḥi kāraṇehi uttarinā dakkhiṇaṃ visod-

²⁴ -kāranaṃ A. ²⁵ -mukhaṃ cassa ABC, -mukhaṃ yevassa M. ²⁶ anavajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁷ -gatāya ABC (-gamātattāya M). ²⁸ padhānasaya- AaB, padhānāsaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ su-bahalam - pi kalala-kaddama-rajojallaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sokathitam - pi pajjalantaṃ mahantaṃ aggikkhaṇḍhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ vīrasam - pi khudāḍḍabalyaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja devātidevena Majjhimani-kāyavaralaṅcake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ
dhammena laddhā supasannacitto,
abhisaddhaṃ kammaphalaṃ ulāraṃ,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayā pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsi vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhivā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayā pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāseti.

Bhante Nāgasena, imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhaṃ; kiṃ - nu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kiṃamānaṃ saddāyati,

¹ hi om. AaB. ² -ḍubbhaṃ C. ³ dakkhiṇa- ABC. ⁴ -mbā M.

⁵ akāsi, evametaro, tathā sampajjlecchamīti M. ⁶ idaṃ M.

udāhu aññena patipīḷitaṃ saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na tthi udae jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciacciṭṭāyati ciṭṭiṭṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekacce titthiyā: udakaṃ jīvati sītūḍakaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekatīkavekatīkaṃ paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ viheṭṭhenti; taṃ tesaṃ garahaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na tthi mahārāja udae jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciacciṭṭāyati ciṭṭiṭṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ. Yathā mahārāja udakaṃ sobbha-sara-sarita-daha-talāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigataṃ vātāta-pavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ ciacciṭṭāyati ciṭṭiṭṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakaṃ jiveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na tthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciacciṭṭāyati ciṭṭiṭṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ ti.

Apāram pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na tthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane atṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante, acalaṃ hoti santasantaṃ ti. — Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggiriṃ ujjaletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantaṃ ti. — Na hi bhante, calati khubbhati lulati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham adho disāvīdisaṃ gacchati,

¹³ bahuvidhanti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakaṃ pariy. AbC.

¹⁶ pi om. A. ¹⁷ saddāyati M. ¹⁸ sammissam AH.

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatiṃ udakaṃ na calati, santasantam hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatiṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya ciccitāyati citcitāyati saddāyati bahuvidhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavārakagataṃ pihitaṃ-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatiṃ udakavārakagataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkītvā velāya paharati, saddāyati bahuvidhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā dīṭṭhapubbaṃ-ca, mahāsamudde udakaṃ hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagane ussakkatīti. — Kissa mahārāja udakavārakagataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavārakagataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati

¹⁴ -vārakagataṃ A. ¹⁵ -vārakagataṃ C. ¹⁶ ussakkītvā ussakkītvā AbC.

¹⁷ -pubbaṃ ca taṃ B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkharāṃ sukkhāṃ suk-
kheṇa gocammaṇaṃ onandhantīti. — Āma bhante ti. —
Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. —
Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri sad-
dāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā taḍḍena vā-
yāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā
taḍḍena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantā-
pavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi
mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi oḍake jīvo vā satto
vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi,
evam - eso pañho suvinicchito hoti. Kin - nu kho ma-
hārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddā-
yati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddā-
yatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si
sakasamayāṃ, paccāgato si mama visayaṃ, na - tthi oḍake
jīvo vā satto vā; yadī mahārāja sabbehi pi bhājanehi
udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ
jīvātīti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti:
yaṃ saddāyati taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati taṃ na jīva-
tīti. Yadī mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthi-
nāgānaṃ ussannakāyānaṃ pabhinnānaṃ soḍāya ussiṇ-
civā mukhe pakkhipitvā kucchiṃ pavesayantānaṃ taṃ -
pi udakaṃ tesāṃ dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya.
Hatthasatikū pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa-
hassabhāraparipūrā mahāsamodde vicaranti, tāhi pi cippi-
yamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

* saddāyatīti all. * onandhatī AbC. * natthi bhante A. ** ussan-
nakānaṃ AbC. ** dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timira-
pingalā, abbhantare nimuggā mahāsannudde nivāsattṭhāna-
tāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamaṇṭi dhamanti
ca, tesam - pi taṃ dantantare pi udarantare pi cippiya-
mānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja
evarūpehi evarūpehi mahantehi patipilānehi patipīḷitaṃ
udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na - tthi udake jīvo vā
satto vā ti - evaṃ - etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhu
bhante Nāgasena, desāgato pañho anucchavikāya vibhat-
tiyā vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahatīma-
hagghaṃ maṇiratanaṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhi-
taṃ maṇikāraṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomaṇaṃ pa-
saṃsaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā
dussikaṃ, lohītacandanaṃ vā gaṇḍhikaṃ pāpuṇitvā kittiṃ
labheyya thomaṇaṃ pasaṃsaṃ, evaṃ - eva kho bhante
Nāgasena desāgato pañho anucchavikāya vibhattiyā vi-
bhatto, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcchāmiti.

Gattho vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' - etaṃ Bhagavatā:
Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti.
Katamaṃ - taṃ nippapañcan - ti. — Sotāpattiphalaṃ
mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmi-phalaṃ nippapañcaṃ,
anāgāmi-phalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañ-
can - ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalaṃ nippa-
pañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalaṃ nippapañ-

¹ timingalā B. ² nivāsattṭhā - AC ³ dhamanti AB. ⁴ udarantare pi
om. BM. ⁵ saddāyeyya all.

caṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ
 jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, navakammena paḷi-
 bujjhanti dāneṇa ca pūjāya ca; naṇu te Jinapaṭikkhittaṃ
 kammaṃ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ
 itivuttakaṃ jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, nava-
 kammena paḷibujjhanti dāneṇa ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyaṃ karonti. Ye te mahārāja sabbhāva-
 parisuddhā pubbe vāsītavāsanaṃ te ekacittakkhapena nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khette bijaṃ ropetvā attano yathābalaviriyena vinā pā-
 kāravatiyā dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khette bijaṃ
 ropetvā vanaṃ pavisitvā kaṭṭhaṃ-ca sākhaṃ-ca chiñḍitvā
 vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññaṭṭhāya; evam-eva kho
 mahārāja ye te sabbhāvaparissuddhā pubbe vāsītavāsanaṃ te
 ekacittakkhanena nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ
 puriso viya dhaññaṭṭhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ
 katvā puriso viya dhaññaṭṭhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahante ambarukkhamatthake phalapīṇḍi bhavēyya,
 aha tattha yo koci iddhimā āgantvā tassa phalaṃ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhimā so kaṭṭhaṃ-ca valliṃ-
 ca chiñḍitvā nisseṇiṃ bandhītvā tāya taṃ rukkhāṃ abhi-
 rūhītvā phalaṃ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalatthāya; evam-eva kho mahārāja ye te sa-
 bbhāvaparissuddhā pubbe vāsītavāsanaṃ te ekacittakkhapena
 nippapañcā honti, iddhimā viya rukkhaphalaṃ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te iminā payogena
 saecāni abhisāmenti, nisseṇiyaṃ viya puriso rukkhaphalaṃ

² itivuttakaṃ A twice, B once ¹¹ mahārajakkhā all throughout ^{17.21} vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti, eko dhanavā dhanavasena pariṣaṃ vaḍḍhetvā parisāya atthaṃ sādheti, yā tathā tassa parisapariyesanā sā atthattāya; evaṃ-eva kho mahārāja ye te sabhāva-parisuddhā pubbe vāsītavāsanaṃ te ekacittakkhaṇena chasu abhiññāsu vasābhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi payogehi sāmāññattham abhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam pi bahukāraṃ, dānam pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhaṭṭa-balatttha-dovārika-anīkatthā-pārisajjaṇehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbe pi upakārā honti; evaṃ-eva kho mahārāja uddeso pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam pi bahukāraṃ, dānam pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhijātiparisuddhā bhavēyyuṃ, anusāsakena karaṇīyaṃ na bhavēyya; yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti. Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankheyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭṭhū gato, so pi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi paripucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asankhatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evaṃ etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gihī arahattaṃ patto dve v' assa gatiyo bhavanti, anañña: tasmīṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkametun -ti. Sace so bhante Nāgasena tasmiñ divase ācariyañ vā upajjhāyañ vā pattacīvarañ vā na labhetha, api nu so arahā sayañ vā pabbajeyya, divasañ vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhiṃ āgantvā tañ pabbajeyya, parinibbāyeyya yā ti. — Na so mahārāja arahā sayañ pabbajeyya, sayañ pabbajanto theyyaṃ āpajjati; na ca divasañ atikkameyya; aññassa arahantassa āgamanam bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmiñ yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahattassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvita-hāro bhavātīti. — Visamañ mahārāja gihilingaṃ, visame linge lingadubbalaṭṭāya arahattañ patto gihī tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahattassa, gihilingass' eso doso, yad -idañ lingadubbalaṭṭā. Yathā mahārāja bhojanañ sabbasattānañ āyupālakañ jivitarakkhakañ visamakotṭhassa maddadubbalaṭṭāgahanikaṃ avipākena jivitañ harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, kotṭhass' eso doso, yad -idañ aggidubbalaṭṭā; evam -eva kho mahārāja visame linge lingadubbalaṭṭāya arahattañ patto gihī tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahattassa, gihilingass' eso doso, yad -idañ lingadubbalaṭṭā. Yathā vā pana mahārāja parittañ tinasalākaṃ npari garuke pāsāṇe ṭhapite dubbalaṭṭāya bhijjivā patati, evam -eva kho mahārāja arahattañ patto gihī tena lingena arahattañ dhāretuñ asakko tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārājjañ labhivā khaṇena paripaṭṭati paridham-satī osakkati, na sakkoti issariyañ dhāretuñ; evam -eva kho mahārāja arahattañ patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkā- ABC. ⁴ atikkā- ACMB. ⁷ atikkā- M. ⁸ arahantassa ABC, -hattāya M. ¹¹ -hāro ABC, -bhāro M. ¹¹ viyavisame AbC. ¹² -latāya BC throughout. A once, Ab twice.

hattam dbāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam etaṃ, tathā sampaññehāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato satisammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na tthi arahantānaṃ satisammoso ti. — Āpajjeyya pana bhante arahā āpattiṃ ti. — Āma mahārājāti. — Kismim vattusmin ti. — Kutikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaṇḍāya, pavārite appavāritasaṇḍāya, anatiritte atiritasaṇḍāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattiṃ āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā njananena vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyaṃ hoti, yaṃ arahā āpattiṃ āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattiṃ āpajjati na tthi ca arahato anādariyaṃ, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na tthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṃ ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saṇḍāpehi, kiṃ tattha kāraṇaṃ ti. Dve me mahārāja kilesā: lokavajjaṃ paṇṇattivajjaṃ cāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjaṃ: dasa akusalakammaṃpathā, idaṃ vuccati lokavajjaṃ. Katamaṃ paṇṇattivajjaṃ: yaṃ loke atthi samagānaṃ anānucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjaṃ, tattha Bhagavā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paṇḍāpeti yāvajjivaṃ anatikkamaṇiyaṃ: vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; uḍake hassadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; iti eya-rūpāni evarūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idaṃ vuccati paṇṇattivajjaṃ. Yaṃ kilesaṃ lokavajjaṃ abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum, yaṃ kilesaṃ paṇṇattivajjaṃ

tam ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbam jānitum. Anaññātam mahārāja arahato itthūpurisānam nāmam - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahiyā anaññāto; vimuttihā yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chala-bhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya. Sabbaññū mahārāja Tathāgato va sabbam jānāti. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke buddhā, dissanti paccekabuddhā, dissanti tathāgatasāvaka, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubbhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubbhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalā-bujā samśedajā opapātikā, atthi satīā apadā dipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā osurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kin-purā mahoragā uṇḍā supannā siddhā vijjādhara, atthi hatthi assā gāvo mahisā oṭṭhā gadraabhā njā elakā migā sūkara sīhā byagghā dipī acchā kokā taracchā soṇā sigālā, atthi bahuviddhā sakunā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi sankha silā pavālaṃ lohitaṃko masāragallaṃ veluriyo vajiraṃ phalikaṃ kālaloḥaṃ tambaloḥaṃ vatta-loḥaṃ kaṇṭhaloḥaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sūpaṃ bhaṇḍaṃ kambalaṃ, atthi sāli vihi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sāreḡandho pheggugandho tacagandho

¹ tam om. AaB. ² ca A; om B. ³ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tīṇa-latā-gaccha-rukkha-osadhi-vanaspati-nadī-pah-bata-samudda-maccha-kacchapā, sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīpi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niceatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīpi loke na-tthīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ-etarū, tathā sampaññehīmi.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetujā anutujā, katame dve: ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ, Ime kho mahārāja dve akammajā ahetujā anutujā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākaroḥīti. — Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi; mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākaroḥīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idaṃ tāva vattuṃ: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbānaṃ ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

⁹ -pañ AC. ¹⁰ -samuddā B (-uddho M). ¹¹ me om. AC. ¹² tava AbC.

kārataraṃ pavisaṃa, vanato vanataraṃ pavisaṃa, gahanato gahanataraṃ pavisaṃa, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassā pana dhammassa uppādāya hetu na - tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bijam atthi, tena kāraṇena bijassa pi bijam icchitabban; evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjham - pi atthi mūlam - pi atthi, evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyam mahārāja nibbānam, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇam dassetvā kāraṇena maṃ saṇṇāpehi, yathā 'ham jāneyyam: nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na - tthi ti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhu - kam suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇam. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pakatikena balena ito Himavantam pabbatarājam upagantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pakatikena balena Himavantam pabbatarājam idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pakatikena balena mahāsamuddam nāvāya uttaritvā pārimatiraṃ gantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

¹ natthi ti all. ² ācariyassāpi AC. ³ pārimam tīraṃ C.

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārimatiraṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātun, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetun; kiṃkāraṇaṃ: asaṅkhatattā dhammassāti. — Asaṅkhatam bhante Nāgasena nibbānan - ti. — Āma mahārāja, asaṅkhatam nibbānaṃ, na kehihi kataṃ; nibbānam mahārāja na vattabbaṃ: oppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atīta - ti vā anāgata - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhaviññeyya - ti vā sotaviññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jīvaviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ ca oppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhaviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jīvaviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha, na - tthi nibbānan - ti. — Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena mānasena paṇṭena ojukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipāṇo ariya-sāvako nibbānaṃ - passatīti. — Kidaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, yaṃ - taṃ opammehi ādīpaniyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpaniya - ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātaṃ dassehi vaṇṇato vā saṇṭhānato vā aṇuṃ vā thūlaṃ vā dighaṃ vā rassaṃ vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitun, na so vāto haṭṭhagahanaṃ vā nimmadanaṃ vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayitun, tena hi na - tthi vāto ti. — Jānaṃ' ahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupavittāṃ,

² pārimaṇi tīraṃ AC. ³ -kāraṇaṃ M. ¹¹ jivuhā B. ¹² yathā once M.

¹⁴ vāto ti āma AbC. ¹⁷ upadassatun AM throughout, C twice.

na cāhaṃ sakkomi vātaṃ upadassayitun - ti. — Evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na ca sakkā nibbānaṃ upadassayitum vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sūpadassitaṃ opammaṃ, suniddiṭṭhaṃ kāraṇaṃ, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcehāmi: atthi nibbāna - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabhāni ca bhajātāni hetujāni, paṭhavi ca pabbatā ca udakaṇ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānaṃ - ca ime dve akammajā abhetujā anutujā. Nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ: kammajan - ti vā hetujan - ti vā utujan - ti vā uppannan - ti vā anuppannan - ti vā uppādaniyan - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppannan - ti vā cakkhaviññeyyan - ti vā sotaviññeyyan - ti vā ghānaviññeyyan - ti vā jīvHAViññeyyan - ti va kāyaviññeyyan - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyaṃ nibbānaṃ yaṃ so sammā paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. — Ramaṇiyo bhante Nāgasena pañho suvinīcehito nissamsayo ekantaगतo, vimati upacchinna, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Cavanti pana te bhante yakkhā tambā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cavanti te yakkhā tambā yoniyā ti. — Kissa pana bhante Nāgasena tesam matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati,

¹⁷ nautujā BC, navutujā A. ¹⁸ pana oṃ. AsB.

kunapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kunapagandho pi tesāṃ vāyati. Matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavannena vā dissati, kimivannena vā dissati, kipillikavannena vā dissati, paṭangavannena vā dissati, ahivannena vā dissati, vicchikavannena vā dissati, satapadivannena vā dissati, dijavannena vā dissati, migavannena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imaṃ pañhaṃ puttṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti. *

Bhante Nāgasena, ye te ahesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā, seyyathīdaṃ: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapilo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p¹ ete ācariyā sakiṃ yeva roguppattiṃ² - ca nidānaṃ³ - ca sabhavaṃ⁴ - ca samuṭṭhānaṃ⁵ - ca tikicchaṃ⁶ - ca kiriyaṃ⁷ - ca siddhāsiddhaṃ⁸ - ca sabbaṃ⁹ - taṃ niravasesaṃ jānitvā: imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissanti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttaṃ bandhiṃsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgataṃ kiriyaṃ buddhaññāpāna jānitvā: ettake nāma vatthusmiṃ¹⁰ ettakaṃ nāma sikkhāpadaṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti pariechhinditvā anavasesato sikkhāpadaṃ na paññāpesi; uppanuuppanne vatthusmiṃ, ayase pākaṭe, dose vitthārike puthugate, ujjhāyantesu manussesu, tasmiṃ tasmiṃ kāle sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Nātaṃ¹¹ etaṃ mahārāja Tathāgatassa: imasmiṃ samaye imesu manussesu sādhiakaṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evaṃ ahosi: Sace kho ahaṃ sādhiakaṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ ekappahāraṃ paññāpessāmi, mahājano santāsaṃ āpajjis-

¹ dvija- A. ² kaṇḍaraggilomā M. ³ vittharite A.

sati: bahukaṃ idha rakkhitaḥḥam, dukkaraṃ vata bho
 samaṇassa Gotamassa sāsane pabbajitun - ti pabbajitu-
 kāmā pi na pabbajissanti, vacanaṃ - ca me na sadda-
 hissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmino bhavis-
 santi; uppannuppanne vatthussmiṃ dhammadesanāya viñ-
 ṇāpetvā pākaṇe dose sikkhāpadaṃ paññāpessāmi. —
 Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ
 bhante Nāgasena buddhānaṃ, yāva mahantaṃ Tathāga-
 tassa sabbaññutaññaṃ; evaṃ - etaṃ bhante Nāgasena,
 suniddiṭṭho eso attho Tathāgatena, bahukaṃ idha rakkhī-
 tabbaṃ - ti sutvā sattānaṃ saṃtāso uppajjeyya, eko pi
 Jinasāsane na pabbajeyya, evaṃ - etaṃ, tathā sampa-
 tiucchāmi.

Bhante Nāgasena, ayaṃ suriyo sabbakālaṃ kaṭhi-
 naṃ tapati, udāhu kañci kālaṃ mandaṃ tapatīti. —
 Sabbakālaṃ mahārāja suriyo kaṭhinaṃ tapati, na kañci
 kālaṃ mandaṃ tapatīti. — Yadi bhante Nāgasena - suriyo
 sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, kissa pana app - ekadā suriyo
 kaṭhinaṃ tapati app - ekadā mandaṃ tapatīti. — Cattāro
 'me mahārāja suriyassa rogā yesaṃ aññatarena rogena
 patipīlito suriyo mandaṃ tapati, katame cattāro: abbhāṇi
 mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo
 mandaṃ tapati; mahikā mahārāja suriyassa rogo, tena
 rogena patipīlito suriyo mandaṃ tapati; meggho mahārāja
 suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandaṃ
 tapati; Rāhu mahārāja suriyassa rogo, tena rogena pati-
 pīlito suriyo mandaṃ tapati. Ime kho mahārāja cattāro
 suriyassa rogā, tesaṃ aññatarena patipīlito suriyo man-
 daṃ tapatīti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ

¹⁹ suniddiṭṭho B. ²⁰ kañci kañci B. ²¹ abbhū M. ²² aññat. rogena patip. A.

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannassa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesañ sattānañ; na tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinañ tapati, no tathā gīme ti. — Gīme mahārāja anupahatañ hoti rajojallañ, vātakkhubhitā repū gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subhalā honti, mahāvāto ca adhimattañ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyarañsiyo pidahanti; tena gīme suriyo mandañ tapati. Hemante pana mahārāja heṭṭhā paṭhavi nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantañ hoti rajojallañ, repu ca santasantañ gagane carati, vigatavalābhako ca hoti ākāso, vāto ca maṇḍamandañ vāyati; etesañ uparatiyā visadā honti suriyarañsiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapati. Idam ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinañ tapati, no tathā gīme ti. — Sabbñimutto bhante suriyo kaṭhinañ tapati, meghādisahagato kaṭhinañ na tapatīti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan ti.

¹ uppajjissatīti AaB. ² -matā evametarū etc. M. ³ repu ABC. ⁴ mandañ mandañ AC.

— Api nu kho bhante te tesaṃ anumatena dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālap-piṃsu; yadi te atthato jāneyyuhū, te pi anumodeyyuhū, na te vilapeyyun-ti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam-pi dutiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhivā tēna brāhmaṇeṇa latāya anumajjiyante disvā ajjhupekkhi. Idam-pi tatiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so sakena balena baodhanā mucchivā āgate dārake sārājjam-upagate puna-d-eva latāya bandhivā adāsi. Idam-pi catutthaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so dārake: ayaṃ kho tāta yakkho khādītuṃ neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na as-sāsesi. Idam-pi pañcamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādeso nipatitvā: alaṃ tāta, Kaṇhājinaṃ nivattehi, aham-eva gacchāmi yakkhena saha, khādātu maṃ yakkho ti yācamānassa eva na sampaticchi. Idam-pi chaṭṭhaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālikumārassa: pāsāṇasa-maṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena niyamāne na nivāresīti vilapamānassa kāraṇānaṃ nākāsī. Idam-pana sattamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ tassa rūlarūlassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puññakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, naou nāma sakadāpaṃ dātappaṃ hotīti. — Dukkaraṃ mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ² dāsattāya AM. ³ mucchivā AaM. ⁴ ti ca ya. AC. ⁵ eṇaṃ M. ⁶ jālyaku- C. ⁷ yaṃ om. AaM. ⁸ Idampina Aa. Idampi pana Ab; idampi sattamaṃ M. ⁹ rūlarūlassa BM. ¹⁰ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabbhavane pakittenti, garuḷā garuḷabbhavane pakittenti, nāgā nāgabbhavane pakittenti, yakkhā yakkhabbhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya aji⁸ etarahi idha ambhakaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā yikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññānaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, kataṃe dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammassa; so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññānaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabban⁹ - ti. — Ingħa bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā silavā hoti kalyāṇadhammo, so bhavēyya pakkhabato vā piṭhasappi¹⁰ vā aññatarāṃ vā byādhim āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desam¹¹ anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tattonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ kammaṃ - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabban, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, deveṣu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhavē bhavē nibbatteyya, tadanucchavikāni c'assa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatīto sugatim gaccheyya, ten¹² eva kammābbhisandena iddhiyānam¹³ abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvat-

⁸ -yamanuppatto A. ⁹ anudassitī AaB. ¹⁰ -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivaddē dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ supohi, yathā paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukha - vipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ balaṃ uddharāpetvā ānāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ dānaṃ - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasa - hassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahṃaṇaṃ atibrahmā bhaveyya, samāṇaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atiarabhā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukha - vipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balaṃ janāṃ pīletvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasasukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raṇṇā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattthāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakatassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttēna bhojanaṃ visamaṃ paripamati, ativassena dhaṇṇaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitūpeṇa upaḍayhati, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena cora - gāhaṇaṃ upagacchati, atibhayaṇa nirujjhati, atipūreṇa naḍi uttarati, ativāteṇa asani patati, atiaḍḍhiṇā odanaṃ uttarati, atisaṅcareṇa na ciraṃ jīvati; evam - eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahāsagūṇaṃ C. ¹¹ yasāṃ sukhaṃ AbC. ¹² -cāreṇa Aa, -cāraṇena M.

raññā dinnam, na tatha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loka vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidāna-dāyī loka kittim pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavara-tāya dībbaṃ vanamūlaṃ gahitaṃ api hatthapāse t̥hitānaṃ parajanaṇaṃ na dassayati, agado atijaccatāya piḷāya samugghātako rogānaṃ antakaro, aggi atijotitāya dāhati, udakaṃ atisītātāya nibbāpeti, padumaṃ atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atiguṇātāya kāma-dado, vajiraṃ atikhipātāya vijjhati maṇi-muttā-phali-kaṃ, paṭhavi atimahantatāya narōraga-miga-pakkhi jala-sela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sīgera atibhārikatāya aśalo, ākāso ativitthāra-tāya ananto, suriyo atippabbhatāya timiraṃ ghātetī, siho atijātītāya vigatabbhayo, mallo atibalavatāya paṭimallaṃ khippaṃ ukkhipati, rājā atipuṇṇatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho atiagga-tāya anupamo; — evaṃ - eva kho mahārāja atidānaṃ nāma loka vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidāna-dāyī loka kittim pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahasīmhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loka.

Atthi pana mahārāja loka t̥hapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātābbaṃ - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loka adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmi hoti; katamāni dasa: majjadānaṃ bhante Nāgasena loka adānasammatāni, yo taṃ dānaṃ deti so apāyagāmi hoti; samajjadānaṃ — pe — itthidānaṃ — usabhadānaṃ — cittakammadānaṃ —

¹ atijāṇātāya M. ² dāyhati AM. ³ navupalippati A. ⁴ -pakkhi ali.

⁵ anūpamo B. ⁶ dānāni yāni loka ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kukkuṭa-sūkaradānaṃ — tulākūṭa-mānakūṭadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so apāyugāmi hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmi hotīti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi: atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbaṃ ti. — Na-tthi bhante Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbaṃ; cūṭappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci accchādanaṃ, keci sayanaṃ, keci āvasathaṃ, keci attharaṇapāpuraṇaṃ, keci dāsīdāsaṃ, keci khattavattthuṃ, keci dipadacatuppadaṃ, keci satam sahasaṃ satasahasānaṃ, keci mahārājaṃ, keci jīvitaṃ-pi denti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitaṃ-pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ paripātesi sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho mahārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ: labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitūṃ vā vikkiṇitūṃ vā ti. — Ama bhante, labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitūṃ vā vikkiṇitūṃ vā ti. — Yadi mahārāja labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitūṃ vā vikkiṇitūṃ vā, Vessantara pi mahārāja rājā alabhamāno sabbaññutaññaṃ opadduto dukkhito tassa dhamma-dhanaṃ paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkiṇi ca. Iti mahārāja Vessantarena rañḍā aññesaṃ diṇṇaṃ yeva diṇṇaṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kiassa pana tvaṃ mahārāja tena dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantaraṃ dānapatiṃ dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācaneṃ niminitvā

¹² dāre AB; cāti all. ¹³ kho om. AC. ¹⁴ yācane M (and perhaps C). ¹⁵ nimittvā M.

attānaṃ dātabban² ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācānte attānaṃ daḍeyya; yaṃ yaṃ hi yācānte taṃ tad-eva dātabbaṃ, etaṃ sappori-sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇīyaṃ āharūpeyya, tassa yo bhojanaṃ daḍeyya api nu so ma-hārāja puriso tassa kiccakāri assāti. — Na hi bhante, yaṃ so āharūpeti taṃ-eva tassa dento kiccakāri assāti. — Evam-eva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇo puttadāraṃ yācānte puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kaṃpeyya, na rajjeyya, tassa dinnāṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatīṃ upagantvā yā-ceyya; dāsattaṃ me upehīti, dinnāṃ pariccattaṃ yev³ assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño mahārāja Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā mahārāja pakkā maṃsapesi bahusādhāraṇā, evam-eva kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jaggaṇa-sādhāraṇo, evam-eva kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto sammāsambodhiṃ pāpunissāmi. Yathā mahārāja puriso adhaṇo dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalatthalavaṇij-jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanāṃ ārādheti, dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam-eva kho mahārāja Vessantaro dānapatī adhaṇo buddhadhanena sabbaññuta-ratanapaṭilābhāya yācakaṇaṃ dhanadhaññaṃ dāsīdāsaṃ yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpateyyaṃ sakaṃ puttadāraṃ attānaṃ-ca cajitvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati. Yathā vā pana mahārāja amaccō muddakāmo muddā-

² -o C, om. AsB. ³ -adeva M. ²¹ -kāraṇaṃ BC. ²² evamūhaṃ AbC.

dhikarapaññam yaññ kiñci gehe dhanadhaññaññam hiraññasu-
vaññaññam taññ sabbaññam datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
mati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baññam tāññ bāhirabbhantaraññam dhanāññam datvā jīvitaññam pi
paresāññam datvā sammāsambodhiññam yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaññ so brāhmaṇo yāceti taññ - evāhaññam tassa dento
kiccakārī nāñña homi, evaṃ so tassa puttadāram adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāram adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāram adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetun - ti puttadāram adāsi, na ukkaṇṭhito: appiyā
me ti niharitukāmatāya puttadāram adāsi; atha kho sab-
baññūtaratanass' eva piyattā sabbaññūtanāññassa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaññam atulaññam vipulaññam anuttaraññam
piyaññam manāpaññam dayitaññam pānasamaññam puttadārādānavaraññam
brāhmaṇassa adāsi. Bhāsitaññam - p' etaññ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpiṭake:

Na me dessā ubho puttā, Maddi devī na dessiyā;
sabbaññūtaññam piyaññam mayhaññam, tasmi piye adās' ahaññ - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaññam datvā
paññasālaññam pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppaṭṭi, hadayavatthuññam unhaññam - aho-
sī, nāsikāya appahontiya mukhena unhe assāsa-passāse vi-
sajjesi, assūni parivattitvā lohita-bindūni hutvā nettēhi
nikkhamiṃsu. Evaññ kho mahārāja dukkheṇa Vessantaro
rājā brāhmaṇassa puttadānaññam adāsi: mā me dānapatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhe ca me
puttake vanamūlaphalehi itonidānaññam ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹² maddi AB. ¹³ puttadāramadāsi AM

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā: na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ, ime ca dārake ayyako nikkhiṇṇassati, evaṃ amhākaṃ-pi gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jipṇo vuddho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyano khināyuko parittapuñño, n' eso samatto ime dārake dāsabhogena bhuñjituṃ-ti. Sakkaṇṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahetvā peḷāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjituṃ-ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ eva kho mahārāja imasmiṃ loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇḍitanaṃ subbaṃ jātimaṇḍaṃ attharomaṃ suparikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakaṭaṇābhīpariṇāhaṃ na sakkā kenaci pīṭikāya veḥetvā peḷāya pakkhipitvā satthakaṇṇisāṇaparibhogena paribhuñjituṃ; evaṃ eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇḍitanaṇapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Yathā mahārāja tīdhappabbhinno sabhaseto sattappatitthito attharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāsādiko dassaniyo Upo-satho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahituṃ, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā

¹ hi om. C. ² nikkhi- Aa. ³ sako- B. ⁴ tīdhappabbhinno B. ⁵ sarā-
rāṇena B, satāpena C, sarāpena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ supohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthiṇṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogāḷho anāvato na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ supohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahasasayojanāyānavitthāro caturāsītikūṭasahasasapatimandito pañcannaṃ mahānadīsatanāṃ pabhavo mahābhūtaganālayo nānāvīdhagandhadharo dibbosadhasatasamalankato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ supohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyāṃ uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paññāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākato paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ supohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahassemi
pi yāva Akanitṭhabbavanam etth' antare surāsura-garūḷa-
gandhabba-yakkha-rakkhasa-mahoraga-kinnara-Indabha-
vanesu kittisaddo abbhuggato silavaragandho c' assa sam-
pavāyati, tena tassa dārukā na sakkā kenaci dāsabho-
gena bhūjituṃ.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pītara Vessantarena
rañño: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanaṃ datvā
nikkīnanto taṃ nikkhasasessaṃ datvā nikkīnātu, Kaṇ-
hājinaṃ nikkīnanto dāsasataṃ dāsīsataṃ hatthisataṃ
assasataṃ dhenosataṃ usabhasataṃ nikkhasatan - ti sab-
basataṃ datvā nikkīnātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāh-
maṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe
ayyakassa vacanaṃ karitṭha, brāhmaṇass' eva anuyāyino
hothāti, evam - anusāsivā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā
ayyakena putṭho kathesi:

Sahasagghaṃ hi maṃ tāta brāhmaṇassa pitā adā,
attho Kaṇhājinaṃ kaṇṇaṃ hatthinaṃ - ca satena cāti.

— Sunibbēhito bhante Nāgasena paṇho, subhinnaṃ diṭ-
ṭhijālaṃ, sumadditā parappavādā, sakasamayo sodipito,
byaṇjanaṃ suparisodhitaṃ, suvibhatto attho, evam - etaṃ,
tathā sampañcehāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukka-
kārikaṃ karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena duk-
kakārikā katā ti. — Na - utthi mahārāja sabbesaṃ bo-
dhisattānaṃ dukkakārikā, Gotamen' eva bodhisattena
dukkakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evaṃ,
ayuttaṃ yaṃ bodhisattānaṃ bodhisatthehi vemattatā hotīti.

¹ -bhavanā M. ² te om AaB. ³ nikkhi- AaC twice. ⁴ Jālyakumāro
A. ⁵ hatthi- C

— Catuhi mahārāja thānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi thānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam pi mahārāja buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paṇṇāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesārañje dasatathāgatabale chaasādhāraṇāṇe cūdasabuddhañāṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamāṇena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto, naṃ nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabban ti. — Bodhisatto mahārāja viparītāṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭisārī ahoṣi, tassa vippaṭisārissa aratī uppajji, araticittāṃ uppannāṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyāti veḥḥaṃ thātvā idaṃ vacanam abravi: mārisa mārisa, mā kho tvaṃ nkkantḥito ahoṣi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkarātanaṃ pātubhavissati saḥassāraṃ saṇemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, paṭhavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayam eva upagacchissanti, divasahassa-parittadipa-parivāresu catusu mahādīpesu ekamuḍhena āṇāpanaṃ vattissati, parosahassaṃ ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangarūpā parusenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catudīpaṃ anusāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayoṣūlaṃ

sabbattha dāhantaṃ kannasotaṃ paviseyya, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kannasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkanthito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegam-āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimahā aggikkhandho jalamāno aññena katthena upadāhito bhīyyosomattāya jāleyya, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkanthito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegam-āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavi pakatitintā nibbataharitasaddalā āsittodakā cikkhallajātā puna-d-eva mahāmeghe abhivatṭe bhīyyosomattāya cikkhallatarā assa, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkanthito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegam-āpajjīti.

Api nu kho bhaṇte Nāgāsena Bodhisattassa yaḍi sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yaḍi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: aniecan-ti mahārāja Bodhisatto dāḥaṃ aggahesi, dukkhaṃ, anattā ti dāḥaṃ aggahesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadāhato¹ udakaṃ Gangāṃ nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṭinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gangāṃ nadiṃ paviseyya, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dāhantaṃ B. ² pavisitvā AC. ³ tassāya AB. ⁴ paṭhavi AB. ⁵ -tinnā C. ⁶ -odhā AC. ⁷ cikkhalya- AC. ⁸ abhivatṭhe M. ⁹ tassāya AC. ¹⁰ dibba- BC. ¹¹ paṭi- M. ¹² pi om. C. ¹³ patto ti all. ¹⁴ gangānadiṃ CM. ¹⁵ gangānadiyā AC. ¹⁶ pavisati esamēva kho mahārāja api-nu ABC.

tañ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Bodhisattena kappānañ satasahassañ caturo ca asankheyye kusalañ paripācitañ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yañ antimabhavo anuppatto, paripakkam bodhiñānañ, chahi vassehi Buddho bhavissāti sabbāññu loke aggapuggalo, apī nu kho mahārāja Bodhisatto cakkaranassa kāraṇā paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Apī ca mahārāja mahāpaṭhavī parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakañ paṭisotañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakañ viya, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarāja satadhā vā sahassadhā vā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Pateyyum pi ce mahārāja candimasuriyā satūrakā leḍḍu viya chamāyañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Samvatteyya pi ce mahārāja ākāso kilāñjam - iva, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Kinkāraṇā: padālitattā sabbabandhanāna - ti.

Bhante Nāgasena, kati loke bandhanāni. — Dasa kho pañ' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: mātā mahārāja loke bandhanāñ, pitā mahārāja loke bandhanāñ, bhariyā mahārāja loke bandhanāñ, puttā mahārāja loke bandhanāñ, ūtī mahārāja loke bandhanāñ, mittā mahārāja loke bandhanāñ, dhanāñ mahārāja loke bandhanāñ, lābhasakkāro

¹ appatvā AC throughout. ¹⁸ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇa B. ²³ dāḷ - tattā AaB.

mahārāja loke bandhanam, issariyam mahārāja loke bandhanam, pañca kāmaganā mahārāja loke bandhanam. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi patinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chin-sāni dālitāni padālitāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na patinivattitī.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne aratit-citte devatāya vacanena aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā nekkhammam^{*} abhinikkhanto, kim tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhepa bhavitabbam ñāṇaparipākam āgamayamānenāti. — Dasa kho pan' ime mahārāja puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthi mahārāja vidhavā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittaṇāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa tñānāni auussaramānassa Bodhisattassa evam saṇṇā appajji: mā^{*} haṃ kammahīno assaṃ payogahīno garahito devamanussānāni, yaṃ^{*} nūnahaṃ kammāsāmi assaṃ kammagaru kammādhipeyyo kammasilō kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan^{*} ti. Evam kho mahārāja Bodhisatto ñāṇam paripācento dukkarakārikam akāsūti.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikam karonto

^{*} dālitāni om. A. ^{*} padālitāni om. C.

evam āha: 'Na kho pañāhaṃ imāya kaṭṭakāya dukkaṇā-
kārikāya adbhagacchāmi uttarim manussadhammā alamariya-
ñānadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti.
Api nu tasmim samaye Bodhisattassa maggaṃ ārabha
satisammoso ahoṣīti. — Pañcavīsati kho pan' ime ma-
hārāja cittadubbhalikaraṇā dhammā yehi dubbhalikataṃ
cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame
pañcavīsati: kodho mahārāja cittaassa dubbhalikaraṇo
dhammo yena dubbhalikataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati
āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho pañāso issā maccha-
riyaṃ māyā sūtheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno
mado pamādo thīnamiddhaṃ sandi ālasyaṃ pāpamittatā
rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā arati
mahārāja cittadubbhalikaraṇo dhammo yena dubbhalikataṃ
cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime
kho mahārāja pañcavīsati cittadubbhalikaraṇā dhammā
yehi dubbhalikataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavā-
naṃ khayāya. Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā
kāyaṃ pariyādiyimsu, kāye pariyādiṇṇe cittaṃ na sammā
samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasaḥassaṃ mahārāja
kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catu-
naṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsu tāsu
jātisu, kiṃ pan' assa pacchīme bhava abhisamaya-jātiyaṃ
maggaṃ ārabha satisammoso hessati. Api ca mahārāja
Bodhisattassa saññāmatthaṃ uppajji: siyā nu kho añño
maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto eka-
māsiko samāno pitu Sakkassa kammaṃte sītāya jam-
bucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujjivā nisīno vivice'
eva kāmehi vivicea akusalehi dhammehi savitakkaṃ sa-
vicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasaṃ-

¹ uttari AM. ² -dhammaṃ BaM. ³ -dubbalaṃ all; -karaṇadhammā
AB. ¹⁰ pañ- C. ¹² thīnaṃ BCM. ¹³ sandi ARM. ¹⁴ ālasyaṃ M.
¹⁵ asankheyyakappe A. ¹⁶ paṭhamajjhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānaṃ upasāmpajja vi-
hāsīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nāṇaṃ paripācento Bodhisatto dukka-
kārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ adhimattaṃ balavataṃ,
kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhi-
mattaṃ balavataṃ, no tathā akusalaṃ ti. — Nāhaṃ
bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi: kusalaṃ
adhimattaṃ balavataṃ, no tathā akusalaṃ ti. Dīssanti
bhante Nāgasena idha pāṇātipātīno adinnādāyīno kāmesu
micchācārīno musāvādīno gāmaghātakā paṭṭhadūsakā ne-
katika vaṇcanikā, sabbe te tāvatakena pāpeṇa labhanti
hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇa-
chedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālīkaṃ
saṅkhamoḍḍikaṃ Rāhumukhaṃ jotimālīkaṃ hatthapajjoti-
kaṃ erakavattikaṃ cīrakavāsikaṃ eṇeyyakam baḷisaṃmaṇsi-
kaṃ kaḥāpanakaṃ khārāpatacchikam palighaparivattikaṃ
palālapīṭhakaṃ, tāttena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi
khādāpanaṃ, sūlāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci
rattim pāpaṃ katvā rattim yeva vipākaṃ anubhavanti,
keci rattim katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā
divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattim yeva
anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti;
sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākaṃ anubhavanti.
Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvinnuṃ vā tin-
ṇaṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa
vā saḥassassa vā satasaḥassassa vā saparivāraṃ dānaṃ
datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā
anubhavitā, sīlena vā uposathakammena vā ti. — Atthi

¹⁶ -mālakaṃ BM ¹⁷ -vatṭakaṃ CM. ¹⁸ -pīṭhikaṃ Ab, -pīṭhikaṃ Aa,
-pīṭhaṃ BCM.

mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā
 uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sarī-
 radehena Tidasapure yasam - anuppattā ti. — Ko ca ko ca
 bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhino
 rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, ane-
 kehi taṃ bhavasahasseehi antaritaṃ, dvinnam - p' etaṃ
 ambhakaṃ parokkhaṃ; yadi samattho si, vattamānake bhava
 Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi
 mahārāja bhava Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bho-
 janam datvā tadah' eva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so
 etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paññāyi. Gopālamātā devī attano
 kese vikkipitvā laddhehi aṭṭhahi kahāpanehi therassa
 Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātaṃ datvā
 tadah' eva rañño Udenassa aggamaheśitaṃ pattā. Sup-
 piyā upāsikā aṇṇatarassa gilānabhikkhuno attano ūru-
 mānsena paṭicchādaniyaṃ datvā dotiyadivase yeva rū-
 ḷhavaṇā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato
 ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadah' eva rañño
 Kosalassa aggamaheśi jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi
 sumanapupphamaṭṭhihi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ
 yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasāṭako brāhmaṇo uttara-
 sātakena Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sab-
 batṭhakaṃ labhī. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammi-
 kaṃ bhogaṃ - ca yasaṃ - ca anubhavimsūti. — Bhante
 Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti.
 — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena aku-
 salaṃ yeva adhimattaṃ balavataṃ, no tathā kusalaṃ.
 Ahaṃ hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva - dasa pi
 purise passāmi pāpassa kammasa vipākena sūlesu āro-
 pente, vīsatiṃ - pi timsam - pi cattālisam - pi paññāsam - pi

¹ samādiyitvā BCM ² mah. nimi all. ³ sādhino all. ⁴ bhagavati ABC.

¹⁵ -kaccānassa B. ¹⁶ -daniyaṃ BC. ¹⁷ ārogā C. ¹⁸ abhido- CM. ¹⁹ mālākāro BC. ²⁰ timsatimpī C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pā-
passa kammassa vipākena sālesu āropente. Nandakulassa
bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi,
tena ca raññā Candaguttana sangāmo samupabbūho
ahosi. Tasmīn kho pana bhante Nāgasena sangāme
ubhatobalakāye asitī kavandharūpāni ahesuñ, ekasmīn
kira sīsakalande paripunne ekañ kavandharūpañ utṭha-
hati, sabbe p' ete pāpass' eva kammassa vipākena ana-
yabyasanāñ āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāraṇena
bhaṇāmi: akusalañ yeva adhimattañ balavatarañ, no
tathā kusalañ - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmīn Bud-
dhasāsane Kosalena raññā asadisadānañ dinnan - ti. —
Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena
Kosalārājā tañ asadisadānañ datvā tattonidānañ kañci
diṭṭhadhammikañ bhogañ vā yasañ vā sukhañ vā pa-
ṭilabbhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena
Kosalārājā evarūpañ anuttarañ dānañ datvā pi na labhi
tattonidānañ diṭṭhadhammikañ bhogañ vā yasañ vā su-
khañ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalañ yeva adhi-
mattañ balavatarañ, no tathā kusalañ - ti.

Parittatā mahārāja akusalañ khīppañ pariṇamati,
vipulatā kusalañ dīghena kālena pariṇamati. Upa-
māya pi mahārāja etañ upaparikkhitabhañ. Yathā
mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma
dhaññajāti māsalaṇā antogehagatā hoti, sāliyo chap-
pañcamāsehi pariṇamanti; kim pan' ettha mahārāja an-
tarañ ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sāliṇaṇ - cāti. —
Parittatā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sā-
liṇaṇ. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhoja-
nañ, kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānañ bhojanañ - ti.

²⁰ -kavandha- C, -kabaḍḍha- M. ²¹ kiñci all. ²² dhaññā- AuM, dhañ-
ñāñ C. ²³ māsalaṇa B, -lunā Au, -lunāma AbC, māsaphalaṇā M.
²⁴ parittatā all. ²⁵ vipulatāya M. ²⁶ rājārahā AuC.

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalāṃ khippaṃ pariṇamati, vipulattā kusalāṃ digbheṇa kālena pariṇamati. — Yaṃ tattha bhante Nāgasena, khippaṃ pariṇamati taṃ nāma loke adhimattaṃ balavataṃ, tasmā akusalāṃ adhimattaṃ balavataṃ, no tathā kusalāṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatima-bhāyuddhaṃ pavisitvā paṭisattuṃ upakacchake gahe tvā ākaḍḍhitvā khippataraṃ sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippaṃ sallaṃ uddharati rogaṃ apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako siṅhasiṅhaṃ gaṇetvā khippaṃ dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippaṃ paṭimallaṃ ukkhipitvā uttānakaṃ pāṭeti so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yaṃ khippaṃ pariṇamati kusalāṃ vā akusalāṃ vā taṃ loke adhimattaṃ balavataṃ - ti. — Ubhayam - pi taṃ mahārāja kammaṃ samparāyavedaniyaṃ yeva, apī ca akusalāṃ sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedaniyaṃ hoti. Pubbahehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo: yo pāpaṃ hanati so daṇḍāraho, yo adinnaṃ ādiyati, yo paradāraṃ gaecchati, yo musā bhannati, yo gāmaṃ ghāteti, yo panthaṃ dūseti, yo nikati-vañcanaṃ karoti so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chiodanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehi ṭhapito niyamo: yo dānaṃ vā deti sīlaṃ vā rakkhati uposathakammaṃ vā karoti tassa dhaṇaṃ vā yasaṃ vā dātubban - ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasaṃ vā denti, corassa katakammassa vadhabandhanaṃ viyāti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja dāyakānaṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasaṃ vā dadeyyoṃ, kusalam - pi diṭṭhadhamma-

⁷ upakacchakena AbC. ⁸ upanāmeyya AbC. ⁹ sūro all. ¹⁰ -vedaniyaṃ C throughout. ¹¹ hanti B. ¹² vicinitvā once AM. ¹³⁻¹⁵ vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti: dhanam vā yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na ditṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam ditṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattaṃ balavataraṃ vedanaṃ vediyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānaṃ dutvā pubba-petānaṃ ādisanti: imaṃ tesam pāpuṇātūti. Api nu te kañci tatonicānaṃ vipākaṃ paṭilabhanṭīti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhanti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhanti. — Nīrayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggagatā na paṭilabhanti, tiracchānayonigatā na paṭilabhanti; catunnaṃ petānaṃ tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppipāsino nijjhāmatagghikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramānā yeva labhanṭīti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ vissotaṃ hoti aphalaṃ, yesaṃ uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhanti. — Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanṭīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-maṃsa-surā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā nātikulaṃ gacchanti; yadi te nātakā taṃ upāyanaṃ na sampaticcheyyuhū, api nu taṃ upāyanaṃ vissotaṃ gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanṭīti. Yathā

¹ ca B. ² vedanaṃ om. BM. ³ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ⁴ kiñci all. ⁵ bhante Nāgasena AbBAM. ⁶ nañ ABC, nañ tañ M. ⁷ anubhavanṭīti all.

vā pana mahārāja puriso ġabbhaṃ pavūttho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavūttho¹ eva bhante ti. — Evam² eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. — Hotu bhante Nāgasena, evam³ etam, tathā sampatīcehāma: dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavaṃti, na mayam⁴ tam⁵ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesaṃ dāyakānaṃ dīnaṃ dānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti te ca tassa vipākaṃ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitaṇṇaṃ paduṭṭhamānasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya: imassa me kammassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti, api nu tassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. — N^o eso mahārāja paṇho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbaṃ pucchī; kissa ākāso nirālambo, kissa Gaṅgā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti tam⁶ pi maṃ tvaṃ pucchissasīti. — Nāhaṃ⁷ tam⁸ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumanussā loke vāmagāhīno vicakkhukā; kiṃ⁹ ti te otāraṃ na labheyyun¹⁰ ti evāhaṃ¹¹ tam¹² pucchāmi. — Na sakkā mahārāja saba akatena ananumatena saba pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajitum. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūram¹³ pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathiechitaṃ haritum¹⁴ ti. — Na hi bhante ti. — Evam¹⁵ eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jaletum, api nu mahārāja sakkā udakena

¹ dvipadānaṃ CM. ¹¹ ādiseyya ABC. ¹² na om. all ¹³ dvijā C. ¹⁴ dvipadā CaM ¹⁵ okāraṃ M. ¹⁶ pāpakammā CM. ¹⁷ sudūraspi A

padipo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā talākato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum; kāraṇena maṃ saññāpehi, nāhaṃ andho anāloko, sutvā vedissāmiti. — Akusalaṃ mahārāja thokaṃ, kusalaṃ bahukaṃ, thokattā akusalaṃ kattāraṃ yeva pariyādiyati, bahukattā kusalaṃ sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharati. — Opammaṃ karohi. — Yathā mahārāja parittaṃ ekaṃ udabindu paṭhaviyaṃ nīpateyya, api nu kho taṃ mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha taṃ udabindu nīpatitaṃ tatth' eva pariyādiyati. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittaṃ akusalaṃ, parittattā kattāraṃ yeva pariyādiyati, na sakkā saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharanītaṃ, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha - sara - saritā - sākhā - kandara - padara - dāha - talāka - udapāna - pokkharāṇiyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahatattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalaṃ bahukaṃ, bahukattā sakkā devamanussehi pi saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ,

¹⁶ udabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyati ABC.

kusalāṃ bahutaraṃ - ti. — Idha mahārāja yo koci dānaṃ deti sīlaṃ samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahatṭho hasito pahasito pamodito pasannamānaso vedaḍḍho hoti; tassa aparāparaṃ pīti appajjati, pīṭimanassa bhīyyo bhīyyo kusalaṃ pavaḍḍhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilāsampunṇe ekena desena udakaṃ paviseyya ekena nikkhameyya, uikkhamante pi aparāparaṃ appajjati, na sakkā hoti khayaṃ pāpetum; evaṃ - eva kho mahārāja kusalaṃ bhīyyo bhīyyo pavaḍḍhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso kataṃ kusalaṃ āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhīyyo bhīyyo kusalaṃ pavaḍḍhati, tassa taṃ kusalaṃ sakkā hoti yathicchakehi saddhiṃ saṃvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena kusalaṃ bahutaraṃ. Akusalaṃ pana mahārāja karonto pacchā vipatṭisārī hoti, vipatṭisārīno cittaṃ patilīyati patikoṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpuṇṇāya unnatāvanatāya kuṭṭha-sankuṭṭhāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantam hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati; evaṃ - eva kho mahārāja akusalaṃ karontassa cittaṃ patilīyati patikoṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmīṃ loke naranāriyo supinaṃ passanti kalyāṇaṃ - pi pāpakam - pi, diṭṭhapubbam - pi adiṭṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁹ yathā pana HC, yathā evā pana AM. ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹¹ -pulli- C.

khemaṃ - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvīdhāni pi anekavaṇṇasahassāni dissanti. Kiṃ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasambhārato supinaṃ passati, samuddācīṇato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccam, avasesam micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, taṃ vā nimittam cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa āroceṭīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceṭi, atha kho taṃ yeva nimittam cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiṇoci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño koci chāyaṃ ānetvā ādāsam āropeṭi, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceṭi, atha kho yato kutoci nimittam āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yaṃ - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evam nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evam vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇam dasshehīti. — Yathā mahārāja sarīre tilakā piḷakā daddūci utṭahanti lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kīmetam C. ³ nimittatam A. ¹⁰ avasesā M. ¹⁵ añño vā koci all.
¹⁴ tassa nu ās, AC. ²¹ mah. tassa... nimittam na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api na tā mahārāja [tilakā] piḷakā jānītvā uppajjanti: imam nāma mayaṃ atthaṃ nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādisse tā okāse piḷakā sambhavanti, tattha tā piḷakā disvā nemittakā byākaronti: evaṃ nāma vipāko bhavissatīti. — Evam eva kho mahārāja yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati na taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Bhante Nāgaseṇa, yo supinaṃ passati so niddāyānto passati adāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinaṃ passati na so niddāyānto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange etth' antare supinaṃ passati. Middhasamārūḷhassa mahārāja cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhāṃ na ppajānāti, appativijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati. Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse suparisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam eva kho mahārāja middhasamārūḷhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja ādāso evaṃ sarīraṃ datṭhabbaṃ, yathā andhakāro evaṃ middhaṃ datṭhabbaṃ, yathā āloko evaṃ cittaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmī appavattā hoti, appavattāya suriyarasmīyā āloko na hoti; evam eva kho mahārāja middhasamārūḷhassa cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja suriyo evaṃ sarīraṃ datṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ evaṃ

⁴ yādisse om. AC. ⁵ nemittikā B. ¹¹⁻¹² jagganto M. ¹³ passati so nidd. na passati AC. ¹⁴ appavattaṃ om AC.

middham datṭhabbam, yathā suriyarasmi evaṃ cittaṃ datṭhabbam.

Dvinnam mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti: middhasamārūhassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭam pākaṭam anibaddham, evarūpassa citte nimittam āpātham na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭam pākaṭam akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmaṃ parivajjenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhuṃ bhinnājitvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dassilaṃ kusitaṃ hīnaviriyaṃ kusalaṃ bodhapakkiyā dhammā āpātham na upeti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosānaṃ - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjham, atthi pariyosānaṃ - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjham, katamaṃ pariyosānaṃ - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjham; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tīṭadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddam vanam - ajjhogāhitvā sukhumam attham cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam attham paṭivijjhati; evam - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhūpagato kapiniddam kapiniddāpareto su-

⁹ āpātham C. ¹⁰ arahassarahaṃ AbC. ¹¹ -viriyaṃ ABC. ¹² kusalaṃ AC.

¹³ āpātham Aa. ¹⁴ suññatacārī A. ¹⁵ -gāhetvā M, -gahetvā ABO.

pinam passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evam jāgarapaṇaṃ datṭhabbaṃ, yathā vivittaṃ vanaṃ evam kapiniddāpareto datṭhabbo, yathā so kotūhalasaddaṃ ohāya middhaṃ vivaṃjetvā majjhatabbhūto sukhamaṃ atthaṃ paṭivijjhati, evam jāgaro na middhasamāpanno kapiniddāpareto supinaṃ passatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maraṇaṃ, atthi akāle pi maraṇaṃ - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti sabbāni tāni kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakaṭṭhatāni patanti, kānici vātapahaṭṭāni patanti, kānici antopūṭikāni butvā patantī, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evam - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālā maranti, keci gatipatibālā, keci kiriyapatibālā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālā maranti, ye pi te gatipatibālā maranti, ye pi te kiriyapatibālā maranti, ye pi te jarāvegapatibālā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchiḡato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yo pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgarapaṇaṃ A. ³ majjhatta- AaB ¹¹ trayā C. ¹² lakaṭṭh- C ²² patantī ANC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kālo yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchito mahārāja bhōjanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; pipāsito mahārāja pāṇīyaṃ alabhamāno parisukkkhabadayo vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; ahinā daṭṭho mahārāja visavegābhihato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; visamāsito mahārāja dayhantesu angapaccangesu āgadaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patitṭhaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti. Tatra pāhaṃ mahārāja ekaṃsena vadāmi. Atthavidhena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti: vātasamutṭhānena pittasamutṭhānena semhasamutṭhānena sannipāṭikena utuparihāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yad-idaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā daṭṭho visena ca
aggi-udaka-sattihi akāle tattha mīyati.

² esse C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice, ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁹ kālakiriyaṃ ti all.

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamōpakkamakammehi akāle tattha mīyatīti.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamillāta-hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaram paridayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā nijjhāmatanhi ko samāno lūkho kiso parisukkhita-hadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukhaṃ kaṇhasappamukhen' eva kaṇhasappamukhaṃ parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahīhi dattṭho yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare visam' datvā māreti so bahūni vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto visen' eva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare agginā māreti so bahūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabbatāni Yamavisayen' eva Yamavisayaṃ parivattitvā daḍḍhavidaddhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni hata-vilutta-bhagga-dubbalaḡatto khubhitacitto uḡake yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare sattiyā māreti

¹ pubbe kate akusalakamme tena ak. M. ² sukkhampillāta- B, sukkhamillāta- M. ³ -dayh- M. ⁴ -āy'eva M. ¹³ -āy'eva AaB. ¹⁴ dattṭhāpetvā ABaCM (In B corr. by first hand). ¹⁵ khāyitakhāyito ABC. ¹⁶ angamangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhiṇṇa-kotṭita-vi-kotṭito sattimukhasamāhato sattiya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇam atthiti yaṁ vadesi, ingha me tvaṁ tattha kāraṇam atidisāti. — Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinna-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso pariyādinṇabhakkho upādānasankhayā nibbāyati, so aggi vuccati anītico anupaddavo samaye nibbuto nāmāti, evam - eva kho mahārāja yo koci bahūci divasa-sahassāni jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinna-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso assa, taṁ apariyādinṇe yeva tiṇa-katṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante meghena patipīlito so aggikkhandho asamayanibbuto ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā pittasamutthānena vā semhasamutthānena vā sannipātikena vā utuparipāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighaccāyā vā pipāsāyā vā sappadātṭhena vā visam - āsitena vā agginā vā udakena vā sattiya vā patipīlito akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kūraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utthāhitvā minnaṁ - ca thalaṁ - ca paripūrayanto abhivasati, so vuccati megho anītico anupaddavo vassatīti, evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṁ jīvitvā jarājīṇṇo

¹⁻¹⁸ ādinna- C (A once). ² pariyādinna- C. ¹² vā om Aa. ¹³ so om. AaBM.

āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako uttibhūtvā antarā yeva mahatā vāṭena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vāṭena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupito kañcid-eva purisaṃ daseyya, tassa taṃ viṣaṃ anītikam-anupaddavaṃ maraṇam pāpeyya, taṃ viṣaṃ vuccati anītikam-anupaddavaṃ koṭigatan-ti; evam-eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvītvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo jīvita-koṭigato sāmāyikaṃ maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena dāṭṭhassa antarā yeva ahigunṭhiko agadaṃ datvā avisaṃ kareyya, api nu kho taṃ mahārāja viṣaṃ samaye vigataṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ viṣaṃ purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ viṣaṃ akoṭigataṃ yeva vigatan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya,

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītiko anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jivitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sareṇa samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahanena tassa sarassa gamanaṃ upacchinnaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogeṇa patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattitvā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītiko anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jivitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, saḥ' āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddenā samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhañṇābijaṃ samā pavattamānena vassena otata-vitata-ākiṇṇa-bahu-phalaṃ hutvā sassutṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhañṇaṃ vuccati anīkaṃ-anupaddavaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti; evam-eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayaṃ anīko anupaddavo marati so vuccati anīko anupaddavo samaye maraṇaṃ-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhañṇābijaṃ udakena vīkalaṃ mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhañṇaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhañṇaṃ purimakena dhañṇena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante uphena patipīlitaṃ taṃ dhañṇaṃ matan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇa-sassaṃ kimayo utṭahitvā samūlaṃ nāsenti. — Suta-pubbaṃ-c' eva taṃ bhante ambehi diṭṭhapubbaṃ-cāti. — Kiṃ nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ, udāhu akāle natṭhan-ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kiṃ pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupagbātaṃ sassaṃ sassud-dharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. —

¹⁹ taṃ om. BM.

Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sasse phalabbhāraṇamīte mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vasasajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotīti. — Suttapubbaṃ - c' eva taṃ bhante ambehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natthaṃ udāhu akāle natthan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassaṃ] karakavassaṃ na vasseyya, sassuddharāṇasamaṃyaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghāteṇa sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharāṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā pīttasamutthānena vā semhasamutthānena vā sannipātikena vā uttupariṇāmajena vā visamaparibhārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsītena vā agginā vā udakena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, sāmāye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, suddassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇaṃ - ti uttānikataṃ pākataṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena maṇḍo ekamekena pi tāva opammaṇa nīṭṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A. ²² vā AbBC; om. AaM. ²³ uttāni - ACM. ²⁴ acīnta - C, acīnti - A.

naṇ - ti; kim - pana manuḥ saacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇaṇ - ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanaṃ sotukāmo na sampaṭicchiṇ - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihiraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ hoti, katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihiraṃ hotīti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihiraṃ hoti; evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ dassenti: iminā pāṭihirena saddhammo nīccasampaggaḥito bhavissati, manussā ca paṣaṇṇā kusaleṇa abhivaḍḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhāneṇa parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho paṣaṇṇo paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālāṃ vā dussaṃ vā aññatarāṃ vā kiñci adhiṭṭhabhitvā cetiye ukkhipati: evaṃ nāma hotīti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihiraṃ hoti. Yadi mahārāja tesāṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassa pi chaḷabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihiraṃ na hoti. Asati

pī mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā supārisuddhaṃ okap-
petabbaṃ nīṭṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ: supārinib-
huto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhū bhante Nāgasena,
evam' etaṃ, tathā sampañjicchāmiti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā paṭipajjanti tesaṃ
sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci
na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti.
— Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tirācebhāna-
gatassa mahārāja supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti, pettivisaṃyūpapannassa micchādīṭṭhikassa kuhakassa
mātughātakassa pitughātakassa arahantaghātakassa san-
ghabhedakassa lohittuppādakassa theyyasaṃvāsakassa
tīthiṃyapakkantakassa bhikkhunīdūsakassa terasannaṃ
garukāpattināṃ aññataraṃ āpajjitvā, avuttḥitassa paṇḍa-
kassa ubhatobyaññanakassa supaṭipannassāpi dhammā-
bhisamayo na hoti, yo pi manussadāharako ūnakasatta-
vassiko tassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ
supaṭipannānaṃ pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te pannaṃ puggalā viruddhā
yeva tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu,
atha kena kāraṇeṇa manussadāharakassa ūnakasattavas-
sikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti,
ettha tāva pañño bhavati. Nānu nāma dāharakassa na
rāgo hoti, na doṣo hoti, na moho hoti, na māno hoti, na
micchādīṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti.
Amisṣito kilesehi so nāma dāharako yutto ca patto ca
arahati ca cattāri saṃcāni ekapaṭivedhena paṭivijjhitaṃ ti.
— Taṇ' ēv' ettha mahārāja kāraṇaṃ yenaṃ kāraṇeṇa

¹⁰ -sayuppannassa AM. ¹² buddhalohit. M. ²¹ tesaṃ tesaṃ ABC.

²² yutto patto AB.

bhaṇāmi: ānakasattavassikassa supatīpannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ānakasattavassiko rajaniye rajjeyya, dussaniye dusseyya, mohaniye muhyeyya, madaniye majjeyya, dīthiṃ vijāneyya, ratiṃ ca aratiṃ ca vijāneyya, kusalākusalāṃ vitakkeyya, bhavēyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ānakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahati; ānakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhitaṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pakatikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitaṃ ti. — Na hi bhaute ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam eva kho mahārāja ānakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahati, ānakasattavassiko tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhitaṃ, tena kāraṇena ānakasattavassikassa supatīpannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī dīghā āyatā puṭhulā vitthata visalā vitthippā vipulā mahanta, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātaṃ ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyū ti. — Evam eva kho mahārāja ānakasattavassikassa cittaṃ

¹ muhyeyya BM. ² hotīti all throughout. ³ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dighā āyatā puthulā
vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, ūnakasattavas-
siko tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaggi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena ag-
giṇā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetuṃ ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam-eva kho mahārāja ūnakasattavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pibitaṃ,
tasmā dukkaraṃ ṇāṇālokaṃ dassayitum, tena kāraṇena
ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso anu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tiddhappabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ aṭṭharatanikaṃ tthāvaṃ
upagataṃ disvā gilituṃ parikaḍḍheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tuṃ ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasarirassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam-eva kho mahārāja ūnakasat-
tavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāya-
dhātu, so tena dubbalena cittena parittakena māndena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhu bhante
Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmīti.

¹⁸ ann- all. ¹⁹ salāka- AbB. ²⁰ tiddhapp- BM. ²¹ cittena ooi all.

Bhante Nāgasena, kiñ ekantasukhañ nibbānañ, udāhu dukkhena missaṇ - ti. — Ekantasukhañ mahārāja nibbānañ dukkhena amissaṇ - ti. — Na mayaṇ - tañ bhante Nāgasena vacanañ saddahāma: ekantasukhañ nibbānaṇ - ti. Evam - ettha mayaṇ bhante Nāgasena pac - cema: nibbānañ dukkhena missaṇ - ti; kāraṇaṇ - e' ettha upalabhāma: nibbāvañ dukkhena missaṇ - ti, katamañ ettha kāraṇaṇ: Ye te bhante Nāgasena nibbānañ pari - yesanti tesaṇ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo pari - tāpo, ¹⁰ bhāna - cakkama - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānaṇ - ca patipīḷanañ, dhanadhaṇṇa - piyaṇātimitta - pajahanañ; ye keci loke sukhitā sukhasamappitā te sabbe pi pañcahi kāmaguṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpika - ibanāpika - bahuvidha - subbhanimittena rūpena cakkhuṇ ramenti brūhenti, manā - pika - manāpika - gītavādita - bahuvidha - subbhanimittena sad - dena sotañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - pup - pha - phala - patta - taca - mūla - sāra - bahuvidha - subbhanimitt - ena gandhena ghānañ ramenti brūhenti, manāpika - manā - pika - khajja - bhojja - leyya - peyya - sāyaniya - bahuvidha - su - bbanimittena rasena jivhañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - saṃhasukhuma - mudumaddava - bahuvidha - subba - nimittena phassena kāyañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak - ka - manasikārena manañ ramenti brūhenti. Tame tañ cakkhu - sota - ghāna - jivhā - kāya - mano - brūhanañ ha - natha upahannatha chīndatha upacchīndatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittaṇ - pi pari - tappati, kāye paritatte kāyikañ dukkhañ vedanañ vedi - yati, citte paritatte cetasikañ dukkhañ vedanañ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantañ garabamāno

¹⁰ - cakkamāna - A. ²³ - kuvitakka - ABC, ²⁷ upacchīndatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtabhacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missaṃ - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhaṃ - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānaṃ pana sacchikiriyāya pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattva kāraṇaṃ vadāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. — Ama bhante, atthi rājūnaṃ rajjasukhaṃ - ti. — Apī nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccaṇṭe kupite tesaṃ paccantaṇissitānaṃ paṭisedhāya amacceli pariṇāyakehi bhaṭṭhehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā dāmsamakasa-vātātapa-patipīḷitā samavisaṃse paridhāvanti mahāvuddhaṃ - ca karonti jīvitasamsayaṃ - ca pāpupantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rajjaṃ pariyesitvā rajjasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rajjasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā tṭhāna-cankama-nisajjā-sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyataṇāni patipīḷetvā kāyaṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, oḥatapaccāmittā va rājāno rajjasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhaddo C. bhūtabhacco Aa, bhūtabhacco M (bhūtabhu MN, 75). ² dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab, nibbānaṃ dukkhaṃ C. ³ nāma om. C.

⁴ Iho pana taṃ A. ⁵ -caṃkamaṇa- Ab ⁶ dukkheṇti al

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ sunohi: ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. Atthi mahārāja ācariyānaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ nāmaṃti. — Āma bhante, atthi ācariyānaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja sippasukhaṃ dukkhena missaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācariyānaṃ abhivādava-paccupaṭṭhānena udakāharaṇa-gharasamajjana-dantakaṭṭhamukhodakānuppādānena ucchiṭṭhapatiḡgahaṇa - ucchādāna - nahāpana - pādaparikammaṇa sakacittaṃ nikkhipitvā paracittānurvattanena dukkhasēyyāya visamabbhojanena kāyaṃ ātāpentīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ nāma, sippapariyesanāya pubbabbhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā sippaṃ pariyesitvā sippasukhaṃ anubhavanṭi. Evaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ dukkheṇa amissaṃ, aññaṃ taṃ sippasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā tṭhāna-cankama-nisajjā-sayanābhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīletvā kāyaṃ - ca jīvitāṃ - ca pariccajivā dukkheṇa nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā viya sippasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiḡcchāmīti.

Bhante Nāgasena, nibbānaṃ nibbānaṃ - ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vāyaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇaṃ vā kāraṇeṇa vā

²⁻¹⁸ aññaṃ nibb. a. dukkhanti M. ⁴ -paccupaṭṭhānena A. ⁹ ucchiṭṭha-
AbC. ³⁰ -caṇṭakammaṇa- AM.

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅ-
ghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāra-
ṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. —
Ētam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampaticchāmi yaṃ
atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā va-
yaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā
vā nayena vā apaṇḍāpanaṃ, kāraṇena maṃ saṇḍāpehīti.
— Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saṇḍāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmāti. — Ama bhante,
atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci
evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde uda-
kaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti;
evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kin - ti tassa byākareyyāsīti.
— Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ
mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye
mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ va-
deyyaṃ: apucchāṃ maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi,
n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapanīyo eso paṇho,
avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahā-
samudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam -
opagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadey-
yaṃ ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme ma-
hāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā
tassa ācikkhitabbaṃ: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ
ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā
bhante, avisayo eso paṇho ti. — Yathā mahārāja atthi-
dhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigane-
tuṃ sattā vā ye tattha vāsam - opagatā, evaṃ - eva kho
mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ
vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena

¹ -dassitv- A in the first five places, C once. ² etamahāṃ M. ³ -pes-
sāmiti AbC. ⁴ samudde A. ⁵ ye om. A. ⁶ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.
Vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde
udakaṃ tatrasayo ca satte, na tv-eva so iddhimā ceto-
vasippatto sakkuneyya nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ
vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā
hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: atthi-
dhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ
vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā
hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. Atthi mahārāja
devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sū-
yati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā
pana mahārāja tesāṃ arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ
vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā
kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. —
Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na-tthi [arūpa-
kāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca
sakkā tesāṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ
vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upa-
dassayitun-ti. — Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva
arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ
vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā
hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho ma-
hārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ
vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā
kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ na
ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pa-
māṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena
vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ
aṇṇehi anupaviṭṭhaṃ, kiñci opammanidassanamattan-ti.
— Sarūpato mahārāja na-tthi, guṇato pana sakkā kiñci

opammanidassanamattañ upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'hañ labhāmi nibbānassa guṇato pi ekadesaparidīpanamattañ tathā siḅhañ brūhi, nibbāpehi me hadayaparilāhañ, vinaya sītala-madhura-vacana-māhutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānañ anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāśassa dasa guṇā, maṇḍiratanassa tayo guṇā, lohita-candanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānañ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānañ anupaviṭṭho ti yañ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānañ anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumañ anupalittañ udakena, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānañ sabbakilesahi anupalittān. Ayañ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānañ anupaviṭṭho ti.

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānañ anupaviṭṭhā ti yañ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānañ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakañ sītalañ parilāha-nibbāpanañ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānañ sītalañ sabbakilesa-parilāha-nibbāpanañ. Ayañ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānañ anupaviṭṭho. Puna ca parañ mahārāja udakañ kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānañ jana-pasu-pajānañ pipāsāvinayanañ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānañ kāma-taṇhā-bhavataṇhā-vibhavataṇhā-pipāsā-vinayanañ. Ayañ mahārāja udakassa duttiyo guṇo nibbānañ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānañ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānañ anupaviṭṭhā ti yañ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-
pīṭitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja
nibbānaṃ kilesavisa-pīṭitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ.
Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anu-
paviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ
antakaro, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbaduk-
khānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo
guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja
agado amataṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ ama-
taṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ
anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā
nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā
nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsa-
muddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. —
Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi,
evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesa-
kuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo
guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja
mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūراتi sabbasavan-
tīhi, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ ano-
rapāraṃ, na pūراتi sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahā-
samuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna
ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ
āvāso, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ
arahantānaṃ vimalakhināsava-bhāppatta-vasābhūta-mahā-
bhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo
guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja
mahāsamuddo aparimita-vividha-vipula-vicīpuppha-sau-
kusumito, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-
vividha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha-sankusumi-
taṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo
nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamud-
dassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-marāṇa-nāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajananaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajananaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcavo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Imē kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, doppa-saḥo acorāharaṇo anissito vihaḡagamano nirāvarano ananto,

²⁰ acora- C, acoro- M. ²¹ vihaḡagamano Ba, vihaḡagamano C, viha-
taggamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jiyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇiratanam kāmadaḍaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaḍaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanam hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanam ujjetatthakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjetatthakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitacandanaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitacandanaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitacandanaṃ sojjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariya-janapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ silagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, gīrisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame gīrisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja gīrisikharo accuggataṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharo acalaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharo duradhirohaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharo sabbabījānaṃ avirūhanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharo anunayapatighavippamuttaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapatighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sam-
paṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so up-
pannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchi-
karoti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sac-
chikaroti. Api ca mahārāja atth' eṣā nibbānadhātu yaṃ
so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nā-
gasena imaṃ pañhaṃ paṭicchaṇṇaṃ katvā dīpehi, viva-
ṭaṃ pākāṭaṃ katvā dīpehi, chandaḍāto ussāhaḍāto yaṃ
te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ
jāno sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhaṇno, bhind' etaṃ
antodesasallaṃ - ti.

Atth' eṣā mahārāja nibbānadhātu santā sukkā paṇīṭā,
taṃ sammā paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre samma-
santo paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko
ācariyānusatthiyā vijjāṃ paññāya sacchikaroti, evaṃ - eva
kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya
nibbānaṃ sacchikaroti. Kathaṃ - pana nibbānaṃ daṭṭhab-
baṃ - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato
sukhato sātato paṇītato sucito sītātato daṭṭhabbaṃ.
Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuṇṇena jalita-kāṭhiteṇa
agginā ḍaḍhamāno vāyāmena tato muñcitvā niraggikokā-

¹⁵ so umi Aññ. ¹⁶ ācikkhāhi M. ¹⁷ -pakkhaṇto AC, -pakkhaṇno M.

¹⁸ -karotīti aññ. ¹⁹ pana bhante taṃ nibb. M. ²⁰ anītito mahārāja nīr. M.

sam pavisitvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evam¹ eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikāreṇa byapagata-tividhaaggisantāpaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evaṃ tividhaggi datṭhabbo, yathā aggigato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā niraggikokāso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso ahi-kuk-kura-manussa-kupa-sariravalaṇṇa-kotṭhāsārāsīgato kuṇapa-jatājatitāntaram-anupavittṭho vāyāmena tato muñ-citvā nikkupapokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evam² eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikāreṇa byapagata-kilesakuṇapaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kuṇapaṃ evaṃ pañca kāmagaṇā datṭhabbā, yathā kuṇapagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā nikkupapokāso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso bhito tasito kampito viparīta-vibbhanta-citto vāyāmena tato muñcitvā dajhaṃ thīraṃ-acalam-abhayatṭhānaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evam³ eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikāreṇa byapagata-bhayasantāsaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayaṃ evaṃ jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ paṭicca aparāparaṃ pavatṭa-bbayaṃ datṭhabbaṃ, yathā bhito puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā⁴ abheyatṭhānaṃ evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso ki-litṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena taṃ kalala-kaddamaṃ apavāhetvā parisuddhvimālaḍḍesaṃ upagantvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evam⁵ eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikāreṇa byapagata-kilesa-malakaddamaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalaṃ evaṃ

¹ vā om. AB. ² -val- CM. ³ so om. ABC.

lābha-sakkāra-siloko datṭhabbo, yathā kalalagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā parisuddha-vimaladeso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ.

Taṃ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so sankhārānaṃ pavattaṃ sammāsati, pavattaṃ sammāsamaṇo tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭhite ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ pavattaṃ sammāsati so pavattaṃ sammāsamaṇo tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha attāno asaraṇo asaraṇibhūto aggimhi nibbindeyya, evaṃ - eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho paṇ' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ bahupāyasaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ santaṃ etaṃ paṇitaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sabhūpadhīpatinissaggo taphakkhaya virāgo nirodho nibbāna - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati

¹⁶ sajotitatte Ab, sajotatatte B, jātatte C. ¹⁷ kiñci all. ¹⁸ gayh. padesaṃ passati ABC. ¹⁹ saṇṭhahati B. ²⁰ maha B.

pasīdati pahaṃsīyati kuhiyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. Yathā mahārāja puriso vippanatṭho videsa-pakkhanno nibbāhanawaggaṃ disvā tattha pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati kuhiyati: paṭiladdho me nibbāhanamaggo ti, evaṃ - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā - vissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati kuhiyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. So appavattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulikaroti, tassa tadatthaṃ sati santīṭṭhati, tadatthaṃ viriyaṃ santīṭṭhati, tadatthaṃ pīti santīṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ aparāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamitvā appavattaṃ okkamati; appavattam - anuppatto mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Yadi bhante Nāgasena na - tthi nibbānassa sannihitakāso, tena hi na - tthi nibbānaṃ, yesaṃ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriyaṃ micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi: Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññutṭhānaṃ khettaṃ atthi, gandhutṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupputṭhānaṃ gumbo atthi, phalutṭhānaṃ rukkho atthi, ratanutṭhānaṃ ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchatī so tattha gantvā taṃ taṃ haratī; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena

² pakkhanto A, pakkhanto M; pakkanto C. ³ anupatto CM. ⁴ dhaññatṭhānaṃ ABC. ⁵ pupputṭhānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa uttānokāso pi icchitabbo. Yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa uttānokāso na - tthi, tasmā na - tthi nibbāna - ti brūmi, yesaṃ - ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriyā micchā ti. — Na - tthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [pana] mahārāja atthi aggi nāma, na - tthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni saṅghaṭṭento aggiṃ adhigacchati, - evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, satumā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma, seyyathidam: cakkaratanaṃ hatthiratanam assaratanaṃ maṇiratanam itthiratanam gahapatiratanam pariṇāyakaratanam, na ca tesam ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammā paṭipaunassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ thānaṃ yattha thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Ama mahārāja, atthi taṃ thānaṃ yattha thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ thānaṃ yattha thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Sīlaṃ mahārāja thānaṃ, sīle patitthito yoniso manasikaronto Saka - Yavane pi Cina - Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi - Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhāni pi brahmaloke pi yattha katthaci pi thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -mālate A, -cīlāte B, -vigāte M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁸ nigumpe M (twice). ²⁹ Kasmīre C (twice).

³⁰ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

cakkhemā puriso Saka-Yavane pi Cina-Vilāte pi Alasaude pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhāni pi brahmaloke pi yattha katthaci pi t̥hito ākāsaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patit̥ṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa pubbadisā atthi, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patit̥ṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa sammā paṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyaṃ ti. — Sādhū bhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyaṃ, parikkhatā silagaṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṃbhāpitā dhammanetti, avaṇṇho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evaṃ - etaṃ gaṇivarapa-
vara, tathā sampaticchāmiti.

Attīhamo vaggo.

² -karotitū BC. ³ vā om. B; vā pana om. C. ⁴ pubbā A. ⁵ saṃthap-
AaB; -pito all except Aa. ⁶ M adds, Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning
no doubt Lakkhaṇakāṇḍo).

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upāsankami, upāsankamivā āyasmantañ Nāgasenañ abhivādetvā ekamantañ nisīdi. Ekamantañ nisinno kho Milindo rājā ñātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, ñāṇālokañ dattukāmo aññānañ bhinditukāmo, ñāṇālokañ uppādetukāmo avijjandhakārañ nāsetukāmo, adhimattañ dhītiñ-ca ussāhañ-ca satīñ-ca sampajaññañ-ca upatthapetvā āyasmantañ Nāgasenañ etad-avoca:

Bhante Nāgasena, kim-pana Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na-tthi Buddho, na h' ettha Buddho paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṁsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṁsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṁsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana tañ mahārāja anusāsanti, purohitā senūpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyantīti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānañ khattiyānañ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidañ:

setaccbattaṃ uñhisaṃ pādukā vālavijani khaggaratanaṃ mahārahāni ca sayanāni, yehi mayaṃ jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiyā ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja mayam - p' etaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma sad-
daheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ yena mayaṃ kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā janatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ: cattāro satipatthānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena ñātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārāyitvā nibbuto npadhikkhaye,
anumānena ñātabbaṃ: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagaraṃ māpetukāmo paṭhamam tava samaṃ anunnatam - anopataṃ asakkharapāsāpam nīrupaddavam - anavaḍḍham ramaṇīyam bhūmibhāgaṃ anu-
loketvā yaṃ tattha visamaṃ taṃ samaṃ kārāpetvā khā-
nakaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya so-
bhavaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkiṇṇa-parikha-pā-
kāraṃ dālha-gopur-aṭṭāla-koṭṭakaṃ puthu-caccara-ca-
tukka-sandhi-singhātakaṃ suci-samatala-rājamaggaṃ su-
vibhatta-antarāpaṇaṃ ārām-uyyāna-talāka-pokkharāṇi-
udapāna-sampannaṃ bahuvidha-devatṭhāna-patimaḍḍitaṃ
sabbadosavirahitaṃ, so taṃsiṃ nagare sabbathā vepulla-
taṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ naga-
raṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya piṭhaṃ subhik-

¹⁸⁻¹⁹ so om. AC. ¹⁹ -anāni AaM. ¹⁹ bahu all. ²⁰ ukkiṇṇa- AbC, uttiṇṇa- M. ²¹ -koṭṭakaṃ ACM. ²⁴ -pokkharāṇi- B. ²⁰ piṭhaṃ AC.

kham khemañ samiddhañ sivañ aññikañ nirupaddavañ
 nāññjanasamākulañ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikā oggā rājaputtā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vammīno yodhīno dāsaputtā bhāṭṭi-
 puttā mallagapā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā loha-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā raṇṇakārā koc-
 chakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā pau-
 nikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā māṇṣikā
 majjikā naṭakā naccakā laṇṇhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavaḍḍhakā pupphaḍḍakā venā nesāḍā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhakā Sāketakā
 Soratṭhakā Pāṭhēyyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandhārā tañ nagarañ vāsāya upagatā nāññ-
 viśayīno janā navañ savibhattañ adosañ anavajjañ ra-
 maṇīyañ tañ nagarañ passitvā anumānena jānanti: cheko
 vata bho so nagaravaḍḍhaki yo imassa nagarassa māpetā
 ti; — evaṃ — eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭṭisamo asadiso atulo asankheyyo appameyyo
 aparimeyyo amitagūṇo guṇapāramippatto anantadhīti
 anantatejo anantavīriyo anantabalo buddhabalāpāramiṃ

* puthu all. ² khattiya- ABM. ³ sūrā ACM. ⁴ kappikā BC. ⁵ mālā-
 kārā B. ⁶ sajjhakārā AČ. ⁷ vaṭṭakārā A, tandhakārā B, tattakārā C.
⁸ lohakārā C, veṇṇakārā M; om. A. ⁹ vilivā- A. ¹⁰ rajakārā AM. ¹¹
 vetālikā AB. ¹² lāsikā or layikā B. ¹³ -yavana- AČ. ¹⁴ -milātā Acc.
¹⁵ Ujjenaka- BC. ¹⁶ bhāru- A. ¹⁷ -parantaka- AB. ¹⁸ sāketaka-so-
 ratṭhaka-pāṭhēyyaka- BM. ¹⁹ -madhurakā A. ²⁰ vāsāya B; vāsāyamu-
 pagatā Ab, vāsāyupagatā Aa. ²¹ nāññāya janā tañ nagarañ vāsāya
 upagatā M. ²² passitvā AM. ²³ appaṭṭimā A.

gato sasenañ Mārañ parājetvā dīṭṭhijālañ padāletvā
avijjañ khepetvā vijjañ uppādetvā dhammukkañ dhāra-
yitvā sabbānūtañ pāpunivā nijjita-vijita-sangāmo dham-
managarañ māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagarañ sila-pākā-
rañ hiri-parikkhañ ōḍa-dvārakotṭhakañ viriya-aṭṭalakañ
saddhā-esikañ sati-dovārikañ paññā-pāsādañ Suttanta-
caccarañ Abhidhamma-singhātakañ Vibaya-viniccayañ
satipaṭṭhāna-vithikañ. Tassa kho pana mahārāja sati-
patṭhānavithiyañ evarūpā āpaṇā pasāritā bonti, seyya-
thidañ: pupphāpaṇañ gandhāpaṇañ phalāpaṇañ agadā-
paṇañ osadhāpaṇañ amatāpaṇañ ratanāpaṇañ sabbā-
paṇaṇ ti.

Bhante Nāgasena, katamañ Buddhassa Bhagavato
pupphāpaṇaṇ ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bha-
gavatā jānatā passatā arahatā sammāsaṃbuddhena āram-
maṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidañ: aniccasaññā anat-
tasaññā āsubhasaññā ādinavaśaññā pahāsaññā virāga-
saññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratasaññā sabba-
sankhāresu aniccasaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā
vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhā-
yitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohī-
takasaññā pulavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā karu-
ṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāya-
gatāsaññā. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā āram-
maṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmaraṇā
muccitukāmo so tesu aññātarañ ārammaṇaṇ gaphāti,
tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā
vimuccati, mānato vimuccati, dīṭṭhito vimuccati, saṃsārañ
tarati, tanhāsotañ nivāreti, tivīdhañ malañ visodheti,
sabbakilese upahantvā amalāñ virajāñ suddhañ paṇḍarañ

² dhāretvā AbC. ³ -kottakam AaB. ⁴ -vithiyañ AbC. ²² vikkhāyita-
saññā ACa. ²³ pul- CM. ²⁴ upekkhā- AC. ²⁷ muñci- C.

ajātim ajaram amaram sukham sītībhūtam abhayaṃ na-
garuttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ
vimoceti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato pupphā-
panan - ti.

Kammamūlaṃ gahetvāna āpanaṃ upagacchatha,
ārammaṇaṃ kiñtīvāna tato mucchatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
gandhāpanan - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā
sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anplittā Bha-
gavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpenti
sampadhūpenti, disaṃ - pi anudisaṃ - pi anuvātam - pi
paṭivātam - pi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Ka-
tamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlaṃ pañcasīlaṃ aṭṭhanga-
sīlaṃ dasaṅgasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkha-
samvarasīlaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato gan-
dhāpanan - ti. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātam - eti,
na candanaṃ, tagara-mallikā vā;
sataṇ - ca gandho paṭivātam - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanaṃ, tagaraṃ vā pi; uppalaṃ, atha vassikī,
etesañ gandhajātānaṃ sīlagandho anuttarō.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candani;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
phalāpanan - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, seyyathidaṃ: sotāpattīphalaṃ sakadāgāmi-
phalaṃ anāgāmi-phalaṃ arahattaphalaṃ suññataphala-
samāpatti animittaphalasamāpatti appaṇihitaphalasamā-

patti. Tattha yo keci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-phalaṃ, yadi sakadāgāmi-phalaṃ, yadi anāgāmi-phalaṃ, yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhavēyya, so na tāva tato phalāni pāṭeti yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salāṭukaṃ vā dovilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkaṃ vā ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati salāṭukaṃ gaṇhāti, yadi dovilaṃ icchati dovilaṃ gaṇhāti, yadi kesikaṃ icchati kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmaṃ icchati āmaṃ gaṇhāti, yadi pakkaṃ icchati pakkaṃ gaṇhāti; evaṃ eva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotāpatti-phalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Idam voṇṇati mahārāja Bhagavato phalāpanaṃ - ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ, tena te sukhitā honti ye kiṃ amatapphalaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhasa Bhagavato agadāpanaṃ - ti. Agadāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sodevakaṃ lokaṃ kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni: Yān' imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni, seyyathidāni: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā

¹ kayikā all except Ab. ² na uṇ. BM ³ ti om. all. ⁴ amatasi phalaṃ Ab, amatapphalaṃ C. ⁵ kiṃ all. ⁶ catusaccāni B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti,
soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato agadāpanan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ paṭibhākā,
dhammāgadāsamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhik-
khavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
osadhāpanan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikic-
chati, seyyathidaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sam-
māppadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca
balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo atṭhaṅgiko maggo. Etehi
osadhehi Bhagavā micchādittihīṃ vireceti, micchāsaukapa-
paṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantaṃ
vireceti, micchāājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti,
micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhava-
manaṃ kāreti, dosavamanaṃ kāreti, mohavamanaṃ kāreti,
mānavamanaṃ kāreti, diṭṭhivamanaṃ kāreti, viekkicchā-
vamanaṃ kāreti, uddhaeccavamanaṃ kāreti, thīnamiddha-
vamanaṃ kāreti, ahirikānottappavamanaṃ kāreti, sabba-
kilesavamanaṃ kāreti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato
osadhāpanan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.
Dhammosadhaṃ pivitvāna ajarāmarapā siyuh,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
amatāpanan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yena amatena so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ

* vjānaṃ Ab. ¹³ -aṅgāni AC. ²⁰ -kamaṇott- C. ²⁵ phassitvā AbBC.

abhisinñci, yena amātena abhisittā devamanussa jāti-jarā-byādhī-marapa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccimsu. Katamañ tañ amatañ: yad idañ kāyagatāsati. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amatan - te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiñ paribhuñjantīti. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpanan - ti.

Byādhitāñ janatañ disvā amatāpanaṃ pasārayi;
kammena tañ kīṇtvāna amatañ ādetha bhikkhave ti.

Bhante Nāgasena, katamañ Buddhassa Bhagavato ratanāpanan - ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sādēvakañ lokañ virocanti obhāsenti pabhāsenti, jalanti pajjalanti, uddham adho tiriyaṃ 'ālokañ dassenti. Katamāni tāni ratanāni: sīlaratanañ samādhiratanañ, paññāratanañ vimuttiratanañ vimuttiñāṇadassanaratanañ paṭisambhīdāratanañ bojjhangaratanañ. Katamañ mahārāja Bhagavato sīlaratanañ: pātimokkhasamvarasilāñ indriyasamvarasilāñ ājīvapārisuddhisilāñ paccayasannissitasilāñ cullasilāñ majjhimasilāñ mahāsīlāñ maggasīlāñ phala-sīlāñ. Sīlarataneṇa kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sādēvako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇī pajā pihayati pattheti. Sīlaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disaṃ - pi anudisaṃ - pi uddham - pi adho - pi tiriyaṃ - pi virocati atirocati; hetṭhato Avicim, uparito bhavaggaṃ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamītvā atisayītvā ajjhottharītvā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpape pasāritāni. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato sīlaratanaṃ - ti.

Evarūpāni sīlāni santi Buddhassa āpāṇe;
kammaṇa taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo piṇandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appaṇihito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja piṇandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpādavitakkā vihiṃsavitakkā mān-uddhacca-dīṭṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamanti na saṇṭhanti na upalipanti. Yathā mahārāja vāri pakkharapatte vikirati vidhamati viddhamanti na saṇṭhāti na upalipati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa; evaṃ eva kho mahārāja samādhiratanam piṇandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpādavitakka-vihiṃsavitakka-mān-uddhacca-dīṭṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamanti na saṇṭhanti na upalipanti, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam¹ ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpage pasāritāni.

Samādhiratanamēssa kuvitakkā na jāyare,
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tuṃhe piṇandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanam: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idam kusalan² ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam akusalan³ ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam sāvajjam idam anavajjam, idam sevittabham idam na sevittabham, idam hīnam idam paṇītam, idam kaṇham

¹ avitakka-avicāramatto all. except B (-avicāra- Bb). ² -dhamanti all.

³ saṇṭhanti ABM. ⁴ saṇṭhanti M. ⁵ vikkhipate ABC.

idaṃ sukkam idaṃ kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanīrodhagāmini paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato paññāratanan - ti.

Paññāratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhavo ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vimuttiratanan - ti kho mahārāja arabhattaṃ vuccati, arabhattaṃ gatto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pilandho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākalāpamaṇi-kanaka-pavālabharana-patimaṇḍito akalu-tagarataḷisaaka-lohitacandanānūlitte-gatto nāga-punnāga-sālasalaja-campaka-yūthikātimuttaka - pāṭal-appala - vassikamallikā-vicitto sesajane atikkamivā viroceti atirocati obbhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharanehi, evameva kho mahārāja arabhattaṃ patto khināsavo vimuttiratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamivā samatikkamivā viroceti atirocati obbhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ pilandhanaṃ sabbapilandhanānaṃ, yad-idaṃ vimuttipilandhanaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato vimuttiratanan - ti.

Maṇimālādharam gehajano sāmiṃ udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāpadassanaratanaṃ: Paccavekkhanañāpaṃ mahārāja Bhagavato vi-

¹² agalu- M, agaru-akalu- AC ¹³ -salala- CM. ¹⁴ adhibhavati BC.

muttiññāpadassanaratanaṃ ti vuccati, yena ñāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pabhinakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti ariyā katakiccataṃ,
taṃ ñāṇaratanaṃ laddhuṃ vāyametha Jinorasaṃ ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanam: Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidāratanehi samalankato bhikkhu yaṃ yaṃ parisam upasankamati, yadi khattiyaparisam yadi brāhmaṇaparisam yadi gahapati-parisam yadi samānaparisam, visārado upasankamati, amāṇakubbhūto abhīru acchambhī anotrāsi vigatalomahaṃso parisam upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapaṇḍitāvudho asambhūto sangāmaṃ otarati: sace amittā dūre bhavissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya paharissāmi, tato orato bhavissanti kaṇṇena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmi; evaṃ-eva kho mahārāja catupāṭisambhidāratanamaṇḍito bhikkhu asambhūto parisam upasankamati: yo koci maṃ atthapaṭisambhīde pañhaṃ pucchissati, tassa atthena atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇaṃ kathayissāmi, hetunā hetuṃ kathayissāmi, nāyena nāyaṃ kathayissāmi, nissāṃsayam karissāmi, vimatṭhā vivecassāmi, tosāyissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ dhammapaṭisambhīde pañhaṃ pucchissati, tassa dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi, asankhatena asankhataṃ kathayissāmi, nibbānena nibbānaṃ kathayissāmi, suññatāya suññataṃ

¹ catu AHC ¹² -āyudho C. ¹³ -sambhidāyaṃ M throughout ¹⁴ vi-nocessāmi As, and so C throughout

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appaṇi-
hiteṇa appaṇihitam kathayissāmi, anejaṇa anejaṇam katha-
yissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi,
tosayissāmi paṇḥaveyyākaraṇena; yo koci maṃ nirutti-
paṭisambhīde paṇham pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṃ
kathayissāmi, padena padam kathayissāmi, anupadena
anupadam kathayissāmi, akkhareṇa akkharam kathayis-
sāmi, sandhiyā sandhiṃ kathayissāmi, byañjanaṇa byāṇ-
janam kathayissāmi, anubyañjanaṇa anubyañjanam katha-
yissāmi, vaṇṇena vaṇṇam kathayissāmi, sareṇa saram
kathayissāmi, paṇṇattiyā paṇṇattiṃ kathayissāmi, vohāreṇa
vohāram kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ
vivecessāmi, tosayissāmi paṇḥaveyyākaraṇena; yo koci maṃ
paṭibhāṇapaṭisambhīde paṇham pucchissati, tassa paṭi-
bhāṇena paṭibhāṇam kathayissāmi, opammaṇa opammam
kathayissāmi, lakkaḥaṇa lakkaḥam kathayissāmi, rasena
rasam kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ
vivecessāmi, tosayissāmi paṇḥaveyyākaraṇenāti. Idaṃ
vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhīdāratanan - ti.

Paṭisambhīdā kīṇtvāna ānena phassayeyya yo,
asambhīto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamam mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṃ:
Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dham-
mavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisamboj-
jhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upe-
khāsambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhanga-
ratanehi patimandito bhikkhu sabbam tamam abhibbhūya
sadevakam lokam obhāseti pabbhāseti ālokaṃ janeti. Idaṃ
vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanan - ti.

¹ pucchati ABC. ¹¹ chāreṇa AC. ¹² chāraṇ C. ¹³ vim. viv. om. all.
¹⁴ passayeyya Ab, passaseyya AaC. ¹⁵ an ABC. ¹⁶ mandito B.

Boljhangaratanamālassa uṭṭhahanti sadevakā;
kammēna taṃ kīṭvāna ratanaṃ vo pīlandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navagaṇaṃ Buddhavaccaṇaṃ, sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni, saṅgharatanāṃ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jāṭisampatti pasāritā, bhogaśampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paṇṇāsampatti pasāritā, māṇusikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tathā ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci silasamādhānena kiṇanti, keci uposathakammēna kiṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhani. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-mugga-māseṇa appakena pi mūlena upādāy' upādāya gaṇhanti; evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhani. Idam vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti.

Āyu ārogaṭā vaṇṇaṃ saggam uccākulīnatā
asankhataṃ - ca anataṃ atthi sabbāpaṇe Jīne.

Appena bahukēnāpi kammamūlena gāyhati;
kiṇtvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā
jaṇā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhīdhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dighabhāṇakā Majjhimbhāṇakā

¹ sarīr- BM. ² pāribh- M. ³ bhogas. pas. om. AaM. ⁴ āroga- B, āroga- M. ⁵ ye sa taṃ taṃ A, ye sa taṃ C; ye sampattiṃ BM. ⁶ ārogaṭaṇi M; āyu āyurogaṇaṃ C. ⁷ Jīno C, jaṇo M, jaṇo B. ⁸ gaṇhati AM, gaṇhati C. ⁹ ābhīdh- CM.

Samyuttabhāṇakā Anguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā
 silasainpaṇṇā samādhisampaṇṇā paññāsampaṇṇā bojjhan-
 gabbhāvanārātā vipassakā sadattham-anuyuttā āraññikā
 rukkhamaulikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannaṇā phalaṭṭhā sekhā phalasamangino sotā-
 pannaṇā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā cha-
 la-bhiññā iddhiṇanto paññāya pāramiṇ gataṇ satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga-magga-
 vara-jhāna-vimokkha-rūpārūpa-santasukhasamāpatti-ku-
 salā, tehi arahantehi ākulaṇ samākulaṇ ākiṇṇaṇ samā-
 kiṇṇaṇ naḷavana-saravauṇ-īva dhammanagaraṇ ahoṣi.
 Bhavatiha:

Vitarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītatanhā anādanā dhammanagare vasanti te.

Āraññakā dhutaḍharā jhāyino lūkhacivarā
 vivekābhīratā dhīrā dhammanagare vasanti te.

Nesajjikā santhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṇisukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.

Ticivaradharā santā sammakhaṇḍacatutthakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.

Appiechā nīpakā dhīrā appābhārā alolupā
 lābhālābhena santutṭhā dhammanagare vasanti te.

Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiñceaññaṇ patthayānā dhammanagare vasanti te.

Paṭipannaṇā phalaṭṭhā ca sekhā phalasamangino
 āsimsakā uttamatthaṇ dhammanagare vasanti te.

Sotāpannaṇā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmi ca arahanto dhammanagare vasanti te.

Satipaṭṭhānakusalā bojjhangabbhāvanārātā
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

⁸ āraññakā C. ⁹ pāramigatā M. ¹⁰ ākula B. ¹¹ ākiṇṇa AC. ¹² aho-
 sīti all. ¹³ āraññikā M. ¹⁴ dhūta- CM. ¹⁵ nīpuṇā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanārata
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gacare ratā
antalikkhamhi caranā dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhāṇi gattadvārā samsāvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chalabhiññā ca iddhiyā pāramigatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-nāgavara-
dharā asangā atuliyagunā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānupavattakā paññāpāramiṇi gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhāgavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adbhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anāmbacarā sasāgara-mahā-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana-m-adhiṭṭhānābhinihāra-kusalā iddhiyā pāramiṇi
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhāgavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhūtaṅgam-anugatā appicchā santuṭṭhā viññat-
ti-m-anesana-jignecchakā piṇḍāya sapadānacāriṇo bha-
marā va gandham-anughāyitvā pavisaṇti vivittakānanāni
kāye ca jīvite ca viraṭṭekkhā arahattam-anuppattā dhu-
taṅgagunne agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhāgavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṇi gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhāgavato dhammanagare nāgara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

² * -pāramippattā M. ⁷ pāramiṇi gatā C. ⁸ ti om BM. ¹⁷ -pārami-
gatā M throughout. ³⁰ dhūt- Ab, dhūtaṅgagunam- M. ³⁴ dhūt- AM.
²⁶ atulikkhittā M. ²⁸ -jotikā Aa.

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayndharā Mātikā-dharā sīthila-dhanita-digha-rassa-garuka-labukakkhara-paricchedakusalā navangasāsana-dharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuṭṭhāna-desanā-niggaḥa-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramim gata, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā varapavara-mahaggha-seṭṭha-bhāvam-acuppattā bahujana-kantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catasaccābhisamaya-paṭividdhā diṭṭhasaccā viññātasāsanā catūsu sāmāññaphalesu tinnavacikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesam-pi paṭipannānaṃ te phale saṃvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū sīlavarasugandham-anulittā anekavidhabahugunadharā kilesamaladag-gandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivācaye ulārapāmojjā araññagatā pi rukkhamūlagatā pi seṇṇāgāragatā pi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasaṃ-ogāḷhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā viriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadas-

* dhammarakkhā AB. * āpattināpatti- M † saccā AC. ‡ yattha once ABC.

śaṅkathā tattha tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ
 pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
 managare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
 bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam - anuyuttā
 nisajja-tthāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāva-
 nānuyogam - anuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthapasutā,
 evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare
 nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhik-
 khū navangaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca byañjanato
 ca nāyato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharāṇato ca
 vācenti anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpa-
 ñikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dham-
 maratanaabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino
 dhanino niddiṭṭha-sara-byañjana-lakkhaṇa-paṭivedhā viññū
 pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
 managare dhammasaṭṭhino ti vuccanti. Ye pana te ma-
 hārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricippārammaṇa-
 vibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissotadham-
 mikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bha-
 gavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvi-
 hitaṃ, evaṃ suparipūritaṃ, evaṃ suvatthibūpitaṃ, evaṃ
 surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhitaṃ pac-
 catthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā
 hetunā iminā nayena iminā anumāneṇa ūtappaṃ: atthi
 so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibhattaṃ manoramaṃ
 anumāneṇa jānanti vaḍḍhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
 anumāneṇa jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁶ taraṇā M. ¹⁷ paṭicco- AC. ¹⁸ pāramipattā M. ¹⁹ -hantanaṃ A,
 -hantanaṃ C.

. Anumānena jānanti ummī disvāna sāgare:

yathā 'yaṃ' dissate ummī mahanto so bhavissati;

Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ sabbattha-m-apa-
rājitaṃ

raṇhakkhayam-anuppattaṃ bhava-saṃsāramocanaṃ

Anumānena ñātabbaṃ ummī disvā sadevake:

yathā dhammumvivipphāro aggo Buddho bhavissati.

Anumānena jānanti disvā accuggataṃ giriṃ:

yathā accuggato eso Himavā so bhavissati;

Tathā disvā dhammagiriṃ sitibhūtaṃ nirūpadhiṃ
accuggataṃ Bhagavato acalaṃ suppatiṭṭhitaṃ

Anumānena ñātabbaṃ disvāna dhammapabbataṃ:
tathā hi so mahāvīro aggo Buddho bhavissati.

Yathā pi gajarājassa padaṃ disvāna mānusa
anumānena jānanti: mahā eso gajo iti,

Tath' eva Buddhanāgassa padaṃ disvā vibhāvino
anumānena jānanti: uḷāro so bhavissati.

Anumānena jānanti bhīte disvāna kummige:
migarājassa saddena bhītā 'me kummigā iti;

Tath' eva titthiye disvā vitthate bhītamānase
anumānena ñātabbaṃ: dhammarājena gajjitaṃ.

Nibbutaṃ paṭhaviṃ disvā haritapattaṃ mahodikaṃ
anumānena jānanti: mahāmeghena nibbutaṃ;

Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā āmoditapamoditaṃ
anumānena ñātabbaṃ: dhammameghena tappitaṃ.

Laggaṃ disvā bhusaṃpankaṃ kalaladdagataṃ
mahim

anumānena jānanti: vārikkhandho mahāgato;

Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā rajapankasamobitaṃ
vahitaṃ dhammanadiyā vissatṭhaṃ dhammasāgare,

Dhammāmatagataṃ disvā sadevakam-imaṃ mahim,
anumānena ñātabbaṃ: dhammakkhando mahāgato.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham - uttamaṃ :
 yathā 'yaṃ vāyati gandho hessanti pupphitā dumā;
 Tath' evāyaṃ silagandho pavāyati sadevake,
 anumānena nātabbaṃ : atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ
 upadassayituṃ. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsīmhā ācariyānusatthiyā paccattapurisakāreṇa
 vicittaṃ mālāguṇarāsīm kareyya, evaṃ - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya⁸ anantaḡuṇo appamey-
 yaḡuṇo, ahaṃ - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggena pi mayhaṃ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ paṃ⁹ ettha chandaṃ
 janehi savanāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayituṃ, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumhākaṃ paramavicittena pañ-
 haveyyākarāṇeti.

Anumānapañhaṃ.

Passat' Araññake bhikkhū ajjhogālle dhute guṇe,
puna passati gihī rājā anāgāmiphale tūte.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṁsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangaṁ nipphalaṁ siyā;

Paravādivādamathanaṁ nipunaṁ Piṭakattaye
handa pucche kathiseṭṭhaṁ, so me kaṅkhaṁ vi-
nessatīti.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamivā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ abhivādetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisīno kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad-avoca: Bhante Nāgasena, atthi koci gihī agārīko kāmabhogī puttadāra-sambādhasayanaṁ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṁ paccanubhonto mālā-gandha-vilepanaṁ dhārayanto jātārūpa-rajataṁ sādīyanto maṇi-muttā-kañcana-vicittamolibaddho, yena santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikatan - ti. — Na mahārāja ekaṁ - ñeva satāṁ na dve satāni na tīṇi catupañca satāni na sahaṣsaṁ na satasahaṣsaṁ na koṭṭisatāṁ na koṭṭisahaṣsaṁ na koṭṭisatasahaṣsaṁ; tiṭṭhatu mahārāja dasannaṁ viṣatīyā satassa sahaṣsaṁ abhisa-mayo, katamena te pariyāyena anuyogaṁ dammitī. — Tvam - ev' etaṁ brūhīti. — Tena hi te mahārāja katha-yissāmi, satena vā sahaṣsena vā satasahaṣsena vā koṭṭiyā vā koṭṭisatena vā koṭṭisahaṣsena vā koṭṭisatasahaṣsena vā. Yā kāci navanga Buddhavacane sallekhitācārapaṭipatti-

¹ passatāraññake M, passakeraññake AC. ² dhū- M. ³ kathī- ABC.

¹² -dara- AC. ¹³ dammi all. ¹⁴ brūhi all.

dhutagunavaranga-nissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athala-thala-desabhāge abhivaṭṭam udakam sabbam-tam tato vinigalivā mahodadhim sāgaram samosarati; evam-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddha-vacane sallekhitācārapatipatti-dhutagunavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham-p' ettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnō samānito bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhaṇariyo aṇṇesittho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekha samattā paripunnā anūnikā bhavissati; evam-eva mayham-p' ettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnō parisuddho samānito bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihiyā pañcakoṭṭimattā ariya-sāvaka Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapannāsa sa-hassāni tiṇi satasahassāni anāgāmiphale patitṭhitā, te sabbe pi gihī yeva na pabbajitā. Puna tatth' eva Gaṇḍambanūle yamakapāṭihāriye vīsati pañcakoṭṭiyo abhisamimsu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmaṅgalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḷavyūhasuttante Mahāvūhasuttante Tuvāṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham-atitānam devatānam dhammābhisamayo ahoṣi. Nagare Rājagahe paññāsa sahaṣṣāni tiṇi satasahassāni ariyasāvaka Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tatth' eva Dhanapālabbatthināgadamane navnti pañcakoṭṭiyo, Parāyana-samāgamo Pāsānake cetiye cuddasa pañcakoṭṭiyo, puna Indasālaguhāyam asīti devatākoṭṭiyo, puna Bārāpasiyam

¹ -dhūta- ACM. ² -dhūta- C. ³ osārento B. ⁴ evamena kho CaM.

⁵ tena so CM. ⁶ tiṇi ca M. ⁷ tiṇi ca BM. ⁸ parāyana- ABC.

Isipatane migadāye paṭhame dhammadesane atthārassa brahmakotiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ Abhidhammadesanāya asīti devatākotiyo, devorohane Sankassanagaradvāre loka-vivaraṇapāṭihāriye pasannoṇaṃ nara-marūṇaṃ tiṃsa kotiyo abhisaminīsu. Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atitānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Puna Sumaṇamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandasettḥhisamāgame Jambukā-jivakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakunḍalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Sirimānagarasobhanisamāgame pesakārādhītusamāgame Cūlasubbhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasottasamāgame paccekaṃ caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Yāvata mahārāja Bhagavā loke atthāsi tāva tēsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihāsi tattha tattha yebbhuyyena dve tayo catupaṇṇa sataṃ sahaṣsaṃ satasahaṣsaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīṃsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aṇṇāni ca anekāni devatākotiṣatasahaṣṣāni gihī agārikā kāmabhoginā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīṃsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhoginā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarontī, atha imāni dhutagāṇi kam - atthaṃ sādheṇti; tena kāraṇena dhu-

° -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹² maṇḍuka- AC, maṇḍuka- M. ¹³ mattha- M. ¹⁴⁻¹⁵ sobhani- C. ¹⁶ -subhadda- C. ¹⁷ ālāhana- Ab. ¹⁸ sunā- ACM. ¹⁹ ca paccekaṃ AB. ²⁰ devā om. AC. ²¹ yeva te na te na te pabb. B, yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A, yeva na p. M. ²²⁻²³ agārikā M. ²⁴ dhūta- M throughout, C mostly. ²⁵ kamatthaṃ al.

taṅgāni akicecakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sariradubbhalakaraṇena; yadi mutthihi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sora-dhanu-kodaṇḍa-laḡuḷa-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭila-sosira-kaṇṭa-latā-sākhā ālambitvā rukkhambhirūhanam bhavati, kiṃ dīgha-daḷha-nissenī-pariyesanena; yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphaṣsa-mahatimahā-sirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi nadī-saram bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvū-pariyesanena; yadi sakasantakena ghāsacchādanam kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhāvanena; yadi akhātatalāke udakam labhati, kiṃ udapānatālāka-pokkharapī-khaṇanena. Evam-eva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, kiṃ dhutagopavara-samādiyanenāti.

Atthavīsati kho paṇ' ime mahārāja dhutangagunā yathābhuccagunā yehi guṇehi dhutangāni sabbabuddhānam pihayitāni patthitāni; katame atthavīsati: idha mahārāja dhutanganam suddhājīvanam sukhaphalam anavajjam na paraḍukkhāpanam abhayam asaṃpīlam ekantavaḍḍhikam aparihāniyam amāyam ārakkhā patthitadadam sabbasattadamanam saṃvarahitam patirūpanam anissitam vip-pamuttam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam mānappahānam kavitakkacchedanam kankhāvitaraṇam kosajjaviddhamāsaṇam aratippahānam khamanam atolaṃ appamāṇam sabbadukkhakkhayagamanaṃ. Ime kho mahārāja atthavīsati dhutangagunā yathābhuccagunā yehi

^a -sammanti C. ^b -kaṇṭha- B. -kaṭha- or -kaṭṭha- M. ^c -pokkharapī- M. ^d dhutagunā B.

guṇehi dhutagāṇi sabbaboddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti; katamehi atthārasahi: cāro tesam suvisuddho hoti, patipadā supurītā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manasamācāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānuditthi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upatthitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaṇṇu hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tatthavihārī hoti, pūpa-jegucchī hoti, vivekārāmo hoti, satatāṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te imehi atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaguṇārāhā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akkho atthavasī alolo sikkhākāmo dajhasamādāno anujjhānabaho mettāvihārī. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaguṇārāhā.

Ye te mahārāja gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tattha cāraṇ' ca patipattiṃ 'ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī va santaṃ santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭhamam tva upāsasālāyanaṃ cāpabheda-cāpāropana-gahana-muṭṭhipatipīḷana-angulivinaṃmana-pādaṭṭhapana-sa-ragabhaṇa-sandabhana-ākaddhana-sandhāraṇa-lakkhaṇiya-mana-khipane tiṇapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakkha-vedhe anusikkhāpetvā raṇṇo santike upāsanaṃ ārūḍhayitvā ājaññaratha-gaḇa-turanga-dhanadhañña-hiraññasvappa-dāsīdāsa-bhāriya-gāmavaraṇaṃ

¹ dhutaguṇo- M throughout. ² cāro M. ³ -samati M. ⁴ atthārasa AC. ⁵ agārikā M. ⁶ -ropana- BM, -robana- AC. ⁷ -angulivinaṃmana- AC. ⁸ -sannahana- all. ⁹ -chaṇaka- A, -jaṇaka- C, -chukslāta- M. ¹⁰ -cūraṇa- B. ¹¹ -dāsīdāsa- M.

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ' ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaguṇesu pubbāsevanaṃ vinā ekissā yeva jātiyā arahattaṃ sacchikiriyaṃ hoti, uttamaṇa pana viriyena uttamāya paṭipattiyaṃ tatthārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyaṃ hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyaṃ dhanena vā vattiapaṭipattiyaṃ vā ārādhetvā sattha-gaḥaṇa-chedana-lekhana-vedhana-salluddharaṇa-vaṇadho-vana-sosana-bhesajjānulimpana-vamana-virecanānuvāsana-kiriyaṃ anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katabbattho āturo upasankamati tikicchāya;¹ evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ' ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena hijānaṃ avirūhanaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akatakusalānaṃ akatakalayānaṃ sugatigamaṇaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Paṭhavisamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ paṭiṭṭhatṭhena. Āposamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabbakilesamala-dhovanatṭhena. Tejosaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabba-

¹ agārikā CM. ² arahatta- B. ³ -paṭipattiyaṃ ACa ⁴ agārikā M.

⁵ asevanena all ⁶ pathavi- C

kilesavana-jjhāpanaṭṭhena. Vāyosamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamalarajo-pavāhaṇa-
ṭṭhena. Agadasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
kāmānaṃ sabbakilesabyādhi-vūpasamaṇaṭṭhena. Amata-
samaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-
kilesavisa-nāsaṇaṭṭhena. Khettsamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇasassa-virūhaṇa-
ṭṭhena. Manoharasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
dhikāmānaṃ patthiticehita-sabbasampattivara-dadaṭṭhena.
Nāvāsamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
saṃsāramahēṇṇava-pāragamaṇaṭṭhena. Bhiruttāpasamaṃ
mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ jarāmaraṇabhī-
tānaṃ assāsakaraṇaṭṭhena. Mātusamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesadukkha-patipilīṭṭhena.
Pitusamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
kusalavaṇḍhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇa-janakatṭhena.
Mittasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisarṇ-
vādakatṭhena. Padumasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
suddhikāmānaṃ sabbakilesamalehi anupalittatṭhena. Ca-
tutīyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
dhikāmānaṃ kilesaduggandha-paṭivinodanaṭṭhena. Giri-
rājavarasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
atṭhalokadhamma-vātehi akampīyaṭṭhena. Ākāsasamaṃ
mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbattha-ga-
haṇāpagata-uru-visaṭa-vitthata-mahantaṭṭhena. Nadisa-
maṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesamala-
pavāhaṇaṭṭhena. Sodesikasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
aṭṭhena. Mahāsatthavāhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ sabbabhayasūñña-khema-abbaya-vara-

¹ -vamaññā- AC. ² -visavīṇā- B. ³ -gāmāna- C. ⁴ girirajasamaṃ
AC. ⁵ akampāṇaṭṭhena B. ⁶ -gahaṇāpa- M, -gahaṇāpa- Ca.

pavara-nibbānanagara-sampāpanatthēna. Sumajjitavimalā-
 dāsasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 sankhārānaṃ sabbhāvadassanatthēna. Phalakasamaṃ ma-
 hārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesa-lagujasara-
 satti-paṭibāhanatthēna. Chattasamaṃ mahārāja dhuta-
 gaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-
 pa-paṭibāhanatthēna. Candasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ pihayita-patthitatthēna. Suriyasamaṃ
 mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ moha-tamatimī-
 ra-nāsanatthēna. Sāgarasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, vi-
 suddhikāmānaṃ anekavidha-sāmaññaḥḥaṇa-vararatanatthēna
 aparimāta-m-asankhya-m-appameyyatthēna ca.

Evam kho mahārāja dhutagaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
 bahupakāraṃ sabbadarathaparilāhanudaṃ aratinudaṃ bha-
 yanudaṃ bhavanudaṃ khilanudaṃ malanudaṃ sekanudaṃ
 dukkhanudaṃ rāganudaṃ dosanudaṃ mohanudaṃ māna-
 nudaṃ diṭṭhinudaṃ sabbākusaladhammanudaṃ, yasāva-
 haṃ hitāvahaṃ sukhāvahaṃ, phāsukaraṃ pītikaraṃ yo-
 gakkhemakaraṃ, anavajjaṃ, iṭṭhasukhavipākāṃ, guparāsi
 gaṇapuḍjaṃ aparimāta-m-appameyya-guṇaṃ, varaṃ pava-
 raṃ aggaṃ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhoja-
 naṃ upasevanti, hitavasena bhesajjaṃ upasevanti, upa-
 kāravasena mittāṃ upasevanti, tāraṇavasena nāvaṃ upa-
 sevanti, sugandhavasena mālāgandhaṃ upasevanti, abha-
 yavasena bhīrutāṇaṃ upasevanti, patiṭṭhāvasena paṭha-
 viṃ upasevanti, sippavasena ācariyaṃ upasevanti, yasa-
 vasena rājānaṃ upasevanti, kāmadaḍavasena maṇiratanaṃ
 upasevanti; evam - eva kho mahārāja sabbasāmaññaḥḥaṇa-
 daḍavasena ariyā dhutagaṇaṃ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakaṃ bijjavirūhaṇāya,

¹⁷ -asankhyāta- AC, -asankhēyya- M. ¹⁸ iṭṭhaṃ M. ¹⁹ -guṇa all. ²⁰
 vara B. ²¹ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ²² patiṭṭhāvasena AC.

aggi jhāpanāya, āhāro balāharanāya, latā bandhanāya, satthaṃ chedanāya, pāṇiṇiṃ pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjaṃ byādhi-vūpasamanāya, yānaṃ sukhagamanāya, bhīruttānaṃ bhayaavinodanāya, rājā ārakkhatthāya, phalakaṃ daṇḍa-leḍḍu-lagula-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vatthaṃ paticchādanāya, nisseṇī ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantaṃ pariḷapanāya, āvudhaṃ tajjanīyapaṭibāhanāya, paṭīpo auddhakāravidhamanāya, vāto pariḷahanibbāpanāya, sippaṃ vuttinipphādanāya, agadaṃ jīvitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanaṃ alaukāraya, āṇā anatikkamanāya, issariyaṃ vasavattanāya; evaṃ - eva kho mahārāja dhutaṅgaṇaṃ sāmāññabija-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharanāya satisamvara-nibandhanāya vimativieikiecbā-samuechedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturogga-nittharaṇāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyassa bhayaavinodanāya sāmāññagaṇa-parirakkhanāya aratikuvitakka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabba-sāmāññagaṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phala-nibbāna-dassanāya sakalalokathutathomita-mahatimabhā-sobbhākarāṇāya sabbāpāya-pīḍahanāya sāmāññattha-sela-sikharamuddhani abhirūhanāya vanka-kuṭīla-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaṇāya sabbakilesapaṭisattu-tajjanāya avijjandhakāra-vidhamanāya tividhaggi-santāpa-pariḷāha-nibbāpanāya saṅha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññagaṇa-parirakkhanāya bojjhaṅga-vararatanuppādāya yogijanālankaraṇāya anavajja-nipuna-sukhu-

¹ -sanaṇāya M. ² ārohanāya AUM. ³ pariḷapp- M ⁴ āvudha M. ⁵ -kamaṇāya AU. ⁶ 20 20 -parikkhanāya AU. ⁷ -uppādānāya AU.

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ari-
yadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ
adbigamāya yad-idaṃ ekamekaṃ dhutaguṇaṃ. Evaṃ
mahārāja atuliyāṃ dhutaguṇaṃ appameyyāṃ asamaṃ
appaṭibhāgaṃ appaṭiseṭṭhaṃ uttaraṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ
adhikaṃ āyataṃ puthulaṃ viṣaṇaṃ vitthātaṃ garuṇaṃ
bhāriyaṃ mabantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiceho icchāpakato ku-
hako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo
ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhu-
tanaṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍaṃ āpajjati, sabba-
guṇaghātaṃ āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hiṇaṃ khīṇa-
naṃ garahanaṃ oppaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogāṃ
nissāraṇaṃ nicchubbanāṃ pavāhanaṃ pabbajanaṃ paṭi-
labhati, samparāye pi satayojanike Avloimahaniraye un-
ha-kathita-tatta-santatta-accijālāmālake anekavassakoṭi-
satasahassāni uddham-adho tiriyaṃ pheguddehakaṃ
samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kāl-
angapaccango sūn-uddhumāta-susir-uttamango ebhāto pi-
pāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kannasoto muṇi-
lita-nimillita-nettanayano arugatta-pakkagatto pulavākīṇa-
sabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkbandho anto
jalamāno pajjalamāno, attāno asaraṇo āruṇṇarūṇa-kā-
ruṇṇa-ravaṇaṃ paridevnamāno nijjhāmatanḥhiko samaṇama-
hāpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā attassaraṃ karoti.
Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko ana-
raho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhi-
siṇcati, so labhati batthacchedaṃ pādacchedaṃ hattha-
pādacchedaṃ kannacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ² asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ³ uttamaṃ M ⁴ mabantaṃ all. ⁵ luddo AC. ⁶ anāraho M. ⁷ khipanaṃ C; B has an illegible word beginning with khī ⁸ -kathina- ABC. ⁹ muṇitvā C. ¹⁰ pul- AC. ¹¹ nejjh- AC. ¹² anāraho ACM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ
 jotimālikāṃ batthapajjotikāṃ eraḥavattikāṃ cīrakavāsī-
 kāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamarāsikāṃ kaḥāpapakāṃ khārā-
 patacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīṭhakaṃ, tattena
 telena osiñceṇaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropa-
 naṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitam¹ pi kammakara-
 naṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ²: ayutto appatto ananuceha-
 viko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariyo
 thāne attānaṃ thapesi, velaṃ ghātesi; evaṃ³ eva kho
 mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā
 attassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucehaviko
 araho patirūpo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho
 āraddhaviriyo pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na
 lābhakāmo na yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā⁴
 pabbajito jarāmaranā muccitukāmo sāsaṇaṃ paggaṇhissā-
 mīti dhutagūṇaṃ samādiyati, so dīḍḍhaṃ pūjāṃ arahati:
 devānaṃ⁵ ca manussānaṃ⁶ ca piyo hoti manāpo pihayito
 patthito, jātisumana-mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā-
 nulittassa, jighacchitassa viya paṇṭabhojanaṃ, pipāsitassa
 viya sītala-vimāla-surabhi-pāṇiyaṃ, visagatassa viya
 osadhavaranaṃ, sīghagamanakāmaṣṣa viya ājāññarathava-
 ruttamaṃ, atthakāmaṣṣa viya manoharamaṇiratanaṃ,
 abhiśiñcitukāmaṣṣa viya paṇḍara-vimāla-setacechattaṃ,
 dhammakāmaṣṣa viya arahataphalādhigamaṃ⁷ anuttaraṃ.
 Tassa cattāro satipatṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti,
 cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā paṇe⁸ indriyāni
 pañca balāni satta bojjhangā ariyo aṭṭhangiko maggo
 bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha-vipassanā adhigac-
 chati, adhigamaṃ patipatti pariṇamati, cattāri sīmaññapha-

¹ -mālakaṃ B. ² batthap. om. all. ³ khārāp. om. all. ⁴ parigha- AC.
⁵ asinā pi BM. ⁶ -kāraṇā M. ⁷ anāraho ACM. ⁸ mahante ACM. ⁹
 saddhāya M. ¹⁰ sīghaṃ M. ¹¹ -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ¹²
 bojjhangāni AC. ¹³ gacchanti AC. ¹⁴ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidā tisso vijjā eha! - abhiññā kevalo ca samānadharmmo sabbe tass' ādheyyā hontī, vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisīṇcatī. Yathā mahārāja
rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena
abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhaṭa-
balatthā, aṭṭhatimsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha-
mangalikā sotthivācakā samāga-brāhmana-sabbapāsāṇḍa-
gaṇā abhigacchanti, yaṁ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā-
kara-nagara-sunkaṭṭhāna-verajjaka-ehejjabhejjajana-m-
anusāsanaṁ sabbattha sāmiko bhavati; evaṁ-eva kho
mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisīṇcatī.

Teras' ime mahārāja dhutagāṇī yehi suddhikato
piḍḍānamahāsamuddaṁ pavasitvā bahuvīdhadhammakīlaṁ
abhikīḷati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo vaḷaṇṇeti, iddhi-
vidhaṁ dibbasotadhātum paracittavijānanaṁ pubbenivāsā-
nussatiṁ dibbacakkhuṁ sabbāsavakkhayaṁ ca pāpuṇāti;
katame terasa: paṇḍukūlikangaṁ tecivarikangaṁ piṇḍa-
pātikangaṁ sapadānacārikangaṁ ekāsanikangaṁ pattapiṇ-
ḍikangaṁ khalupacchābhattikangaṁ āraññakangaṁ ruk-
khamūlikangaṁ abbhokāsikangaṁ sosānikangaṁ yathā-
santatikangaṁ nesajjikangaṁ. Imehi kho mahārāja
terasahi dhutagaṇehi pubbe āsevithehi nisevithehi cīṇehi pari-
cīṇehi caritehi upacaritehi paripūrītehi kevalaṁ sāmā-
ññaṁ paṭilabhati, tass' ādheyyā hontī kevalā santā sukhā
samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane sutṭhu ka-
tasunko mahāsamuddaṁ pavasitvā Vangaṁ Takkolaṁ
Cīnaṁ Sovīraṁ Surattṭhaṁ Alasandaṁ Kolapaṭṭanaṁ
Suvannabhūmiṁ gacchati aññaṁ pi yaṁ kiñci nāvāsā-
caraṇaṁ, evaṁ-eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

¹ rājaparisā M. ² terasa ime AC. ³ vaḷaṇṇ- AC. ⁴ āsevitādis-
vitehi ACM. ⁵ paricīṇṇehi om. ABC.

gunehi pubbe āsevitehi nisevitehi cingnehi paricingnehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭi-
labhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samā-
pattiyo.

Yathā mahārāja kassako paṭhamam khettadosam
tina-kattha-pāsāgam apanetvā kasitvā vapitvā sammā
udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavana-maddanena
bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhaṇā
kapaṇā daliddā duggatajanā; evam-eva kho mahārāja
imehi terasahi dhutagunehi pubbe āsevitehi nisevitehi —
pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto
abhijātakulakulino chejja-bhejja-janam-anusāsane issaro
hoti vasavattī sāmiko icchākarapo, kevalā ca mahāpa-
ṭhavi tass' ādheyyā hoti; evam-eva kho mahārāja imehi
terasahi dhutagunehi pubbe āsevitehi nisevitehi cingnehi
paricingnehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jinasāsana-
vare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākarapo, kevalā ca
samaṇagunā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto salle-
khadhutaguno paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvatthiyā saṅ-
ghassa katikaṃ sapariṣo paradammasārathim paṭisallā-
nagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā
ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinitaṃ parisam
oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo parisāya saddhim
sallāpaṃ sallapitvā asambhinneṇa brahmassarena etad-
avoca: Pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena parisā, ka-
thaṃ tvaṃ Upasena parisam vinasīti. So pi sabbaññuṇā
dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabbāvaguna-
vasena Bhagavantaṃ etad-avoca: Yo koci maṃ bhante
upasankamitvā pabbajjāṃ vā nissayaṃ vā yāceti tam-

¹⁰ āsevitaṃnisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹² -janasamaṇassa- BM ²³
kathikaṃ C. ¹³ -sallāpa- ACM.

ahaññ evaṃ vadāmi: ahaññ kho āvuso āraññako piṇḍa-pātiko paṃsukūliko tecīvariko; sace tvam - pi āraññako bhavissasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko evāhaññam pabbājessāmi nissayam dassāmiti; sace so me bhante paṭisupitvā nandati oramati, evāhaññam pabbājemi nissayam demi; sace na nandati na oramati, na taṃ pabbājemi na nissayam demi; evāhaññam bhante parisam viñe-mīti. Evam - pi mahārāja dhutaguṇavara-samādiṇṇo Jinasāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākarano, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padamaññam abhivuddha-parisuddha-udiccajātippabhavaññam siniddhaññam mudam lobhaniyaññam sugandhaññam piyaññam patthitaññam pasatthaññam jalakaddama-m-anu-palittaññam aṇu-patta-kesara-kannikābhimaññitaññam bhamaṇa-guṇasevitaññam sitalasālilasaññivaddhaññam, evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nise-vitehi ciññehi pariciññehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa-guṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita-hata-vihata-kilesa hoti, hata-nihata-māna-dappo hoti, acala - dajha - nivittā - nibbematika-saddho hoti, paripugga - piṇḍita-paḥaṭṭha-lobhaniya-santa-sukha-samāpatti-lābhi hoti, sila-varapavara-asama-socigandha-paribhāvito hoti, devamanussānaññam piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānaññam vandita-pūjito, buddha-vibuddha-paññita-janānaññam thuta-thavita-thomita-pasattho, idha vā huraññam vā lokena anu-palitto, appathokavajje pi bhayadassāvi, vipula-vara-sampattikāmānaññam maggaphalavaratthasādhano, āyācita-vipula-paññita-paccaya-bhāgi, aniketasaṃyāno, jhānaññāsita-

¹ āraññako B. ² āraññako M. ³ -dinno AC. ¹² mudu M. ¹³ anu-
all; anuppatta- AC. ¹⁴ -kannikāhi m. C. ¹⁵ -saviyaṭṭam B. ¹⁶ van-
dito pūj AC. ¹⁷ jhānaññāstata- (or-sitta-) A, -sītana- C; jhāyitapav- M

tapavara-vihāri, vijāṭita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankuṭṭita-sāñchinnā-gatīnivarāṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gatīvimutto, uttiṇṇa-sabbavīcī-kiccho, vimuttijjhāsītatto, dīṭṭhadhammo, acala-dāḥa-bhīruttāṇam - upagato, samucchinnānusayo, sabbāsavak-khayaṃ patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samāgamaṇa-samupeto. Imehi tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti.

Nānu mahārāja therō Sāriputto dasasahassimhi lokadhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācitakusalamūlo brāhmaṇakulakulīno maṇḍipikaṃ kāmaraṭṭhaṃ anekasatasankha-dhanāvaraṇaṃ - ca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaguṇehi kāya-vāci-cittaṃ damayitvā ajj'etarahi anātaguṇasamānāgato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam - anupavattako jāto. Bhāsītam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttaramikāyavaralaṅcake: Nāham - bhikkhave aññaṃ ekapoggalam - pi samanupassāmi yo Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma - d - eva anupavatteti yatha - y - idaṃ Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma - d - eva anupavatteti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci' navagaṇaṃ Buddhavaṇaṇaṃ, yā ca lokuttarā kīriyā, yā ca loka adhigamavipulavarasampattiyo, sabbaṃ taṃ terasasu dhutaguṇesu samodhānopagatan - ti.

Navama vaggo.

[Mendakapañho samatto.]

¹ vimuttajjhā - C, vimuttijjhāyatatto M. ¹² -sankhaṇḍa B. ¹³ jāto ti all.

¹⁴ Aguttara - AC. ¹⁵ yathayidaṃ Sāriputto bhikkhave all.

Bhante Nāgasena, katihi angehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhuna ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Kukkuṭassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Kalandakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Dīpinīyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Dīpikassa dve angāni gaheṭṭhaṃ. Kummassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Varisassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Cūpassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Vāyasassa dve angāni gaheṭṭhaṃ. Makkaṭassa dve angāni gaheṭṭhaṃ. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Padumassa tīpi angāni gaheṭṭhaṃ. Bijassa dve angāni gaheṭṭhaṃ. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Nāvāya tīpi angāni gaheṭṭhaṃ. Nāvālakanaṅkassa dve angāni gaheṭṭhaṃ. Kūpassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Nīyyāmakassa tīpi angāni gaheṭṭhaṃ. Kammakarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Samuddassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Paṭhaviyā pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Āpassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Tejassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Vāyussa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Pabhatassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Ākāśassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Candassa pañca angāni gaheṭṭhaṃ. Suriyassa satta angāni gaheṭṭhaṃ. Sakkassa tīpi angāni gaheṭṭhaṃ. Cakkavattissa cattāri angāni gaheṭṭhaṃ. Upacikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Bīlārassa dve angāni gaheṭṭhaṃ. Undurassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Vicchikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Nakulassa ekaṃ

angām gahetabbāni. Jarasigālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīpi angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthiassa pañca angāni gahetabbāni. Sihassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīni angāni gahetabbāni. Penābhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapoṭassa ekaṃ angām gahetabbāni. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekaṃ angām gahetabbāni. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekaṃ angām gahetabbāni. Sappassa tīpi angāni gahetabbāni. Ajagarassa ekaṃ angām gahetabbāni. Panthamakkāṭakassa ekaṃ angām gahetabbāni. Thanasitadārakassa ekaṃ angām gahetabbāni. Cittakadharakummassa ekaṃ angām gahetabbāni. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhaassa tīpi angāni gahetabbāni. Meghassa pañca angāni gahetabbāni. Maṇiratanassa tīpi angāni gahetabbāni. Māgavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālisikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhassa ekaṃ angām gahetabbāni. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chattassa tīpi angāni gahetabbāni. Khettassa tīpi angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīpi angāni gahetabbāni. Issatthassa cattāri angāni gahetabbāni. Raṇṇo cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekaṃ angām gahetabbāni. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Sopḍikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekaṃ angām gahetabbāni. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Iṇagāha-

¹⁶ penā. AC. ¹⁷ jalūkāya BM. ¹⁸ panamakkāṭassa M. ¹⁹ madhurassa AC. ²⁰ turagassa A.

kassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakunagghiyā ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sannakhassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhīniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabhiyā ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnavāyassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgasena, ghorassarassa ekañ angaṃ gaheṭṭabbā - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekañ angaṃ gaheṭṭabbā - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankāra - kūṭe pi catukke pi singhātāke pi gāmadvāre pi thusarā - simhi pi yattha katthaci sayati, na sayanababhulo hoti,

¹ -dhikassa CM. ² mattassa AC. ³ sunkagghāyikassa A. -sārikassa M.

¹¹ vangarārakassa C. ¹² nāvāy - AC

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tipasan-
thāre pi paṇṇasanthāre pi katthamañceke pi ehamāya pi
yathā katthaci sammakkaṇḍaṃ pattharivā yathā kat-
thaci sayitabbaṃ, na sayanababulena bhavitabbaṃ. Idāṃ
mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhā-
sitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devūtiḍḍeṇa: Kaḷi-
garūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvakā viharanti
appamattā ātāpino padhānasmin - ti. Bhāsitam - p' etaṃ
mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallakena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gahe-
tabbānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena
patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacare-
na kālena samayen' eva cetiyangamaṃ sammajjivā pā-
niyaṃ paribhojanīyaṃ upatthapetvā sariraṃ paṭijaggitvā
nabhyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ das-
sanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisinabbaṃ.
Idāṃ mahārāja kukkuṭassa paṭhamāṃ angāṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva
vaṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kālena samayen' eva vaṭṭhahitvā cetiyangamaṃ sammajji-
tvā pāniyaṃ paribhojanīyaṃ upatthapetvā sariraṃ paṭi-
jaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavi-
sitabbaṃ. Idāṃ mahārāja kukkuṭassa duttiyāṃ angāṃ
gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhavīṃ
khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavek-
khitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ: n' eva davāya na

¹ -santhare BC in both places. ² kaḷaga- ACM. ³ pi om. M. ¹¹
paniya- AM. ¹² khaṇitvā om. AM.

madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad-eva
imassa kāyassa tṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahma-
cariyānuggahāya; iti purāṇaṃ ca vedanaṃ paṭibhankhāmi
navaṃ ca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bha-
vissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja
kukkuṭassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ p'
etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamaṃsaṃ va, akkhass' abbhāñjanaṃ
yathā,

evam āharaṃ, yāpanatthāy' amuecchito ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi
rattin andho hoti, evam-eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbaṃ,
araññe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajaniyesu
rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu andhena
badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittaṃ gahe-
ṭṭabbam, nānubyañjanaṃ gaheṭṭabbam. Idam mahārāja
kukkuṭassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ p'
etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyanena:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo-r-iva,
attha atthe samuppanne sayetha matasāyikaṃ ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo ledḍu-daṇḍa-lakuta-
muggarehi paṭipātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-
kammaṃ karontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-
paṭivattaṃ karontena pi uddisantaṃ pi uddisāpentena
pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho pan'
etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad-idaṃ yoniso manasi-
kāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angaṃ

² navuppādessāmi AB. ¹³ rattindho M, rattindho B. ¹⁴ pi piṇḍāya
ABC. ¹⁵ -kaccāyena AC.

gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhāgavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo: yad-idaṃ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakaṃ soḍḍaṃ na maddati,
bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ;

Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana
Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāravaratta-
man - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi opatante nauguttṭhaṃ papphotetvā mahantaṃ katvā ten' eva nauguttṭhalakuṭena paṭisattum paṭibhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalakuṭaṃ papphotetvā mahantaṃ katvā ten' eva satipaṭṭhānalakuṭena sabbe kilesā paṭibhūtabbā. Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Cullapanthakena:

Yadā kilesā opatanti sāmāññagunadharmasā,
satipaṭṭhānalakuṭena bantabbā te punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, dīpinīyā ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiṃ yeva gabhaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati paṭisandhiṃ uppatthiṃ gabbhaseyyaṃ cutiṃ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ saṃsārabhayaṃ duggatiṃ vīsamaṃ sampiṭṭaṃ disvā:

* koci bh. añ. * supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphotetvā AC, papphotetvā R. ¹⁵ papphotetvā ABC. ¹⁶ uppatthi BM.

ponabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro
karaṇiyo. Idam mahārāja dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahe-
tabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tīdevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r' iva chetvā bandhanaṇi,
nāgo pūtilataṃ va dālayitvā,
nāhaṃ puna npessaṃ gabbhaseyyaṃ;
atha ce patthayasi pavassa devātī.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tinagahanaṃ vā vana-
gahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya niliyitvā mige
gaṇhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vivekaṃ sevitaṃ, araṇṇaṃ rukkhamaṇaṃ pabbataṃ
kaṇḍaraṃ giriguhāṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ
palālapuṇṇaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijānavātaṃ
maṇussaṃhāseyyakaṃ paṭisallāpasārappaṃ; vivekaṃ seva-
māno hi mahārāja yogi yogāvacaro nacirass' eva chaḷa-
bbhiṇṇāsu vasibhāvaṃ pāpupātī. Idam mahārāja dīpikassa
paṭhamam āngaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ ma-
hārāja therehi dhammasangāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma niliyitvā gaṇhāti mige,
tath' evāyaṃ Buddhaputte yuttayogo vipassako
araṇṇaṃ pavisitvāna gaṇhāti phalam - uttamaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja dīpiko yaṃ kañci pasuṃ
vadhītvā vāmena passena patitaṃ na bhakkheti, evaṃ -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veḷudānena vā
pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināsa-
dānena vā mattikadānena vā cuppadānena vā dautakattā-

¹¹ -sallāsa- ACM ¹² gaṇhāti B, gaṇhāti CM ¹³ kiñci all ¹⁴ bhak-
khati B. ¹⁵ mattikā- E.

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pārībhaddakātāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā pahīnagamanena vā
piṇḍapatipīṇḍena vā dānānuppadānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññātarena
vā Buddhapatikutthena micchājīvena nīpphāditaṃ bhoja-
naṃ na paribhūñjitabbaṃ, vāmena passena patitaṃ pa-
suṃ viya dīpiko. Idaṃ mahārāja dīpikassa dūtiyaṃ an-
gaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Vacīviññattivipphārā uppannaṃ madhupāyasaṃ
sace bhutto bhaveyyāhaṃ, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antagunaṃ nikkhamitvā bahi care,
n' eva bhindeyya' ājīvaṃ, cajamāno pi jīvitaṃ ti.

Bhante Nāgasena, kummassa pañca angāni gaḥetab-
hānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaḥetab-
hānti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro uḍake yeva
vāsaṃ kappeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāṇabhūtapuggalānaṃ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena
averena abyāpajjhena sabbāvantaṃ lokaṃ pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa pañchamaṃ angaṃ
gaḥetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kummo uḍake
uppilavanto sīsaṃ ukkhīpitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gālhaṃ ogāhati: mā maṃ te puna passeyyun-
ti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gālhaṃ ogāhi-
tabbaṃ: mā maṃ kilesā puna passeyyun- ti. Idaṃ ma-
hārāja kummassa dūtiyaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Puna ca

¹ cātukammatāya M. ² -supa- M. ³ -pesaniyena AB. ⁴ pahīna- AM,
pahīnā- C. ⁵ -pāyasaṃ BM. ⁶ bahi BCM. ⁷ bhindeyyaṃ B. ⁸
cavamāno C, cājamāno AM (māno B).

param mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-tṭhāna-sayana-cankamato mānasaṃ nīharitvā sammappadhāne mānasaṃ otāpetabbaṃ. Idam mahārāja kummassa tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja kummo paṭhaviṃ khaṇitvā vivitte vāsaṃ kapeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṇaṃ vanapatthaṃ paḍḍataṃ kandaṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ pavivittaṃ-ogāhitvā vivitte yeva vāsaṃ upagantabbaṃ. Idam mahārāja kummassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena:

Vivittaṃ appanigghosaṃ vāḷamiganisevitaṃ
seve senāsanaṃ bhikkhu paṭisaḷḷāṇakāraṇā ti.

Puna ca param mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kañci passati vā saddaṃ sunāti vā, soṇḍipaṇcamāni aṅgāni sake kapāle nidahitvā appossukko tunhubbūto tiṭṭhati kāyaṃ-anurakkhanto, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvara-kavātaṃ anogghātetvā mānasaṃ samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajāṇena vibhātabbaṃ samanadhammaṃ anurakkhamānena. Idam mahārāja kummassa pañcamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātādevena Saṃyuttaṇikāyavare Kuṇṇupāma-suttante:

Kummo va aṅgāni sake kapāle
samodahaṃ bhikkhu manovitaṃ

¹⁰ oṇḍhetvā ali. ¹¹ pati- AC; «sallāna» CM ¹² passati ca ABC.

¹³ tā om. ABC ¹⁴ apot- AC. ¹⁵ vibhāvitabbaṃ H, vibhāritabbaṃ M.

¹⁶ āpama- ACM

anissito aññam - ahethayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṃ angaṃ gaḥetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tatttha anulometi nāññatttha - m - anudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṃ Buddhena bhagavatā bhāsitaṃ navangaṃ Satthusāsanaṃ taṃ anulomayitvā kappiye anavajje tthatvā samanadhammaṃ yeva pariyesitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vaṁsassa ekaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṃ Buddhavacanaṃ anulometvāna sabbadā kappiye anavajjāsmiṃ tthatvā 'pāyaṃ samuttaran - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṃ angaṃ gaḥetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutacekito mīto yāv' aggamūlaṃ samakam - eva anunamati na paṭittambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranava - majjhima - samakesu anunamitabbaṃ na paṭippharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja cāpassa ekaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Punnakajātaka:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṃ
paṭilomaṃ na vatteyya, sa rājavasatiṃ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gaḥetabban - ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaḥetabbā - nīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparisankito

²² anulomena B. ²³ tthatvā B. ²⁴ samuttareoti B (thatvā yaṃ samuttarīti M). ²⁵ there ABC. ²⁶ -samapakesu M; -majjhimaḥesu B. ²⁷ paṭippharitabbaṃ AC, paṭittambhītabbaṃ M. ²⁸ vidhura - A. ²⁹ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparīsankitena yattapayattena upaṭṭhi-tāya satiyā sañvutehi indriyehi caritabbaṃ. Idam mahārāja vāyasassa paṭhamam aṅgam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja vāyaso yaṃ kiñci bhojanam disvā ñātīhi saṃvibhajīvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tatthārūpehi lābhehi appaṭivibhattabhoginā bhavitabbaṃ silavantehi sabrahmacārīhi. Idam mahārāja vāyasassa dutiyam aṅgam gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāladḍham tapassino,
sabbesaṃ vibhajīvāna tato bhuñjāmi bhojanaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve aṅgāni gaḥetab-bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gaḥetab-bānīti. — Yathā mahārāja makkato vāsam - upagacchanto tatthārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbaṭṭha-kasākkhe bhīruttāpe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena hujjīm pesalaṃ silavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ piyaṃ garuṃ lāhāvaniyam vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādanaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ saṃādapakaṃ samuttejakaṃ sampahaṃsakaṃ, evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ upanissāya viharitabbaṃ. Idam mahārāja makkaṭassa paṭhamam aṅgam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja makkato rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middham okkamati tatth' eva rattiṃ vāsam - anu-bhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhīmukhena bhavitabbaṃ, pavane yeva thāno-

¹¹ yuttapayutt- M. ¹² paṭivi- M. ¹³ tāni om. BC. ¹⁴ sabbaṭṭha- M.

¹⁵ garu BCM.

cankama-nisajja-sayanañ niddaṃ okkamitabbañ, tatth' eva satipaṭṭhānaṃ-anubhavitabbañ. Idaṃ mahārāja makkatassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbañ. Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantaṃ va vappitaṃ ti.

Uddānata: Gherassaro ca kukkuṭo kelando dīpiṇi-dīptko
kummo vaṇiso ca rūpo ca vāyaso aha makkato ti.

Paṭhamo vaggō.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vaḍḍhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇaṃ ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja lāpulatāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vaḍḍhati uppari,

Tath' eva Buddhaputtena arahattaphalakāminā
ārammaṇaṃ ālambitvā vaḍḍhitabbaṃ asekhaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tiṇi angāni gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumañ udake jātañ udake samvaddhañ anupalittañ udakena, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalitena bhavītabbañ. Idañ mahārāja padumassa paṭhamañ angañ gaheṭṭabbañ. Puna ca parañ mahārāja padumañ udakā accuggamma tṭhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokañ abhibhavitvā accuggamma lokuttaradhamme tṭhātṭabbañ. Idañ mahārāja padumassa dutiyañ angañ gaheṭṭabbañ. Puna ca parañ mahārāja padumañ appamattakena pi anilena eritañ calati, evaṃ - eva kho mahārāja yogicā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saññāmo karāṇīyo, bhayadassāvīṇā viharitabbañ. Idañ mahārāja padumassa tatiyañ angañ gaheṭṭabbañ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Anumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Bhante Nāgasena, bījassa dve angāni gaheṭṭabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja bijañ appakam - pi samānañ bhaddake khette vuttañ deve sammā dhārañ paveccchante subahūni phalāni anudassati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditañ sīlañ kevalaṃ sāmāñña-phalam - anudassati evañ sammā paṭipajjitabbañ. Idañ mahārāja bījassa paṭhamañ angañ gaheṭṭabbañ. Puna ca parañ mahārāja bijañ suparisodhite khette ropitañ khippam - eva samvirūhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānasañ supariggahitañ suññāgāre parisodhitañ satipaṭṭhāna-khettavare khittañ khippam - eva virūhati. Idañ mahārāja bījassa dutiyañ angañ

² tīṭhā M; the passage wanting in B. ¹¹ caritañ ABC. ¹² saññāyamo M. ¹³ vuttañ M, om AC.

gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Yathā pi khetto parisuddho bijam c' asso patitthitam,
vipulam tassa phalam hoti, apl toseti kaṣṣakam;

Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhettamhi khippam - eva virūhatīti.

Bhante Nāgaseṇa, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbam - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbam - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭṭha-viyaṃ yeva abhivaḍḍhati tattha - atam - pi bhiyyo pi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā cha - abhiññāyo kevalaṃ - ca samapadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbam. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharanīruho
antopaṭṭhaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.

Yathā kalamhi sampatte paripākena so dumo
uggaṇḍhītvāna ekāhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,

Evam - evāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti.

Bhante Nāgaseṇa, nāvāya tīṇi angāni gahetabbānti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīpi angāni gahetabbānti. — Yathā mahārāja nāvā bahuvudha-dāra-sanghāṭa-samavāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭi-vatta-bahuvudhadhamma-sanghāṭa-samavāyena sadevako loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamam angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja nāvā

bahuvīdha-ūmi-tthanīta-vega-visaṭṭa-m-āvattavegaṃ sa-
 hati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ba-
 huvīdha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjāna-
 vandanaṃ parakulesu nindāposamāsaṃ sukhadukkha-sammā-
 nanāvimānana-bahuvīdhadosa-ūmivegaṃ - ca sahitabbhaṃ.
 Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna
 ca paraṃ mahārāja nāvā aparīmita-m-ananta-m-apāra-
 m-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-tinīṅgala-
 mahara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivattā-
 dvādasakkāra-entusaccābhīsamaya-paṭivedhe mānasam saṃ-
 cārayitabbhaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angaṃ
 gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Sacca-saṃyutte: Vitak-
 kentā ca kho tumhe bhikkhave: idam dukkhaṃ - ti vitak-
 keyyātha, ayaṃ dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayaṃ
 dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhanirodha-
 gāminī paṭipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvālakana-kassa dve angāni gahe-
 ṭṭabbhānti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭab-
 bhānti. — Yathā mahārāja nāvālakana-kam bahu-ūmijāl-
 ākulavikkhobhita-salilatale mahatimahāsamudde nāvam
 laketi ṭhupeti, na deti disāvidisaṃ haritaṃ, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-um-
 mījāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbhaṃ,
 na dātabbhaṃ disāvidisaṃ haritaṃ. Idam mahārāja nāvā-
 lakanakassa paṭhamam angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca
 paraṃ mahārāja nāvālakana-kam na pilavati, visidati,
 hatthasate pi udake nāvam laketi ṭhānam - upaneti, evaṃ -
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sak-
 kāra - mānana - vandana - pūjāna - apacittisu lābhagga-ya-

¹ - sammānanāvimānana - AC. ² - bhīta - AC. ³ - va ABC. ⁴ - laggana-
 M throughout. ⁵ - lagga - M throughout. ⁶ - play - Ab.

sagge pi na pilavitabbañ, sarīrayāpanamattake yeva cittañ chaṭetabbañ. Idañ mahārāja nāvālakanaṅkassa duttiyañ angañ gaḥetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakaṇaṃ na plavati, viśidati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, viśidathāti,

Bhante Nāgasena, kūpassa ekañ angañ gaḥetabbañ - ti yañ vadesi, katamañ - tañ ekañ angañ gaḥetabbañ - ti. — Yathā mahārāja kūpo raḍḍuñ - ca varattañ - ca lakārañ - ca dhāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satisampajāññasamannāgatena bhavitabbañ, abhikkante paṭikkante ālokite vilokite sammāññite pasārite saṅghātipatta-civara-dhāraṇe asite pīte khāyite sāyite occārapassāvakaṃme gate thite nisinne sutte jāgarito bhāsīte tunhībhāve sampajānakāriṇā bhavitabbañ. Idañ mahārāja kūpassa ekañ angañ gaḥetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhava bhikkhu vihareyya sampajāno, ayañ vo ambhakañ anuśāsanī ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīpi angāni gaḥetabbañīti yañ vadesi, katamāni tāni tīpi angāni gaḥetabbañīti. — Yathā mahārāja niyyāmakō rattindivañ sata-taṃ samitañ appamatto yattapayatto nāvañ sāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittañ niyyāmayamānena rattindivañ satatañ samitañ appamattena yoniso manasikārena cittañ niyāmetabbañ. Idañ mahārāja niyyāmakassa paṭhamañ angañ gaḥetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

¹ pilav- Ab. ² palav- BC, pilav- AaM. ³ palav- C, pilav- M. ⁴ laṅkār- M. ⁵ yuttapayutto M. ⁶ niyyā- M. ⁷ niyyā- BCM. ⁸ niyyā- M in the sequel throughout.

Appamādaratā hotha, sneittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānaṃ, paṇe sanna va kuṇjaro ti.

Puna ca paraṃ mahārāja niyyāmakassa yaṃ kiñci mahā-
samudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā sabbaṃ - taṃ viditaṃ
hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ku-
salākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīna-ppaṇṇitaṃ kaṇha-sukka-
sappaṭibhāgaṃ vijānitaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa
dutiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja niyyā-
mako yante muddikaṃ deti: mā koci yantaṃ āmasitthāti,
evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena - citta saṃ-
vara-muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṃ akusalavitaṅ-
kaṃ vitakkesīti. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṃ
aṅgaṃ gaheṭṭhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Mā bhikkhave
pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathidaṃ: ka-
ma-vitakkaṃ byāpādavitaṅkaṃ vihiṃsāvitakkaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṃ aṅgaṃ gahe-
ṭṭhaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahe-
ṭṭhaṃ - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṃ cinta-
yati: bhatako ahaṃ, imāya nāvāya kammaṃ karomi,
imāyāhaṃ nāvāya vūhasā bhattavetaṇaṃ labhāmi, na me
pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāheṭṭhā
ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ
cintayitthaṃ: imaṃ kho ahaṃ cātummahābhūtikaṃ kā-
yaṃ sammāsanto satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhi-
tasati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jāti-jarā-
byādhi-maraṇa-soka - parideva - dukkha - domanass - upāyā-
sehi parimuccissāmi appamādo me karaṇīyo ti. Idaṃ
mahārāja kammakarassa ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭhaṃ. Bhā-
sitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputteṇa dhammā-
senāpatinā:

¹ sante AaC. ² āmasayitthāti AC, āmasati M. ³ cātummahā. M. ⁴
byādhi om. B. ⁵ -tasaṃ B.

Kāyaṃ imaṃ sammāsatha, parijānātha punappunāṃ;
kāye sabbhāvāṃ dīsvānā dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahetabbhāniti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbhāniti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kupapena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ⁹ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-makkha - paḷāsa - issā - macchhariya - māyā-saṭha-kuṭila-visamadduccarita-kilesa malehi saddhiṃ na saṃvasitabbhāṃ. Idam mahārāja samuddassa paṭhamam angam gahetabbhāṃ. Puna ca param mahārāja samuddo muttā-maṇi-veluriya-saṅkhasilā-pavāḷa-phalīkamani-vividharatana-nicayaṃ dhārento pidabati, na bahi vikirati, evaṃ¹⁰ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokhasamādhi-samāpatti-vipassanā-'bbhiññā-vividhaguṇaratanaṃ adbhigantvā pidahitabbhāni, na bahi nīharitabbhāni. Idam mahārāja samuddassa dutiyam angam gahetabbhāṃ. Puna ca param mahārāja samuddo mahatimabābhūtehi saddhiṃ saṃvasati, evaṃ¹¹ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiecham santuṭṭham dhutavādam sāllekhaṇvuttiṃ ācāra-sampannam lajjim pesalam garam bhāvaniyam vattāram vacanakkhamam codakam pāpagarāhim ovādakam anusāsakam viññāpakam sandassakam samādapakam samuttejakam sampahamsakam kalyāṇamittam sabrahmacāriṃ upanissāya vasitabbhāṃ. Idam mahārāja samuddassa tatiyam angam gahetabbhāṃ. Puna ca param mahārāja samuddo navasallā - sampunna - Gangā - Yamunā - Aciravati - Sarabhū - Mahī - ādīhi nadīsatasahashehi antalikkhe sallādhārāhi ca pūrito pi sakam velam nātivattati, evaṃ¹² eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokavandana-mānana-pūjanakāraṇā jīvitahetu pi sañcicca sikkhāpadavitikkamo na karaniyo. Idam mahārāja samud-

⁹ -paḷāsa- AC ¹⁰ pisakati ABC ¹¹ pīvāhitabbhāni ABC. ¹² garu aḷl.

¹³ -sompunāhi gūṇā- AM.

dassa catuttham angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo ttitadhammo velam nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yaṁ mayā sāvakaṇaṁ sikkhāpadaṁ paññuttarāṁ taṁ mama sāvaka jīvitabetu pi nātikkamānti. Puna ca param mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Acīravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhārāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesa-paripucchā-savanna-dhārana-vinicchaya-abhidhamma-vinaya-gāḷha-suttanta-viggaha-padanikkhepa-padasandhi-padavibhatti-navanga - jinasāsana-varam supantenāpi na tappitabbam. Idam mahārāja samuddassa pañcamaṁ angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka:

Aggi yathā tinakattham dahanto
na tappati, sāgaro vā nadhi,
evam h' ime paṇḍitā, rājasettḥa,
suttvā na tappanti subhāsitenāti.

Uddānaḥ: Lapulātā ca padumaṁ bijam sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvālakanaṁ kūpo niyyāmakā tathā
kammakaro samuddo ca vaggo tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁹ mahāsamuddo AC. ¹⁰ -vinayagāḷha- B. ¹¹ aggi Ab. ¹² (evampi te Jāt. 537 v. 47). ¹³ kammakaro B.

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gaheṭab-
hānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭab-
hānti. — Yathā mahārāja paṭhavi itṭhānītṭhāni kappū-
rāgaro-tagaro-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhānika-lasika-
mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evam-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena itṭhānītṭhe lābhālābhe
yasāyase nindāpasamsāya sukhe dukkhe sabbattha tādina
yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
angam gaheṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavi
maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvītā, evam-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
tena sakasilagandha-paribhāvītena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja paṭhaviyā duttiyam angam gaheṭabbaṃ. Puna
ca param mahārāja paṭhavi nirantārā acchiddā asusirā
bahalā ghaṇā vitthiṇṇā, evam-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena nirantara-m-akkhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
hala-ghaṇa-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā tatiyam angam gaheṭabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi gāma-nigama-nagara-janapada-
rukka-pabbata-nadī-talāka-pokkharāṇi-miga-pakkhi-ma-
nuja-nara-nārī-gaṇam dhārentī pi akillāsu hoti, evam-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantena pi
anusāsantena pi viññūpentena pi sandassentena pi samā-
dapentena pi samuttejantena pi sampahamsentena pi
dhammadesanāsu akillāsunā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā catuttham angam gaheṭabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi ananayapaṭighavippamuttā,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ananaya-
paṭighavippamuttena paṭhavīsamena cetasā viharitabbaṃ.
Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gaheṭabbaṃ.

² kappur- AC. ³ -ṭikā- C ¹² maṇḍanavibhūsanā- M ¹³ -akkhaṇḍā-
ABC. ²¹ -raṇī- M. ²² -nārī- CM. ²³ -harissantena AcCM. ²⁶ paṭhavi- AC.

Bhāsīram - p' etañ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikkittayamānāya:

Ekañ - c' evāhañ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
ekañ - c' evāhañ gandhena ālimpeyya' pamoditā,

Amusmim paṭighe na tthi, rāgo asmim na vijjati,
paṭhaviśamacitrā te, tādīsā samāṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gahetabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṇṭhita-m-akampita-m-aluṭṭa-sabhāvaparissuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikatañ apa-netvā susaṇṭhita-m-akampita-m-aluṭṭa-sabhāvaparissuddhācārena bhavitabbañ. Idañ mahārāja āpassa paṭha-mañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja āpo sītulasabhāvasaṇṭhito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khañti-mettā-'moddaya-sampan-nena hitesinā anukampakena bhavitabbañ. Idañ mahārāja āpassa dutiyañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja āpo asuciñ suciñ karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upaj-jhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaragena bhavitabbañ anavakāsakārinā. Idañ mahārāja āpassa tatiyañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja āpo bahujanapatthito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santutṭha-pavivitta-paṭisaṅgāna satatañ sabbalokamañhipatthitena bhavitabbañ. Idañ mahārāja āpassa catutthañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja āpo na kassaci ahitaṃ upadahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇ-ḍana - kalaha - viggaha - vivāda - rittajjhāna - aratī-jānanañ

¹ -mānaso alt. ² pamodito BO, -diko M. ³ asmī na ACM, amusmim na B. ⁴ -mattesu AB. ⁵ anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ⁶ -saṅgāna C.

kāya-vaci-cittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā manako Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varaṇ vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tejo tina-katṭha-sākhā-palāsam dābati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā itthānitthārammanānubhavanā sabbe te āpagginā dāhitabbā. Idam mahārāja tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇā m-anudayaṃ na katabbā. Idam mahārāja tejassa dotiyaṃ angam gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja tejo sītam paṭihanti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena viriya-santāpa-tejaṃ abhijanetvā kilesā paṭihantabbā. Idam mahārāja tejassa tatiyaṃ angam gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja tejo anuṇayapaṭighavippamutto upham-abhijaneti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anuṇayapaṭighavippamuttena tejosamena cetasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja tejo andhakāraṃ vidhamati ālokaṃ dassayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāraṃ vidhamitvā ānālokaṃ dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulaṃ

* kadāci M (so Jāt. 140 v. 13). ¹⁸ -anudaya M ¹⁹ -chamā CM. ²⁰ sakatā BM.

ovadantena: Tejosamañ Rāhula bhāvanam bhāvehi, tejo-
samañ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato anuppannā c'
eva akusalā dhammā na uppajjanti uppannā ca akusalā
dhammā cittañ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāpi tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphītavanasaṇḍantaram-
abbhivāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vimutti-varakusuma-pupphītārammapa-vanantare ramita-
bbañ. Idam mahārāja vāyussa pañcamam angam gahe-
tabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu dharaṇīruha-pā-
dapa-gaṇe mathayati, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena vanaantaragatena saṅkhāre vicināntena kilesā
mathayitabbā. Idam mahārāja vāyussa duttiyam angam
gahetabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse ca-
rati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-
taradhammesu mānasañ sañcārayitabbāñ. Idam mahā-
rāja vāyussa tatiyam angam gahetabbāñ. Puna ca param
mahārāja vāyu gandham - anubhavati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena attano sīla-surabhogandho
anubhavitabbo. Idam mahārāja vāyussa catuttham angam
gahetabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu nīrālayo
aniketavāsī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena nīrālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimut-
tena bhavitabbāñ. Idam mahārāja vāyussa pañcamam
angam gahetabbāñ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayañ jātañ, nīketā jāyati rajo,
aniketam - asanthavañ, etañ ve munidassanañ - ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-

¹² vanaantaragatānītena AII. -गतान्तरेणा C. ¹³ cārayitabbam B. ¹⁴ ja-
yate M; comp. p. 211.

tabbhāññi. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampīyo
asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacara-
rena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre
agarukāre yase ayase nindāya pasamsāya sukhe dukkhe
itthāññiṭṭhesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭ-
ṭhabba-dhammesu rajanīyesu na rajjitabbañ, dussanīyesu
na dussitabbañ, muyhanīyesu na muyhitabbañ, na kampi-
tabbañ na calitabbañ, pabbatena viya acalena bhavitab-
bañ. Idam mahārāja pabbatassa paṭhamam angam gahe-
tabbañ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-
tīdevena :

Selo yathā ekagghano vātena na samīrati,
evam nindāpasamsāsu na samīñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca param mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṁsaṭ-
ṭho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena thad-
dheṇa asaṁsaṭṭheṇa bhavitabbañ, na kenaci saṁsaggo kara-
ṇīyo. Idam mahārāja pabbatassa duttiyam angam gahe-
tabbañ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātīdevena :

Asaṁsaṭṭhañ gahatṭheli anāgārehi cūbbhayañ,
anokasārīṇappicchañ, tam - ahañ brūmi brāhmaṇa - ti.

Puna ca param mahārāja pabbate bījañ na virūhati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamānase
kilesā na virūhāpetabbā. Idam mahārāja pabbatassa tati-
yam angam gahe-
tabbañ. Bhāsitam - p' etam mahārāja
therena Subhūtiṇā :

Rāgūpasamhītañ cittañ yadā uppajjate mama,
sayam - eva paccavekkhitvā ekako tañ damem' ahañ :
Rajjasi rajanīyesu, dussanīyesu dussasi,
muyhase mohanīyesu; nikkhamassu vanaṁ tuvañ.

¹⁷ ¹⁸ devātī. Dhammapade M. ¹⁹ pabbate alīamaye M. ²⁰ -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassināṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vaṇṇaṃ tuvaṇṇaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāpaccuggatena bhavi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā oḍḍati paṇḍito,
paññāpāsādam - āruya asoko sokiniṃ - paṇḍitaṃ,
pabbataṭṭho va bhūmatṭhe, dhīro bāle avekkhatiti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anopato,
evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāva-
nati na karaṇīyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja upāsi-
kāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Lābhena unnato loko, alābhena ca opato;
lābhālābhena ekatṭhā, tādīsā samaṇā mamātī.

Bhaṇte Nāgasena, ākāśassa pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, kataṃāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja ākāśo sabbaso agayho, evaṃ -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesa-
hi agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāśassa paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ākāśo isi-tāpasa-bhūta-dijaganaṇṇusaṇṇacarito, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccāṃ dukkhaṃ -
anattā ti saṅkhāresu mānasāni saṇṇārayitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ākāśassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja ākāśo santāsaṇiyo, evaṃ - eva kho

⁹ -nibb B. ¹⁰ bhūmatṭhe M. ¹¹ unnatopati M. ¹² -āruvācarito B. ¹³
āsaṇṇāsaṇiyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbam, assādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaṇṇena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso alaggo asatto appatitṭhito apalibuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatitṭhitena apalibuddhena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam ovadantena: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patitṭhito, evam - eva kho tvam Rāhula ākāsasamam bhāvanam bhāvehi; ākāsa-samam hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya tṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cando sukkapakkhe udayanto uttaruttariṃ vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guna-vattapaṭipattiya āgamādhi-gamo paṭisallāne satipaṭṭhāne indriyesu gottadvāratāya bhojane māttaṇṇutāya jāgariyānnyoge uttaruttariṃ vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja candassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando ulārādhipati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ulāracchandādhipatinā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando nisāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam mahārāja candassa

¹¹ uppannuppannā AC (uppannā MN, 62). ²⁴ -sallāne UM

tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando vimānakeṭu, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena silaketunā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando āyāceta-patthito udeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyāceta-patthitena kulāni upasankamitabbāni. Idam mahārāja candassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta angāni gaheṭṭabbhāniti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gaheṭṭabbhāniti. — Yathā mahārāja suriyo sabbaṃ udakaṃ parisoseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesaṃ parisosetabbā. Idam mahārāja suriyassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbaṃ doccaritatamaṃ vidhamayitabbhaṃ. Idam mahārāja suriyassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo abhikkhapaṃ carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhapaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idam mahārāja suriyassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo raṇsimāli, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āramapamālinā bhavitabbhaṃ. Idam mahārāja suriyassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nicca RM. ¹² -assa M. ¹³ sabba- AC. ¹⁴ -mitabbhaṃ M. ¹⁵ santap- BC.

vattapaṭipattiyaṃ jhāna-vimokkha-samādhi-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipādehi sādavaḷo loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo Rāhubbhaya bhūto carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccarita - duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṇṇe diṭṭhisanghāṭapaṭimukke kupathapakkhāne kummaggapaṭipanne satte diṣvā mahatā saṃvegabhayena mānasā saṃvejetabbaṃ. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭhaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipāda-lokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena Vangisena:

Yathā pi suriyo udayanto rūpaṃ dasseti pañinaṃ,
suciṇ - ca asuciṇ - cāpi, kalyāṇaṃ - cāpi pāpakaṃ,

Tathā bhikkhu dhammadhara avijjāpiṇṇaṃ jaṇaṃ
pathaṃ dasseti vividhaṃ, ādicco v' udayaṃ yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tiṇi angāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapaviveka-sukhābhīratena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakko deve diṣvā paggaṇhāti hāsaṃ - abhijānati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnaṃ - atanditaṃ santaṃ mānasā paggaheṭṭabbaṃ, hāsaṃ - abhijānetabbaṃ, uttāhitabbaṃ ghaṭṭitabbaṃ vāya-

¹ -paṭivattiyā C. ² -pakkhaṇṭe AB, -pakkhaṇṭe M; -pakkhaṇṭe C. ³ kummagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayaṃ ACM. ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbhaṃ. Idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakkassa ana-
bhīrati na uppajjati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena suññāgāre anabhīrati na uppādetabbā. Idaṃ
mahārāja Sakkassa tatiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Subhūtinā:

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito ahaṃ,
nābhijānāmi uppannaṃ mānaṃ kāmasaṃhitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sangaha-
vatthūhi janaṃ sangahāti, evaṃ - eva kho mahārāja yo-
ginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānaṃ saṃ-
gāhetabbhaṃ anuggāhetabbhaṃ sampahaṃsetabbhaṃ. Idaṃ
mahārāja cakkavattissa paṭhamāṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na
utṭhahanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvītakkā na uppādetabbā.
Idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Vitakkūpasame ca yo rato
asubhaṃ bhāvayati sādā sato,
esa kho byantikāhīti,
esa - vbecchati Mārabandhanaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattī divase divase sa-
muddapariyantaṃ mahāpaṭhavirāṃ anuyāyati kalyāṇapāpa-
kāni vicinamāno, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase
divase paccavekkhitabbhaṃ: kin - nu kho me imehi tīhi
ṭhānehi anupavajjaṃ divaso vītivattatīti. Idaṃ mahārāja

¹⁴ mānaṃ gahe- ABC. ¹⁵ -sitabbhaṃ ABC. ¹⁶ anussāseti ABC. ¹⁷ kā-
yakamma-vacīkamma- AC.

cakkavattissa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarikanikāya-vare: Kathambhūtaṃ me rattindivā vīṭipatanṭi pabbajitena abhiññaṃ paccavekkhitabbaṃ - ti. Puṇa ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abbhantaraṃbāhirārakkhā sussaṃvihitā hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariya-sāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānadh: Paṭhavi āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca
ākāso canda-suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upacikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanaṃ katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena silasaṃvarachadanaṃ katvā mānaṃ pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ. Silasaṃvarachadanaṃ kho mahārāja yogi yogāvacaro sabba-bhayaśamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

¹ Anguttarikanikāyavare M. ² -antarābā- M. ³ āpo tejo ca M. ⁴ -suriyā A, -suriyaṃ M. ⁵ -echad- M. ⁶ yoginā all. ⁷ -kkāmaṇto AC; -bhayaśamatikkanto M.

angañ gahetabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Sīlasaṃvarachaddanañ yogī katvāna mānasañ anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, biḷārassa dve angāni gahetabbā-nīti yañ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja biḷāro guhāgato pi susiragato pi hammiyantaragato pi undurañ yeva pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇa-gatenāpi rukkhamaḷagatenāpi suññāgāragatenāpi satatañ samitañ appamattena kāyagatāsatiḥhōjanañ yeva pariyesitabbañ. Idam mahārāja biḷārassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja biḷāro āsanne yeva gocarañ pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena īmesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbañ: iti rūpañ, iti rūpassa samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti vedanāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saññā, iti saññāya samudayo, iti saññāya atthagamo; iti saṅkhārā, iti saṅkhārānañ samudayo, iti saṅkhārānañ atthagamo; iti viññānañ, iti viññāpassa samudayo, iti viññāpassa atthagamo ti. Idam mahārāja biḷārassa dutiyañ angañ gahetabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbañ, bhavaggañ kiñ karissati, paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekañ angañ gahetabban - ti yañ vadesi, kataman - tañ ekañ angañ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vica-ranto āhārūpasimsako yeva carati, evam - eva kho ma-

¹⁹ āsana AC (and perhaps B). ²⁰ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja andorassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vanganta-puttana:

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nangulaṃ ussāpetvā carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ānāpānadhena bhavitabbaṃ, ānāpaṃ ussāpetvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vanganta-puttana:

Ñānakhaggaṃ gaheṭvāna viharanto vipassako parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhavati.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati gaheṭṭuṃ, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabhūlaṃ kulaha - viggaha - vivāda - virodhābhi - bhūtaṃ lokam - upagacchantena mettābhesajjena mānasam anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-puttana dhammasenāpatio:

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettabhāvanā, mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanam - ti.

Bhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamāno yāvadatthaṃ āharayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamānena sarirayāpanamattam - eva paribhuñjītabbaṃ. Idaṃ mahārāja jarasigālassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mahākassapena :

Seoāsanaṃhā oruḥa gāmaṃ piṇḍāya pāvisiṃ;
bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhīṃ sakkaṃca naṃ upatṭhahīṃ.
So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
ālopaṃ pakkhipantassa angulīṃ - p' ettha ebhijjatha.
Kudḍamūlaṃ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicināti: lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicinītabbaṃ: lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā ti, yathāladdhena santussītabbaṃ. Idaṃ mahārāja jarasigālassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vagantaputtana :

Lūkkena pi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahūṃ,
rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
ītarītarena santuṭṭhe sāmāññaṃ paripūrātīti.

Bhante Nāgasena, migassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattim ābbhokāse, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbāṃ, rattim ābbhokāse. Idaṃ mahārāja

* āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakeṇa M. ¹² -līḥ B. ¹³ -ñjīyaṃ B, -ñjīhaṃ AsCb. -ñjī naṃ Ca, -ñjahaṃ Ab. ¹⁴ ca . . . ca M. ¹⁵ santussītho AGM. ¹⁶ vasesu AC.

migassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomahaṃsana-pariyāye: So kho ahaṃ Sāriputta yā tā rattīyo sītā hemantikā antaraṭṭhake himapātasamaye tathārūpāsu rattīsu rattīm abbhokāse viharāmi, divā vanasandē; gṃhānaṃ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattīm vanasandē ti. Puna ca paraṃ mahārāja migo sattimhi vā sure vā opatante vañceti palāyati, na kāyam-upaneti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbāṃ palāyitabbāṃ, na cittaṃ-upanetabbāṃ. Idaṃ mahārāja migassa dutiyaṃ angañ gahetabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja migo manasse disvā yena vā tena vā palāyati: mā maṃ te addasaṃsūti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasīle dussīle kusīte saṅgaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbāṃ; mā maṃ te addasaṃso ahaṃ - ca te mā addasaṃ - ti. Idaṃ mahārāja migassa tatiyaṃ angañ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appassuto anācāro sameto katthaci ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakaṃ gehaṃ na vijahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo: anicc-ucchādana-parimaddana-bhedana-vikiraṇa-vīdhamāsanadhammo ayaṃ kāyo ti. Idaṃ mahārāja gorūpassa paṭhamañ angañ gahetabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja gorūpo ādinṇadburo sukhaḍakkhena dhuraṃ vahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

¹ yo kho AM, sekho B. ² tā om. AC. ³ sameno AC, sammato M.
⁴ ādinna- AC.

ādinṇabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvitapari-
yādanā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idam
mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pāni-
yaṃ pivati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ācariyupajjhāyānāṃ anusatthi chandena pemena pasādeṇa
ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idam mahārāja gorūpassa
tatiyaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena therā-nava-majjhimaṃ bhīk-
khūnaṃ - pi gihiupāsakassāpi ovādānusāsānāṃ sīrasā sam-
paṭicchitabbā. Idam mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ
gaheṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etiā mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.

Tibbaṃ chandaṃ - ca pemaṃ - ca tasmīṃ disvā
upaṭṭhāpe,
ṭhapeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, varābassa dve angāni gaheṭabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭabbānīti.
— Yathā mahārāja varāho santatta-kaṭṭhite gīṃhasamaye
sampaṭte udakāṃ upagacchati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena dosena citte ālīlita-khalita-vibbhaṇ-
ta-santatte sītalāmatapaṇīta-mettābhāvanāṃ upagantab-
baṃ. Idam mahārāja varāhassa paṭhamāṃ angaṃ gahe-
ṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallaṃ -
udakam - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā dopiṃ
katvā dopikāya sayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādinna- AC. ²¹ -kaṭṭhite AU. ²² cittaṇa ACM. ²³ sītalāmatavahita-
mettā- M, sītalāpanīta- AaC, sītalāpanīta- Ab. ²⁴ vikkh- BC (and
perhaps A). ²⁵ -udakam- om. B. ²⁶ paṭhaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantara-gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabbhāradvājena:

Kāye sabhāvaṃ diṣvāna vicinitvā vipassako
ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gahetabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-nīti. — Yathā mahārāja hatthi nāma caranto yeva pa-thaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-carena kāyaṃ sammāsamānen' eva sabbe kilesā dāle-tabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi sabbakāyen' eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na diṣāvidisā viloketi, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sab-bakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na diṣāvidisā viloke-tabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ, yogamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja hatthissa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā na tam - eva desaṃ vāsatham - upagacchati, na dhuva-patitṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-carena anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya gantabbaṃ; yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaḷaṃ vā guhaṃ vā patbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ, dhuvapatitṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi adakaṃ ogāhitvā snehi-vimala-sītala-salilaparipuṇṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarikasaṇḍhaṇṇaṃ ma-

* hatthi all throughout. ** gocarāya - samanugantvā M. *** ogāhetvā all throughout.

hatimahantañ padumasarañ ogāhītvā kīlati gajavarakīlañ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vippasanna-m-anāvīla-dhammavaravāri-pupphañ vimutti-
 kusumasañchannañ mahāsatipaṭṭhānapokkharagīṃ ogā-
 hītvā ānāpāna sankhārā odhucitabbā vidhucitabbā, yogā-
 vacarakīlā kīlītabbā. Idañ mahārāja hatthissa catutthañ
 angaṃ gahetabbā. Puna ca parañ mahārāja hatthi
 sato pādañ uddharati sato pādañ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādañ uddharitabbā, satena sampajānena pādañ nik-
 khipitabbā, abhikkama-paṭikkame sammāñjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbā. Idañ ma-
 hārāja hatthissa pañcamañ angaṃ gahetabbā. Bhāsi-
 tam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena Sam-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānañ: Upaekā bhāro ca undaro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthīnā dasāti.

Catuttho vaggo.

Bhante Nāgasena, sīhassa satta angāni gahetabbā-
 nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbā-
 nīti. — Yathā mahārāja sīho nāma seta-vimala-pari-
 suddha-paṇḍaro, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogū-
 vacarena seta-vimala-parisuddha-paṇḍaracittena byapa-
 gatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa
 paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 sīho catucarapo vikkantacārī, evaṃ-eva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena caturiddhipāḍācaranena bhavitabbaṃ.
 Idam mahārāja sīhassa dutiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ.
 Puna ca paraṃ mahārāja sīho abhirūpa-rocira-kesarī,
 evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūpa-
 rocira-sīla-kesarinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa
 tatiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 sīho jīvītapariyādāno pi na kassaci oṇamati, evaṃ-eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-piṇḍapāta-
 senāsana-gīlānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāno pi
 na kassaci oṇamitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa catut-
 thaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sīho
 sapadānabhakkho, yasmiṃ okāse nipatati tatth' eva yā-
 vadatthaṃ bhakkhayati, na varamaṃsaṃ vicināti; evaṃ-
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapadānabhak-
 khena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinītabbāni, na pubba-
 gehaṃ hitvā kulāni upasankamītabbāni, na bhojanaṃ
 vicinītabbaṃ, yasmiṃ okāse kabalāṃ ādiyati tasmiṃ yeva
 okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanamattaṃ, na varabhoja-
 naṃ vicinītabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa pañcamaṃ
 aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sīho asan-
 nidhibhakkho, sakīṃ gocaraṃ bhakkhayitvā na puna taṃ
 upagacchati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
 arena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idam ma-
 hārāja sīhassa chaṭṭhaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca

* vikkantacārī AC. ** kabalāṃ AOM. † -kāraṃ Aa.

param mahārāja siho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanam agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena bhojanam aladdhā na paritassitabbam, laddhā pi bhojanam agadhitena amucchitena anajjhāpannena ādi-
navadassāvinā nissaranapaññena paribhuñjitabbam. Idam mahārāja sihassa sattamam angam gahetabbam. Bhāsita-m-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sam-yuttanikāyavare theram Mahākassapam parikittayamā-nena: Santuttho 'yaṃ bhikkhave Kassapo itaritarena piṇḍapātena, itaritarapiṇḍapātasantutthiyā ca vaṇṇavādi, na ca piṇḍapātabetu anesapam appatirūpam āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍa-pātam agadhito amucchito anajjhāpanno ādinavadassāvi nissaranapañño paribhuñjati.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīpi angāni gahetabbānti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīpi angāni gahetabbānti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvita-pariyādānā dutiyikam na vijahati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena yāva jīvita-pariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-papaka-bhakkho, tena ca santutthim āpajjati, tāya ca santutthiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena yathalābhasantoso karaṇiyo. Yathalābhasantuttho kho pana mahārāja yogī yogāvacarō na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñāṇadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam mahārāja

⁷ laddhā va bh. B. ⁸ adhigato BC. avigato M. ¹⁰ -tutthāyaṃ ABP.
¹² bhikkhave om. AC. ¹⁴ (agadhito SN-XV, 1.) ¹⁷ yoginā yogāvaca-
re. ¹⁹ na parih. vimuttiyā om. AB/C

cakkavākassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavāko pāṇe na viheṭṭhayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nīhitaḍaḍḍena nīhita-satṭhena lajjinā dayāpannena sabbapāṇabhūta-hitānukampinā bhavitaṭṭabbāṃ. Idaṃ mahārāja cakkavākassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghāteti, na jināti, na jāpaye,
ahiṃsā' sabbabhūtesu veraṃ tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, peṇāhikāya dve angāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitaṭṭabbāṃ, satipaṭṭhānena sammāsāṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idaṃ mahārāja peṇāhikāya paṭhamāṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja peṇāhikā pavane divasaṃ gocaraṃ caritvā sāyaṃ pakkhigaṇaṃ upeti attano guttiyā, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekaṃ sevitaṭṭabbāṃ saṃhoyanaparimuttiyā, tatra ratiṃ alabhamānena upavādhayaparirakkhanāya saṅhaṃ osaritvā saṅharakkhiteṇa vasitaṭṭabbāṃ. Idaṃ mahārāja peṇāhikāya dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Brahmaṇā Sahampatinā Bhagavato sūtiṃke:

Sevetha paṇṭāni senāsapaṇṇi,
careyya saṃhoyanavippamokkhā;
sace ratiṃ nādhigaccheyya tattha,
saṅhe vase rakkhitaṭṭo satimā ti.

² nikkhitta- M twice. ³ (mettaṃsā sabbabh., Jāt. 451 v. 10, also AN. VIII, 1, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ¹¹ -parigatūyā A. ¹² ratiṃ AB/C. ¹³ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ¹⁴ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe
vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittaṃ gaṇhāti,
majjhatto vasati saññābabhulo, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena parakulaṃ upagatena tasmim kule
itthinaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā pīthe vā vatthe vā
alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu
vā na nimittāṃ gaṇhetabbaṃ, majjhattena bhavitabbaṃ,
samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idam mahārāja ghara-
kapoṭassa ekaṃ angaṃ gaṇhetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradaṇḍake:

Pavisitvā parakulaṃ pānesu bhojanesu vā
mitaṃ khāde, mitaṃ bhuñje, na ca rūpe manaṃ kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gaṇhetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaṇhetabbānīti. —
Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattiṃ kākā-
saṅghaṃ gaṇtvā bahū pi kāke hanati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena aññānena paṭivirodho kā-
tabbo, ekena rahe uṣṇiditvā aññānaṃ sampamadditabbaṃ,
mūlato chinditabbaṃ. Idam mahārāja ulūkassa paṭha-
maṃ angaṃ gaṇhetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ulūko supaṭisallīno hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena paṭisallāpārāmena bhavitabbaṃ paṭisallāpa-
ratena. Idam mahārāja ulūkassa dutiyaṃ angaṃ gaṇ-
hetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Saṃyuttaṇikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu
paṭisallāpārāmo paṭisallāparato: idam dukkhaṃ - ti yathā-
bhūtaṃ pajānāti, yaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ

* vasamāno AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M. ¹¹ (pānatiho bhojanāya vā Jāt. 477
v. 13.) ¹² hanati AB'C. ¹³ -sallāp- ACM throughout, B' twice. ¹⁴
sallāparatena B', sallāpa- AC.

pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-ttabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-ttabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ khemaṃ vā bhayaṃ vā āciikkhati, evaṃ - eva kho mahā-rāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-nena vinipātāṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-mato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-ttabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabbhāradvājena:

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ,
ubhayaṃ^{*} etaṃ atthāni dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-ttabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-ttabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicaritvā nik-khamati, na tattha palibuddhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapādānaṃ vicaritvā paṭiladdhalābhena khippam - eva nikkhamitabbaṃ, na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vaggulissa paṭhamāṃ angaṃ gahe-ttabbaṃ. Puna ca pa-raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesaṃ pari-hāniṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena kulāni upasankamitvā atiyācanaṃ vā viññattibahula-tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-sukhadukkhataṃ vā na tesaṃ koci vippatīsāro kuraṇīyo, na pi tesaṃ mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa duti-yaṃ angaṃ gahe-ttabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

^{*} pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁴ attāni AM. ^{17 18} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-
suttante:

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena bahūhi sādhuhi
dhanena dhañḍena ca khettaṭṭhuna
puttehi dārehi catuppadehi ca
Nātihi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ
kathaṃ na hāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca paṇābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetab-
baṇ - ti yaṃ vadesi, katamaṇ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
baṇ - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha alliyati tatth' ¹
eva daḷhaṃ alliyitvā ruhiraṃ pivati, evaṃ - eva' kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena yasmiṃ ārammaṇe cittaṃ
alliyatī taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṇṭhānato ca disato
ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nīmittato ca
daḷhaṃ patitṭhāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttira-
saṃ - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya
ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja
therena Anuruddheṇa:

Parisuddhena cittena ārammaṇe patitṭhāya
tena cittena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tiṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gahetabbānīti.

Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evaṃ - eva' kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paṇḍāya caritabbaṃ;
paṇḍāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye
carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

¹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu- AM throughout. ¹² -[t]hap- B'M. ¹³ ase-
C, asoc- Ab. ¹⁴ -[t]haya A. ¹⁵ asoc- AbC. ¹⁶ yogino yogāvacarassa M.
¹⁷ vilakkhaṇaṃ B'C. ¹⁸ salakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamaññ angaññ gaheṭṭabbāññ. Puna ca paraññ mahārāja sappo caramāno osadhaññ parivajjento carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena dūccaritaññ parivajjenta caṭṭabbāññ. Idaññ mahārāja sappassa dutiyaññ angaññ gaheṭṭabbāññ. Puna ca paraññ mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cintayati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena kuvitakke vitakketvā aratīññ uppādayitvā tappitabbāññ socitabbāññ cintayitabbāññ: paṃādena me divaso vitinā-mito, na so puna sakkā laddhuṃ-ti. Idaññ mahārāja sappassa tatiyaññ angaññ gaheṭṭabbāññ. Bhāsitaṃ-p' etaññ mahārāja Bhallāṭiyajātake dvinnāññ kinnaṛāññ:

Yam-ekarattīññ vippavasāññha ludda,
akāmakā, aññamañññāññ sarantā,
tam-ekarattīññ anutappamāññā
socāññā, sā ratti punaṃ-na hessatīti.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekaññ angaññ gaheṭṭab-
baññ-ti yaññ vadesi, katamaññ-taññ ekaññ angaññ gaheṭṭab-
baññ-ti. — Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo
bahū pi divase aññudaro dīnataro kucchipūraññ āhāraññ na
labhati, aparipuñño yeva yāvad-eva sarirayāpanamatta-
kena yāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yogino yogāvaca-
rassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍaṃ-pagatassa
paradinnapaṭikāññkhissa sayamgāhapaṭiviratassa dūḷabbāññ
udarpaṭipūraññ āhāraññ, api ca atthavasikena kulaput-
tena cattāro pañca ālope abhoṇṇitvā avasesaññ udakena
paripūreṭṭabbāññ. Idaññ mahārāja ajagarassa ekaññ angaññ
gaheṭṭabbāññ. Bhāsitaṃ-p' etaññ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

¹² bhallāṭiya- M. ¹³ aññudaro ACM. ¹⁴ bhoṇṇitvā A.

Allaṃ sukkaṇṇaṃ - ca bhūñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
 ūṇaḍaro mitābhāro sato bhikkhu paribbaje.

Uttāro pañca ālope abhūtvā udakaṃ pive,
alam - phāsu vibhārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ: Kesseri cakkavāto ca penāhi ghatakapoṣako
ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
sappo ajāgato o' eva, vaggio tena pavuccatthi.

Pañcama vaggo.

Bhante Nāgasena, panthamakkatākassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabban-ti yaṃ vadesi, katamaṃ-taṃ ekaṃ angaṃ
gahe-
tabban-ti. — Yathā mahārāja panthamakkatāko
panthe makkatājālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
laggati kimi vā makkhikā vā paṇḍo vā, taṃ gahe-
tvā
bhakkhuyati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena chasu dvāresu satipaṭṭhānājālavitānaṃ katvā yadi
tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tatth' eva ghāte-
tabbā.
Idaṃ mahārāja panthamakkatākassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabbāṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja thereṇa Anu-
ruddheṇa:

Cittam niyame chasu dvāresu satipatthānavaruttame,
kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassīnā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadārakassa ekam angam
gahetabban - ti yam vadesi, katamma - tam ekam angam

¹ sukhitō A. ² ānodaro M, ānu- AC. ³ jalop- A, jalokikā M. ⁴ mak-
kaṣakajāla- M. ⁵ jālakena AB'C. ⁶ bhakkhati M. ⁷ nityamena AbB'C.

gahetabban⁹ - ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam¹⁰ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammaññena bhavitabbaṃ, oddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idam mahārāja thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ¹¹ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dighanikāyavare Parinibbānasuttante: loha tomhe Ānanda sadatthe ghaṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpīno pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cīttakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabban⁹ - ti yaṃ vadesi, kataman¹² - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban⁹ - ti. — Yathā mahārāja cīttakadhara-kummo udakabhayā udakaṃ parivajjettvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjauāya āyuna¹³ na parihāyati, evam¹⁴ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhaya-dassāvina¹⁵ bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvina¹⁶, tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmañña¹⁷, nibbānassa santike upeti. Idam mahārāja cīttakadhara-kummassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ¹¹ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassivā,
abhabbo parihānūya nibbānass¹⁸ eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijanaṃ paṭicchādeti, evam¹⁹ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ, na vivaritabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa paṭhamam²⁰ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evam²¹ - eva kho mahārāja yoginā

⁹ (sadatthaṃ anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹⁰ udaka M. ¹¹ pamādena AB'C. ¹² sāmañña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasambādharahitaṃ, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santaṃ parisuddheṇa bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamāneṇa pahīnamakkheṇa bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitaṃ, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamseviteṇa bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātideveṇa Saṃyuttanikāyavare:

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyīhi
niecaṃ āradhaviyehi paṇḍitehi sabā vase ti.

Bhaṇte Nāgasena, rukkhassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-puppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa pañchamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho upagatānaṃ-anuppaviṭṭhānaṃ janānaṃ chāyaṃ deti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānaṃ-anuppaviṭṭhānaṃ puggalānaṃ āmisapaṭisaṇṭhāreṇa vā dhammapaṭisaṇṭhāreṇa vā paṭisaṇṭheritabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho

⁸ satatam C, om. A. ⁹ santaṃ om. AB'C. ¹⁰ pahīnamakkheṇa B'C.

chāyāvemattañ na karoti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin-ti ime sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānañ parihareyyun-ti. Idañ mahārāja rukkhassa tatiyañ angañ gahetabbañ. Bhāsitaṃ-p' etañ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulinālake,
Dhanapāle, Rāhale c' eva, sabbattha samako Muniti.

Bhante Nāgasena, meghassa pañca angāni gahetabānti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabānti. — Yathā mahārāja meghe uppannañ rajojallañ vūpasameti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannañ kilesarajojallañ vūpasametabbañ. Idañ mahārāja meghassa pañchamañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja meghe paṭhaviyā uphañ nibbāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevaḷo loko nibbāpetabbo. Idañ mahārāja meghassa dutiyañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja meghe sabbabījāni virūhāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānañ saddhañ uppādetvā tañ saddhābijañ tisu sampattisu ropetabbañ, dībbamāṇsikaṃ sampattisu yāva paramatthanibbāna-sukhasampatti. Idañ mahārāja meghassa tatiyañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja meghe ututo samuttahitvā dharapitalaruhe tiṇa-rukkha-latā-gumba-osadhi-vanaspatayo parirakkhati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārañ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samānadharmo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idañ mahārāja meghassa catutthañ angañ gahetabbañ. Puna

² anīghā B'M. ³ sukhāñ M. ⁴ viruh- all. ⁵ dharanī- C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-talāka-pok-kharaṇiyo kandara-pādara-sara-sobbha-udapācāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivas-sayitvā adbhigamakāmānaṃ mānasam paripūrayitabbaṃ. Idam mahārāja meghassa pañcamam angam gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dham-masenāpatinā:

Bodhaneyyam janam disvā satasahassee pi yojane khaṇena upagantvāna bodheti taṃ Mahāmunīti.

Bhaṇte Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gaheṭṭabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaheṭṭabbanīti. — Yathā mahārāja maṇiratanam ekantapari-suddham, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa paṭhamam angam gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam na kenaci saddhiṃ mis-siyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhiṃ na missitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa dutiyam angam gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam jātiratanehi yoji-yati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena utta-mavarajātimantehi saddhiṃ samvasitabbaṃ, paṭipannaka-phalaṭṭha-sekhaṭṭhalasamangīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chaḷabhiñña - samaṇa - maṇirata-nehi saddhiṃ samvasitabbaṃ. Idam mahārāja maṇirata-nassa tatiyam angam gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte:

Saddhā soddhehi samvāsam kappayavho patissatā, tato samaggā nipakā dukkhass' antam karissathāti.

¹ talāka AB'C. ²² -jātirantehi A. ³⁰ otaakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammassa jānāti, evam - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāṇassa kālo jānitabbo:
ayaṃ kālo paṭisallāṇassa, ayaṃ kālo nikkhamanāyāti.
Idam mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migaṃ dīpā hāsam -
abhijānati: imaṃ lacchāmiti, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiraṃitabbaṃ, hāsam -
abhijānetabbaṃ: uttariṃ viśesaṃ adhigacchissāmiti.
Idam mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭab-
baṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhivāna pahitattena bhikkhona
bhīyyo hāso jānetabbo: adhigacchissāmi uttariṃ - ti.

Bhante Nāgasena, bālīkassa dve angāni gaheṭṭab-
bānti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭab-
bānti. — Yathā mahārāja bālīkiko bālīkena macche ud-
dharati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ñāṇena uttariṃ sāmāññaphalāni uddharitabbaṃ. Idam
mahārāja bālīkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālīkiko parittakaṃ vadhitvā
vipulaṃ lābhaṃ adhigacchati, evam - eva kho mahārāja

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattaṃ pariccajītabbāṃ; lokāmisamattaṃ mahārāja pariccajītvā yogi yogāvacaro vipulaṃ sāmāññaphalam⁹ adhigacchati. Idam mahārāja bāḷisikassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ¹⁰ p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena:

Soññataṃ¹¹ cānimittaṃ¹² ca vimokkhaṃ¹³ cāppanibhitaṃ¹⁴
caturo phale cha¹⁵ abhiññā, cajītvā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetabbānti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttaṃ anulometvā rokkhaṃ tacchati, evam¹⁶ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanam¹⁷ anulomayitvā sīlapaṭṭhaviyaṃ patitṭhabhītvā saddhāhatthena paññāvāsīṃ gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamam¹⁸ angaṃ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja tacchako phegguṃ apaharītvā sāram¹⁹ ādiyati, evam²⁰ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sassataṃ, ucchedaṃ, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ, tad²¹ uttamaṃ aññaṃ²² uttamaṃ, akaṭam²³ abhabbaṃ, aparisa-kāraṃ, abrahmacariyavāsaṃ, sattavināsaṃ navasattapātu-bhāvaṃ, sankhārasassatabhāvaṃ, yo karoti so paṭi-saṃvedeti, añño karoti añño paṭisaṃvedeti, kammaphala-dassanā ca kiriyaphaladitṭhi ca, iti evarūpāni c' eva aññāni ca vivādapathāni apanetvā sankhārānaṃ sabhāvaṃ paramasuññataṃ nirīha-nijjīvataṃ accantaṃ suññataṃ ādiyitabbam. Idam mahārāja tacchakassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ²⁴ p' etaṃ mahārāja Bhaga-vatā devātidevena Suttanipāte:

⁹ -ññitaṃ AC, c' appaṇibhitaṃ B'. ¹⁰ caritvā AuC. ¹¹ anulometvā AB'C. ¹² pañña- AaB'C. ¹³ -nījjīvitaṃ AB'C. ¹⁴ assataṃ AB'C.

Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ¹ cāpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānina.

Niddhamitvāna pāpicche pāpañcāragocare
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā ti.

Uddānaṃ: Makkho dārako kummo vanaṃ rukkho ca pañcama,
megho maṇi māgaviko bālā tacehakeṇa cāti.

Charṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṃ angaṃ gaheṭab-
baṇ²-ti yaṃ vadesi, katamaṇi³-taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭab-
baṇ⁴-ti. — Yathā mahārāja kumbho sampunṇo na saṇati,
evam⁵-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame
adhigame pariyattiyaṃ sāmāññe pāramiṃ⁶ patvā na saṇi-
tabbaṃ, na tena māno karaṇiyo, na dappo dassetaḥbo,
nihatamāḇena nihatadappena bhavitabbaṃ ujukena amu-
kharena avikatthina. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ
angaṃ gaheṭabbaṃ. Bhāsitaṃ⁷ p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttaṃpāte:

Yad⁸-ūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ⁹ santam¹⁰-
eva taṃ;

rittakumbhūpanio¹¹ bālo, rahado pūro¹² va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gaheṭab-
bānīti¹³ yaṃ vadesi, katamāni¹⁴ tāni dve angāni gaheṭabbā-

¹ kasambu upakassa M (-bun upakassa. Sn. xviii, v. 8). ¹⁰ saṇati AB'CMa. ¹¹ pārami AC. ¹² saṇ- AC. ¹³ nihatā AB'C twice ¹⁴ amukkhakarena B'C. ¹⁵ saṇati O. ¹⁶ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso t̥sutthito va vahati,
 evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam
 yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālā-
 yasassa pathamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ
 mahārāja kālāyaso sakiṃ pītaṃ udakaṃ na vamaṭti,
 evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakiṃ
 uppanno pasādo na puna so vamaṭtabbo; ulāro so Bha-
 gavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supaṭipanno
 sangho ti; rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā, saññā aniccā,
 sankhārā aniccā, viññāṇaṃ aniccaṃ - ti yaṃ sakiṃ uppan-
 naṃ ñāṇaṃ na puna taṃ vamaṭtabbaṃ. Idam mahārāja
 kālāyasassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanambhī parisodhito naro
 ariyadhamme niyato visesagū
 na pavedhati anekabhāgaso,
 sabbato ca t̥mukhabbhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattaṃsa t̥iṇi angāni gahetabbā-
 nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni t̥iṇi angāni gahetabbānīti.
 — Yathā mahārāja chattaṃ uparimuddhani carati, evam -
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānaṃ upari-
 muddhani-carena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja chattaṃsa
 pathamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 chattaṃ muddhanupatthambhaṃ hoti, evam - eva kho
 mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupattham-
 bhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja chattaṃsa dutiyaṃ
 angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja chattaṃ
 vātātapameghavutthiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena nānāvidhadit̥thi-puthosamaṇabrāh-
 manānaṃ matavāta-tividdhaggisantāpa-kīlesavutthiyo paṭi-

¹ -sutthitēti B'; suphito C; suphito vahati M. ² -kārena CM. ³ -dhitte AB'. ⁴ -gu all. ⁵ -bhāraso M. ⁶ sabbaso M. ⁷ -bhāvānameva M, -bhāvāna- C. ⁸ -hasati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiddaṃ thirasaṃhataṃ
vātāpam nivāreti, mahatī devavutthiyo,

Tath' eva Buddhaputto pi silacchattadharo suci
kilesavutthim vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khettassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbhānīti.
— Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena socarita-
vattapaṭivatta-mātikāsampannena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khettassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhivā dhaññaṃ pari-
pācentī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampannena bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhivā cattāri sāmā-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khettassa duti-
yaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
khettaṃ utthānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam - pi bijaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutaraṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena utthānasampannena vipulaphaladāyinaṃ bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appaṃ di-
naṃ bahu hoti, bahu dinnam bahutaraṃ hoti. Idam
mahārāja khettassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
tam - p' etaṃ mahārāja therena Upālīnā Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ utthānavipuladāyinaṃ;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalaṃ - ti.

¹ -hitaṃ M. ² vāreti AB'C. ³ meghevutthiyo M. ⁴ bahuṃ A (or Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnam).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimi na saṅṭhahanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṅṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado dātṭha-phuṭṭha-diṭṭha-asita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam paṭihanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-vissam sabbam paṭihanitabbam. Idam mahārāja agadassa duttiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena:

Sankhārānam sabbāvattham dātṭhukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsaṇe ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balam vadḍheti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vadḍhiyā vadḍhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa duttiyam aṅgam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena:

⁸ diṭṭhādīṭṭha - M. ⁹ -dīṭṭha - om. M. ¹⁰ -hanati M. ¹¹ -hanattham B.

¹² sabbasattānam M.

Saṃyamena niyamena sīlena paṭipattiyaṃ
paṭthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhaṇte Nāgasena, issatthassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, kaṣamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
ubho pāde paṭhaviyaṃ daḥhaṃ paṭiṭṭhāpeti, jaṇṇu avekallaṃ
karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
thaddhaṃ karoti, dve batthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
gaṇhāti, cakkhūni mukhaṃ - ca pidahati, nimittaṃ ujuṃ
karoti, hāsaṃ uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena silapaṭhaviyaṃ viriyapāde
paṭiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraaccaṃ avekallaṃ kātābbaṃ,
saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upane-
tabbo, icchāmuccā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
nirantaraṃ kātābbaṃ, viriyaṃ paggaṇhetabbaṃ, cā dvārā
pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsaṃ - uppādetabbaṃ:
sabbakilese nānanārācena vijjhissāmīti. Idaṃ mahārāja
issatthassa paṭhamāṃ angaṃ gaṇetabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja issattho ālakaṃ pariharati vaṅka-jimha-
(kuṭila-nārācassa) ujukaraṇāya, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-ālakaṃ pariharitabbaṃ
vaṅka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idaṃ mahārāja issat-
thassa dutiyaṃ angaṃ gaṇetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
issattho lakkhe upāseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ; kathaṃ mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: anicento upāsitabbaṃ,
dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upāsitabbaṃ, rogato — pe —
gaṇḍhato sallato aghato ābūdhato parato palokato itto upadda-
vato bhayato upasaggato esato pabbhagato addhuvato attāgato
alenato asarapato asaraṇibhūto rittato suññato ādinavato asā-

¹ niyamena C. ² jaṇṇu ABP¹M, channa C. ³ sandi- ABB¹C. ⁴ le-
chānicchā pū. M. ⁵ ālakaṃ B, ālakaṃ AC. ⁶ after -jimha B adds "—
Mūlindapaṇḍitaṃ —," and the rest is wanting. ⁷ ālakaṃ AM. ⁸ anatto
AB¹C. ⁹ rūtito (for itto) AB¹, rūtito C. ¹⁰ attānato all. ¹¹ alenato all.

rato aghamūlato vadhukato sāsavato sankhutato jātidhammato
jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato
paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato, evaṃ
kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitaṭṭhaṃ.
Idaṃ mahārāja issatthassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātāṃ upāsati, evaṃ eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātāṃ ārammaṇe upā-
sitabbaṃ. Idaṃ mahārāja issatthassa catutthaṃ angaṃ gahe-
ṭṭhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja therena Sāriputtena
dhammasenāpatinā :

Yathā issatthako nāma sāyapātāṃ upāsati,
upāsanaṃ na rīcanto labhate bhattavetanaṃ;
Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na rīcanto arāhattaṃ - adhigacchati.

Issatthassa pañhaṃ pañcannaṃ.

[Iti chasu kaṇḍesu bhāvisativaggaṇapamāṇḍitesu dvāsuṭṭhi-
ndhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samuttā.
Anāgatā ca panna dvācatālīsā bhoṭī. Āgatā ca anāgatā ca
sabbhā samodhānetvā catuhi ndhikā tisatapañhā bhoṭī. Sabbhā
va Milindapañhā ti sankhaṭṭhaṃ gacchanti.]

[Raṇḍo ca therassa ca pucchāvissajjanāvāsāṇe caturāsīti-
sataasahassa-vojaṇa-bahalā udakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahā-
paṭṭhavi chadhā pakampittha, vijjuṭṭatā uccchariṃsu, deratā dīb-
hapupphavassasā pavassīṃsu, Mahābrahmā sādhuṭṭhāraṇa - adāsi,
mahāsamuddakucchiyaṃ megghatthaniṭanigghoso viya mahāghoso
ahosi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim -
paṇāmetvā vandīṃsu.]

¹⁰ sāyapātāṃ M throughout. ¹¹ labhati B'CM. ¹² issatthapañhā pañ-
canna M. ¹³ dvāviṭṭhi- C. ¹⁴ -dhikā ca M. ¹⁵ -satā ca A'BC. ¹⁶
-līsā M. ¹⁷ hitisata- A, hisata- B'C, hisatā p. M. ¹⁸ ca M. ¹⁹ gae-
chati A. ²⁰ -bahala B', -bahaḥ A C; catunahadūḥkadviyojanasatasahas-
sabahala M. ²¹ ayaṃ mah- udak katvā M. ²² deraputtā M. ²³ -hāno
M. ²⁴ akaṇḍo M. ²⁵ megghagaḥḥitanigghoso M. ²⁶ mahāmegho A'BC.
²⁷ iti so... vandīṃsu om. M.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumatthitamānāhadayo Buddhasāsane sāmāmino ratanattaye supikkakko niggunbo nīthaddho hutvā therassa gūṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpāthesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nīhatamānadappo uddhatadātho viya bhujagindo evam - āha: Sādhū sādhu bhante Nāgasena, Buddhavisayo paṇho tayā vissajjito; imaṃsīm Buddha-sāsane thapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheraṃ aṇṇo tayā sadiso paṇhavisajjane va - tihi. Khamatha me bhante Nāgasena maṃ accayam. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge pāṇupetaṃ saraṇaṃ gataṃ - ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyādetvā catuhi pacca-yehi koṭṭasavehi khīṇāsavehi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paṇḍāya pasīditvā puttassa raḍḍhaṃ niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vaddhetvā arahattaṃ pāpuṇṭi. Tena vuttaṃ:

Paṇḍā pasatthā lokaṃsīm, kathā saddhammatṭhitiyā,
paṇḍāya vīmatīm hanvā santiṃ pappontī paṇḍitā.

Yaṃsīm khandhe tṭhitā paṇḍā, snti yattā anūnakā,
pūjāvisesaṃsā dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poṣo sampassam attham - attano
paṇḍāvantaḥbhijjeyya, cetiyaṃ viya pūjyaṃ - ti.

Milindassa c' eva Nāgasenatherassa ca
paṇḍā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ sumaddita- M. ² niggunbo nijato hutvā M. ³ -patipati-iriy- AaB'C, -patipati- AB. ⁴ vissatthottho AB. vissattho M. ⁵ -mānathambha M. ⁶ uddhatadāthā M, uddhatavāyātho AB'C. ⁷ bhū- M, bujjhāṇaṇo C, bujjhāṇo AB. ⁸ Nāgasena om. M. ⁹ balanikāyehi saddhiṃ M. ¹⁰ mahā-vihāraṃ M. ¹¹ koṭṭasahasavehi M. ¹² khīṇāsavabhik. B'C. ¹³ bhikkhūhi saddhiṃ M. ¹⁴ punarapi B. ¹⁵ paṇḍāya AB'C. ¹⁶ paṇḍā AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC. ¹⁸ hanvāna AB'C. ¹⁹ sampassatth AB'C. ²⁰ -byakaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi, S. tachi; tarahi, Clough's Gr. p. 75, I have not met with. — 25²¹ 'Anantariyakamman' ti anantare yeva attabhāve vipaccanakaṃ kammaṃ; tass' āvibbhāvaṃjhaṃ ayaṃ Angottara-Ekake Atthāna-suttapāli: Atthānaṃ 'etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ dīṭṭhisampanno puggalo mātaraṃ jīvitaṃ vutheyya, pitaraṃ j. v., arahantaṃ j. v., Tathāgataṃ dūttha-cittena lohitāṃ uppādeyya, saṅghaṃ bhindeyya; n' etaṃ jhānaṃ vijjatīti.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9.²⁵ (read āvethikāya, nibbethikāya). — 29³² Āgacchatī = shall be come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use; comp. Jāt. II p. 251³. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2; VII,5 v. 2. — 35¹² Paṇaka = udakapappataka (Mp.); nīlamanḍūkapiṭṭhivaggena udakapiṭṭhiṃ chādetvā nibbattapaṇakaṃ (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 = Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamāṃ kalatāṃ hoti, kalatā hoti abbodam, abbudā jāyati pesī, pesī (for pesyā, abl.) nibbattati ghaṇā, ghaṇā pasākhā jāyanti, kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1 v. 2. — 42¹⁰ Kiccaya for kieca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536; cf. sovaṇṇaya and S. hiraṇyaya. — 43² Ālīpāna from ālīpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ālīpāna seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇatika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child, p. 42). — 48³² Paṭigacce' eva, 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolutive -gaeca,

but — from *paṭikaroti*, 'to provide against future events' (cf. *Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kiccakāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakiccakāraṃ* [the schol. quotes *paṭigata*.] *na taṃ kiccaṃ kiccakāle byadhethi*, Jāt. 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing Pīṭaka texts we shall have to write *paṭikacc'* etc. — 51¹³ Comp. MN.18. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ *Tajja* I consider to be contracted from *S. tādīya*. — 56³ *Dinno* possibly means 'a page,' comp. Jāt. I p. 135¹⁷. — 61³⁷ In Pīṭaka texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading *upapajj'* in phrases like this. — 65¹⁴ *Appesakkha* and *mahesakkha* are traditionally explained *appaparivāra* and *mahāparivāra*, the former, I suppose, from *appe* and *sakkha* (*S. sākhya*), the latter an imitation of it. — 65²⁶ MN.135. — 66²⁰ SN.II,22 vv.4-6 (the reading *māno* perhaps means *mānava*). — 67²⁵ MN.129; 130. — 68²³ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10; Weber's *Bhagav.* (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūṭikāyena dīṭṭhena; yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' SN.XXI,87; cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 71¹³ Here is no doubt a lacuna; likewise probably at l. 30; cf. p. 54. — 72²² Dh.v.1, etc.; I have marked this as a quotation, because *va* for *iva* is not used in prose. — 75¹⁵ *Pakkha* is in this case perhaps *S. prakhyā*. — 75¹⁸ *Asīyati*, *S. ācāyate* (*visīveti* was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ *Anekavihitaṃ* ought to be added, as it is in all the sūṭta texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, *Tumhe* [ca] *kho*, cf. l. 32. — 82²⁰ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² *Abhijjānāsi*... *laṅghivā* ought no doubt to be a... *laṅghitā*; though -*itvā* and other corruptions of -*itā* are about as frequent as this. — 85²² *Kānacchamāna* has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see *krathana* in Wilson's Diet. — 87¹⁰ I have ventured to write *ajjhogāhitvā*, though I never found that reading in MSS.; but *ogāhitvā* is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written *āsi* with M, the scribes thought of *asī*. — 90⁶ *Meṇḍakapaṇḍa*, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these; cf. Dh. pp. 185-9 ('vata-'), Jāt. I p. 202; also vatapada Jāt. 521 vv. 13, 25, 48. — 96²⁰ The solecism *dasasahassinhi loka-dhātuyā* is repeated at pp. 97, 133, 167, 275, 362, and is on a par with *tamhā yoniyā* p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ *Mahatimahā* is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (*mahatimahabbhaye* SN.III, 25 should probably be *mahati mahabbhaye*); *mahatī* is an adverb at AN.VI, v. 4 (m. *ujjhāyanti*), if the reading is correct; cf. *sassatisamañ*, 'for ever and ever' (but explained by *sassatihi samañ*, *sassatiyo* meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), *yādisikidisa* Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN.16 (ed. Child. p. 60). — 100²² The *yakkha* is elsewhere called *Nanda*; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, *pubbappāparappā* (so M) ... *-phāpitañ - ca*. — 107² *Raddha*. S. *raddha*; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII, vii, 10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between *t' eva* = *ti eva* and *tv' eva* = *tu eva*. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute *tv' eva* for *t' eva*. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For *itveva*, MN.86 v. 4 = Th.v.872 (mentioned by Vanaratana, comp. *itvevañ Bāl.p.7*, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads *ice' eva*. — 114²⁰ *Vitāṃsā* or *Vitāṃsā*, which I have not found elsewhere, seems to be S. *Vitāstā*. — 117¹⁰ Cp. v. 118. — 117¹² Cf. Dh.v.223. — 118⁷ *Pariyoga*, MN.81, is explained by *subbhājana* (*sūpabbhājana*?). — 118²² *Kajjopakkamako* or *kajjo pakkamako*? — 119¹¹ See Jāt. 499. — 119¹⁰ *Kasaṭa* (quasi *ka-saṭa*) is not rarely written *sakaṭa*, and it is no doubt that S. adj. (see Wilson; deriving from *ṣkan*, I suppose); it means anything unpalatable, especially drugs, leas, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh. p. 275, Five Jāt. p. 7, Jāt. II p. 97. — 121⁸ *Catunnam' pi* ... *paṭivijjantīti* looks like an interpolation. — 123³⁰ Cf. MN.38. — 128²³ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN.56. — 130¹⁹ *Nicchuddha* from *nicchubhati* 'to throw out' (see pp. 187, 188, 357; Jāt. 432 vv. 8, 9.; Bv.v.637; Cp. v. 89; cf. *upacchubbeyya* 'to throw up to' MN.54; *chuddha* 'thrown away' Dh.v.41; Jāt. 531 v. 37; Bv.v.175 = Jāt. I p. 18) belongs

to KSHIV, if *nīṭhubbati*, *oṭṭhubbati* are rightly referred to STHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit *chuḍḍha* from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII.vi,1 = Vin. II p.256. — 130²² DN.16 (ed. Child. p.59). — 133¹⁷ *Āññadattā*, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on *ekāmaṣena*, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁰ The sense is obscure and the reading *vibhādati* is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. *tāsaṃ* admissible in our text, if, at all, though in comments I have found *tāsaṃ*; *imāsaṃ* several times used before *parisaṭṭi* (from *parisaṭṭi*). At p.179²⁸, in the same connection, the reading is '*atha vasaṃ sampahārena*.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term *varaṇaṇcaka*, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140^{23 27} DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L,10), AN.(VIII.vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p.60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p.22: '*na tatth* Ā.' but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹² See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. '*Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ*' means, 'Are life (or soul) and body identical;' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning, v. s. *pañho*). The last of these questions, '*hoti tathāgato paramaṃ maraṇā*, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about nirvāṇa after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining *tathāgato* (undoubtedly = *arhat*) in this case to mean '*satto*,' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁰ Cf. DN.33 (quoted by Childers at paṭṭho); AN.IV,v,2. — 145²⁰ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading *phāsū* is very uncertain. — 147²⁴ *Gāmikā* here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase *dukkhā tippā* (*kharā* is added in some texts) *kaṭukā vedanā* is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to *t*, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish *pp* and *bb* accurately. — 150⁵ *Daṭṭhaviṣa*, also used in Mp., contains the otherwise unknown *daṭṭha* — *dāṭhā*, S. *daṁṣhtrā*. — 150¹¹ *Paccūcam°* and *ācam°* are very often written *-ram°*, e. g. Jāt.I.p.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150³⁸ For the *Parittas* see Journ.As.1871, II p.279. — 152¹³ *Ākurati* is perhaps a denom. from **ākura* — *ākula*. — 152^{16,17} *Pāṭiyamāno*, *cikkhassanto*, *ācamayamāno* I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. *kaṭṭhaṭṭhaṁ pharati*, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas; *āhāratam* at Vin.I.p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ *Saṁvarati* is no doubt the right word in this sense, not *saṁcarati*, as Childers has it on Faushell's authority. — 152²⁹ Jāt.159,491. — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ *Aphusāmi kiriyāmi* seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ *Adānena* is scarcely right. — 162² DN.27; 'setṭho jane tasmim' alludes to a stanza often quoted in the suttas: *Khattiyo setṭho jane tasmim ye gottapaṭisārino vijjā-caraṇasampanno so setṭho devamanuse*. — 164¹² AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12; XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 — Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁰ Cf. Jāt.I pp.114-9. — 170¹⁶ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173⁶ Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹⁸ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38; IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot, Sept

Suttas p. 4). — 183¹³ MN.92 v. 7 — Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt.521 v. 19. — 186²⁸ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I — 189²¹ Ghaṭasahassam is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190² AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etaṃ is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhāṭtiputta at p. 331. — 193⁷ So..tassa = the one..the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālika, etc., cf. pp.290,358; for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba, etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871, II p. 246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yaṃ-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yaṃ. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausbøll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā..pitā..bhātā..bhaginī..putto..dhītā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt.I p. 115¹⁰). — 204²⁰ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt. 536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kuṇḍala-jātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakaṃ for nimantakaṃ, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārenti is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211³ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v. 168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausbøll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha — piṇḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, uttiṭṭhapinḍa is really in use: Jāt. 497 v. 2 ('upatiṭṭhivā [read uttiṭṭhivā] labhita-baṃ piṇḍaṃ; uṭṭhāya ṭhitehi vā dīyamānaṃ beṭṭhā thatvā labhita-baṃ piṇḍaṃ.' Com.; Ps. 56 quotes ukkaṭṭhapinḍaṃ); ib. v. 20 ('uccitṭhakaṃ piṇḍaṃ; uccitṭhapinḍaṃ - ti pi paṭho.' Com.); Th. v. 1060; Therīg.vv. 332.352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of uttiṭṭhe na - ppamajjeyya. — 213⁷ MN.77. — 215¹² AN.I. — 217³ SN.XLIV,103. — 217⁹ SN.XXI,58. — 217¹¹ Cf. SNX II,65 ('evam - eva kho 'haṃ bhikkhave addasaṃ purāṇamaggam purāṇaṇasaṃ;' addasā in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See Jāt. 433. — 220¹⁴ Jāt. 310 v.1. — 221²⁰ Jāt. 514 v. 25. — 221²¹ See MN.81. — 223¹⁶ Ibid. (Cop. MS. 'na cāti-vassi'). — 223¹⁸ Ibid. — 225³ See p. 183¹³. — 226²⁷ Anūna ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² Sn.4 v. 6 — 30 v. 26 (in both places 'abhojaneyyaṃ') — SN.VII,8 v. 5, etc. — 229¹ Cf. DN.I, etc. — 230¹³ Jāt. 403 v. 6 (the second pāda differs). — 231¹⁶ See Sn.4. — 232¹⁰ Cf. SN.VI,1, etc. — 235² MN.25.86; Vin.1 p. 8. — 235⁴ Cf. MN.85.100 (Cop. MS. 'attano' in both places). — 236¹ Cf. Jāt. I p. 56; the stanza recurs at Ps. 26 with Yaṇṇo for Koṇḍaṇṇo. — 236¹⁰ Anuttaro is doubtful ('inferior?'). — 236²⁷ AN.I; comp. DN.28. — 237²⁶ This passage is quoted in Ps. and Ss. with the same reading samodāpikā, and in Mp. with samedikā in place of it, which may mean samodikā. Ss. remarks, 'Samupādītā (sic) ti sāmaṃ uddhaṃ pajja[la]ti pavattatiti samupādikā, udakassa upari sambhārinī ti attho; samupādikā (sic) ti pi paṭhaṇti, ayam - ev' attho.' I should propose samupodikā, 'just on a level with the water's edge,' comp. S. upodaka. — 238³ Anonamidaṇḍa is quoted anonā- in the three places mentioned just now; 'an inflexible stick' I suppose, -mi- — -miya-. — 240⁸ MN.142; 'sanghe dione,' as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ Puttānaṃ is scarcely correct. — 242² MN.3. — 242⁹ SN.II,30 vv. 8-9. — 242¹⁷ Metre requires -gaman' aḍja-; the stanza is not found in Th. — 242¹⁹ AN.I. — 242²⁶ SN.XLIV,24 (the Cop. MS. reads sammāpaṭipadaṃ, -ādhikaraṇabetu, āyadhammaṃ). — 244⁵ Ettakā should no doubt be ettikā, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ MN.36. — 245¹ SN.VI, 14 vv. 1.3; Th.v. 259; the reading is here throughout nik-

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading; it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ *Hināy' āvattati* is the correct phrase, not *hināya vattati*, though this is very frequent; Pj. says '*Hināyāti gahaṭṭhabhāṇāya...; āvattitvā ti osakkhivā.*' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258²⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²³ The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁰ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²¹. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at *jhānaṃ*. — 290²³ I propose to read *vitivattetvā*, see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541; Jāt. 494; ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ *Māsala* is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months; comp. S. *māsala*. — 298¹³ *Āpātha* I suspect to be corrupted from *āpāta* (comp. *āpatati* p. 371²¹) under an impression that it is allied to *patha*; but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of *bhūtahacco* the reading at MN. 75 is *bhūsaṇu* (once or twice *bhūtaṇu*), likewise at Sn. 36v. 8; Jāt. 530v. 21; 543v. 138. It is explained by *vaḍḍhihaṇa*, *bhūtihaṇa*, *vuddhihaṇa*, *vaḍḍhihātaka*. Also *bhūnahata* Jāt. 358 vv. 1-8 (= *hatabbhūna*, *hatavaḍḍhi*). *Bhūtahaccāni kammāni* occurs at AN. VII, vi. 11v. 14 (= *hata-vaḍḍhiṇi*); at Jāt. 547vv. 691, 752 *bhūtahaccāni* is a subst. = *vaḍḍhihātakammaṇi*. Comp. S. *bhūtahatīyā* and *bhūṇaṇa*, *-hatīyā*. — 317⁶¹ *Atthi* should perhaps be added before *kīḍeti*. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing *muñcivā* for *muccivā*. — 333¹⁵ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁰ The reading ought no doubt to be 'ye te...-vithāsāvitakkā.' — 341¹⁶ *Taṇḍulamuggamāseṇa* seems to be an interpolation. — 343²¹ *Sapadāna* I should derive from *sapadi-ayana*; *soṭṭhāna* (S. *svastyayana*), *tiraṇḍhāna*, *hemantāna*, *gimbāna*, *vassāna*, *ekānika* (p. 402³⁰) likewise contain the contracted *ayana*. — 346¹ The Singh. write *ūmi* like *bhūmi*, and I have met with *ūmi* only in these verses

and at pag. 377, and in one instance more. Ummi and mostly bhūmi are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing ummi and bhūmi. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūla-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²³ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkapavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sū-nāparanta" see MN.145; SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, *Introd.* p. 252 et seq.); Sakkaṇṇa = DN.21; Tirokudda = Khuddakap. 7; Ratana-s. = ib. 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and samayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129, 255, 266, etc. — 352²⁷ Chapaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 363⁴ Sankhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v.988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theras, are wanting in that collection. — 367⁸ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhara. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjano-vagapaticchādana-). — 367²⁰ Th.v.504. — 368³ SN.XLVI,7. — 369⁵ Sn.2 v.12. — 371¹⁴ Th.v.580. — 371²⁵ SN.I,17 v.3; XXXIV,238 v.1. — 372¹² Samuttarain looks suspect, for first persons in -am in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²³ Jāt. 545 v.159. — 373⁹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ - ca; tattha: ettakāni dassāmi ettakāni na dassāmi evamcittena vibhajanaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evamcittena vibhajanaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma: tadubbhayaṃ - pi akarvā yo pana appaṭivibhattaṃ bhuṇṇasi so appaṭivibhattabhogi

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²³ The caus. abhiyaḍḍhayim is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV, 7. — 378¹⁷ DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴ SN.LV, 7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc. — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13; mankato S. matkṛte, cf. kin-kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt referred to. — 385²⁸ Sn.12 v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹ Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98. — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV, 3. — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v.8. — 395⁹ Th.vv.1057-9 (with some various readings: nagaram p.p., sak-kaccaṇ - taṃ u., angulī, ālopan - taṃ abhuñjissā bh. ca bh. vā). — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹² MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5 v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13 v.1; also Th.v.145. — 405⁸ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child. p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26 v.3; also Th.vv.151.269. — 410⁸ The stanza is quoted at Dh.p.147 with a different close, and with other deviations at Ps.47: Vadhakassa Devadattissa, corass' Angulimāline, Dhanapālike, Rāhule ca, sabbesaṃ samako Muni. — 411²⁹ Sn.18 v.10. — 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the error perhaps arose from L.18; the aor. adhigacchi, it is true, renders that fut. less improbable than it would otherwise be, cf. Pāli Misc. I p.72. — 414¹⁸ Sn.37 v.43. — 420² The nom. sāramatino is rather a barbarism than a clerical error.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁶ read *dalha-m-aṭṭāla-*. — 2¹⁹ *pañhan* - ti. — 6²⁷ *devānam* - *indaṃ*. — 36² *abhatokulāni*. — 38¹⁶ *khvāhaṃ*. — 76²⁷ *avarūpaṃ*. — 81²⁴ -*gatānaṃ*. — 108¹⁰ *Nāgasena*. — 122 n.⁶ *galagalanti*. — 124 n.²¹ . . āha AB (in the first place). — 142¹⁷ *Ānanda*. — 144¹⁵ -*kaṇaṇa*. — 177² -*sataṇaṃ*. *Sādhū* . . . ; add n.² -*sataṇaṃ* ca M. — 204²⁶ *sattakāya-*. — 204 n.²⁵ *asucisuci-* B. — 211¹ *Catuttho vaggo*. — 226 n.²⁷ *anūnāsata* om. M. — 232 n.⁸ ca om. ABM (in the first place). — 238¹⁵ *sakataṃ*. — 254 n.¹ *rasati* (for *tasati*) AaB, *sarati* M. — 279¹⁶ *sataṇ*. — 285²⁴ *ukkaṇṭhito*. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ *etanahaṃ*. — 339¹⁷ *sattiyā*. — 358²⁷ *pañc* *indr*. — 405⁷ *Ñāṭhi*.

E. P. Rs 150/-

5 Carb
13/4/22

N.C.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.